96

SİMONE DE BEAUVOIR

OLGUNLUK ÇAĞI II

payel

OLGUNLUK ÇAĞI II

Çeviren: Betül Onursal

SIMONE DE BEAUVOIR

SIMONE DE BEAUVOIR

□

OLGUNLUK ÇAĞI

II

PAYEL YAYINLARI : 96
Çağdaş Kadının Kitapları : 16

Dizgi: Ekran Dizgi

●

Baskı: Teknografik Matbaası

●

Kapak filmleri: Ebru Grafik

●

Kapak baskısı: Çetin Ofset

●

Cilt: Esra Mücellithanesi

Simone de Beauvoir 1908 yılında Paris'te doğdu. Sorbonne Üniversitesi'nde okudu. Öğrenciyken ünlü yazar ve düşünür J. P. Sartre ile tanıştı; bir daha birbirlerinden hiç ayrılmadılar. Bir süre felsefe öğretmenliği yaptı. 1943'te yayımlanan ve büyük ilgi gören **Konuk Kız** romanıyla yazarlığa başladı. Çeşitli roman, deneme ve inceleme kitapları yazdı. Dünyanın pek çok yerini gezdi. 1954'te **Mandarinler** romanıyla **Goncourt Ödülü'nü**, 1975'te **Uluslararası Kudüs Ödülü'nü** aldı. Kadın Bağımsızlığı ve İnsan Hakları için yılmadan savaştı. Feminist ve Humanist bir yazar olarak tanındı. 14 Nisan 1986 Pazartesi günü Paris'te öldü.

Yapıtın özgün adı: La force de l'âge

●

Fransızca ilk basım: Editions Gallimard, 1960

●

Türkçe ilk basım: Ekim 1991

SIMONE DE BEAUVOIR

OLGUNLUK ÇAĞI
II

Fransızca aslından çeviren
BETÜL ONURSAL

PAYEL YAYINEVİ
İstanbul

Simone de Beauvoir'ın
yayınlarımız arasında çıkan
öteki yapıtları:

☐ İNCELEME KİTAPLARI
- KADIN I - Genç Kızlık Çağı (6. basım)
- KADIN II - Evlilik Çağı (6. basım)
- KADIN III - Bağımsızlığa Doğru (7. basım)

☐ ANI KİTAPLARI
- BİR GENÇ KIZIN ANILARI (5. basım)
- KADINLIĞIMIN HİKÂYESİ (4. basım)
- OLGUNLUK ÇAĞI I

☐ ROMANLAR
- KONUK KIZ (4. basım) TDK ÇEVİRİ ÖDÜLÜ
- BAŞKALARININ KANI (2. basım)

☐ DENEME KİTABI
- DENEMELER «Pyrrhus ile Cinéas» (4. basım)

Jean-Paul Sartre'a

İKİNCİ KISIM

UZUN soluklu ve titizlikle yazılan bir yapıta girişince güçlük odur ki insan, onu bitirmeden çok önce artık ona uygun olmaktan çıkmıştır: şimdiki zamanın oraya koyulması olanaksızdır. *Konuk Kız*'a 1938 Ekim'inde başladım, 1941 yazının başlarında bitirdim; bu süre içinde, olaylar ve kişiler birbirlerini etkilediler, son bölümler beni ilkleri gözden geçirmeye itti, her bölüm bütünün ışığı altında yeniden ele alındı; ama bu değişiklikler kitabın kendi içindeki zorunluluklara uyuyorlardı: benim kendi gelişmemi yansıtmıyorlardı; şimdiki zamandan yalnızca ikincil alıntılar yaptım. Roman, aşmakta olduğum bir geçmişi dile getirmek için düşünülmüş, düzenlenmişti; orada çizdiğim hakikatimden değişik olma sürecinde bulunduğum içindi ki bugünkü hakikatimin orada yeri yoktu. Çalışabilecek güçten uzak olduğum haftalar, aylar geçirdim; ama kâğıdımın başına geçer geçmez, geriye bir sıçrayış yapıyor, bir zamanların dünyasını yeniden canlandırıyordum. Basılmış sayfaların üstünde, onları yazdığım günlerin izine rastlamıyorum: ne sabahların ve akşamların rengine, ne de korkunun, bekleyişin ürpertilerine; hiçbir şeye.

Gene de, ben onları boşluktan titizlikle çekip kopartırken, zaman parçalandı, yer kımıldadı ve ben değiştim. O güne kadar kişisel yaşamımı zenginleştirmek ve bunu sözcüklere çevirmeyi öğrenmekten başka kaygım olmamıştı; yavaş yavaş yirmi yaşlarımın aldatıcı üstünlük duygusundan ve tekbencilik-benzeri tutumundan vazgeçmiştim; başkasının varoluş duygusunu öğrenmiştim; ama gene de, benim için önemli olan, insanlarla teke tek ilişkilerimdi ve mutluluğu açgözlülükle istiyordum. Birdenbire Tarih üzerime çöktü, patladım: kendimi, her kişiyc ve hepsine tüm duygularımla bağlı olarak dünyanın dört bir köşesine savrulmuş buldum. Düşünceler,

değerler, her şey altüst oldu; mutluluk bile önemini yitirdi. 1939 Eylül'ünde şöyle yazdım: "Benim için mutluluk, her şeyden önce dünyayı algılamanın ayrıcalıklı bir yolu olmuştu; eğer dünya artık bu yolla algılanamayacak derecede değişirse, mutluluğun da artık bu denli değeri kalmaz." Ve yeniden, 1941 Ocak ayında şunu yazıyordum: "Eski mutluluk anlayışım bana ne kadar yetersiz görünüyor! Yaşamımın on yılına hükmetti, ama sanıyorum ki bundan bütünüyle sıyrıldım." Aslında ondan hiçbir zaman tamamen kurtulmadım. Daha çok, yaşamımı kendi içine kapalı özerk bir girişim olarak görmekten vazgeçtim; artık çehresini tanıyamadığım yeni bir dünya ile ilişkilerimi yeniden keşfetmem gerekti. İşte bu değişimi anlatacağım.

ALTINCI BÖLÜM

1939 YAZI başında, daha umut etmekten tamamiyle vazgeçmemiştim. İnatçı bir ses içimden bana: "Bu benim başıma gelmeyecek; savaş olmayacak, bana olmayacak." diye fısıldamaya devam ediyordu. Hitler Polonya'ya saldırmaya cesaret edemeyecekti, üçlü anlaşma sonunda yapılacak ve bu onu yıldıracaktı. Hâlâ barış tasarıları kuruyordum. Düşünmüş olduğumuz gibi Intourist'in hizmetlerinden yararlanarak S.S.C.B.'yi tanımanın sırası değildi. Ama işler düzelirse Portekiz'e gezmeye gidebilirdik. Tamam, diyordu Sartre; ama kuşkusuz düzelmeyecek diye ekliyordu. Beni uyarıyordu; hakikatle yüzyüze gelmek daha iyiydi; aksi halde, patladığı gün onu kaldırmaya hazır olmayacak, yıkılacaktım. Ama dehşete nasıl hazırlanılır? diyordum kendi kendime; bu duyguyu evcilleştirmeye çalışmak yararsız; güçlerimi boşu boşuna hırpalayacağım; nasıl olsa, doğaçlama yapmam gerekecek. Bilinçli olarak düşüncelerimi engelliyordum.

Mme. Lemaire Ağustos başım Juan-les-Pins'deki villasında geçirmemiz için bizi davet etmişti. 15 Temmuz'da, sırtımda çantam, tek başıma Provence'a gitmek için yola koyuldum. Yayan yolculuklarımın en güzeli oldu: Ventoux tepesi, Lure dağı, Aşağı-Alp'ler, Queyras, Deniz-Alpleri. Stépha ile Nice'de bulunan Fernand'ın aklına esti ve birkaç gün bana eşlik etti. Görkemli çivili pabuçlarla Puget-Théniers'de bana katıldı. İlk gün neşe içinde kırmızı tepeler arasından sekiz saat boyunca yürüdük. Ertesi gün, dokuz saatte, dağ yolundan Guillaume'dan Saint-Etienne-de-Tinée'ye gittik. Fernand akşam ateşten titreyerek yattı. Ertesi gün tek başıma uzun bir tırmanış yaptım ve akşam onunla buluştuğumda, Nice'e dönmeye karar vermişti. Yoluma onsuz devam ettim. Saint-Véran'ın üstünde üçbin metreden yüksek terk edilmiş doruklara tırmanıp bir dağkeçi-

si sürüsünü ürkütttüm. İtalyan sınırı boyunca yürürken manevra yapan askerlere rastladım; iki kez subaylar kâğıtlarımı kuşkuyla incelediler. Özellikle uzun bir yoldan sonra bir akşam vakti vardığım Larche, askeri birlikle doluydu; bir yatak bulmak olanaksızdı; temiz, yaşlı bir küçük kadın olan kır korucusunun karısının yatağını paylaştım. Hayvanlardan, çiçeklerden, çakıl taşlarından, ufuklardan, bacakları, miğdesi, ciğerleri olmanın zevkinden başka hiçbir şey düşünmüyor ve kendi rekorlarımı kırmaya uğraşıyordum.

Marsilya'da Sartre ve iznini kullanan Bost ile buluştum. Her ikisi de savaşı kaçınılmaz görüyorlardı; şimdiden Almanlar Danzig'e sızıyorlardı; ne Hitler'in amaçlarından vazgeçmesi, ne de İngiltere'nin Polonya'ya karşı yüklenmiş olduğu sorumlulukları yerine getirmemesi söz konusu değildi; zaten Sartre yeni bir Münih'i hiç arzulamıyordu; ama seferberliği de gönül hoşluğuyla düşünmüyordu. Martigues'e bir balık çorbası içmeye gittik; güneş, renk renk kayıkları ve balık ağlarını kaplıyordu. Suyun kenarına, keskin kenarlı taş bloklarının üzerine oturduk: burası rahat değildi ama Sartre konforsuzluğu severdi. Mavi gökyüzüne karşı, yüksek sesle, gevşekçe, düş kurduk: cepheden kör mü, parçalanmış bir yüzle mi geri dönmek daha iyiydi? Bacaksız mı, yoksa kolsuz mu? Paris bombalanacak mıydı? Gaz kullanılacak mıydı? Bost bir gün sonra bizden ayrıldı ve biz daha bir iki gün kentte kaldık. Bir öğleden sonra, Eski-Liman'daki Brûleur de Loups'nun terasında otururken, kolunun altında kocaman lastik bir kuğu taşıyan Nizan geçti: Akşama karısı ve çocukları ile Korsika'ya gitmek üzere gemiye binecekti; orada Laurent Casanova ile buluşacaktı. Bizimle bir bardak içki içti ve bize sır olarak, ama utkulu bir tonda, üçlü paktın imzalanmakta olduğunu söyledi; o ki her zaman ölçülü bir insandı, ateşli bir neşeyle konuşuyordu: "Almanya diz çökecek!" diyordu. *Ce soir*'ın dış politika yazarı sıfatıyla doğal olarak ilahların sırlarını paylaşıyordu ve iyimserliği bize güven verdi. Birbirimize barış dolu mutlu tatiller diledik ve bizi, kolunun altında kuğusuyla sonsuza dek terk etti.

Mme. Lemaire'in babası "Puerta des Sol" villasını henüz kıyının bu kesimi ıssızken inşa ettirmişti; villa, çam ağaçlarıyla kaplı ve denize kadar, Provençal plajının kenarına kadar inen büyük bir bahçeyle çevriliydi. Kahvaltımızı terasta, kendi kendine çalışan filikaların vınlaması arasında mavi sularda seken kayakçılara bakarak yapı-

yorduk: bir sabah eğlenerek bir slalom yarışım izledik. Sartre yazıyordu; ben okuyordum: o devirde, iş ile keyfi karıştırmayı beceremiyordum. Öğlene doğru plaja gidiyorduk ve Sartre bana yüzme öğretiyordu: suyun üstünde durmayı başardım ama hiçbir zaman on metreden fazla yüzemedim. Sartre bir kilometre yüzebilirdi; ama tek başına açıktayken, koskocaman bir ahtapotun suyun dibinden çıkarak onu dipsiz derinliklere sürükleyeceğine inanıyordu: sağlam toprağa hızlı kulaçlarla geri dönüyordu. Bütün panjurlarım kapatmış olduğumuz villanın gölgesine saat ikiye doğru dönmek hoşuma gidiyordu. Nis salataları, soğuk balıklar, bazen de bizi uyutan sarmısaklı mayonez yiyorduk. Öğle ve akşam yemeklerinde hep kalabalık vardı; Lemaire'lerin çocukları arkadaşlarını getiriyorlardı ve bunlar da pek çoktu. Marco da "Puerta de Sol"de kalıyordu. Gene ona Opera'nın kapılarını açması gereken sınavı bir kez daha verememişti, yeni aşk acıları vardı ve savaş tehditleri onu çok korkutuyordu. Tepesi açılıyordu, şişmanlıyordu, çirkinleşiyordu ve bu nedenle de huysuzdu. Mme. Lemaire, Sartre ve benim onu yargıladığımızı sanıyordu; konuşmalarımızı kolluyordu: onu bir kez kapının arkasında, bir kez de pencerenin altında yakaladık; şimdi tamamiyle yapay görünen eski güçlü kahkahası ile özür diledi; kendine müttefikler arıyor, entrikaları kışkırtıyordu. Evin gediklilerinin kimileri arasında anlaşmazlıklar vardı ve her zamanki gibi onların sorunlarına karşı büyük ilgi duyuyorduk; Mme. Lemaire ile bunları tartışıyor, taraf-girlikle kınamalar dağıtıp varsayımlar tasarlıyorduk. Marco, herkese zarar vermenin zevkini tatmak için ortalığı karıştırmayı seviyordu. Sartre'ın söylemediği tatsız şeyleri onun ağzından, sanki söylemiş gibi Jacqueline Lemaire'e iletti: o da bundan yakındı ve güzel bir boğa güreşi oldu! Ufak kızgınlıklara Sartre zaman zaman kapılırdı; ama onu çok ender olarak ciddi öfke nöbetleri içinde gördüm; buna giriştiğinde, yüzü hiç de iyi olmuyordu ve birkaç sözcükle karşısındakinin derisini yüzüyordu: Marco ağladı. Barışmamızı kutlamak için Mme. Lemaire ile bizi Cannes'a eşcinsellerin lokallerine götürdü. Bununla beraber, çalışmadığım için günler bana biraz sıkıcı geliyordu. Gökyüzünün mavisi, denizin mavisi ara ara beni bunaltıyordu; ben de, birşeylerin orada saklı olduğunu düşünüyordum: bu bir ahtapot değil ama bir zehirdi. Bu sükunet, bu güneş yalnızca bir aldatmacaydı: aniden her şey parçalanacaktı.

Gerçekten de öyle oldu. Her şey parçalandı. Bir sabah gazetelerden Alman-Rus saldırmazlık paktının imzalandığını öğrendik. Ne darbe! Stalin, Hitler'i Avrupa'ya saldırmakta özgür bırakıyordu; barış kesin olarak kaybedilmişti: boğazımızı daraltan ilk gerçek bu oldu. Sonra, S.S.C.B.'de olup bitenler hakkında oldukça çok sakınım koymakla birlikte, bu anlaşmanın gene de dünya devrimine yarayacağını düşündük; bu pakt Troçki yanlılarını, Colette Audry'yi, tüm sol karşıtlarını acımazsızca haklı çıkarıyordu: Rusya, diğerleri gibi, bencil çıkarları içinde inatçı emperyalist bir güç olmuştu. Avrupa işçi sınıfı Stalin'in umurunda bile değildi. O güne kadar, üst üste yığılan karanlıklar arasından büyük bir umut merkezi görülüyordu: bu ışık artık sönmüştü. Gece, yeryüzüne iniyor ve kemiklerimize işliyordu.

Sartre ve ben, birkaç günü başbaşa geçirmek istedik ve Juan-les-Pins'den ayrıldık. Hemen Paris'e dönmenin yararı yoktu. Pirenelerde dolaşmaya çıktık. Mme. Lemaire'e ve hatta Marco'ya bile veda ederken biraz kalbimiz sıkışmıştı: birbirimizi tekrar hangi koşullar altında görecektik? Juan'dan Carcassonne'ye giden tren, izinden geri çağırılan ve şimdiden eski savaşçıların haklarını isteyen askerlerle tıklım tıklım doluydu: "Biz ki yarın kendimizi öldürteceğiz" diyerek büyük bir rahatlıkla tutulmuş yerlere oturuyorlardı. Carcassonne'nin kale duvarlarını berbat buldum ama kentin küçük sokaklarını sevdim; yeşil gürgenler altında, ıssız bir kır kahvesinde, savaştan, savaş sonrasından söz ederek, felakete göğüs germek için birlikte olmanın mutluluğunu duyarak beyaz şarap içtik. Otobüslere bindik, küçük kasabaları gezdik, kiliseleri, manastırları dolaştık; Mont-Louis'de yağmur yağıyordu ve duvarlarda seferberliğin ilk afişlerini gördük; Paris'e dönmeye karar verdik ama Foix'da bir gün daha geçirdik. Barbacane otelinde kendimize nefis bir yemek sunduk —ordövr, alabalık, etli kuru fasülye, kaz ciğeri, peynir ve meyve, yörenin şarabı— ve Sartre bana, *Chemins de la liberté*'nin (Özgürlüğün Yolları) üçüncü cildinde Alman-Sovyet anlaşmasından bıkkınlık duyan Brunet'nin Komünist Parti'den nasıl istifa edeceğini anlattı; Mathieu'ye gelip yardımını isteyecekti: birinci ciltte anlatılan durumun zorunlu olarak tersine dönüşü, diyordu Sartre. Sonra, beyaz suyu olan bir dere boyunca dolaşmaya çıktık; kendi kendi-

mize, ne olursa olsun, bu kırlara, bu sakin küçük kente savaşın dokunmayacağını, *sonra* da buraları ellenmemiş durumda bulacağımızı söylüyorduk: bu bize tutunabileceğimiz bir şey veriyordu. Kendi kendimize artık olanın olduğunu, bu savaştan payımıza düşeni alacağımızı anlatıyorduk; gevşeklikle yürüyor, hareketlerimizin telaşsızlığının ve manzaranın dinginliğinin, yüreklerimizin durumuna uygun olduğuna kendimizi inandırmaya çalışıyorduk. Bu aldatmaca kısa sürdü. Saat 19.30'da Toulouse trenine bindik, oradan da hemen Paris ekspresine aktarma yapacaktık; ama o tren doluydu; ikibuçuk saat, tıklım tıklım dolu ve birkaç küçük mor yıldızın zayıfça aydınlattığı karanlık garda bekledik. Bu kaygılı kalabalık, bu karanlıklar bir büyük felaketin habercisiydiler: artık bundan kaçıp kurtulmam olanaksızdı, iliklerime kadar işliyordu. İkinci bir ekspres geldi, kalabalık saldırdı: bilek gücüyle iki köşe kapabilmeyi başaracak kadar çevik davrandık.

Paris'te, Ağustos ayı olduğu için her yer, restoranlar, tiyatrolar, butikler kapalıydı. Arkadaşlarımızın hiçbiri henüz dönmemişti: Olga Beuzeville'deydi, Bost Amiens'de bir kışlada, Pagniez karısının ailesiyle birlikte yazlıkta, kız kardeşim anne ve babamla birlikte La Grillère'de idiler. Nizan Korsika'daydı; en çok onunla konuşmak isterdik; onun bu denli yanlış bilgiler edinmiş olmasını kendi kendimize açıklayamıyorduk. Bize söylediğine göre *Ce soir*'da onu sevmeyen önemli kişiler vardı; ama bu kadar ciddi koşullarda, bu düşmanlıkların silinmiş olması gerekirdi. Nasıl tepki göstermişti? Ne özel yaşamında ne de savaşkan yaşammda herhangi bir hakarete uğrayacak adam değildi; onun için komünizm, paktın çelişki halinde olduğu bir şeyi simgeliyordu. Onu çok düşünüyorduk. Genel olarak, komünistlerin yazgısı bizi kaygılandırıyordu: bazı militanları tutukluyorlardı; *L'Humanité, Ce soir* yasaklanmıştı. Bu anlamsız ve rahatsız edici bir durumdu çünkü, ne de olsa, Fransız komünistleri faşizme karşı savaşın öncüleri olmuşlardı. Gazetelerde ve kahvelerin teraslarında kulak misafiri olduğumuz konuşmalarda daha başka pek çok şey de canımızı sıkıyordu. Basın, haklı olarak, uzun süreden beri bir "beşinci kol"un etkinliklerini açığa çıkartıyordu; kuşkusuz, bu düşman casusluk örgütü gerçek bir tehlikeydi. Ama, bunun, 14-18 yıllarında ortalığı kasıp kavuran *espionite*[1]

[1] Her tarafta casus var sanısı. (*Çev.*)

dalgasından da beter bir harekete bahane olarak kullanılacağı da hissedilebiliyordu. Havada kokladığımız yalancı pehlivanlık ve korkaklık, kofluk ve panik karışımı bizi rahatsız ediyordu.

Saatler çok yavaş geçiyordu; kör sokaklarda yürümek ve gazetelerin tüm baskılarını sabırsızlıkla beklemenin dışında yapacak hiçbir şeyimiz yoktu ve hiçbir şey yapmıyorduk. Akşam sinemaya yeni Amerikan filmlerini izlemeye gidiyorduk; bunlar arasında Ford'un başyapıtı olan ve eski westernlerde sevmiş olduğumuz her şeyi yeniden modern bir stilde canlandıran *La Chevauchée fantastique*'i (Düşsel At Gezintisi) izledik. Bunlar kısa aralardı; sinema salonundan çıkıyor, kendimizi Champs-Elysées'de buluyor, son baskı *Paris-Soir*'a saldırıyorduk. Her gece uyurken kendi kendimize: "Yarın ne olacak?" diye soruyorduk. İç sıkıntımız bizimle birlikte uyanıyordu. Niçin bu noktaya gelinmesi gerekmişti? Otuz yaşımızı henüz geçmişken, yaşamımız kendisini şekillendirmeye başlıyordu ve ani olarak bu yaşamımıza el koyuyorlardı: bize geri verecekler miydi? hangi zarar karşılığında? Foix'daki sakin öğleden sonra yalnızca bir ateşkes molası olmuştu: bizim için pek çok şey çok fazla önemliydi, böyle kolayca yüzüstü bırakamazdık. Kaygımızı, kişisel başkaldırımızı herbirimiz kendi içimizde saklıyorduk, ama hiçbirimiz diğerinin dingin görünüşüne aldanmıyordu. Askerlik yaptığı günlerde Sartre'ın kızgınlık nöbetlerini, anlamsız disiplin ve kaybedilen zamana karşı hissettiği düşmanlığı anımsıyordum; bugün, kendini kızgınlığa, hatta burukluğa bile kaptırmıyordu, ama biliyordum ki, her ne kadar herkesten çok çaba göstermeye yeteneği varsa da, bu ona herkesten daha zor geliyordu: "akıl çağı"nın emredici kurallarına boyun eğmesinin bedelini ağır ödemişti; söylenmeden orduya gitmeyi kabul ediyordu: ama kendi öz benliğinde, kopacak kadar gergindi. Artık savaştan kuşku duymuyorduk. Fransız gazetelerinin Berlin'deki muhabirleri, Cuma günü Alman-Rus anlaşmasını duyuran Hitler'in Cumartesi sabahı saat beşte Polonya'yı işgal etmeye niyetli olduğunu öne sürüyorlardı: hedefine erişememişti ve Henderson'u bu nedenle Berchtesgaden'e çağırmıştı. Belki de İtalya aracılığı ile Polonya hükümeti ile pazarlığa oturmaya karar verirdi. Sartre bu söylentilere hiç önem vermiyordu. Buna karşı, o da herkes gibi savaşın çok uzun sürmeyeceğinden ve demokrasilerin kazanacağından emindi. Gazeteler Schacht'ın sözünü anımsatıyorlardı: "Zorda

kalınırsa, savaş, ekmek karneleri ile bitirilebilinir, ama bu karnelerle savaşa başlanamaz." Almanya'nın yiyeceği, demiri, benzini yoktu: hiçbir şeyi yoktu. Halkının kendi kendini kırdırmaya hiç hevesi yoktu; bu halk savaşa dayanamazdı, Reich yıkılırdı. Bu görüş açısından savaş bir anlam kazanıyordu. Dôme'da Fernand'a rastladık, Flore'da komünizm yandaşlarının konuşmalarını duyduk: eğer S.S.C.B. Almanya'nın savaşı başlatmasına göz yumuyorsa, bu, dünya devrimini hesapladığı içindir, diyorlardı. Paktın bu açıklanması bize ütopya niteliğinde görünüyordu. En azından, faşist yönetimlerin ortadan kalkmasının Fransa'da ve Avrupa'da sosyalizmin ilerlemesini sağlayacağını umuyorduk. Bu nedenle Sartre yazgısına karşı koymuyordu; kendi üzerinde, kendisini boyun eğmeye zorlamak için sürekli çaba harcıyordu. Ağustos'un son günlerinde Merleau-Ponty'ye rastladım ve ona kendi görüşümüzü açıkladım: kısacası savaş, kimi pis şeyleri sona erdirmek için kabul edilebilir bir olanaktı. O da bana biraz alayla, savaştan geçen yıl bu denli korkarken bu yıl onu nasıl olup da bu denli serinkanlılıkla kabullenebildiğimi sordu. Onu gülümseten, sanırım, taptaze inançlarımı savunurken takındığım ateşli tutum oldu; ama —diğer pek çok olaydaki gibi— bendeki bu beklenmedik dönüş hemen hemen herkesinkiyle aynı zamana rastlıyordu. Bu oniki ay boyunca, Munich konferansında savaşın reddedilebileceğini sanan kimselerin çoğuna savaş gerçeği yavaş yavaş kendini kabul ettirmişti. Kişisel olarak, boyun eğmemin asıl nedeni, savaşın kaçınılmazlığını bilmem ve iç huzurumu koruyabilmek için, yazgıyı değil de kendimi yenmeye gayret etmemdi. Elimden geldiğince, olabilirliğin sınırına değin —11 Mayıs 1940'a kadar— bu Dekartçı anlayışa uymaya çalıştım. Zaten, görünmek istediğimden daha az sakindim: korkuyordum. Kendim için endişelenmiyordum; bir an bile Paris'ten kaçmayı düşünmedim. Sartre için korkuyordum. Bana, herhangi bir hava alanının gerisinde bir yerlerde beklemede olacağına ilişkin güvence veriyordu; tehlikeden çok sıkıntıdan korkuyordu: ona ancak yarı yarıya inanıyordum. Ve her ikimiz de Bost için korkuyorduk: ikinci sınıf piyade eri olarak tam anlamıyla topun ağzında idi; ve yalnızca yirmi iki yaşındaydı. Bu savaşın diğerlerinden farklı olacağı söyleniyordu; belki. Nasıl geçeceğini önceden bilmeyi ve ayrıca *sonra* ne olacağını görebilmeyi pek çok isterdik. Birlikte olduğumuz ve konuştuğumuz sürece,

merak ve bir tür coşkunluk, pek yakın ayrılığın hüznünden üstün geliyordu.

Ve sonra bir sabah, olay gerçekleşti. O vakit, yalnızlık ve kaygı içinde, günlük tutmaya başladım. Bu günlük bana, ondan çıkartabileceğim anlatıdan daha canlı geliyor. Bu nedenle, işte onu sunuyorum. Yalnızca boş ayrıntıları, çok özel düşünceleri, yinelemeleri ayıklamakla yetiniyorum.

1 Eylül

Sabah saat 10. Gazete Hitler'in isteklerini açıklıyor; hiçbir yorum yok; haberlerin endişe verici yanının üstünde durulmuyor, umuttan da sözedilmiyor. Dôme'a doğru, aylak aylak, kararsız yürüyorum. Az kimse var. Henüz bir kahve ısmarlamıştım ki bir garson bildiriyor: "Polonya'da savaş ilan edildi." İçerde *Paris-Midi* gazetesi olan bir müşteri. Herkes onun üstüne ve gazete kulübelerine hücum ediyor: *Paris-Midi* gelmemiş. Kalkıyorum, otele dönüyorum. Yoldaki insanlar henüz birşey bilmiyor, biraz önceki gibi gülümsüyorlar. Maine Caddesinde bazı kimselerde *Paris-Midi* var: başlıkları okumak için onları durduruyorlar. Sartre'ı buluyorum, ailesini görmeye gittiği Passy'ye kadar ona eşlik ediyorum ve onu metronun ayağında Viyadükte bekliyorum. Passy tamamiyle ıssız, sokaklarda tek bir yaya yok, ama rıhtımda çocuklar ve valizlerle dolu otomobillerin bitmez tükenmez bir dizisi var; motosikletlerin yanma koşulan küçük arabalara bile rastlanıyor. Hiçbir şey düşünmüyorum. Uyuşmuş gibiyim. Sartre dönüyor. Seferberlik ilan ediliyor. Gazeteler ertesi gün yürürlüğe gireceğini yazıyor; bu bize biraz zaman tanıyor. Otele uğruyoruz, mahzende azık torbasını ve pabuçları arayıp buluyoruz. Sartre toplanma merkezine geç gitmekten korkuyor ve Hébert meydanına taksiyle gidiyoruz: Chapelle kapısı yanında küçük bir meydan. Boş. Ortasında tabela asılmış bir direk var: "4 No.lu Toplanma Merkezi" ve tabelanın altında iki jandarma. Duvarlara afişleri henüz asmışlar: Paris halkına büyük bir çağrı, mavi-beyaz-kırmızılarla kesik kesik boyalı ve daha gösterişsiz olarak, 2 Eylül saat "0"dan itibaren ilan edilen seferberlik emri. Sartre jandarmalara yaklaşıyor ve sefer emrini gösteriyor: Nancy'ye gitmesi gerekiyor. Jandarma "İsterseniz gece 12'de gelin, diyor. Ama yal-

nızca sizin için bir tren kiralayamayız". Flore'a kadar yürüyoruz. Saçlarında kırmızı bir eşarpla Sonia çok görkemli ve Agnès Capri, kalın beyaz kurdeleli bir kadın çoban şapkası ile çok bahar havalı; sert görünüşlü bir kadın ağlıyor. Bir garson, "bu kez iş daha ciddiye benziyor" diyor. Ama insanlar gülümsemeye devam ediyor. Hâlâ hiçbir şey düşünemiyorum ama başım ağrıyor. Saint-Germain-des-Prés'nin üstünde güzel bir mehtap var, bir kasaba kilisesi görüntüsü veriyor. Ve her şeyin özünde, her yerde, elle tutulamayan bir dehşet: hiçbir şey öngörülemiyor, hayal edilemiyor, elle tutulamıyor.

Bu kadar yorgun olmama karşın geceden korkuyorum. Uyumuyorum, oda mehtapla dolu. Birdenbire büyük bir çığlık; pencereye gidiyorum: bir kadın bağırmış; toplanma, kaldırımda ayak sesleri, bir elektrik lambası. Uyuyorum.

2 Eylül

Saat 3'te çalıyor. Dôme'a yürüyerek iniyoruz; hava çok yumuşak. Le Dôme ve la Rotonde çok hafif aydınlatılmış. Dôme gürültülü; çok üniforma var. İki fahişe taraçada iki subayı çevrelemişler, fahişelerden biri farkına varmadan şarkı söylüyor; subaylar onunla ilgilenmiyor. İçerde bağrışmalar, gülüşmeler. Boş ve yumuşak bir gecenin içinden taksiyle Hébert meydanına gidiyoruz; ay ışığı altında meydan ıssız, ama iki jandarma orada. Sanki bir Kafka romanı: Sartre'ın yürüyüşü tamamiyle özgür ve nedensiz gibi, ama gene de, insanların ötesinden, kendi içinden gelen kesin bir yazgının birlikteliğini taşıyor. Jandarmalar onu dostça ve kayıtsızca karşılıyorlar: Biraz da bir manyağa söylermiş gibi "Doğu Garma gidin" diyorlar. Rayların üstünde büyük demir köprüleri izliyoruz; gökyüzü kızarıyor ve çok güzel. Gar boş; saat 6.24'te bir tren var ama Sartre 7.50'ye binecek. Bir taraçaya oturuyoruz. Sartre bana, meteoroloji bölümünde hiçbir tehlikeyle karşı karşıya olmadığını yineliyor. Garda bir zincirin üstünden de konuşmaya devam ediyoruz ve sonra gidiyor. Montparnasse'a yürüyerek dönüyorum; güzel bir sonbahar sabahı; Sébastopol Bulvarı üstünde, bir taze havuç ve lahana kokusu dolaşıyor...

Saat 5'te sinemadan çıktığımda hava ağır; sokaklarda derin bir

sessizlik. *L'Intransigeant* belirsiz diplomatik manevralardan söz ediyor: Polonya direniyor, Reich'ın gözü korkmuş; ikinci bir umut, neşesiz, uyuşukluktan da dayanılmaz bir durum. Opera Caddesinde, insanlar gaz maskesi almak için kuyruk oluşturuyorlar. Montparnasse Bulvarında Tchuntz kitabevi, camına elle yazılı şu tabelayı asmış: "Fransız aile. 1914'te sefere gitmiş bir oğlu var. Dokuzuncu gün sefere gidebilir."

Fernand'a çıkıyorum. Beni dokunaklı bir yüzle karşılıyor: "Bakalım, cesur musunuz? Ehrenburg bitmiş bir adam!" Alman-Sovyet ittifakı yüzünden Ehrenburg yemek yemiyor, uyumuyor: intiharı düşünebilir! Bu beni çok etkilemiyor Montparnasse sokağında Bröton krepçisinde yemek yiyoruz; dışarda, gece karanlık; karşıki duvarda "SIĞINAK" yazan büyük tabela, kaldırımı arşınlayan kızlar, bir ya da iki mavi ışık seçiliyor. Krepçi yiyecek alışverişini yapamıyor, ekmeği, unu eksik. Az yiyorum. Bu gece kahveler 11'de kapanıyor ve gece kulüpleri açılmıyor. Odama geri dönme düşüncesini kaldıramıyorum; Fernand'da uyuyorum. Alt kattaki divana bir çarşaf seriyoruz. Uykuya dalmam uzun sürüyor ama uyuyorum.

3 Eylül

8.30'da uyanıyorum; yağmur yağıyor. İlk düşüncem "Bu gerçek!" oluyor. Tam tamına üzgün ya da mutsuz değilim, kendi benliğimde bir üzüntü duygum yok: dehşet verici olan, dışardaki dünya. Radyo açılıyor. Fransa ve İngiltere'nin ilk notalarına yanıt vermemişler, Polonya'da hâlâ savaşılıyor. Akıl almaz bir şey: bugünden sonra bir diğeri olacak ve bir diğeri daha ve bugünden çok daha kötüleri, çünkü hep savaşılacak. Ağlamayı engelleyen şey, sonra da bu kadar çok dökülecek gözyaşı olması olgusu.

Gide'in *Journal*'ını (Günlük) okuyorum. Zaman yavaş geçiyor. Saat 11: Berlin'deki son girişim; bugün yanıtı öğrenilecek; umut yok; eğer bana: "Savaş olmayacak" denseydi sevincimi göz önüne bile getiremiyorum ve belki de sevinemeyeceğim.

Gégé'den bir telefon; yürüyerek ona gidiyorum; bütün uzaklıklar ne kadar kısaldı: yürünecek bir kilometre, her zaman için oyalanılacak on dakika oluyor. Polis memurlarının görkemli yeni kaskları var ve maskeleri kızıl kahverengi küçük kılıflara omuzdan geçiri-

lerek asılmış; bunları taşıyan siviller de var. Pek çok metro istasyonu zincirlerle kapatılmış ve tabelalar en yakın istasyonu bildiriyor. Otomobillerin maviye boyanmış farları koskocaman mücevherlere benziyor. Dôme'da Pardo[1], Gégé ve çok mavi gözlü bir İngiliz'le birlikte yiyorum. Pardo, Gégé'ye ve bana karşı savaş çıkmayacağına bahse giriyor; İngiliz de onun fikrinde; buna karşın İngiltere'nin savaşı ilan bile ettiği dedikodusu dolaşıyor. Gégé, Limoges'dan Paris'e dönüşünün öyküsünü anlatıyor; karşıdan gelen yatak yüklü otomobil, taksi kuyruğu kesintisizdi; Paris yönünde çok az otomobil vardı: yalnızca erkekler, sefer emri alanlar. Adamlar Dôme'un camekânlarını kalın mavi perdelerle kapatıyorlar. Birdenbire, saat 3.30'da *Paris-Soir*: "İngiltere saat 11'de savaş ilan etti; Fransa, öğleden sonra saat 5'te ilan etti." Her şeye karşın müthiş bir sarsıntı.

Montparnasse meydanında bir kavga. Bir kadın, bir adama yabancı demiş, o da ona küfretmiş; insanlar protesto etmiş; bir belediye görevlisi adamı saçlarından yakalıyor; kalabalık yeniden protesto ediyor; görevli mahçup görünüyor ve insanları dağıtıyor; genelde, insanların "yabancı" ya karşı gösterilen bu düşmanlığı kınadığı havası var.

Akşam, Gégé ile Flore'da vakit öldürüyorum; insanlar hâlâ savaşa inanmadıklarını söylüyorlar ama çok kötü görünüyorlar. Hachette'te çalışan biri bütün kamyonlarına el koyulduğunu ve metrodaki kitabevlerinin birdenbire kendilerini kaldırımda bulduklarını anlatıyor. Rennes caddesinden yukarı çıkıyoruz. Karanlık gecede, eflatun ve mavi farlar çok güzel. Dôme'da polis, camlara yeni kalın mavi perdeler ekleyen yönetici ile tartışıyor. Pozner'i ve Macar'ı asker giysileriyle görüyorum. Saat 11'de kahve boşaltılıyor. Herkes kaldırımda oyalanıyor, kimse evine gitmeye istekli değil. Yatmaya Gégé'ye gidiyorum. Pardo bana bir hap veriyor ve uyuyorum.

4 Eylül

Postaneden Molière lisesine telefon ediyorum: telefon etme hakkını elde etmek için kimlik göstermek gerekiyor. Taksi bulmak zor; insanların indiği anı gözetlemek gerek, Montparnasse garında

[1] Gégé'nin ikinci kocası. Birincisi ile olan evliliğini iptal ettirmişti.

bir tane yakalıyorum. Müdire bizzat benim yüz ölçümü alıyor ve bana küçük boy bir gaz maskesi vererek kullanımını anlatıyor. Silindirimi omuzdan geçirerek asıyorum. Gégé ile Saint-Lazare garında buluşuyorum ve metro ile dönüyorum, muazzam bir kuyruk var; metro birçok istasyonda durmadan geçiyor, pek tuhaf oluyor. Solférino'da iniyor ve mektup yazmak için Flore'a gidiyorum. Pardo ve Hachette'deki arkadaşı geliyorlar. "Ölüm gönüllüleri"nin öyküsünü anlatıyor; bu, "Ölüler ayağa kalkın!"daki Péricart tipinin bir buluşu; Péricart, yaşamlarını kaybetmekle hiçbir şey kaybetmeyecek olan tüm topallara ve guatrlılara, bu yaşamlarını vatana sunmaları çağrısını yapmıştı. Pardo bize Péricart'ın aldığı bir mektubu okuyor: "Otuziki yaşındayım, tek kolum, tek gözüm var, yaşamımın hiçbir anlamı olmadığını sanıyordum ama siz beni 'hizmet etmek' sözcüğünün tüm yüceliğini anımsatarak yeniden yaşama bağladınız." Mektubun yazarı, yarı-akıllıların da kullanılmasını öneriyor. Ama yönetici Flore'un ertesi gün kapalı olacağını duyuruyor: çok yazık, burası güzel küçük bir *querencia* idi.[1] İnsanları üniformalı görmek eğlenceli: Flore'da subay giysili Breton; Dôme'da öteki savaşın er giysisi içinde Mané Katz.

Macar, tam karşıma oturuyor ve görkemle kekeleyerek savaşa katılacağını bana bildiriyor. Ona nedenini soruyorum ve eliyle belirsiz bir işaret yapıyor. Yarı-sarhoş ve yarı-deli bir havacı ona kibarca: "Bayım, size bir içki sunmama izin verin." diyor. Rakıya benzer bir içki içip yabancı Lejyonu konusunda söyleşiyorlar; Macar, kendisini serserilere karışmış bulmayı istemiyor. Havacı hava akınlarından söz ediyor; gazlara değil ama sıvı havalı bombalara inanıyor; sığınaklara inmeyi öneriyor. Herkes gece alarmından söz ediyor; Paris hiçbir zaman bu kadar kara olmamıştı. Gene yatmaya Pardo'lara gidiyorum.

Gece, Gégé odama giriyor: alarm düdükleri. Pencereye çıkıyoruz. İnsanlar güzel, yıldızlı bir gecede sığınaklara koşuyorlar. Kapıcının şimdiden gaz maskesini takındığı girişe kadar iniyor, ama bunun yanıltıcı bir alarm olduğuna karar vererek tekrar yukarı çıkıyoruz. Saat 4; 7'ye kadar uyuyorum: alarm sonu borusu beni uyandırıyor. İnsanlar sığınaklardan çıkıyorlar; çiçekli sabahlıklı iki kadın başlarına çamaşır sarmışlar, kuşkusuz maske niyetine. Maskesini omzuna asmış biri bisikletle geçiyor ve bağırıyor: "Ah! inekler!".

[1] Hayvan barınağı. Güvenli bir yer. (*Çev.*)

Gazete "cephede yavaş yavaş temasa geçildiğini" yazıyor. Ne kadar temiz ve terbiyeli! Pardo ve Gégé valizlerini yapıyorlar. Birlikte götürecekleri küçük bir yazman kız geliyor; saçı darmadağınık, kadınların artık makyaj yapmadıklarını, taranmadıklarını ileri sürüyor ve bu oldukça doğru. Bir gün önce Aubrais'de berbat bir tren kazası olduğunu anlatıyor: 120 ölü ve yollarda da bir yığın otomobil birbirini biçiyor.

Sartre'ın mektubu, Nancy'den, 2 Eylül akşamından. Dôme'da, asker giysili Kisling geçiyor; Fernande Barrey —Foujita'nın eski karısı— ona sesleniyor: "Zavallım benim, bu giysi ikinci kez mi giyiliyor!" *L'Oeuvre*'de Tabouis hâlâ iyimser: savaş çıkmayacak.

Fransa'da oturan Almanlar için bir kararname: onlar toplama kamplarına doldurulacaklar.

Uniprix mağazaları afişler koyuyor: "Fransız İşletme. Fransız yönetim. Fransız sermaye."

Flore kapalı. Deux Magots'nun terasına oturuyor ve Gide'in 1914 *Journal*'ını (Günlük) okuyorum; bugünle çok benzeşme var. Yanımda, Agnès Capri, Sonia ve esmer kız arkadaşı var. Paris'i terk etmekte acele ediyorlar. Capri New York'a gitmeyi düşünüyor. Herkes bir önceki gece alarmından kaygıyla söz ediyor. Alman uçaklarının keşif uçuşu için sınırı geçtikleri söyleniyor. Bunlar hiç ilginç değil, çok az renkli. Daha henüz savaşın gerçekliği hissedilmiyor; bekleniyor: ne? İlk vuruşmanın dehşeti mi? Şimdilik, sanki bir fars, maskeleri ile insanlar, önemli havaları, karartılmış kahveler. Bildiriler birşey söylemiyor: "Askeri operasyonlar normal seyrini sürüyor." Şimdiden ölüler var mı?

Sanki yavaş yavaş, sabahtan akşama, günler uğursuzluğa kayıyor; yavaş yavaş, öyle yavaş yavaş ki. Saint-Germain-des-Prés meydanı güneş altında ölmüş, mavi tulumlu adamlar kum torbalarını kımıldatıyorlar; bir adam küçük bir flüt çalıyor; bir satıcı yerfıstığı satıyor.

Macar'la birlikte Montparnasse bulvarında bir terasta yemek yiyorum; sonra da ölü evine benzeyen Vikings mahzeninde pek çok kırmızı şarap ve akvavit içiyorum. Macar bana, artık Macaristan'a dönemeyeceği ve Fransa'da bir statüye kavuşamayacağı için orduya

yazıldığını anlatıyor. Cinselliği konusunda bana sırlarını açıyor ve sonunda başımı ağrıtıyor. Odama dönüyorum. Kızlar, yanlarında maskeleri, kaldırım sürtüyorlar.

Patlamalarla uyanıyorum. Sabanlığa çıkıyorum: "Mitralyözler" diye bana bağırıyorlar. Bir saat önce alarm düdükleri çalmıştı. Giyinip iniyorum; hiçbir şey duyulmuyor, yatmak için yukarı çıkıyorum.

6 Eylül

Trois Mousquetaires'de gazeteleri okuyorum. *Marianne*'da artık bulmaca yok: bu tür bütün oyunlar şifreli mesaj korkusuyla yasaklanmış durumda. Aniden demir perde iniyor ve insanlar çıkıyor: alarm düdükleri. İnsanlar sokakta, küçük gruplar halinde, çok sakin kalıyorlar. Otele dönüyorum: patron kadın bulaşığım yıkamaya devam ediyor ve ben odamda Gide okuyorum, sonra, alarm bitince okumamı Dôme'da sürdürüyorum. *Paris-Midi*'ye göre, cephemizde henüz gerçek savaş yok. Fernand, bu savaşın onda bir savaş-tuzağı fikri uyandırdığını, göz-aldatmacası bir savaş gibi, gerçeğine tıpatıp benzeyen ama içinde birşey olmayan bir savaş gibi geldiğini söylüyor. Bu sürecek mi?

7 Eylül

Bu Montparnasse'daki kavşağa sevecenlikle bağlıyım: yarı-boş kahve terasları,[1] Dôme'daki telefoncu kızın yüzü; kendimi ailemle birlikte hissediyorum ve bu beni korkuya karşı koruyor. Bir kahve içerek Gide'i okuyorum ve gözleri biraz fırlamış, Dôme'da sık sık gördüğümüz bir tip bana sesleniyor: "Birinin André Gide okuduğunu gôrmek! Büyük aptallığın var olmadığı düşünülebilir!" Aynı kimse bana bir gün önce Breton'un karısının Dôme'un terasında avaz avaz "Bu orospu General Gamelin" diye bağırarak skandal yarattığını anlatıyor. Adı Adamov ve gerçeküstücüleri azıcık tanıyor.

Hâlâ Nancy'de oyalanan Sartre'dan ikinci mektup.

Marie-Claire satın alıyorum; savaş sözcüğü bir kez bile geçmiyor ama gene de sayı savaşa mükemmel ayarlanmış. Dôme'un

[1] *Teras:* Kahvelerin önünde masa konan kaldırım kısmı. (*Çev.*)

tuvaletinde bir fahişe makyaj yapıyor; gizemli bir şekilde açıklıyor: "Rimel sürmüyorum, gaz yüzünden."

8 Eylül

Fernand beni Vavin Caddesindeki lokantada buluyor ve kahvesini benimle içiyor. Dün Ehrenburg ve Malraux'yu görmüş. Malraux, zorla Lejyona alman yabancılara yardım etmeye çalışıyor; Slovaklardan bir ordu düzenlenmiş; 150.000 Amerikalı Yahudi, bir savaş grubu oluşturmayı önermişler ama görünüşe göre tarafsızlık anlaşması güçlendirilecek ve bunlar gelemeyecekler. Gazeteler "durumlarımızdaki iyileşmeler"i bildiriyor ve "Rhin ile Moselle arasında şiddetli çatışmalar"dan söz ediyorlar. Fernand daha şimdiden Siegfried hattından bazı küçük tabyaların kaldırılmış olabileceğini ileri sürüyor. Oda hizmetçisinin, M. Bost gibi, askerlik süresini bitirmiş olup savaş safına gönderilen küçük bir genç adamı anlattığı otelime uğruyorum: genç, bombardımana uğramış. Bost için korkuyorum. Ve her şeye karşın, Sartre için korkuyorum.

Sekiz çatışma günü, ne için? sanki bir mucize bekliyormuşum gibi, ama sekiz gün beni bir adım bile ilerletmedi, daha henüz başlıyor; işte düşünülmesi gereken bu, ben de bunu düşünmeyi başaramıyorum. Savaşı neresinden tutacağımı bilemiyorum, Lionel'in hastalık konusunda dediği gibi, elle tutulur birşey değil: sonsuz bir tehdit. Zaman zaman, korku durumunu, öneminin kabul edilmesi, ama boyutlarının küçültülmesine çalışılması gereken bir kriz gibi ele alıyorum; ve zaman zaman da, bu bana hakikatin anı gibi görünüyor ve bunun dışındaki her şey bir kaçış. Mutlu olmuş olduğum yerleri tekrar gördüğümde hiçbir duygu yok; bir bozuşma söz konusu olsaydı duygulanırdım. Bir bozuşmada, hâlâ orada olan, bize her yanımızdan asılan bir dünyadan vazgeçmek söz konusu ve bunun büyük acısı dehşet verici. Ama, burada, bir seferde işte tüm dünya yıkılıyor, geriye yalnızca şekilsiz bir evren kalıyor. Her türlü melankoli, iç üzüntüsü bile yasak. En azından bir umut gerekirdi.

Edgar-Quinet meydamnda, insanlar, pembe-gri bir gökyüzüne yükselen iri gri sosisleri görmek için kafalarını kaldırıyorlar. Bu defteri yazmak için Dôme'a oturuyorum. Artık kahvelerde, hesabın hemen ödenmesi gerekiyor ki alarm durumunda aniden gidilebilsin.

Geceyarısı odama girince bir not buluyorum: "Ben buradayım, 20 numarada, koridorun sonunda. Olga". 20 numaranın kapısını vuruyorum, kalın bir erkek sesi yanıt veriyor; sonra mumumla (iki gündür otelde elektrik yok) koridorda sesleri dinleyerek dolanıyorum; karşıdaki kızıl saçlı kadın çıkıyor ve bana kuşkuyla bakıyor. Sonunda 17 numaranın kapısını vurup yarı uyur durumda Olga'yı buluyorum. Sabahın 3'üne kadar konuşuyoruz.

9 Eylül

Olga bana Bost'un şimdilik güvenlikte olduğunu söylüyor. Postadan çıkan mektubunda Sartre sakin görünüyor. Korkudan sıyrılıyorum, bu fiziki bir kurtulma. Anında, anılarımı olmasa da, en azından bir geleceği yeniden buluyorum.

Olga ile Dôme'a gidiyorum. Yanımızda iki küçük sevici var ve biri garsonla ağız dalaşı yapıyor: "Ben garsonlarla konuşmam." diyor; bıyıklı, bön ve tehdit edici garson da: "Ama garsonların duymak için kulakları vardır ve duyduklarını tekrar edebilirler ve Vincennes kalesi uzak değil." diyor. Olga bana, savaşın Beuzeville'i ne denli değiştirdiğini anlatıyor: sokaklarda dolaşan çok şık sığınmacı kadınlar, suskun askerler ve inleyen atlarla dolu olarak geçen trenlerin bitmez tükenmez dizileri. Yalnızca Zenciler şarkı söylüyorlardı; ayrıca sığınmacı trenleri de vardı: Olga'nın söylediğine göre izciler, tıka basa yoğunlaştırılmış sütle beslemek için vahşice çocuklara sarılıyorlardı. Fernand geçiyor. Polonya'da işlerin iyi gitmediğini söylüyor: Varşova ele geçirilecekmiş. Olga ile birlikte Gégé'nin boş dairesine yerleşiyorum.

10 Eylül

Sabah büyükanneme uğruyorum; onu, kendisini gitmeye razı etmeye çalışan bir sivil savunma görevlisi kadınla tartışırken buluyorum: "Her şeyden önce çocukları ve yaşlı insanları götürüyoruz" diyor. Büyükannem ellerini yuvarlak küçük karnının üstüne koyup, inatçı ve şakacı bir havayla: "Ama ben bir çocuk değilim." diyor. Annemden bir mektup almış: Saint-Germain-les Belles'de, söylendiğine göre Paris - Toulouse trenini raydan çıkartmak isteyen bir casus yakalanmıştı.

Otelde Sartre'dan bir mektup ve kuşkusuz Bianca'dan gelen bir telgraf haber kâğıdı buluyorum; ama telgrafı alabilmek için, haber kâğıdını komiserlikte onaylatmak gerekiyor, bunun için de ikâmetgâh senedi isteniyor; bunlardan sonra postaneye gidip telgraf alınabiliyor.

Gece saat 11'de yatakta Pearl Buck'ın *La Mère*'ini (Ana) okuyorum, yavan bir kitap ve sokakta bağırmalar duyuyorum: "Işık! ışık!" Tartışmaya çalışıyorum ama bağırıyorlar: "Panjurlarına kurşun sık... Casusluk yapmak istiyorsanız başka yere gidin!" Ve ışığı söndürmeye karar veriyorum.

Gece saat 4'te kısa bir alarm. Sığınağa iniyoruz; yerde tahtalar, iskemleler; bazı kiracılar açılır kapanır iskemlelerle geliyorlar. Kapıcı kadın iskemlelerin karşıdaki beylere ait olduklarını söylüyor, onlara oturulamazmış. İskemle alma bahanesiyle yukarı çıkıyoruz ve alarm sonuna kadar çene çalıyoruz.

Bu sabah lokantada bir asker, çok yüksek sesle bağırarak, kışlasında iki askerin savaşa gitmemek için kendilerini astıklarını anlatıyordu, bunlardan biri dört çocuğunu terk etmek istemiyormuş.

11 Eylül

Sonsuz bir boş zaman duygusu; zamanın artık değeri yok. Bianca'nın telgrafını almaya gidiyorum; benim Ouimper'e gitmemi istiyor, gideceğim. Mektuplar yazıyorum. Yeniden çalışma arzusu duymaya başlıyorum ama beklemem gerek. Dôme'da, bıyıklı garson bir önceki savaştan anılarını anlatıyor: "İlk Almanım o kadar iriydi ki, topladıkları zaman bir el arabasına koydular, sığmadı, ayaklarından tutmak gerekti. Öyle heyecanlıydım ki, yaralandığımda kanım pıhtılaşmıyordu."

Mavi toz satın alıyoruz, Olga onu suda, yağda, hatta Gégé'nin güneş yağında eritiyor ve ben plak çalıp bir sürü mektup yazarken camları bununla badanalıyor. 9'da çıkıyoruz. Camlarımız hayran olunacak kadar mavi; korkunç karanlıklar içinden Dôme'a gidiyoruz; kaldırımların kenarlarında tökezleniliyor. Fernand'ın masasına oturuyoruz; çok yakışıklı bir Yunanlı, İspanyollar, pek semiz ama çok güzel cildi, gözleri, dişleri olan önemsiz bir gerçeküstücü kadın

ozan var. Öfkeden allak bullak olmuş çünkü bir erkek arkadaşı onu hiç tanımadığı iki tiple tanıştırmış, onlar da kocasından (vurguladığına göre, kocası da değil) haber sormuşlar, belli belirsiz bir yanıt vermiş ve tiplerin biri: "Bayan hoşuma gitmeyen sözler söylüyor" demiş. Söylendiğine göre bunlar kışkırtıcı ajanlarmış. Öyküsünü yirmi kez anlatıyor, dehşete düşmüş görünüyor. Tüm bu yabancılar sıkıştırılıyorlar, çoğu çekip gidecekler. Fernand bizi birşeyler içmek için odasına davet etmeyi düşünüyordu ama gürültüden ve skandaldan korkuyor.

12 Eylül

Gri bir sabah. *Sita* otobüsleri ancak 10'da sefere çıkıyor; yolun ortasında alçıdan bir heykelcik yatıyor. Hep aynı haberler: bizim cephemizde yerel ilerlemeler, Varşova'nın direnmesi. Sartre'ın bir mektubu içimi daraltıyor: hava kuvvetleri ile değil topçularla birlikte; daha benden hiçbir haber almamış. Yeniden korkuyorum; her şey zehirlenmiş, korkunç.

14 Eylül

Savaş haberleri değişmiyor. Polonyalılar direniyor; yağmur Almanların ilerlemesini engelliyor. Almanya'nın içinde sıkı kısıtlamalar ve söylendiğine göre hoşnutsuzluklar. Fransız cephesinde hareket az; ileride olabilecek olaylara karşı yedekler toplanıyor. Aslında savaş bizim için gerçekten başlamadı. Savaşıldığı, Paris bombalandığı zaman her şey başka türlü görünecek. Daha henüz bunlarm olabileceğine inanılmıyor, o günlerin acaip donuk durumu bunoan doğuyor. Sinemalar, barlar, dansingler saat 23'e kadar yeniden açılacak. Her şey daha normalleşecek.

Ölüm gibi sakin olan Luxembourg parkından geçtim; havuz boş, kupkuru; Senato'nun çevresinde kum torbaları. Petit Luxembourg'a yakın olan bölgeyi, dayanıksız iskemle barikatları kesiyor; onun içinde, belli belirsiz toprağı kazan askerler var, bir de bir yığın kesilmiş dal. Orada ne halt ettiklerini kendi kendime soruyorum.

Akşam sinemadaydım. Yatakta, Henry James'in *Portrait de femme*'ını (Kadın Portresi) okuyorum.

15 Eylül

Sartre ve Bost için koskocaman kitap ve tütün paketleri yapıyoruz. Postanenin önünde, Levillain'e[1] rastlıyoruz, süvari subayı giysili, lâubali, bizimle konuşurken kırbacıyla güzel çizmelerine vuruyor. Mükemmel bir subay ve Sartre ve Bost böyle tiplere saygı duymaya zorunlular, çok komik. Postanede uzun bir kuyruk var; Marco'nun eski otelini işleten kadın orada, bir adamla ağız dalaşı yapıyor; bu günlerde, en ufak kavga hemen ulusal bir tartışmaya dönüşüyor ve gönüllü arabulucular kutsal birliğin somut örneği olduklarını düşünüyorlar.

Blanche-Neige'i (Pamuk Prenses) görmeye gidiyoruz; yavan.

16 Eylül

Sartre'dan mektup; Alsace'da sakin bir kasabada, çalışıyor.

Olga'ya valizlerini yapmaya yardım ediyorum, Montparnasse garına dek ona eşlik ediyorum ve ben de Doğu garından trene binmeye gidiyorum. Yeniden savaşın içine dalıyorum, yeniden yalnız, trajik insanlığın ancak küçük bir parçasıyım. Crecy trenini beklediğim bu Esbly kahvesi yürek daraltıcı; dışardayım, akşamın alacakaranlığında terasdayım ve içerde, aydınlatılmış camların kenarında insanlar konuşuyor. Telgraf alan bir kadından söz ediyorlar: "Şeref alanında ölen koca" ve herkes biraz kızıyor; genelde, belediye başkanı gelir ve bildirir: "Dinleyin, zavallı bayan, erkeğiniz ağır şekilde yaralı"; bir telgraftan daha az soğuk. Bilmem hangi deliğin belediye başkanında böyle onbeş telgraf olduğu ve onun da bunları vermeye cesaret edemediği söyleniyor. Postacıların geçişinden, onları gözleyen kadınların endişelerinden ve onların durmadan postaneye gidip bakmalarından söz ediyorlar. Soruyorlar: "15.000 ölü Alman, kaç Fransız eder?" Porto ve pernod içiyorlar ve bir adam kızıyor: "Matem elbisesi giymek yasak, yoksa sizi toplama kamplarına koyu-

[1] Rouen'dan, Action Française'den eski bir öğrenci.

yorlar!" Kadınlar yanıt olarak, matemin hiçbir şey ifade etmediğini söylüyorlar. Akşam oluyor, otomobiller geçiyor. Bir kadın: "Ve sevdiklerimiz ve onlara hiçbir şey götürememek..." diyor. Suskun askerlerle dolu trenler geçiyor. Bir başka kahvenin terasına gittim, orada da askerler ve savaş dışında hiçbir şey konuşulmuyordu. Savaş burada her yerde ve yeniden benliğimin en derininde.

Crecy'ye bir saatte ulaşacağını sanmıştım; ama trenlerin saatleri değişmiş. Trenin kapısında uzun uzun hayal kurduktan sonra ancak saat 7'de Esbly'ye gelebildim: kendimi dünyanın dışında hissediyorum ve dehşete düşmeksizin, kendimi tamamen yok edebileceğimi kavrıyorum. Gene de, mutluluğun ne olmuş olduğunu açık seçik anımsıyorum. Esbly'de bir saat beklemem gerektiği söylendi; iki kahve şimdiden beni kovdu ve üçüncüde bunu yazıyorum. Bu molayı ve bu geceyi ve trenlerin gürültüsünü seviyorum. Bu bir mola değil, gerçek olan işte bu: evsiz, dostsuz, amaçsız, ufuksuz olmak trajik bir gecenin ortasında küçücük bir ıstırap olmak.

Hiçbir şeyi aydınlatmayan karanlık mavi gece lâmbalı tavanlı küçük bir kara trene yeniden bindim; kapıda durdum; tren, çalıların üstüne kare biçiminde bir aydınlık yansıtıyordu. Küçük garlarda, memur garın adını bağırıyor ve küçük el lâmbasını sallıyordu. Peron çıkışında, şallara sarılı Dullin'i buldum, beni kollarına aldı ve eski arabasına bindirdi; çok rahatsız edici siyah bir köpek vardı. Arabanın ışıkları kurallara uygun değildi ve Dullin kenti suikastçi havalarında geçti; soğuk değildi, örtüler bacaklarımızı ısıtıyordu ve gecenin içinde atın ayak sesleri hoştu; hiçbir şey görünmüyordu. Kasabanın girişinde adamlar bize kâğıtlarımızı sordular. Dullin, en *trajedivari* ses tonuyla "Bu berbat, berbat!" diye yineliyordu. Savaş alanından uzak bölgedeki tipler miğdesini bulandırıyordu, özellikle elçiştirmenler ve savaşta kendilerine tehlikesiz bir hizmet sağlamış askerler takımı ile Giraudoux ve Giraudoux'nun büyük sinema parababası yaptığı, gözüne monokl takıp general havaları takınan Jouvet. Başlamış bulunduğu birkaç film olduğu için: "Önce başlanmış filmler bitirilmeli ve sonra sinemaya uygun yapımlar teşvik edilmeli» diyor. Jouvet ayrıca: "Radyoda moral yükseltici yapımlar gerekli; neşeli, kolay anlaşılır şeyler: Claudel'in *Le Soulier de satin*'i (Saten Pabuç), Péguy'nin *La Jeanne d'Arc*'ı. Yabancı yazarlar olmamalı" diyor.

Baty uzun zaman Dullin ile görüştü, Amerika'da ve yansız ülkelerde turneler tasarladılar, ama Dullin Amerika'dan hoşlanmıyor ve ayrıca bunun tüymek olacağını düşünüyor; Fransa'da bir tür gezginci tiyatro denemeyi yeğlerdi ama bunu gerçekleştirmek güç görünüyor.

Ferrolles'e giriyoruz ve işte küçük mavi bir lâmbayla aydınlatılmış karanlık bir siluet, bu Camille. Arabaya eşlik ediyor ve iki asker de eski arabayla şakalaşarak bize katılıyor. Her yerde askerler var, Mme. J...'nin —Camille'in annesi— evi aynı zamanda bir revir; kendisine yalnızca kendi odası kalmış; tuvalet odasını bile çavuşla paylaşıyor. Sokak köşelerinde tabelalar var: "X Bölgesi, Y Bölgesi" Dullin atı alıra götürdü ve ışığı sızdırmamaya çok özen göstererek çözdü; burada da Paris'teki kadar önlem alınıyor. Ve sonra, Mme. J...'nin, Dullin'i suçlu bulmaya hazır ve bize sert bir şekilde baktığı yemek odasına girdik.

Gene de beni iki yanağımdan öptü. Mme. J... biraz ürkütücü, kızıl ama saçdipleri beyaz, fırlamış gözlü, dudağı sarkık, yüzü torbalanmış, sesi keskin ve sert. Sofrada Dullin ile bir sosis dilimi hakkında sıkıca tartıştı; gene de onu Lolo diye çağırıyor ve yatmadan önce onu öptü. Benimle yalnız kalınca Camille annesinin eter tiryakisi olduğunu ve kasabada skandal yarattığını söyledi. Özellikle babası, baygın uyku veren kafaiçi yangısına tutulduğunda, bu yerlerde yuvarlanıp kafasını ocak ızgarasında yaralayan hapçı kadın tarafından bakılması pek korkunç olmuştu. Sonunda babasını Lagny'de bir kliniğe taşıdılar, orada Camille onun can çekişmesini sekiz gün izledi. Bana Ursins prensesi üzerine yazdığı sahne oyununun önsözünü ve birinci perdesini veriyor; onları yatakta okuyorum. Uyuyorum ve ancak sabah saat 11'de uyanıyorum.

17 Eylül

Uyanmanın hüznü. Hoş bir ışık, yeşil örtülü küçük penceremden içeri giriyor ve ben kendimi müthiş üzgün hissediyorum. Ama evvelce, üzüntülerimin en kötü yanı, bende uyandırdıkları şaşkınlık duygusu ve beni ifrit eden isyanımdı. Oysa şimdi, bunu hoş karşılıyorum, bir alışkanlık duygusuyla.

Camille kapının dışından bana birkaç şey söylüyor; alışverişe

gidiyorlar. Yıkanıp iniyorum. Bu evi seviyorum. Korsanın odasını daha da güzelleştirmişler. Nefis bir eski sandık ile üzerinde görkemli gemiler işli kırmızı bir yatak örtüsü var. Mariette kahvemi bana bahçeye, küçük bir tahta masaya getiriyor: çiçekler, güneş. Mutfaktan tencere ve kaynamış su gürültüleri geliyor: her şey ne kadar mutlu görünüyor! Camille'in oyununu bitiriyorum, mektuplar yazıyorum. Bahçenin karşısında askerler; her yerde askerler; kasaba onlardan ötürü çehresini değiştirmiş.

Camille ve Dullin dönüyorlar, yiyecekler paketlerinden çıkartılıyor ve avlu çevresindeki dehlizde yemek yiyoruz; ağız sulandırıcı bir yemek, güzel şarap ve bir tür rakı ile. Dullin'in Mme. J... ile ilişkileri hep büyüleyici. Bir kadın akrabaları geliyor, genç, biraz biçimsiz, Dullin'i öpüyor, herkesi selâmlıyor ve bize Rusların Polonya'ya girdiğini haber veriyor; diğer ülkelere karşı yansızlıklarını ortadan kaldırmayacağını ileri sürüyorlar; Japonlar ve Türkiye ile de anlaşmalar yaptıkları söyleniyor. Bunun anlamı üç yıllık, beş yıllık, uzun bir savaş olabilir. Ben daha hiçbir zaman uzun bir savaşı gözönüne almamıştım. Dullin bir önceki savaştan yeniden söz ediyor; savaşa katılmıştı, siperlerde yaralanmaksızın üç yıl geçirdi; özellikle fiziksel acının, soğuğun üstünde duruyor. Ayrıca, hafif piyade sınıfının yazgısını ustalıkla anlatıyor: gaz, alev-atıcılar, bombardımanlar, süngüyle hücuma geçen tipler ve el bombaları. Céline'nin dediği biçimde, bazı kumandanların "kahraman ve miskin ruhuna" hayranlık duyuyor gibi konuşuyor, bu da beni rahatsız ediyor.

Kırlarda Camille ile birlikte, çok güzel, bulutlu bir gökyüzü altında gezinti; elma dolu ağaçlarla meyva bahçeleri; kırmızı damlı sakin köyler: evlerin önünde fasülye salkımları kurutuluyor. Bir yol kenarında, küçük bir garın yanında duruyoruz ve bir otelin terasında limonata içiyoruz. İki asker demiryolunu gözetiyor; sakallı olan Crécy'den bir ressam; öteki elinde bir kent çavuşu âsası tutuyor. Otomobiller geçiyor, çoğunlukla subay dolu. Kırlar ve köyler arasından geri dönüyoruz. Bu çok yüklü bir an ve Sartre'ın bana Avignon'da söylediği ve çok doğru olan bir şeyi anımsıyorum, tehditlerle çevrili bir şimdiki zaman, büyük bir yumuşaklıkla yaşanabiliyor; savaşın, ayrılığın, ölümün hiçbir noktasını unutmuyorum, geleceğin önü kesik ve bununla birlikte, manzaranın sevecenliğini ve ışığın hiçbir şey silemez; sanki insanın içi, hiçbir öyküye girmeyen, kendi

öz öyküsünden kopartılmış, ilgisi aniden tamamen kesilmiş, kendine yeten bir anlamla kaplanmış gibi.

Dönüşte, radyoyu dinliyoruz. Haberler bulanık. Rus müdahelesinin önemi saklanmak isteniyor. Uzun bir an, bu öylesine yoğun, öylesine belirsiz ufkun önünde bunalmış, duruyoruz. Akşam yemeğinde Dullin canlanıyor ve Gide ile Ghéon'la ilgili eğlenceli öyküler anlatıyor.

18 Eylül

Saat 11'de iniyorum, ocağın kenarına oturuyorum. Dullin özenli bir havayla sayfa sayfa yazı yazıyor: sanırım tasarıları üzerinde çalışıyor. Bir zamanlar İngilizce olarak okumaya başladığım ve hiç bitiremediğim Shakespeare'in *IV. Henri*'sinin birinci bölümünü okuyorum. Öğlene doğru, ev kılığı ile Camille geliyor; kısa bir Couperin parçası, sonra haberler dinleniyor: genelde cephede sakin bir gece, ama Polonya iki ateş arasında ele geçmiş ve yakılıp yıkılmış. Dışarda askerlerin bağıran sesleri duyuluyor; her emrin, her düdük sesinin hüzün verici bir yankısı var. Crécy'ye kadar bana eşlik eden Camille genç ve zarif, köpeği de tasmasız olarak yanında. Kapalı şişede şıra içiyoruz. Crécy asker ve el koyulmuş otomobil dolu. Trene biniyorum: saat 5. Paris'e varmak için ikibuçuk saat harcıyoruz, ayrıca Esbly'de gene yarım saat bekliyoruz. Doğuya doğru uzun, boş trenler geçiyor; gene asker ve top yüklü bir tren: orada, uzakta, göz önünde canlandırılması olanaksız, başka bir dünya var. Doğu garı simsiyah, mavi ampulleri ile metronun kulvarları da simsiyah. Odam bu ışıkla ölü odası gibi. Gece geç saatlere kadar okuyorum. Yarın Quimper'e gidiyorum.

19 Eylül

Dôme'un terasında Colette Audry'yi bekliyorum. Hava güzel. Hava değiştirmekten memnunum, bu sonbahar gününden, dün akşam aldığım mektuplardan memnunum. Bu, neredeyse sevinç: geleceği olmayan bir sevinç ama her şeye karşın yaşamayı ne kadar seviyorum.

Colette Audry parıldayan, nikelajlı, görkemli bir bisikletle gel-

di; savaş ilân edilince ona 900 franka malolan ve tüm parasını yiyen bu bisikleti satın aldı. Seine-et-Oise'e gitti ve sonra döndü. Çürüğe çıkarılmış asker olan Minder ile evlendi. General kocası nedeniyle kız kardeşi şimdi çok önemli insan. Söylendiğine göre, kayırmalarla pek çok şeye erişmek olasıymış, örneğin kocasını görmek için gerekli bir geçiş iznine: ama kayırmalar nasıl elde ediliyor? Bana, kocası götürülen, bir daha haber alınamayan, ve Alman Yahudisi olduğu için başı adamakıllı dertte olan Katia Landau'dan söz ediyor. Beş dakika için Rabaud'yu görüyoruz; askerlerin moralinin berbat olduğunu, cepheye gitmemek için bir gözlerini çıkartmaktan söz ettiklerini anlatıyor. Fernand'ın kardeşi Alfred geçiyor; bana alçak sesle Fernand'ın tutuklandığını söylüyor. Stépha'ya çıkıp onu gözyaşları içinde buluyorum; dün bazı adamlar Fernand'ı almaya gelmişler ve onu bir daha görmemişler. Çok dokunaklı, Billiger geliyor: geceyi Fernand'la geçirdim. Dün Rotonde'dan çıkarken ona belgelerini sormuşlar; bir Avusturya geçiş belgesi var, bir kez Colombes toplama kampına gitmiş, ona Paris'e dönebilmesini sağlayan belgeler vermişler. Polis onu gene de komiserliğe götürmüş ve komiser hırsla geçiş belgesini yırtmış. Sonra onu belediyeye götürmüşler ve orada bir sürü İspanyol arasında Fernand'ı görüp şaşırmış. Onlara bir parça ekmek atıp gece bir tür kömür mahzenine kapatmışlar. Bütün İspanyolları, aylardan beri Fransa'da oturan tüccarları bile tutuklamışlardı. Sabah Billiger'i serbest bırakmışlar ama zavallı Colombes'a dönmeliydi ve Stépha ona bir erzak torbası, bir sefertası hazırlıyordu. Fernand'a gelince, onu orada tutmuş olmalıydılar; Stépha, komşusunu devreye sokuyor, sosyalist bir milletvekilinin dostu iştah açıcı genç bir fahişe. Alfred'e, kuşkusuz birşeyler yapabilecek olan Colette Audry'ye[1] uğramasını söylüyorum. Stépha ile Bröton krepçide yiyoruz; Lwow'da bulunan annesi için titriyor; biraz sakinleşiyor.

Dôme'de randevulaştığım Raoul Lévy[2] ile buluşuyorum; her konuda olasılıklar hesabına göre hareket ediyor: savaşta ölme şansının yüksek olduğunu hesaplıyor ama bundan etkilenmiyor; Kanapa da öyle, dediğine göre. Bana Fransa'daki Alman propagandasından

---

[1] Colette Audry Stépha ile Fernand'ı iyi tanırdı.

[2] Sartre'ın eski bir öğrencisi, Bianca ve Jean Kanapa'nın arkadaşı.

söz ediyor: nasıl Siegfried hattı askerlerinin yere "Biz Fransızlardan bir şey istemiyoruz; ilk ateş eden biz olmayacağız" yazılı tabelalar diktiklerini anlatıyor. Bir Alman anne radyodan Fransız annelere bir nutuk çekiyor: her şey İngiltere'nin suçu, genç Fransızların onun için kendilerini öldürtmemeleri gerekir. Bana Massis'in bir makalesinden de söz ediyor: Alman felsefesi bir gelişme felsefesi ve işte bu nedenle Almanlar verilmiş sözlerini aşıyorlar ve onları tutmuyorlar. Bir de şu makaleden: "Le Boche[1] akıllı değildir" Beş milyon insan ya da bir, hepsinin aynı olduğunu savunuyor, çünkü bütünü düşünen kimse yok.

Trenime biniyorum: Maine Bulvarını gören geniş platformda çok uzun bir tren; yolcuların sayısından çok filelerde yığılan valiz dizilerinin yüksekliği dikkat çekiyor. Işık o kadar zayıf ki okuyamıyorum. Uyukluyorum. Son derece doyurucu bulduğum yaşamımı düşünüyorum. Mutluluğu düşünüyorum; benim için bu, her şeyden önce, dünyayı algılamanın ayrıcalıklı bir yoluydu; eğer dünya, bu yolla algılanamayacak derecede değişirse, mutluluğun artık önemi yoktur. Kompartmanımda kendi halinde yedi kadın ve bir erkek var; adam ve iki kadın beraberlerinde gümüş dolu valizler götürüyorlar; muzır bir kız çocuğu casus öyküleri cıvıldıyor ve kınayarak en ufak ışıkları bile gösteriyor. Panik atmosferi; sanki trenin damında, karnının altında, ateş püsküren bombalar kuşanmış suikastçiler var. İşaretler gözleniyor: biri "bir şimşek gördüm", öteki ürpererek "bir koku duydum", bir üçüncüsü "bir gürültü duydum" diyor. Gürültü tuvaletin çarpan kapağı: yanımdakiler patlama olduğuna inanıyor. Trenin berbat ani duruşları var, şimdi trenleri yeniden göreve çağırılan yaşlı makinistler yönetiyor; bir durakta, bir kadın kendini yarı yarıya baygın hissediyor, korkudan titriyor, tıkabasa çay içiriyorlar. Herkes trenin raydan çıktığını sanıyor. Orası da doğru ki bir kompartmanda birinin kafasına valiz düştü ve adamı sedyeyle götürdüler. Uzun ve durgun bir gece, sıkıntısız; yavaş yavaş gün doğuyor, sakin Bröton kırlarını, gri ve bodur çan kulelerini tanıyorum.

[1] (Küçümseme yollu) Alman. (*Çev.*)

20 Eylül

Bianca beni peronda bekliyor. Beni, eskiden çok şık olan ve aslında ufak da olsa 12 franka bir oda tuttuğum otelime, le Relais Saint-Corentin oteline götürüyor; biraz Petit Mouton stili; bir subayla birlikte yegâne kadın müşteriyim; yaşlı Brötanyalı hemen hemen her saat kapıyı kapatıyor ve otele arkadan, pis kokulu bir arka avlu ve bir kömür deposu aşılarak giriliyor. Ama otel pek hoş ve burada olduğum için mutluyum. Bir barış, unutma günü. Hava çok güzel; eğrelti otları ve geniş fundalıklar arasından Odet'ye doğru iniyoruz; beyaz güllerin altında çok sevimli, gri çiftlikler var ama içerilerinde, beyaz gözlü aptallar, hastalar, korkmuş çocuklar. Bianca bana Almanların İngiliz düşmanı propagandasından söz ediyor ve bu yörede çok kimsenin bundan etkilendiğini ekliyor. Yemek için evine gidiyor. Ucuz bir lokanta arıyorum, çok yoksulum; sonunda pis bir basit lokantaya düşüyorum, ekmekli çorba veriyorlar, bu sırada radyo Polonya-Almanya arasında korkunç bir çatışmayı anlatıyor. Saat 8'de mektup yazmak için Epée birahanesine gidiyorum. 8.30'da kalm mavi perdeler çektiler ve beni kasanın yanına ilediler ve hemen hemen tüm ışıkları söndürdüler. Abartılı şekilde ölüm havası var. İki masa dolu: ben ve iki fahişeyle birlikte bir adam. Uyumaya gidiyorum.

21 Eylül

Su yosunu ve çamur kokan Odet kıyısında gezinti. Gevezelikler. Akşam güzel bulduğum *Tête d'Or*'u (Altın Baş) okuyorum, Cébès'in ölümü özellikle güzel, ama faşist, hâtta nazi bir piyes. Dünkünden daha az hüzün verici bir kahve seçtim, demir perdesi inmiş olmasına karşın; en azından ışık var ve iki masa dolu.

22 Eylül

Concarneau'ya gezme. Eski "kapalı kent" kale duvarları ile çevrili ve denize doğru küçük bir Saint-Malo gibi uzanıyor; duvarların tepesinden, üzerine mavi ağların kuruduğu gemilere bakıyoruz.

23 Eylül

Postada, Mme. Lemaire'in beni La Pouèze'e davet eden kartını buluyorum ve bu çok hoşuma gidiyor. Marco Constantine'de, Pagniez Dijon'da. Pazar meydanında kocaman haki renkte motosikletlerin üstüne Kanadalı askerlerin geçtiği görülüyor; herkes onlara bakıyor. Yemek yediğim küçük lokantada radyo, Polonya'dan haberler veriyor; beyaz hotozlu Bröton kadınlar alete doğru dönüyorlar ve dinsel bir saygıyla, güneşten yanmış yüzlerinden, Polonyalıların felâketlerini akıtıyorlar. Sonra, Fransız köylüsüne bir nutuk var ki beni kaçırtıyor. Beg-Meil'e gidiyoruz; plaj beyaz kumları ve kayaları ile ıssız ve görkemli; buz gibi su beni şehvetle yakıyor.

24 Eylül

Yeniden, geniş fundalıklarda geziniyoruz; bu çamlar, bu hüzünlü dikenli katırtırnakları, bu gri sular çok güzel. Krepçide süt içip krep yiyorum. Çılgın ve cıvıldayan bir kalabalık: otomobille yolculuk eden ve eğlence eksikliğinden yakınan şık sığınmacılar. Durum değişmiyor. Almanya ve Rusya Polonya'yı paylaştılar; bizim sınırımızda bazı "çatışmalar".

25 Eylül

Bu üç günlük yalnız yolculuğu nasıl geçireceğimi merak ediyorum. Dağ çantamı almaya cesaret edemedim; mayomu, çalar saatimi ve iki kitabı içeren komik bir paketim var: durmadan çözülüyor. Canımı sıkan, artık hemen hemen beş paramın kalmamış olması. Otobüs beni iki saatte Morgat'ya götürüyor. Küçük liman pek hoşuma gidiyor; şimdiden açım ama ekonomi yapmak için hiçbir şey yemiyorum ve kıyı boyunca gidiyorum; orada burada insanların bana casus gözüyle baktığı köyler; ben geçerken yaşlı kadınlar homurdanıyorlar, Bröton dilinde: kimse Fransızca konuşmuyor. Chèvre burnuna gidiyorum, ama 500 m. yakınına, çevre askeri otoritelerce yasaklanmış. Bir keçiyolundan Dinan burnuna ulaşıyorum. Bir fırında, geçerken ekmek ve çukulata ile çok kötü kuru pastalar yiyorum.

Gökyüzünün, denizin ve taşların donuk beyazlığı üzerinde bu kırın solgun renklerini seviyorum; deniz her yerde mevcut, geniş fundalıkta, granit evlerin ve yel değirmenlerinin arasında. Locroman'a otobüsle geliyorum, rüzgâr ve güneşten sersemlemiş halde ve başım ağrıyor, kuşkusuz hiçbir şey yemediğim için. Yeniden gelmek istediğim oteli ve meydanı iyi anımsıyorum: ama orasını şimdi kapalı olan bir krep salonu yapmışlar; otel, karşıya, görkemli bir Rönesans evine taşınmış, orada yemeğimi yiyorum; fayansları, kalın kirişleri, körfez manzarası ile çok güzel bir yemek salonu var ama boş; işletici kadın eşyalarını topluyor, yarın kapatıyor, burası artık gelir getirmiyor. Douarnenez'e gitmek için yeniden otobüse biniyorum. Limana, kırmızı pantolonlu balıkçılara, kayıklara ve mavi ağlara yeniden kavuşuyorum. Aynı anda hem mehtap hem grup var: kazanan ay oluyor. Mendirekte kızlar gülüyor, oğlanlar şarkı söylüyor: sanki huzurlu bir barış akşamı ve ağlamaya başlıyorum.

26 Eylül

Saat 6.30'da hâlâ gece. Kıyıyı izleyen dar bir yola giriyorum. Köylerde kahveler yok, küçük büfeler, masasız, tezgâhlı bakkal dükkânları var. Bu, dağın insanlıktan uzak vahşiliği değil ama yüreği ondan da çok donduran insana özgü bir perişanlık. Çok sayıda uçak kıyının üstünde uçuyor, denizde çok sayıda kruvazör var. Yalnızca kadınlara, çocuklara, sakatlara rastlanıyor; erkekler yok. 24 kilometre gidiyorum ve tırtıklı yarların eteğinde, mavi ve eflâtun denizde yüzüyorum. Bir patika beni Raz burnuna götürüyor, orada uzun süre oturup kalıyorum. Hiçbir geleceğin elimden alamayacağı arkamdaki tüm bu yaşamı düşünüyorum. Artık ölüm beni korkutmuyor.

Trafik lâmbasının yakınında dört otel var; üçü kapalı, dördüncüsü güçlükle nefes alıyor: bana vermek için bir sürü kâğıtla dolu küçük bir odayı boşaltıyorlar. Petrol lâmbaları ile aydınlanılıyor ve yemek yerken, beni biraz eğlendiren *les Mémoires de Gramont*'u (Gramont'un Anıları) okuyorum. Çıkıp mehtapta biraz dolaşıyorum; denizci üniformalı iki adam yaklaştılar: "Bu yöreden misiniz?

—Hayır.

—Dolaşıyor musunuz?

—Evet.

—Bu saatte mi? Hiçbir şey görünmüyor.

—Mehtap görünüyor.

—Mehtabı Quimper ya da Landernau'dan da aynı şekilde görebilirsiniz."

Ses tonları açık açık küstahlığa kadar yükseldi; bir cep lâmbası ışığında inceledikleri belgelerimi gösteriyorum; belli belirsiz özür diliyorlar. Odam giriş katında, denize ve geniş fundalığa bakıyor ve neredeyse yıldızlar altında yatıyormuşum gibime geliyor.

27 Eylül

Saat 6'da karanlıkta kalkıyorum. Aşağıda yanan bir mum var ve otobüsü beklerkem *les Mémoires de Gramont*'u okumayı sürdürüyorum. Hava soğuk. Audierne'de doğru otobüsle yol alırken fundalığın üstünden güneş doğuyor. Bir otobüs beklerken bakkal-tütüncü-büfede bir frenk üzümü likörü içiyorum. Pont-l'Abbé'den Saint-Guénolé'ye kadar kumullar arasında yayan gezinti. Quimper'e otobüsle dönüş. Koni şeklindeki hotozları altında makyajlı Bröton kadınlar barok bir havada.

Angers'e gitmek için tıklım tıklım bir trene biniyorum. Akşam oluyor. Kırlar düz ve ölgün ama mehtap buraları güzelleştiriyor. Kendinden geçmiş bir kadın "Sanki sinema" diyor. İnsanlar Bröton yağının değerleri konusunda tartışıyor. Mavi gece lâmbası altında okumak olanaksız, ama kendimde sonsuz bir sabır hissediyorum, savaşın bana bahşettiği bir lütuf bu.

Sabahın 2'sinde varıyorum. Çıkışta bir asker bana adımla sesleniyor; ona telefon eden Mlle. S...[1] hakkında anlaşılmaz birşeyler mırıldanıyor. Bana "Babanız olabilirim" diyerek valizimi alıp koluma giriyor ve benim için tuttuğu bir odaya götürüyor; bira, muzlar, sandviçler getiriyor; bu karşılamadan çok hoşnutum, tanımadığım bir kentte, sabahın 3'ünde, tanımadığım bir askerle bir otel odasına kapalı olmayı çok eğlenceli buluyorum; bu bana gerçekdışı görünüyor. Zaten kuşkulu bir tutumu var. Önce, acaip bir tavırla kalmak istiyor; sonra, ısrarlı bakışlarından rahatsızlık duyarak ayakta durduğum için bana "Oturun" diyor. Bir iskemle çekiyorum. "Yatağın

[1] Mme. Lemaire'in bir hanım arkadaşı.

üstüne oturun." İskemleyi seçiyorum ve içki içmeye davet ediyorum. "Sizinle aynı bardaktan içmem gerekecek, bu sizi rahatsız etmeyecek mi? Gerçekten?" Kibarca konuşuyoruz. Sonunda, sabah kahvaltımı odama göndereceğini söyleyerek ayrılıyor.

28 Eylül

Ralliement meydanında büyük bir kahvede mektup yazıyorum ve biraz endişeliyim çünkü cebimde tek kuruş yok. Mme. Lemaire otomobille kızıyla birlikte geliyor ve onları görmekten müthiş mutlu oluyorum. Beni bir saat gezmem için Angers'de bırakıyorlar, bu soğuk güneş altında burasını çok beğeniyorum. Sonra, çirkin kırlardan geçerek berbat bir kasabaya geliyoruz, ev çok hoşuma gidiyor. Tavanarasında kitap dolu üç dolap var ve ilk depolamamı yapıyorum. Pagniez'nin hâlâ bir kurmay heyetinde telefonculuk yaptığını ve Marco'nun hep Constantine'de olduğunu öğreniyorum. Yemek odasında uyuyorum; şöminede büyük bir ateş yanıyor ve kendimi öyle keyifli hissediyorum ki sabahın 1'ine kadar okuyorum.

29 Eylül

Tavanarasından bir kucak dolusu kitap indiriyorum ve bütün gün okuyorum. Varşova teslim oldu, S.S.C.B. ile Almanya arasında anlaşma imzalandı ve Almanya demokrasilere barışı sunacağını bildiriyor; ve reddedersek gerçekten bu iş başlayacak. Kendi kendime bunları söylüyorum, bir önceki savaş hakkında kitaplar okuyorum ve hâlâ inanmayı başaramıyorum.

30 Eylül

M. Lemaire bana *Crapouillot*'nun 14-18 savaşı üzerine bir koleksiyonunu ulaştırdı. Onları okuyorum ve ayrıca Rathenau'den bir kitap, Kautsky'den de. Ateş alev alev. Jacqueline Lemaire daktilo yazıyor. Yağmur yağıyor. Uzun süredir böyle bir dinlenme yaşamamıştım.

1 Ekim

Hitler'in "Barış saldırısı". Olan ya da olacak olan konusunda hiçbir şey bilinmiyor. Bolluk içinde yüzüyorum. Her öğünden önce Mme. Lemaire beni mahzene eski bir şarap seçmeye indiriyor. Tıka basa yemek ve okunacak şeyle doluyorum.

2 Ekim

Ne güzel hava! Kavakların dibinde çayıra uzanıp okuyorum. Bu bana Limousin'i anımsatıyor; elma ağaçlarında kocaman elmalar parlıyor. Mutlu sonbaharın bereketi.

3 Ekim

Acaip bir an yaşanıyor. Hiç kimse Hitler'in barışını kabul edemez; ama ne savaşı yapılacak? Savaş sözcüğü tam olarak neyi belirtiyor? Bir ay önce büyük puntolarla gazetelere basıldığı zaman, bu sözcük şekilsiz bir dehşet, bulanık ama elle tutulur bir şeydi. Şimdi, artık hiçbir yerde değil ve hiçbir şey değil. Kendimi gevşemiş ve belirsiz hissediyorum, bekliyorum, neyi beklediğimi de bilmiyorum. Sanki herkes bekliyor. Zaten, 14 savaşının öyküsünde de, Pierre-feu'nün kitapları arasından da ilk göze çarpan bu: tümüyle gereksiz katliamlarla kesilmiş dört yıllık bir bekleyiş bu; sanki çalışan zaman ve yalnızca o.

4 Ekim

Buraya kadar tatildeydim. Şimdi, bu savaş yaşamının içine yerleşeceğim ve bu bana korkunç görünüyor. Gene de, bu sabah bir paniğe kapılmış gibi, tüm bu sükunetten kaçmak, herhangi bir şeyi yeniden yakalamak istedim. Sartre'ın son mektubundan sonra, onu görmeye gitmem konusunda küçük bir umut belirdi; gene korku ve sabırsızlık. Hemen bugün gitmeye karar verdim ve saat 7'de beni Angers'e bıraktılar. Gara yakın küçük bir kahvedeyim: ne kadar hüzünlü! Sinemaya gitmek istedim, bir kışla mahallesinde gezin-

dim, askerlere asılan kızlar ve savaşçılarla dolu içkili kahveler arasında. Film oynamıyordu. Beni korkutan bu aynı sokaklardan geri döndüm. Yeniden kendi benliğimde, çevremde savaş ve nereye konacağım bilemeyen bir yürek darlığı var.

5 Ekim

Paris. Polis komiserliğine gidiyorum ve aptal aptal, askerde olan nişanlımı görmeye gitmek istediğimi söylüyorum; yanıt olarak bu tür isteklerin sistematik olarak geri çevrildiğini ve ona erişebilirsem nişanlımın cezalandırılacağını söylüyorlar. Başka bir komiserliğe gitmeye ve daha kurnaz olmaya karar veriyorum. Bon Marché'ye gidip fotoğraf çektiriyorum ve Photomaton'un yanındaki bir barda biraz domuzla mercimek yiyorum; resimlerim korkunç. En zoru yeni bir ikametgâh senedi çıkartmak. Rennes Caddesinde Mme. Martand bana bir red yanıtı veriyor: "Ama bu yalan olurdu, artık burada oturmuyorsunuz", çok kuru bir sesle; görülüyor ki bu, tüm kapıcı ruhları için ufukta idam sehpası ile birlikte, savaş. Camille-Sée lisesine gidiyorum; görkemli bina; müdireyi görüyorum, oldukça genç, ince, şık, pudralı, pudrasının altında mavi bir çenesi var; canlı, garip ve yiğitlik taslayan insanı oynuyor. "Ben ki oldukça cesurum" diyor sıkılmadan. Çok işim olmayacak; tüm lisede ikiyüz öğrenci var, sınıfta yalnızca yirmi öğrencim olacak; nerede kullanılacakları bilinmeyecek kadar çok sayıda kadın öğretmen fazlası var.

Assas sokağına dönüyorum; Gégé'nin kapıcısı makinede dikiş dikiyor; ikinci elden kiraladığım için bana belge veremiyor; önünde dikilip duruyorum, dikişini sürdürüyor, hemen hemen hiç konuşulmuyor, bu uzun süre devam ediyor; birdenbire, kalkıyor ve bana 14 Eylül'den geçerli bir belge veriyor. 50 Frank tutuşturuyorum ve gücenik bir havayla geri çeviriyor; sonra düşünüyor: "Yalnızca yarısını". Sonra hepsini alıyor. Komiserlikte işler çok iyi yürüyor; kemiklerinden hasta olan ve Marmoutier'den almam gereken bir kız kardeşten sözediyorum. Memur sözde iyiliksever, en güzel yazısıyla bana bir belge düzenliyor. O sırada, Seine-et-Marne'a kocasını görmeye gitmek isteyen bir sarışının cesaretini kırıyorlar: "Bu nedenle gidilmez.

—Ama başka nedenlerle gidilebilir mi?

—Gene de geçerli sebepler bulmak gerekir."

Pazartesi ya da Salı için izin belgesi sözü veriyorlar. Stépha ve Fernand'a çıkıp birşeyler içiyorum. Fernand dört gün hapiste kalmış. "Lejyona yabancıların alınmasına karşı propaganda" suçundan tutuklanmış. Bir adam kendini beyaz Rus olarak tanıtmış ve ona İspanya'ya geçmenin mümkün olup olmadığını sormuş. "Pek tabi evet" demiş Fernand "Ama pasaportum yok?

—Sınra gidilir ve yürünür."

Adam bir kışkırtıcı ajanmış. Fernand önce emniyet müdürlüğüne, sonra da askerlerin ve çavuşların kendisine çok iyi davrandıkları kampa gönderilmiş; İspanya'da savaştığım söylediği zaman onlardan biri tütün vermiş ve orada general olduğunu da eklediğinde fazladan bir paket daha vermiş. Fernand'ın arkadaşları bu kadar erken salıverilmesine şaşırmışlar ve kendi söylediğine göre, ondan biraz kuşkulanıyorlarmış; polisin onu izlediği duygusu var, bu nedenle Ehrénburg'u görmeye gitmeye cesaret edemiyor. Dediklerine göre Malraux tank birliğine katılmak istiyormuş ama tikleri yüzünden onu almamışlar.

Nizan, Duclos'a çok kuru bir istifa mektubu göndermiş: "Sana, Fransız P.C.'nden (Komünist Partisi) istifamı gönderiyorum. Seferde bir asker olma durumum, başka birşey eklememe izin vermiyor." Coupole'da yemek yiyorum, çok kalabalık; Montparnasse askerlerce istilâ edilmiş ve de yepyeni bir müşteri topluluğuyla; eski gedikliler biraz tarihöncesinden kalma havasındalar. Boş bulunup garsondan bir yarım Munich istiyorum. Gülüyor: "Siegfried hattının geçilmesini bekleyin." diyor. Paris'te gece bana çok müthiş bir etki yapıyor; unutmuşum: Büyük Ayı Vavin kavşağı üzerinde pırıl pırıl parlıyor, çok garip ve çok güzel. Kahvelerin teraslarında artık hemen hemen kimse yok, hava çok soğuk olmaya başladı; her şey geçen aydan daha da ıssız. Tünel gibi karanlık sokaklardan geçerek odama dönüyorum.

6 Ekim

Geceyarısı Gégé dönünce beni uyandırıyor; İspanyol sığınmacılar ve kadınlardan oluşan bir göçebe kalabalığının olduğu Castel

Novel'den dönüyor. Saat 6.30'a doğru bir canavar düdüğü, ama zayıf; insanlar pencerelere çıkıyor; bir alarm mı? Hayır, yalnızca mekanik bir kapris. Posta; Sartre'ın mektuplarından biri sansür tarafından açılmış, bu ilk kez oluyor. Yazık! 3 Ekim'de Sartre bilinmeyen bir yere gönderildi, tüm projelerim suya düştü. Boğazımda bir yumru, alışveriş yapıyorum. Arkamdaki bu üç hafta, gerçeği olmayan bir mola, şimdi korkuyla üzüntüyle yeniden başbaşayım; ve bunun süreceğini bilmek beni isyan ettiriyor. Artık beni ilgilendirmiyor ve bilhassa ben artık ilgilenmiyorum, bu günlüğü de emaneten tutuyorum. Sartre için *L'Idiot*'u (Budala) ve Green'in *Journal*'ini satın alıyorum, ama *N.R.F.* artık satılmıyor, yalnızca abonelere gönderiliyor.

7 Ekim

İç karartıcı bir gün. Öğleden sonra Audry'lerle Marignan'da randevum var, ama kahve askeri otoritelerce, gece 23'den sonra açık kaldığı için kapatılmış. Karşıdaki Colisée'ye yerleşiyorum. Lüks yaşam yosmaları, "yataklarında ölen" subaylar ve savaşta kendilerine tehlikesiz bir hizmet sağlamış askerlerden oluşan rezil bir kalabalık; *Crapouillot* aracılığıyla görülen 1916 kalabalığı. Audry'ler, çevrilmeye başlanan propaganda filmlerinden tiksintiyle söz ediyorlar. Trajik ve güzel bir kış kokusunun şimdiden duyulduğu sisli bir gece. Paris'te, büyük felâketin varoluşu her yerde hissediliyor ve bunun varlığının bilincine varmak bile yeterli bir uğraş.

10 Ekim

Pardo bugün dönüyor; Gégé'nin dairesinde bu son gecem oldu. Vavin caddesinde bir otele taşımyorum. Odam hoşuma gidiyor, pencerelerde kalın kırmızı perdeler var ve gece ışık yakabileceğim. Lise Oblanoff Paris'e döndü; kötü yazgısına ağlıyor: kimlik kartı olmadan Sorbonne'a kaydolamıyor ve kaydolmadan kimlik kartı alamıyor, hep aynı hikâye; artık babası hiçbir ödenek almıyor ve annesinin çalışma izni yok. Bana ağlayarak: "Niçin N...'nin tüm hakları var da benim yok?" dedi.

Dôme'da Adamov karşıma oturdu, afallamış bir havada. O da

artık birşey kazanmıyor; bir askerlik belgesi var ve sevk edilmeyi bekliyor. Döme böyle işte, düşkünlerle dolu.

Fernand'ın dediğine göre cepheden bin asker zorla bir treni ele geçirip kanunsuz bir izne gelmişler ve kimse onları durdurmaya cesaret edememiş.

11 Ekim

Yeniden çalışmaya koyulmak istiyorum. Günümü romanımı okuyarak geçirdim. Yapılacak çok şey var.

12 Ekim

Çalışıyorum. Akşam Döme'da Marie Girard'ı buluyorum. Yanımızda, bir tür siyah dua kitabının içinden *Science and Health* (Bilim ve Sağlık) okuyan mavi iş tulumlu bir ihtiyar var; bir sarhoş onunla sohbet etmek istiyor ve neredeyse kavga ediyorlar. Sarhoş bize dönüyor: "Omuzlarım dar ama alnım ağır", diyor. "Omuzlarınız bana viz gelir" diyor Marie. Sarhoşun iki arkadaşı onu bizim masamızdan çekip götürüyorlar. Krepçide akşam yemeği yiyor, sonra Schubert'in bodrumuna gidiyoruz; lokal boş ama caz çalan bir piyanist var ve bu dekoru biraz değiştiriyor. Marie yüksek sesle: "İnsanların nereye gittiğini merak ediyorum!" diyor, bu da garsonun mırıldanmasına yol açıyor. Saat 11'de bizi dışarı atıyorlar ve Seine kıyılarında gezinmeye gidiyoruz. Gecenin içinde, geniş pelerinleri ve parlak kasketleri ile devriye polisleri; yaya, bisikletli, her geçenin üstüne elektrik lâmbaları tutuyor ve bütün erkekleri durdurarak belgelerini görmek istiyorlar; çişlikleri bile arıyorlar. Marie bana yirmiiki yaşında, ilâh gibi yakışıklı bir İspanyol sığınmacı ile olan aşkını anlatıyor, onu, yarı çıplak ve kovalanarak yaşadığı dağlarda görmeye gidiyor; köy sakinleri bu sığınmacılardan nefret ediyor; hatta söylediğine göre, bunlardan bazılarını orduya yazılmayı reddettikleri için yumruklayarak öldürmüşlerdi; bu durumda, Marie'nin son derece sakınımlı davranması gerekiyordu. Bir gece yolunu kaybetmiş, pabuçlarını kaybetmiş ve çıplak ayakla sık ağaçlar ve bitkiler arasında 5 kilometre yürümüş. İspanyol yirmi Fransızca sözcük bilmiyor. Marie onu bulmaya gitmekten başka şey düşün-

müyor. Daladier'nin, Halk Cephesini çökertmek için Hitler'den savaşı başlatmasını istediğine inanıyor. Bozguncu nutuklar çekiyor. Bir trende, askerleri, Giono'nun yazgısına acındırmaya çalıştı; bunlardan biri sert bir tonla: "Genç askerlere böyle şeyler söylettirmeyin" dedi. Hapse girmek canına minnet, böylece para biriktirebileceğini söylüyor. Beni çok eğlendirdi.

13 Ekim

Marie bu gece bana, Youki Desnos'a giderken kendisine eşlik etmemi önerdi ve ben de kabul ettim. Yemek salonu dumanla, insanlarla ve kırmızı şarap kadehleriyle dolu. Duvarda, Foujita'nın tabloları, biri Youki'yi çıplak olarak bir aslanla resmediyor; tablolar renkli, çünkü, Youki ondan, beyazdan başka renkle de resim yapabileceğini kanıtlamasını istemiş; bunları pek güzel bulmuyorum. Youki ev sahibeliğinde baş köşede, güzel kollarını ve gerdanını açık bırakan bir Japon kimonosuna bürünmüş; sarışın, oldukça güzel bir kadın. Orada Pascin'in eski bir hanım arkadaşı var, tasavvufa gömülmeye başlamış ve dalgın bakışlarla erkeklerden ne kadar acı çektiğini anlatıyor; kocası, uzun, uğursuz yüzlü bir teşhirci, yan odada fal bakıyor: "insanlık" adına bakıyor ve hiç de iyi şeyler söylemiyor. Başarısız bir aktris, pipo içen bir küçük sevici, iki başka kadın, suskun genç adamlar ve Buster Keaton'a benzeyen izinli bir asker var. Youki, Desnos'un, sakin bir dille cephedeki yaşamı anlatan bir mektubunu okuyor ve herkes kızıyor: Desnos yeterince isyankâr değil! Asker, acıklı bir sesle karşılık veriyor. Tam bir komedi: bir tarafta, sinik bir baştanımazlık, diğer tarafta sivil anlayıştan tiksinen savaşçı. Edepsiz sözcükler: "Bok! Beni sıçtırıyorsun!" bu sözcükler belirgin olarak ve doğallıktan olabildiğince uzak söyleniyor. Hepsi sıcaktan bunalmış gibi. Asker: "Kadınlar umurumuzda değil! Kadın arkadaşlarınıza bunu iyice söyleyin, sallanmak için onları beklemiyoruz." diyor. Bir kadın: "Siz de arkadaşlarınıza söyleyin, biz de onları beklemiyoruz ama biz sallanmıyoruz" diyor. Hep birlikte bir önceki savaştan vatan sevgisi dolu şarkılar, sonra militarizme karşı şarkılar, sabahın 4'üne dek söyleniyor.

16 Ekim

Ders yılı başı. Camille-Sée'de mavi bluzlu çok uslu dokuz küçük kız çocuğuna haftada iki saat dersim var. Bu bana gerçekdışı ve saçma geliyor. Sonra, Fénelon lisesinin taşındığı Henri-IV'e gidiyorum; sınıflar modern ve çok çirkin bir kanada atılmış. SIĞINAK 1, SIĞINAK 5 tabelaları asılı, sakız rengi azık torbalarını omuzlarından asmış karalara bürünmüş kadınların dolaştığı dar koridorlar. Kent giyimli, bakımlı, makyajlı, çok Quartier Latin havalı yirmidört kız öğrencim var. Maskelerini sınıfa getiriyor ve yanlarına koyuyorlar.

Olga dün döndü. Bana, yaşam koşulları hiç de eğlenceli olmayan Bost'tan haberler verdi.

Batı cephesinde Alman etkinlikleri ve Hitler'in yeni barış saldırısı.

17 Ekim

Artık gerçek çatışmalar başlıyor gibi. Alman saldırısı ve Fransız birliklerinin tepkisi, İskoçya kıyılarının Almanlarca bombalanması. Stalin ne yapacak? Bütün bunları gazetede bir tür ilgisizlikle okuyorum. Anestezi altındayım.

Henri-IV'e gitmek için altın sarısı renkte ve çamurlu Luxembourg bahçesinden geçiyorum, sonra Capoulade'ın tezgâhında bir kahve içiyorum. Bir alarm denemesiyle kesilen iki buçuk saatlik ders. Müdire, başında şapkası, ağzında düdüğü, koridorlardan geçiyor ve düdüğünden kulak delici sesler çıkartıyor. Tek sıra halinde, görkemle düzenlenmiş bir sığınağa iniliyor ve orada bahçe iskemlelerine oturuluyor. Maskelerle çalışma. Aniden, şapkasını çıkartıyor; maskesinin altından bağırıyor: "Öğretmenler de", ama benimki yanımda değil. Öğrenciler birbirlerini maskeli görünce gülüşüyorlar ve müdire homurdanıyor: "Hadi oradan, hiç de komik değil!" Sığınaklarda, oksijeni tasarruflu kullanmak amacıyla konuşulmaması ve hareket edilmemesi gerektiğini anlatıyor.

Akşam, yeniden açılan Flore'da Olga ile buluşma. Çok kalın mavi perdeler asılmış ve yeni kırmızı banketler koyulmuş, çok görkemli. Artık, kahveler kendilerini gizlemeyi iyi öğrendiler, bütün

lâmbalarını yakıyorlar ve dışardan girince bu parlaklık sizi çok etkiliyor.

18 Ekim

Austerlitz garına kız kardeşimi karşılamaya gidiyorum; gar iç karartıcı; çok asker var; bir polis önlerini kesiyor ve izin kâğıtlarını soruyor. Poupette'i Milk-Bar'a götürüyorum. Bana, Saint-Germain-les-Belles'de altı haftadır Haguenau sığınmacılarının beklendiğini ve sokaklarda davulcunun dolaşarak "Alzas'lıların da eninde sonunda Fransız olduklarını unutmayın" diye bağırdığını anlatıyor.

Sartre'dan, şifreli dille bana Brumath'da olduğunu bildiren mektup.

21 Ekim

Bu akşam kız kardeşim ve Olga ile Jockey'e gidiyorum. Salon eskisinden daha büyük, daha güzel, duvarda aynı sinema afişleri var ama temiz ve ortada bir dans pisti var. Piyanonun yanında kızıl saçlı bir şarkıcı şarkılarını yineliyor. Patron bize yaklaşıp, pazartesiden başlayarak 25 frank'a şarkılı akşam yemekleri düzenleneceğini söylüyor; tüm kulüplerde akşam yemeği yeniliyor, bu yeni formül. Patron, salonu Séville'deki dans kulüpleri örneğine göre düzenlediğini anlatıyor. Alaméda'dakini anımsıyorum. İspanya için, bizim için ne büyük değişiklik! Bu, zaman akışının beni ilk kez çaresiz ve tarihsel hale getirmesi. Salon yavaş yavaş doluyor: orta yaşlı çiftler, lâcivert giysili, sicil numaraları yakalarında olmayan subaylar. Kızıl saçlı şarkı söylüyor. Dans edilmiyor, savaş yüzünden. Saat 11'de bir zil duyuluyor ve orkestra ışıkların söndürülmesi müziğini çalıyor. Kaldırımda, bir sürü kararsız grup. Sabahın 1.30'una kadar Koestler'in *Le Testament espagnol*'unu (İspanyol Vasiyetnamesi) okuyorum. Saat 1.30'a doğru şiddetli bağırmalar, merdivende kovalamacalar, bir kadın çığlıklar atıyor. Kapımı aralıyorum ama kadının öyle bir aksanı var ki ne dediği anlaşılmıyor. Sanırım ki bu güzel sarışın Norveçli kadın bavulunu hazırlamak istiyor; "Bırak! bırak!" diye bağırıyor. Yönetici kadın yukarı çıktı ve alçak sesle onu azarlıyor.

23 Ekim

İzin belgesi için yeni bir girişim. XV. bölgenin komiserliğinde belgemi düzenlettiriyorum, böylece izimi bulamazlar.

Saat 9'da kız kardeşim ve Gégé ile birlikte Agnès Capri'ye gidiyorum. Her yer hırpanileşiyor, bir prova akşamı ışıksız bir tiyatro gibi. Bir masada, beyaz kürkten kapa bürünmüş Capri, siyah kürklü Sonia ve Marie-Hélène, kırmızı tüllü tuhaf bir küçük şapka giymiş Germaine Montero oturuyorlar. Deniaud, eski "sakallılar" dan biri, smokinle yemek yiyor. Leduc, smokinle servis yapıyor. Bir başka masada Tony, tanımadığımız çok güzel bir kadınla. İki tanımadığımız çift, çok şık. Deniaud *La marchande de violettes*'i (Menekşe Satıcısı Kız) söylüyor, çok düzeysiz, sinirime dokunuyor. Capri, altın renkli ve siyah elbisesi, üç karış yüksek topuklu siyah ayakkabıları ile çok hoş; şarkılarının çoğu sansürlenmiş ama kalanlar da çok mükemmel.

İlkbahardan önce Fransız cephesinde hiçbir şey olmayacağı söyleniyor. Dört ayda bir onar günlük izinlerden söz ediliyor.

25 Ekim

Olga memnun, çünkü Atelier'nin derslerinin yeniden başlama olasılığı var. Saint-Germain bulvarından kendisine bir manto satın almak istiyor, ama işe bakın ki vitrinde beğendiği manto bir asker kaputu ve satıcı kadın bizimle alay ediyor. Olga'nın kız kardeşi Beuzeville'den geldi ve bizim otele yerleşti.

Akşam sinemada, *Knock*. Fernand bize gazetelerin uydurmalarla dolu olduğunu ve savaşın çok uzun süreceğini söylüyor. Tüm bu kehanetlere tepki göstermiyorum. Romanımın üzerinde çalışıyorum, derslerimi veriyorum ve bir tür aptallaşma içinde yaşıyorum: hiçbir geleceğin gerçekliği yok.

27 Ekim

Her gün, günde iki kez, Fénelon'un müdiresi, alarm durumunda pencereleri vb. kapatacak gönüllüleri ve çalıştırıcıları belirleyen kâğıtlar dolaştırıyor.

Söylendiğine göre Haiti diktatörü 100.000 sığınmacıya kapılarını açmış ve entelektüelleri istiyor. Fernand ve Stépha oraya gitmeyi düşünüyorlar. Giono, Alain ve Déat'nın "derhal barış" için imzaladıkları el ilânını konuşuyoruz. Şimdi hepsi iyi niyetlerinin kötüye kullanıldığını öne sürüyorlar. Alain "Barış sözcüğünü görünce geri kalanını okumadan imzaladım" demiş.

29 Ekim

Otelde 7 No'da kimliğine göre erkek, ama göğüsleri, hem erkek hem kadın organı, sakalı ve göğsünde kılları olan erdişi bir Viyanalı var. Doktor Hirshfeld'in parlak yıllarında Viyana'da ünlü olmuştu; anlattığına göre, Anschluss'dan sonra ülkesini terk etmek zorunda kalmış, çünkü Hitler: "Kendi ülkemde böyle insanlar istemiyorum" demiş. Bir yığın duygusal sorunu var, çünkü o yalnızca gerçek erkekleri seviyor ve ancak oğlancıların hoşuna gidiyor. Daha ciddi sıkıntıları da var: Almanya onu askere çağırıyordu ve Fransa'da bir toplama kampına koyulmuştu; soyunduğu zaman, dehşet içinde onun kadın olduğunu anlamışlar. Durmadan ağlıyor. Geçen akşam bağıran Norveçliye gelince, kadın bir ayyaş ve çok içtiği zaman dostu onu sakin tutabilmek için dövüyor.

30 Ekim

Lise benimle birlikte komiserliğe geliyor. Biraz bekliyorum ve adımı söylediğimde memur umut uyandıran bir hava takınıyor. İznim elimde! Bu bana çok büyük bir sevinç veriyor. İzin pazartesiye kadar geçerli. Nancy'de durmam gerekiyor ama doktor belgemi zamanında verirse bu bana beş tam gün ediyor. Alışverişimi yapıp derslerimi veriyorum ve odama dönüp yatağa giriyor ve doktor çağırıyorum. Saat 8.30'a kadar okuyarak bekliyorum; neredeyse gerçekten hastaymış gibiyim. Doktor geliyor: arkaya taranmış gri saçlar, bağa gözlükler, uygun bir tavır. Beni muayene ediyor ve heyhat! Basit bir kırıklığım olduğunu sanıyor. Bana tam Knock[1] tavrıyla: "Düz ipe tırmanmadınız mı? Ağır birşey kaldırmadınız mı? Hayret"

[1] J.Romain'in *Dr.Knock* adlı yapıtının kahramanı (*Çev.*)

diye soruyor. Ayrıca dokunaklı bir havada: "Bazen bir çakıltaşı üzerine oturuyor gibi oluyor musunuz?" diye soruyor. Gene de küçük aletlerini alıp apandisitim olup olmadığından emin olmak istiyor. Parmağımı deliyor, küçük bir pipetle kanımı alıyor ve yeşil bir sıvının içinde sulandırıyor. Bende 11.000 akyuvar buluyor, çok, ama bir apandisit krizi için yeterli değil. Beni dinliyor ve bana ayakları üşütmenin etkilerinden bilgiçlik taslayarak söz edip pantolonunun paçasını kaldırıp uzun donunu gösteriyor; ayrıca bana Zencilerin ve Eskimoların kan dolaşımından da söz ediyor. "Kulübesinden çıkıp nemli otlara ayağını basan Zenci, o anda bir bağırsak refleksi algılar," diyor. Sonunda nihayet bana bir sonraki pazartesiye kadar izin veren bir belge imzalıyor. Hemen kalkıp valizimi hazırlıyorum.

31 Ekim

Saat 6.30. Le Dôme, La Rotonde henüz uyanıyorlar. Doğu Garı, tam bu perondan Sartre'ın iki ay önce binip gittiği aynı trene biniyorum. Asker dolu. Komşumun at toynakları gibi parmakları, kırmızı ve aptal bir suratı var; diğer yolcular, hasat izninden dönen oldukça canlı köylüler; iskambil oynuyorlar; az konuşuyorlar. Kendi kendime bu insanların yakında suratlarını parçalatacaklarını söylüyor, gene de inanamıyorum, sanki bir manevra, bir savaş-aldatmacası. Kırlar sular altında; bu uçsuz bucaksız gölcüklerin içinden çıkan ormanlar, çitler çok şairâne ve tufan gibi.

Öğleden sonra saat 1'de Nancy'ye geliyorum. Bana iznimi sormuyorlar bile; küçük valizim elimde, büyük bir caddeden iniyorum. Ölüm sessizliği; butikler canlı, şekerciler taze görünümlü şekerlerle, büyük karamelalarla dolup taşıyor; ama hiç kimse görünmüyor, sanki boşaltılmış bir kent, bu beni çok etkiliyor. Barrès'in *Les Déracinés*'si (Köksüzler) aracılığıyla, gizemli altın yaldızlı demir parmaklıkları nedeniyle bana her zaman çok çekici görünmüş olan Stanislas meydanına geliyorum; bu büyük sessizliğin içinde, mavi gökyüzünün altında ıssız hali, arka planda parkın kızıl yaprakları ile meydan çok güzel. Bir diğer meydana, Q.G.'e (Genel karargâh) gidiyorum, oradan beni henüz kapalı olan jandarma komutanlığına yolluyorlar. Önce gidip yemek yemeye karar veriyorum ve çok büyük,

görkemli kızıla bürünmüş parktan geçiyorum. Aniden, canavar düdüklerinin keskin sesi; insanlar telâşlanmıyor, aksine, biraz önceye göre çok daha kalabalık; sanırım Nancy'lilerin alışkın oldukları bir deneme, gene de beni biraz şaşırtıyor. Sonunda anlıyorum: ben alarmın ortasında gelmişim ve şimdi bunun bitimi. Şimdi kent insan kaynıyor. Kenarları boyunca birahanelerin, sinemaların ve Uniprix mağazalarının uzandığı ana caddeyi keşfediyorum; Strasbourg'u anımsatıyor, ama daha az güzel; hemen hemen tüm evler, tahta kazıklardan yapılmış duvarlardan oluşan barikatların arkasında: kent çok büyük bir kamp alanına benziyor. Adamın biri bana sesleniyor: "Sizi görünce kendimi hâlâ bulvarlarda sanıyorum." Bu duygusu, sarı türban, yüksek topuklar, küpeler yüzünden. Bir birahanede yiyorum, jandarma komutanlığına dönüyorum. Yoğun bir kalabalık var, herkes birbirinin ayağına basıyor, bir yaşlı kadın flebiti olduğu için inliyor; bir diğeri gözyaşları içinde: yavrusunun öldüğünü öğrenmiş. Mulhouse için her türlü izni reddediyorlar, generalin emri. Herkes Almanca konuşuyor, askerler bile. Yarım saat sonunda sıram geliyor; belgemi alıyorlar; bir tip başını sallayarak: "Brumath" diyor ve yüzbaşıya gidiyor; arkasından koşturuyorum. Yüzbaşı gözlüklerinin arkasından bana bakıyor:" Bir erkek arkadaşı görmeye gitmek için değil mi?" "Oh! hayır!" diyorum bütün kalbimle. Bana yirmidört saat veriyor. Hayal kırıklığına uğramış, sarsılmış olarak gidiyorum; yalnızca yirmidört saat? Acaba bana bunu uzatamazlar mı? Üzüntü içinde kanalların kıyısında gezinmeye gidiyorum.

Saat 6'da garın peronundayım; hava soğuk, yüksek topuklarla bu kadar uzun süre yürümekten ayaklarım acıyor. Treni bekleyen sivil ve asker bir yığın insanız. Hava kapkaranlık. Rayların üstünde dans eden mavi, kırmızı, beyaz ışıklar görülüyor ama bu tren değil, yalnızca fenerler; bazen bir tren geliyor, ama gelen hiç bizimki olmuyor. Saat 7, 7,30: yorgunluk, soğuk; her şey gerçekdışı görünüyor. Nihayet tren; herkes üşüşüyor, tren tıklım tıklım ama bir köşe buluyorum. Alzaslılarla dolu; şişman bir kadın öyle yüksek sesle horluyor ki bütün kompartıman gülüyor; kimse Fransızca konuşmuyor. Herkes sakin, tren cepheye gitmiyormuş gibi; Quimper'e doğru gümüşleriyle kaçan Parislilerin bozgunundan ne kadar farklı! Dışarıda, mehtap var, manzara düz ve donmuş. Tren bütün istasyonlarda duruyor ve isimlerini gözlüyorum. Sarrebourg'dan, Saver-

ne'den geçiyoruz, tren boşalıyor, bir askerle yalnız kalıyorum. Gerçek bir serüven duygusuna kapılmaya başlıyorum. Yalnızca beş istasyon: bu öykü gerçekleşiyor.

Brumath. Issız perona iniyorum, insanları izliyorum; çıkışta bana birşey sormuyorlar, askerler var ama beni durdurmuyorlar. Garın yanında bir küçük otel parlıyor; sonra, ayışığı altında çölümsü kırlardan geçiyorum. Biraz inansız bir şaşkınlıkla "Sartre buralarda bir yerde" diye düşünüyorum. İşte mektuplarına göre kahvaltısını ettiği la Taverne du Cerf. Lion d'or otelinin kapısını çalıyorum. Hiçbir yanıt yok ama bir lâmba üstüme doğruluyor: bir devriye. Geceyarısından sonra sokağa çıkma yasağı varmış. Belgelerimi gösteriyorum ve iki asker nezaketle bana eşlik etmeyi öneriyorlar; Paris'lilermiş. Dipçik darbeleriyle Ecrevisse'in pancurlarını sarsıyorlar ama kimse yanıt vermiyor. Yarım saat dolaşıyoruz. Sonunda, Ville de Paris'de, bir hangara, sonra bir arka-avluya, sonra eve giriyorum. Bir kapının üstünde "Patron" yazılı. Vuruyorum ve iri yarı sarışın bir Alzash adam gelip açıyor. Bana buz gibi bir oda veriyor. Titreyerek temizleniyorum ve saatimi 7'ye kurduktan sonra soğuk çarşafların arasına süzülüyorum.

1 Kasım

Saat çalıyor. Gri bir gün, tüm evler kapalı, sokaklarda birkaç asker dışında kimse yok. Borazan sesi. Mutlu değil, endişeliyim: Sartre'a nasıl haber vermeli? Uzatmayı nasıl elde etmeli? Kendimi tehlikelerle çevrili hissediyorum, bir subayın kaprisine, bir jandarmanın keyfine bağlıyım. Ama, köyün uyanması romansı. Pencerelerimin yanında kamyonlar duruyor: ayak sesleri, konuşma sesleri, insanları bindiriyorlar. Ya Sartre'ı tam bugün sevk ediyorlarsa? Taverne du Cerf'e koşuyorum: uzun tahta masalar, hasır iskemleler, büyük çini soba; daha yarı uykulu, pencereler açık, hava soğuk ve kendimi güvencede hissetmiyorum. İki kadının bön bir halleri var; onlara okulun adresini soruyorum, bana: "Kurmay" diyorlar. Sartre'a kısa bir not yazıyorum: "Taverne du Cerf'de piponuzu unutmuşsunuz, sizi orada bekliyor", ve çamurlu sokağa dalıyorum; bir sundurmadan geçiyorum, basit bir araziyi aşıyorum ve kırmızı kiremitli, pencereleri vitraylı gibi mavi boyalı büyük modern bir

yapı görüyorum. Önünde, bir yığın asker var; onlardan birine notumun iletilip iletilemeyeceğini soruyorum. "Bu bürodaki tiplerden biri olmalı" diyor asker şaşkınlıkla ve bana birkaç dakika içinde mektubumu ona vereceğini söylüyor. "Cerf'e dönüyorum ve, sokağın ucunda Sartre'ın siluetini görüyorum; hemen onun adımlarını, boyunu, piposunu tanıyorum; ama yüzünü bozan berbat yosunsu bir sakalı var; telgrafımı almamıştı ve beni beklemiyordu. Kahveler bize yasak, onu odama götürüyorum. Bir saat boyunca konuşuyoruz ve gitmesi gerekiyor. "Cerf'e dönüyorum. Sartre bana jandarmaların katı olduğunu söylüyor ve endişem sürüyor. Saat 11'de geri dönüyor, traş olmuş; o ve yamakları mavi havacı üniforması giyen yegâne kimseler; hiçbir sicil numarası yok, tüm cephedekiler gibi. Pek çok asker haki renkte, bereli ya da pomponlu polis başlığıyla: bunlar avcılar. Az sivil var. Ama taverna dolu, kuşkusuz 1 Kasım nedeniyle. Dipteki bir masada yemek yiyoruz. Hasta kız kardeşimi Sartre'm bana bulmayı üstlendiği bir kuzinle değiştiriyoruz. İşletici kadınlar bize dost gözlerle bakıyorlar ve kendimi daha az köşeye sıkıştırılmış hissediyorum.

Sartre benden ayrılınca gidip yatıyorum, yorgunluktan bitkinim, üç saat küp gibi uyuyorum. Çalar saatim beni yataktan kaldırıyor ve işletici kadın gelip bana Alzas diliyle odamı, iç yörelerden kocasını görmeye gelen bir kadına söz verdiğini söylüyor; halk bunu doğal karşılıyor ve yardımcı oluyor, korkulması gereken bir tek jandarmalar var. Eşyalarımı topluyorum, Ecrevirsse'de, Lion d'or'da oda bulma çabalarım sonuçsuz kalıyor. Sartre'a rastlıyorum, ben jandarma komutanlığına giderken o da bana bir yer bulmayı üstleniyor; jandarmalar beni belediyeye gönderiyor; belediye başkanı Alzas diliyle bir çavuş ve iki şişman siville konuşuyor, lâfları bitmek bilmiyor, sonunda, belgeme bakıyor, uzatma talebimden birşey anlamıyor ve rastgele bir yere mührü basıyor; yardıma çağırdığı bir jandarma Paris damgalarından etkileniyor ve pazar akşamına kadar belgemi geçerli sayıyor. Ne rahatlama! Tıklım tıklım asker dolu olan Cerf'e dönüyorum. Tezgâha oturuyorum. Uzun boylu, oldukça yakışıklı, küçük bıyıklı bir avcı bana yaklaşıyor; alkol kokuyor: "Nasıl? hâlâ burada mısınız? Sizi biraz önce Ecrevisse'de bekledik." Jandarma komutanlığına girerken iki tipin bana "Biraz sonra Ecrevisse'de" diye seslendiklerini anımsıyorum; önem

vermemiştim. "Birini bekliyorum" diyorum. "Bu niçin ben olmayayım?" diyor avcı; beni sıkıştırıyor ve sinirleniyor, beni bir profesyonel sanıyor olmalı. "Buraya kavgacı amaçlarla gelmediğinizi biliyorum" diyor. Bir olay çıkmasını istemiyorum, kendimi kurallara uygun hissetmiyorum. İri bir arkadaş sabırsızlanıyor: "Hadi, geliyor musun gelmiyor musun?" diye bana soruyor. Bir üçüncüsü laf atıyor: "Bırakın, boş verin." "Boş vermelerini çok istiyorum" diyorum ona umutsuzlukla. Sarhoş avcı, tehditlerine koruma vaatleri ekliyor; gözlerimin içine bakıyor: "Kısacası, bizimle misin, bize karşı mısın?

—Ne biri ne öteki.

—Alzaslı mısın yoksa Fransız mı?

—Fransızım.

—Bütün öğrenmek istediğim buydu", diyor, tatmin olmuş ve gizemli bir havayla; bana bastonunu sunuyor, acaip kocaman bir sopa, reddediyorum. Sartre geliyor; onun ev sahibesinde kalacağım, ama onsuz çünkü "Karım geliyor" dediğinde, hoş karşılamayan bir havayla: "Ama sizin karınız yok ki" demiş ve Sartre düzeltmek zorunda kalmış: "Nişanlım." Tıklım tıklım dolu olan Lion d'or'da yiyoruz, kocasını görmeye geldiği belli olan bir kadın bile var. Soğukta ve karanlıkta bu endişeli serüvenle bu büyük Alzas konforunun karışımı şaşırtıcı: kalın sesler, duman, sıcaklık, lahana turşusu kokusu. Sartre ona, bir kadınla birlikte olduğu için siz denildiğine, bir siville konuşulur gibi konuşulduğuna dikkatimi çekiyor: bu ona bir kişilik veriyor. Birbirimizden erken ayrılıyoruz: saat 9'dan sonra sokaklarda askerlerin dolaşması yasak. Odam belli belirsiz ısıtılmış, ama çarşaflar buz gibi; duvarlarda, Almanca yazıların işlenmiş olduğu kumaşlar asılı: kaygısız uyuyun.

2 Kasım

Sartre ile birlikte kahvaltı etmek için saat 6'da kalkıyorum; hava karanlık ve dondurucu, uzaktan uzağa bir ışık parlıyor. La Taverne du Cerf loş, içkarartıcı, lâmbalar mavi kâğıtla kaplı ve yalnızca biri yakılmış; salon hemen hemen boş; işletici kadınlar yeni uyanmışlar, sobayı yakıyorlar; tan ağarıyor. Sartre hemen geliyor. "Bugün gülüp konuşuyor," diyor kadın bir tür makinadan söz eder-

cesine. "Her zaman buraya gelip okur." Getirdiğim kitapları iten kadın suç ortağı havasıyla: "Bugün okuma yok." diyor. Bize, adi han kahvelerinden de beter berbat Alzas kahveleri sunuyor. Bir saat konuşuyoruz. Sartre ne idüğü belirsiz sondajlar yapmaya gidiyor ve ben yavaş yavaş aydınlanan bu büyük boş salonda kalıyorum. Dışarıda, omuzlarında kürekler, askerler geçiyor; çalışan kızlardan biri pencerenin dış kenarına bir fincan kahve ile bir kadeh rom koyuyor, mahallenin çavuşu gelip, dolaşımı kontrol ederken onları içiyor; kalın yün eldivenleri var, nefesi havada dumanlar çıkartıyor. Sartre'ın romanını okuyorum, yüz sayfa, bir kerede ilk kez bu kadar büyük bir parça okuyorum ve çok iyi buluyorum. Birkaç eleştiri not ediyorum, özellikle Marcelle'in karakteri üzerine. Sonra Sartre'm öğle yemeği için gelip benimle buluştuğu kahveye gidiyorum. Yardımcılarından ikisi gelip onu alıyor ve üçü birlikte bir oda bulmaya gidiyorlar. Sartre ve benim için Boeuf Noir'da bir tane buluyorlar. Buranın insanları onları geçindiren askerlere karşı sivillere olduklarından daha iyi davranıyorlar. Böylece her şey ayarlanmış oluyor. Uzun söyleşiler. Sartre da savaşılmayacağına, bunun çağdaş bir savaş olacağına, çağdaş resmin konusuz, müziğin melodisiz ve fiziğin maddesiz olduğu gibi savaşın da katliamsız olacağına inanıyor.

3 Kasım

Dün sabah kesin olarak tanımlayamadığım bu belli belirsiz anı: kış sporlarından bir anımsama. Sabahın erken saatinde buz kesmiş dünyaya dalarken gelecek bir keyif için kabullenilen aynı efor, aynı soğuk, aynı gece, otelin koridorlarında aynı ıslak odun kokusu. Askerler tezgâhlara, Chamonix'de ilk derslerden önce bir bardak içki içen kayak monitörleri gibi dirseklerini dayamışlar; kışa özgü gün ağarmasında geçici bir keyif anı. Ve ben Sartre ile başbaşa, bir köyde tatildeyim. Sabah ilerledikçe bu duygu siliniyor ama ilk saatte çok güçlü. Boeuf noir'ın salonu, iğnelenmiş kelebeklerden, geyik kafalarından, doldurulmuş kuşlardan oluşan dekoru ile hoş, sevimli, Sartre'ın cep defterlerini[1] tutkuyla okuyorum; döndüğünde bunlardan söz ediyoruz.

[1] Yaşamını günü gününe bu cep defterlerine yazıyor ve bir tür geçmişinin muhasebesini yapıyordu.

Öğleden sonra, bir bakkal dükkânında, hardal dolu koskocaman bir tencerenin karşısında iki asker görüyorum; hiç bu denli çok miktarda hardal görmemiştim; askerler onu götürmek istiyorlar ama bakkal kadın tencereyi ödünç vermeyi istemiyor. Askerlerden biri "Hardalı ellerimin içinde götüremem ya", diye homurdanıyor; kinle ekliyor: "Alzaslılar tüccar değil." Her yerde bu düşmanlık seziliyor. Buranın insanları yöreyi boşaltmayı reddediyorlar çünkü başka yerde Boche muamelesi görüyorlar. Zaten cepheden onları yalnızca on küsur kilometrenin ayırdığını bilmelerine karşın çok sakinler.

Günlüğümü Sartre'a gösteriyorum. Bana, kendimle ilgili bölümleri daha geliştirmem gerektiğini söylüyor. Bunu canım istiyor. İyice belirli bir şey olmakta olduğumu hissediyorum: otuz iki yaşıma basacağım, kendimi olgun bir kadın hissediyorum, nasıl bir kadın olduğumu bilmek isterdim. Örneğin, nerede "kadın"ım, hangi ölçüde değilim? Ve genel olarak, bugün yaşamımdan, düşüncemden ne istiyorum, dünyada kendimi nereye yerleştiriyorum? Zamanım olursa, bu cep defteriyle ilgileneceğim.

5 Kasım

Dün, hava çok yumuşaktı. Bugün, buzlar çözülüyor. Bundan yararlanarak bu güzel kasabada geziniyorum. İki asker bir dört yol ağzında top oynuyorlar, diğerleri bir bankta hava alıyorlar. Üniformadan başka birşey görünmüyor; tüm otomobiller kamufle edilmiş, atlar, kamyonlar geçiyor. Bütün bunlara karşın, barış savaşın arasından sızıp geçiyor; kanalın yanında, hâlâ mavi yol işaretleri duruyor ve ileride bu yolların kesilmiş olduğunu bildirmiyor. Evlerin damlarında alışılmamış bir yosun var; ağaçlar yalnızca kendileri için var oluyormuş gibi küstahca yükseliyorlar. Brumath çekingenlikle yeniden bir kişilik kazanıyor: orası yalnızca askeri bir konaklama yeri değil. Gene de... İşte eski bir kasaba otobüsü, ama kamufle edilmiş, şoför üniformalı ve kasabanın adı yerine camda "Vaguemestre"[1] yazısı okunuyor; çamurlu yollar dikenli tellere aykırı düşüyor.

[1] Posta assubayı.(*Çev.*)

Boeuf Noir'da bir büroda çalışan bir asker benimle konuşuyor. Bana, yalnızca birkaç yöneticinin kaldığı bomboş Strasbourg'dan söz ediyor; siviller işleri için geliyorlar ama orada yatma izinleri yok; tütün satış yerleri işlerini tasfiye ediyorlar; her şey ölü. Ama insanlar Noel'de barışı bekliyorlar. O da insanların çatışmayacağı "diplomatik" bir savaşa inanıyor. Cepheye yaklaştıkça savı, önemini yitiriyor. Paris, Beuzeville ya da Quimper'den gelenleri, Brumath da Paris'ten gelenleri yatıştırıyor.

Sartre benimle buluşmaya saat 4'te geldiği için bize arkada bir salonda servis yapıyorlar, kahve o saatte subaylara kapalı; bu mavi beyaz muşamba kaplı uzun masanın bir kenarına oturup konuşmak çok keyifli. Ara sıra birisi kapıyı açıyor ve özür dileme havası ile hemen çekiliyor. Sartre'a, bir önceki gün söz ettiğimiz kendimle ilgili çalışmayı şimdi yapmayacağımı söylüyorum. Romanımı bitirmek istiyorum. Canım etkin olarak yaşamak istiyor, kendimi incelemek değil. Saat 5'te büyük salona geçiyoruz, elmalı domuz sucuğu yiyoruz. Yıldızlı büyük bir gökyüzünün altında beni gar meydanına kadar götürüyor, sonra gecenin içinde kayboluyor.

Bekleme salonu karanlık: pek çok asker, siviller de var, paket yüklüler; çoğunun sırt çantası var; peronda keskin bir kirş (kiraz rakısı) kokusu dolaşıyor. Tren geliyor, öyle dolu ki, kapılar zorla açılıyor. Baştan giriyorum, bir asker salkımına asılıyorum ve bir köşe bulma şansına erişiyorum. Saverne'e kadar her istasyonda duruyoruz.

Saverne; saat 9, karanlık ve kaynaşan kocaman bir gar. Yalnızca tek bir bekleme salonu-büfe var, orada da içilmiyor. Çıkıyorum ve bir havacı peşime düşüyor; kapkaranlık bir meydandan geçiyoruz ve bir otelin araba kapısını çalıyor, iyi tanıdığı anlaşılan işletmeci kadınla görüşüyor ve kadın bizi içeri alıyor; hüzünlü bir yemek salonunda, hizmetçiyle şakalaşan havacının karşısında limonata içiyorum. Ama hemen sonra bizi kovalıyorlar. Ekspres ancak gece yarısı gidiyor ve kendimi biraz kıstırılmış hissediyorum. Bekleme salonu savaş kokuyor; birbirine sıkıca yaklaştırılmış masalar acıklı paketlerle dolu: yataklar, battaniyeler, kenti terk edenlerin bagajları; kenti terk edenler, karbon monoksit saçan sobanın sağlıksız sıcağında, koyu bir duman tabakası altında iskemlelere üst üste oturuyorlar. Bir köşede ayakta durup okuyorum; sonra çıkıyorum. Yeral-

tı geçidinde çantalar yığılmış ve çantaların üstüne askerler oturmuş yemek yiyorlar; başka askerler de merdivenlerde dinleniyorlar; peron askerlerle o denli dolu ki, adım atılmıyor. Bir stylite[1] gibi ayakta duruyorum ve düşüncelerime öylesine dalmışım ki, son bekleme saatinin nasıl geçtiğini anlamıyorum. Çünkü Sartre'ın diyeceği gibi bu "bulunmaz" savaş her yerde; bu peron savaşın *kendisi.*

Gelen ilk tren bütün askerleri yutuyor; sonra, ekspres geliyor. Yeşil deri koltuklu rahat bir kompartmana giriyorum. Şişman bir Alzaslı asker: "Yalnız mısınız? O halde sizi kabul ederiz," diyor. Bir köşeye oturuyorum. Melon şapkasını bir kasketle değiştirmiş bir sivil ve Deux-Sèvres'li köylülerden olan iki asker var; oraya üç gün için olağanüstü bir görevle gidiyorlar; Alzaslı 10. sınıftan, oğlunu Ren üzerinde bırakarak evine dönüyor. Bir hanımla yolculuk yapmanın zevki üzerine kabaca şakalar yapıyor ve okumak istediğimi görünce, koltuğun üstüne çıkarak lambanın mavi kâğıdını çakısıyla kazıyor; böylece burnum, gözlerim, çenem aydınlanıyor ve okuyabiliyorum. Sonra, uyumak isteyince, Alzaslı üzerime kaputunu örtüyor ve sivil de, bu yarışmaya girerek bana kabarık güzel bir yastık veriyor. Boylu boyunca uzanıyorum; ayaklarım Alzaslıya değiyor, çekiyorum ve o bana: "Aman rica ederim, oniki haftadır bir kadınla olan ilk temasım bu," diyor. Alzas rakısı uzatıyorlar, dörttebirin yarısını içiyorum, nefis; içki, uyuşmamı tamamlıyor. Uyku ile uyanıklık arasında, hikâyelerini dinliyorum. Bunlar hâlâ barış saldırısı üstüne söylentiler: nasıl Almanlar ve Fransızlar Ren nehrinin iki yakasında bahk tutuyorlarmış; nasıl bir keresinde bir Alman mitralyözü ansızın ateş almca hemen bir pankart görülmüş: "Fransız askerler, özür dileriz, bir beceriksiz ateş etti, sizin üzerinize silâh çekmek istemiyorduk. Strasbourg'dan ve kenti boşaltmanın hüzünlü yanlarından söz ediyorlar: evinde her şeyi tahrip edilmiş bulan biri dönerken ağlıyordu. Askerler kızıyorlar; birliklerinin yerleştiği bir evde bir tavşanı, aynalı dolaba çivileyerek yüzdüklerini anlatıyorlar: bu güzel mobilyayı mahvetmek onları allak bullak etmişti. Subaylarına sempati duyuyor gibiler: yüzbaşı geceleri bizzat içkili kahveye gidip adamlarına alkol alıyormuş. Gene de bu Deux-Sèvres köylüleri savaştan birşey anlamıyorlar. Alzaslı nutuk atıyor;

[1] Yaşamını bir sütun üzerinde geçiren keşiş. (*Çev.*)

şaka yapıyor: "İki keçi ve iki teke: iki teke siz mi oluyorsunuz?" Ve gülüyor. Ayaklarımı alıyor, pabuçlarımı çıkartıyor ve ayaklarımı dizlerinin üstüne koyarak bana böyle iyi mi diye soruyor; ben de düşüncesizce: "Ayaklarımla ne isterseniz yapın" diyorum ve gece, ayak bileklerimde yumuşak dokunuşlarla uyanıyorum. Ayaklarımı çekiyorum, üstelemiyor.

Paris'e döndükten sonra bu günlüğü tutmayı sürdürdüm ama inançsız olarak. Savaşın içine yerleşmiştim: savaş Paris'e yerleşmişti. Paris artık eski kent değildi; öncelikle, genç erkekten çok kadın, çocuk ve yaşlı görülüyordu; en önemlisi, o büyüleyici derinliklerini, Caillois'nın bir ya da iki yıl önce *Le Mythe de la grande ville* (Büyük Kentin Efsanesi) incelemesinde belirttiği o gizemleri yitirmişti. Rastladığım yabancıların da geleceği benimkinin aynıydı: savaşın sonu; bu dar görüş açısı, eski "cangıl"ı sürprizsiz, bildik bir ortama dönüştürmüştü; artık kendimi bir kentli gibi değil, neredeyse bir kasabalı gibi hissediyordum. Güzel gecelerde Samanyolu gökyüzünde parlıyordu. Akşam Luxembourg parkının parmaklıklarının arkasından asker sesleri ve baykuşların uluması duyuluyordu.

Ailem Paris'e gelmişti; kız kardeşim Limousin'de kaldı; Santeuil sokağında soğuk ve karartma yüzünden resim yapamayacaktı. Ve Sonra, hâlâ hasta olan Lionel'in kır havasına gereksinimi vardı; teyzesi ile Saint-Germain-les-Belles'e gelen Lionel bir doktorun yanına pansiyoner oldu. Hemen hemen yalnızca kadınları görüyordum: felsefe lisansını hazırlayan Bianca, yeniden Dullin ile çalışmaya başlayan Olga. Bir önceki yılın alışkanlıklarına yeniden koyulduk. Flore'da birkaç yeni çehre görülüyordu: çok genç, kısa kesilmiş siyah saçlarının üstünde bir bere, kolejli kız havasında Simone Signoret; ne kadar güzel olduğunu bilmezmiş gibi bir masada saatlerce dalgın gözlerle oturan kızıl Lola. Erkeklere gelince, yeni gelen biri hepsini gölgede bırakıyordu, yarı Yunan yarı Habeş Nicod, ki o zaman yirmi yaşlarının en parlak dönemini yaşıyordu; zenci balosunda, çok serbest ve bağımsız bir zerafetle dans ediyordu. Genelde, Flore'un grubu aynı havada yaşamını sürdürüyordu; onları sık sık görmekten hoşlanıyordum ama onlarla ilişki kurmaya hiç hevesim yoktu.

Çok bol olan boş zamanlarımı doldurmak için müzik dinlemeye başladım ve adetim üzre, bu çalışmaya da kendimi manyakçasına verdim; bundan çok büyük bir yarar sağladım: çocukluğumun en aşırı dönemlerindeki gibi, zevk ve bilgi birbirine karışıyordu. Birisi bana geri almak üzere gramofon verdi, herkesten ödünç plaklar aldım; bu seslerle yüklü sessiz peksimetler karşısında, okul başladığı gün yeni kitaplarımın önünde duyduğum aynı coşkunluğu duyuyordum; seslerini duymak için sabırsızlanıyordum; ama kulağıma gelmeleri yeterli değildi, bu müziği hem anlamak, hem de aynı zamanda onunla sarhoş olmak istiyordum; plaklarımı üst üste on kere çalıyor, her parçayı analiz ediyor, onu kendi bütünlüğü içinde algılamaya çalışıyordum. Müzik tarihi ve çeşitli kompozitörler üstüne bir yığın kitap okudum. Saint-Michel Bulvarındaki "Chanteclerc"e sık sık gittim; bir koltuğa kuruluyor, ahizelere örtü örtüyordum: sesler bana berbat cızırtılar arasından ulaşıyordu ama bu sakınca, programlarımı özgürce düzenlemenin zevkiyle ödünleniyordu; bu yolla pek çok eksiğimi tamamladım. Sayısız konsere gittim ve özellike, Charles Munch'ün yönettiği Konservatuar salonundakileri düzenli olarak izledim: Munch orkestrayı öyle bir tutkuyla yönetiyordu ki, parçalar arasında gömleğini değiştirmek zorunda kalıyordu. Sık sık cumartesi sabahının genel provasına ve her pazar öğleden sonra seansına gidiyordum. Orada ünlülere rastlanıyordu, örneğin Cocteau ve sandalların içinde çıplak ayaklarıyla Colette. Operada da Gluck'un *Alceste*'ini dinledim. Artık özel giysi giyilmiyordu, orkestrada bile; ve tüm tiyatrolarda olduğu gibi fiyatlar adamakıllı düşmüştü: biletimin üstünde eski fiyat 33 frank çizilmiş ve yerine 12 frank yazılmıştı. Özellikle modern müzikle ilgileniyordum — o da benim için Stravinsky'de duruyordu; en sevdiğim kompozitör Ravel'di ve onun yapıtlarını olabildiğince eksiksiz bir şekilde inceledim. İki yıl boyunca müzik beni çok oyaladı.

Bazen, çok ender olarak, Olga ile Jockey'de bir bardak içiyordum. 9 Aralıktan itibaren gece klüplerinde dans etmeye yeniden başlanıldı. Kızlar *La Marseilleise*'i (Ulusal Marş) söylüyorlardı; mavi, beyaz, kırmızı küçük külotlar ya da İngiliz renklerinde kısa etekler giyiyorlardı. Sık sık polisler baskın yapıyordu; başlarında parlak metal kasklar, göbeklerine takılı bir elektrik lambası, müşterilerin belgelerini inceliyorlardı. Gece, zaman zaman sirenler alarm

veriyordu ama artık onlara dikkat etmiyordum. Olga, kız kardeşi, bir iki komşu kadın çay içip çene çalmak için toplanıyorlardı; ama ben, ertesi gün yorgun kalkmak istemiyordum; rahat uyumak için kulaklarıma "Quies" tıpaları tıkıyordum.

Çetinliğe varan tekdüzeliği içindeki bu yaşamda, en ufak oyalanma büyük önem kazanıyordu. Günlüğümden bu iki öyküyü ayırıyorum.

3 Aralık

Olga ile Ferrolles'da keyifli bir gün. Eski küçük tren yerine bizi Esbly'den Crécy'ye lüks bir dizel araba götürdü. Ama küçük kapının önüne dikilmiş iki gezginci nöbetçi bizi Paris'e geri göndereceklerini söylüyorlar: geçiş belgemiz yok; çırpınıyorum ve bir tanesi sonunda yumuşuyor, beni kararsız bir havayla şefine götürüyor, o da işe avaz avaz bağırmakla başlıyor; ağız kalabalıklığıyla pasaportumu gösteriyorum ve annesi hasta olduğu için gardan çıkmasına izin verilen bir kadın var, bu durumda bize de izin veriyorlar; yabancı adından dolayı Olga'nın pasaportunu didik didik ediyorlar ama söyleyecek birşey bulamıyorlar ve başımız yukarda gidiyoruz.

Dik patika boyunca tırmanıyoruz, güneş öyle parlak ki paltomu çıkartıyorum. Ferrolles'a geliyoruz ve Olga'ya Mme. J...nin evini gösteriyorum; bir adam bir atı nallıyor; dönüyor: kabarık çizgili kadife pantolonu, çuval bezinden büyük önlüğüyle bu Dullin; bizi selâmlıyor ve bize birinci kattan seslenen Camille'i görmeye gitmemizi söylüyor. Giriyoruz; yepyeni bir divan, dipte, yapma çiçekli bir kış bahçesi ve duvarlarda güzel kuş resimleri var. Camille iniyor, birkaç tonda mor renkli ev elbisesi, örülü saçlarında eflâtun bir kurdele ve bir mücevherle çok görkemli; parmağında Berberî bir yüzük, bilezikler, bir kolye takılı. Küçük dişi köpek ve kedi birlikte oynuyorlar. Dullin geliyor ve porto ile karıştırılmış advokat içiyoruz: çok nefis. Mme. J... önceye göre daha az korkutucu ama saçları üç renk: önü beyaz, ortası kızıl ve ensesinde gri bir küçük topuz. Yemekten sonra Dullin yeniden ele alacağı *Richard III*'ün dekorlarıyla uğraşıyor; testere ile kesiyor, yapıştırıyor, küçük bir Londra kulesi imâl ediyor. Mme. J... onu ayıplayarak seyrediyor: "Eh! bir

dekor yapmanın bu kadar karışık olduğunu bilmiyordum; sanıyordum ki eşyalar yerleştiriliyor ve iş tamam!" Aynı zamanda, Olga *Richard III*'den bir sahne kopya ediyor, Camille mor ve beyaz çoraplar örüyor. Öğleden sonra geçiyor ve Camille'in bize ödünç verdiği küçük mavi bir elektrik feneri ile gecenin içine dalıyoruz.

8 Aralık

Mahieu'de çalışırken yerleri değiştirilebilen resimler satan bir adamcağız geçiyor: bir goril, bir domuz, bir fil gövdesi üstünde Hitler'in başı; böyle bir şeyi ilk kez görüyorum. Cécilia Bertin[1] masama yaklaşıyor; kırmızı kadife bir elbise giymiş, teni balmumu gibi, elmacık kemikleri üzerinde pembe lekeler var. Bana: "Sanırım bilmeksizin buraya sizi görmek için geliyorum" diyor. Saint-Quentin erkek kolejinde edebiyat öğretmeni olmuştu, üçüncü sınıf çocuklarına Horace'ı anlatıyordu: "Eve dönünce hıçkıra hıçkıra ağlıyor ve Corneille'den özür diliyordum" diyor. Aynı zamanda bir de bakalorya sınıfı vardı. "Onlara Verlaine, Baudelaire okumakla işe başladım, hiçbir şey anlamadılar ama bunları acımla okuduğumu hissettiler ve acımın gerçekliği onları çok duygulandırdı" dedi. Konservatuara başvurmak için bir izin alabildi. Jouvet onunla ilgileneceğine söz verdiğini yazmıştı: hiçbir şey yapmadı. Jouvet'nin etrafında Louise Perron'unki kadar belirgin bir taşkınlık kurdu. Bana Jouvet'nin aşktan korktuğunu anlatıyor, çünkü, sevdiği zaman, elleri ayakları bağlı olarak sevilen kadına ait oluyormuş. "Böylece, bu durumda beni yalnızca koridorlarda ve sahanlıklarda ağırlayabiliyor. Ah! birbirimize nasıl da acı çektiriyoruz!" diyordu. Her ilgisizlik işareti onun için bir tutku kanıtı; onun kıskanç olduğunu sanıyor; Jouvet onun mantosunun yakasını üşümemesi için kaldırınca o: "Hiçbir erkeğin beni görmemesi için bir maske takmamı istiyor" diye düşünüyor. Jouvet'nin kendisini izlediğini sanıyor, onu Mahieu'de görmüş olduğunu düşünüyor. Cumartesi sabahı dersi kaçırmış ve öğleden sonra adam ona sert bir sesle: "Niçin sabah gelmedin? Hadi

[1] Felsefe lisansı yapmıştı ve Jouvet ile çalışmak için Atelier'nin kurslarını bırakmıştı.

güle güle" demiş ve öç almak için onun önünde oldukça güzel bir kızı öpmüş. Hermione'u çalışırken ve "Ah! Acımasız, seni sevmiyordum! Ama ben ne yaptım?" dediği zaman duygularını gizlemek için yüzünü saklıyor; ve hiçbir zaman ona bir kompliman yapmamış. Bana, dehasını besleyen yalnızlığından, acısından söz ediyor. Bir "yalnızlık patlaması"nda, Phèdre rolü için olağanüstü uygulamalar buldu: "iç" uygulamalar diye üstüne bastı. Ondan zaten hiçbir şey istememiş olan Jouvet'ye kendini vermediği için kendisini kutluyor. Bir otelde, hiç kimseyi görmeden yaşıyor; "Öncelikle, sözcüklerin anlamlarını 'toplumculaştırılmaktan uzaklaştırmak' için, şiir yazıyor, sonra da bu sözcüklerle öyküler" yazıyordu. Konservatuardan reddedildiği akşam Jouvet'yi görmeye gitmiş; sakin ve dinginmiş; Jouvet onun ellerini tutmuş ve gözlerinin içine bakarak: "Soğukkanlı mısın?" demişti. Ona evet demiş ve Jouvet de onun ellerini olağanüstü bir bakışla öpmüştü: "Tüm yaşamı boyunca aradığı şeyi sonunda bulan bir insanın bakışı". Ekliyor: "Kazanamadığıma memnunum, çünkü bu bakışa sahip oldum" Jouvet'nin bu dünyada tek bir kişiye gereksinimi var: Cécilia; ama o kendisini tanıyor, karakterinin onun bir kadına bağlanmasını yasakladığını düşünüyor; o vakit de, ilişkiyi bitirmeyi yeğliyor. Bana ateşli gözlerle soruyor: "Benim hakkımda ne düşünüyorsunuz?" Ustalıkla işin içinden sıyrılıyorum.

Nizan Kasım sonunda bir izin aldı, Paris'e geldi ama ben onu göremedim ve üzüldüm. Ondan haber almıştık; tahmin ettiğimiz gibi, Alman-Sovyet antlaşması onu allak bullak etmişti; Korsika'da, komünist arkadaşları tezgâhlananlardan ona hiç söz etmemişlerdi: o da onların kendisini bilinçli olarak haberli kılmadıklarını düşünüyordu ve çok ama çok incinmişti. İstifasının nedenlerini çok iyi anlıyorduk; ama bizimle daha derin bir dertleşme yapmış olmasını isterdik. Sartre'a, önemli bir şeyden söz etmediği kısa bir mektup yazmıştı. Sartre yanıt verdi ve ondan 8 Aralık tarihli yeni bir mektup aldı: bize verdiği son yaşam işareti.

Küçük yoldaşım. Gidebilmiş olduğum Paris dönüşü bulduğum kartına çok teşekkür ederim. Paris acayip ve orada gördüğüm insan-

lar da özellikle gülünç. Sen ve ben, biz ne Censure'de[1] ne Giraudoux'da[2] olan altı ya da yedi naif yazardan ikisiyiz. Bizi alayla gözönüne almadıkları zaman yok. Romanlarımızı yazalım. Ben kendimi de aynı derecede ele alıyorum, ama araştırma, öncülerden biraz daha az oyalamalı: yalnızca ikinci cep defterindeyim. Bütün bunlar uzun zamandan önce yayımlanamaz. Romanlar bile başdöndürücü bir biçimde sansüre uğruyor ve Komünist Parti'den istifa etmemin nedenlerini şimdi açıklayamayacağım. Petitjean'ı gördüm, çok az yaralı, ama çok yiğitce davranıyor çünkü serbest birliklerde bulunuyor ve kendini bir kabadayı ve bir düşçü olarak görüyor. Bize olayları açıklaması on yıl alacak. Aron ve o felsefede yarışacaklar. Bu yeni-Péguy ile yeni-Dithley arasında gülmeyeceğiz ama uçan görüneceğiz. Paris'te çok zamanım yoktu ve görmeyi istediğim Kunduz'u göremedim, ona selâmımı söylemeni rica ederim. Bana 108 No.lu bölüğünden yaz. Selâmlar.

NIZAN

Olga aracılığıyla, hiçbir tehlikeyle karşı karşıya olmayan ama yaşamının son derece bunaltıcı olmasından yakınan Bost'tan sık sık haber alıyordum. Sartre'a gelince, Brumath'ın tavernalarına gitmeyi ve sondaj yapmayı sürdürüyordu. Bana hemen hemen her gün yazıyordu ama bu mektupları göç sırasında kaybettim. Paulhan'a[3] yazdığı bir mektupta, yaşamını şöyle anlatıyordu. "Buradaki görevim, havaya balonlar atıp onları cep dürbünüyle izlemek; bunun adı 'meteorolojik bir sondaj yapmak' Bundan sonra, rüzgârın yönünü topçu bataryaları subaylarına telefonla bildiriyorum, onlar da bunu ne isterlerse yapıyorlar. Genç ekol bilgileri kullanıyor, yaşlısı çöp sepetine atıyor. Her iki yöntem de eşdeğer çünkü ateş edilmiyor. Bu son derece barışçıl görev (bundan daha yumuşak ve daha şairâne olduğunu bildiğim bir tek görev var, onların da hâlâ orduda

[1] Censure: Kahve adı. (*Çev.*)

[2] Giraudoux: Giraudoux'nun evinde yapılan toplantılar. (*Çev.*)

[3] Paulhan bu mektubu Adrienne Monnier'ye verdi o da bir bölümünü bilmem ne bülteninde yayımlamak istedi; Sartre'a daktilo edilmiş bir kopyasını göndererek kullanma izni istedi; Sartre reddetti.

bulunup bulunmadıklarını bilmiyorum, bu da posta güvercini yetiştiriciliği) bana romanımı bitirmekte kullandığım çok geniş boş zamanlar bırakıyor. Umarım bir iki aya kadar basılır ve sansürün ona 'ahlâk sağlığı' eksikliği dışında yapacak eleştirisi olacağını sanmıyorum; ama insan huyunu değiştiremiyor."

Böylece, garip bir savaş uzayıp gidiyordu; cephede de, geride olduğu gibi, sorun, zamanı öldürmek, adını çözemediğimiz bu bekleyişin sabırla sonunu getirmekti: bu kaygı mıydı, yoksa umut mu? İlk üç ay bitti ve Noel tatilinde kayak yapmayı düşündüm: niye olmasın? İşin kötüsü birlikte gidecek hiç kimse bulamadım: oysa, kayak pistlerinde insanın yarışmaya gereksinimi oluyor ve tek başına kaymak tehlikeli. Bianca bana Kanapa'nın da aynı durumda olduğunu söyledi: birbirimizi pek az tanıyorduk ama Megève'e birlikte gittik. Arbois dağının tepesinde Chalet Idéal Sport'a pansiyoner olarak girdik; o devirde burası baştan savma bir konfor sunuyordu ve nefis konumuna karşın ücreti çok düşüktü. O kış az kayakçı vardı; yalnızca pazar günleri Rochebrune teleferiğinde kuyruk oluyordu; diğer günler, bütün karlı arazinin bana ait olduğu duygusuna kapılıyordum. Kanapa ile garip bir olumsuzluk içinde iyi anlaştım: on günde, hiçbir sohbete girişmedik; yemekte bile, karşı karşıya oturup, birbirimizi rahatsız etmeden kitaplarımızı okuyorduk. Beni eğlendiren şeyler —oteldeki diğer müşteriler, gevezelikleri, davranışları— onu ilgilendirmiyordu ve onu neyin eğlendirdiğini de hiçbir zaman anlayamadım. Kayakta hemen hemen aynı güçteydik ve sessizce birlikte kayıyorduk: Prarion'dan Saint-Gervais üzerine ayak basılmamış karların arasından güzel bir iniş yaptık. Bu durum bana uygundu; bir kaza durumunda, yanımda biri vardı ve günlük yaşamda kimse yoktu. Saat 5'e doğru otele döndüğümde, büyük salonda radyonun yanına masaya oturuyordum, radyoyu kimseyle paylaşmama gerek olmuyordu; ilgi çekici bir konser aramak için düğmelerle oynuyordum: genellikle şansım oluyordu ve bu avlanmayı seviyordum. Sartre ocak ayında izne geleceği için bu müzikten, kardan, her şeyden çok daha neşeli bir şekilde tat alabiliyordum.

Paris'te onu beklemeye başladım. Bu ay içinde anmaya değer tek olay Atelier'de *Richard III*'ün bir provası oldu.

Richard III'ün provası. Güzel dekorlar, güzel kostümler. Marie-Hélène Dasté siyah elbisesi içinde, beyaz, uzun ve sivri Ortaçağ başlığı altında çok görkemli; Blin, Buckingham beyaz giysisi içinde göz kamaştırıcı. Yalnız Dullin açık renk ceketli, ona yaramaz bir hava veren bir bask beresi takmış. Kadınlar iyi oynuyor ve Dullin eşsiz; erkekler bana daha az iyi görünüyorlar, Blin bile. Mouloudji salonda hortlak geceliği içinde salınıp dolaşıyor. Dullin, Mouloudji'nin adlandırdığı şekliyle bir dizi kendi küçük "skeç"lerini yaratıyor. Kalabalığa nutuk çekmesi gereken balkonun tepesinde özellikle özenle gerçekleştirdiği bir öfke sergiliyor. Beni selâmlıyor ve Camille'den söz ederken takındığı o dindar ve sinsi havayla: "*O* bronşit oldu" diyor.

Şubat başında Doğu garına Sartre'ı karşılamaya gittim. Hafta, gezintiler ve sohbetlerle geçti. Sartre savaş sonrasını çok düşünüyordu; artık politik yaşamdan uzak durmamaya iyice kararlıydı. Ashna uygunluk (authenticité) kavramı üzerine kurduğu ve uygulamaya gayret ettiği yeni ahlâk anlayışı, insanın, "durumunu üstlenmesi"ni gerektiriyordu; ve bunu yapmanın tek yolu da bir eyleme bağlanarak bu durumu aşmaktı: buna aykırı her tutum bir kaçış, boş bir sav, kötü niyet üzerine kurulu bir maskaralıktı. Onda ciddi bir değişikliğin oluştuğu görülüyor ve hemen onun fikirlerine katılan kendimde de aynı değişikliği görüyorum; çünkü eskiden önde gelen kaygımız, oyunlar, aldatmacalar, yalanlarla kendi durumumuzu uzakta tutmaktı. Bu kuramın gelişmelerine gelince, burada üstünde durmamı gerektirmeyecek kadar çok anlatıldı. Sartre politik bağlanmasının tam olarak neye dayanacağını henüz bilmiyordu —önceden bunu bilemezdi ve hiçbir önyargıda bulunmak da istemiyordu—; ama şundan emindi ki, kendinden sonra gelenlere karşı bir görevi vardı; savaş sonrasında, 14-18'in genç savaşçıları gibi kendilerini bir "mahvolmuş kuşak" olarak hissetmelerini istemiyordu. Bu kuşak fikri üstünde, yaşıtlarına karşı birşey söylenince hemen kendisini söz konusu sanan Brice Parain ile oldukça ateşli bir tartışması oldu. Örneğin, Drieu'nün *Gilles*'inden nefret ediyorduk: Parain

bizim eleştirilerimizden kişisel olarak yaralandı. Zaten ona göndermediği bir mektupta Sartre şöyle yazdı:

Söz konusu olan, benim tatmadığım koşullarda benimkinden farklı bir düşünme biçimine sahip olan Drieu'yü reddetmek değildir. Bu çocukça olurdu. Ama, ben Drieu'yü yargılamak istediğim zaman da benden Drieu'yü kaçınmamak ve yerine, bunların aynı şey olduğunu söyleyerek onun kuşağını bana yapıştırmamak gerekir. Birey Drieu kendi kuşağından, bu tamam, ama onun kendi kuşağı olduğunu söylememek gerekir. Kuşak, bir sınıf ya da ulus gibi bir durumdur, *bir yatkınlık değildir.*

Politikaya gelince, korkma, bu kavgaya yalnız gireceğim, kimseyi izlemeyeceğim ve beni izlemek isteyecek olanlar beni izleyecekler. Ama her şeyden önce yapılması gereken, bu savaşa senin öteki savaşa girdiğin yaşta giren gençlerin, savaştan "mutsuz vicdanlarla"[1] çıkmalarına engel olmaktır. Bu da kanımca, ancak onlarla birlikte bu savaşı yapan ağabeyleriyle mümkün.

İzin sona erdi...

15 Şubat

Sartre yeniden asker giysilerine bürünüyor. Gara saat 9.15'e doğru geliyoruz. Büyük bir tabela var: izin dönüşü, bütün trenler 9.25'te kalkıyor. Yanlarında kendi halinde karılarıyla bir erkek nehri, garın bodrumuna giden yoldan akıyor; sakinim, ama bu gidişi kolektif bir olay olarak görmek beni duygulandırıyor. Peronda, birbirleriyle beceriksizce el sıkışan bu adamları, bu kadınları görmekle boğazıma bir yumru tıkanıyor. İki dolu tren var, biri sağda, biri solda; sağdaki hareket ediyor ve bir kadın geçidi: anneler, ama özellikle eşler ve küçük sevgililer, kırmızı gözler, sabit bakışlarla uzaklaşıyorlar; bazıları hıçkırarak ağlıyor. Bu kadınların arasında ancak yirmi kadar yaşlı baba; çok ilkel oluyor bu cinsiyet ayırımı, götürülen erkekler, kente dönen kadınlar. Öteki trenin kalkmasını bekleyenler arasında pek azı ağlıyor; gene de bazıları erkeklerinin boynuna asılıyor; arkalarında sıcak bir gece, uykusuzluk ve sabahın

[1] Bu kendi özünde güzel olmadığı için değil ama onlar için rahatsız edici.

sinirli yorgunluğu seziliyor. Askerler takılıyor: "Haydi bakalım, şenlik başlıyor!" ama dayanışma içinde oldukları hissediliyor. Tren kalkmak üzereyken, kapı askerlerle doluyor, Sartre'm kompartmanda ancak başlığım, gözlüklerini ve ara sıra salladığı elini görüyorum; kapıdaki asker çekiliyor ve yerini bir kadım öpen bir diğerine bırakıyor, o da: "sıra kimde?" diyor. Kadınlar kuyruk oluyor ve herbiri basamağa çıkıyor. Ben de çıkıyorum, sonra Sartre yeniden dipte kayboluyor. Kolektif ve çok şiddetli bir gerilim: gidecek olan bu tren, gerçekten fiziksel bir kopartma gibi. Ve tamam, gidiyor. İlk ben uzaklaşıyorum, çok çabuk.

Gidişinin ertesi günü, Paris'in üstüne fırtınayla kar çöktü; işçi eksikliğinden yolları temizlemediler; büyük bulvarlar boyunca bile, buz tutmuş karların üstünde yürünüyordu; karşıdan karşıya geçmek için, kaldırımların önünü kesen rüzgârla yığılan yüksek karları aşmak gerekiyordu; yol, ayak bileğine kadar batılan bir bataklıktı. Yoldan geçenlerin donmuş ve biraz da korkmuş bir havaları vardı: doğa, kenti büyük bir gürültüyle ele geçirmişti, insanlar artık ona hâkim olamıyorlardı, görünüşe göre büyük tufanlar kendini gösteriyordu. Bu buz gibi günlerin birinde Bost izne geldi. "En ön hatta bile," diyordu, "bu savaş bir hayalet savaşa benziyor: hiçbir yerde bir Almanın gölgesine bile rastlanmıyor." Arkadaşlarının bazılarını çok seviyordu ama son derecede sıkılıyordu: iskambil oynuyor ve uyuyordu; bir keresinde, umutsuzluktan, altmış saat kesintisiz uyumuştu. Bir ya da iki yıl saman ambarlarında çürümeye devam etmek düşüncesi ona hiç de çekici gelmiyordu. Sartre'm savaş sonrasında politika yapmayı istediğini söylemem onu çok düşündürdü.

Kış sona erdi. İlk kısıntılar kendini gösterdi. Yakında bize ekmek karnesi dağıtacaklardı; lüks ekmek yasaklanmıştı, pastaneler haftada üç gün kapatıyordu; artık lüks çukulata satılmıyordu; alkolsüz üç gün geçirildi; lokantada, yalnızca iki çeşit yemeğe hakkınız vardı, biri et olabilirdi. Bunların hiçbiri çok rahatsız edici değildi. Savaş hâlâ "bulunmaz" olmaya devam ediyordu. Moskova'da Fin-Sovyet barış antlaşması imzalanmıştı; Hitler Nisan başında, 15 Haziran'da Paris'e gireceğini ilân ediyordu; ama kimse bu palavralara kanmıyordu. Polonya'mn işgali konusunda korkunç şeyler anlatılıyordu: vatanseverler toplama kamplarına yerleştirilmişlerdi, Almanlar sistematik olarak onları açlıktan ölmeye bırakıyorlardı.

Onları içine kapattıkları zırhlı trenlerden bile söz ediliyordu: sonra, vagonların içine zehirli gaz püskürtülüyordu. Bu söylentilere inanmakta kararsız kalınıyordu: öteki savaşta ortalıkta dolaşan yalanlar anımsanıyor, beyin yıkamadan kuşkulanılıyordu.

Çalışmayı, liseye gitmeyi, dostlarımı görmeyi ve sıkıntıyla beklemeyi sürdürüyordum; yüreğim boştu ve yalnızlık bana ağır geliyordu: bu nedenle Lise'in yaşamıma sızmak için yaptığı girişimlere çok yumuşakça karşı koydum. Sık sık, sabah saat 8'de otelden çıktığımda, çenesinin altından bağlanmış eşarbı, gözünde yaşla beni kapıda bekliyordu: "Evden kaçtım: babam beni öldürmek istiyordu" diye biraz burnunu çekerek inliyordu. Ya da annesi onu tokatlamış oluyordu; veya babası annesini dövmüştü: her halükârda, avutulmaya hakkı vardı. Acıyordum, ıssız ve üzüntülü Luxembourg'u geçip liseye giderken bana eşlik ediyordu. Derslerim bitince, onu kaldırıma çakılı beni bekler buluyordum ve kendisiyle birlikte bir bardak içmem için bana yalvarıyordu. Yeniden, şikâyete başlıyordu; babasının buyurduğu gibi kimya okuyordu; kuramsal dersler onu çok sıkıyordu, pratik çalışmalar da onu çok korkutuyordu: deney tüplerini kırıyor, parmaklarını kesiyordu; başarısız olacağından emindi. Bana ailesini, onların yoksulluklarını, kırıcılıklarını, kabalıklarını anlatıyordu. Zaman zaman yakınmalarına ara verip çocukluğuna ilişkin öyküleri tatlı tatlı anlatıyordu. Ondört yaşında, arkadaşı Tania ile sürekli olarak Galeri Lafayette'i soymuştu; bir dizi başarılı hırsızlık yapmıştı: ve sonra bir gün, bulvarın köşesinde, matemli bir kadın elini omzuna koymuş ve onu polis karakoluna götürmüştü; Lise hıçkıra hıçkıra ağlamış, ailesi yalvarmıştı ve onu bırakmışlardı; ama evde, özenli bir dayak yemişti. "Ve bu haksızlıktı, diyordu bana, çünkü annem bana birşeyler satın almamı söylediğinde ben onları çalınca bu ona ucuza maloluyordu!" Aynı dönemde, tatilini bir gençlik kampında geçirirken, bir izci albayını baştan çıkartmıştı: ellilik bir beyaz Rus; adam ona gece randevuları veriyor ve açgözlülükle öpüyordu; ama bir karısı, onuru vardı: Paris'e dönünce onu alçakça terk etmişti.

Doğrusunu söylemek gerekirse, adamın korkmuş olmasını anlıyordum: bu dertli küçük kız savunmadan yoksun değildi; gözlerinde, alnında, ağzının korkmuş yumuşaklığını yalanlayan bir şiddet vardı. Çocukluğundan kalma inatçılıkları, saf bakışları, zorlamaları

ve şaşkınlığı sürdürüyordu. Bana olan gereksinimi beni duygulandırdı. Kişisel takviminde, benimle birlikte olduğu günleri kırmızı, benim olmadığım günleri gri ile işaretliyordu: siyah, tamamiyle uğursuz olayları belirtiyordu. Her hafta onunla, çok kısa bulduğu birkaç saat geçirmeyi adet haline getirdim. Bir kere bana: "Hesapladım, yaşamınızın yüz kırkta birini bile bana ayırmıyorsunuz!" dedi. Ona çalışmam gerektiğini anlattım: bir roman yazıyordum. Hoşnutsuzlukla: "Yani bunun için mi beni görmeyi reddediyorsunuz! dedi. Hem de gerçekleşmemiş öyküler anlatmak için!" Ona biraz Sartre'dan söz ettim ve orduda olduğu için sevindi: yoksa onunla hiç ilgilenmezdim. Hatta bir gün öfkeyle: "Umarım kendini öldürtür!" dedi.

Yalnızlığa can attığım günler oluyordu: haberler kötüydü, iç daralması veya üzüntü üzerime çökmüştü; Lise'den beni lise kapısında beklememesini rica ediyordum: geliyordu; beni rahat bırakmasını, konuşacak halde olmadığımı söylüyordum: yanımda yürüyerek iki kişilik konuşuyordu. Beni kızdırıyordu, sinirleniyordum, alayla gülüyordu, sonunda ağlamaya başlıyordu ve ben yumuşuyordum. O kadar yaralanabilir görünüyordu ki, onun önünde kendimi tamamen elim kolum bağlı hissediyordum.

İzinlerin arası sıklaştı. Nisan ortasında Sartre Paris'e gene geldi ve söyleşilerimize devam ettik. Birbirimizden uzakta ve aynı zamanda okuduğumuz kitaplardan söz ettik. Saint-Exupéry'nin *Terre des hommes*'unu (İnsanların Toprağı) çok seviyordu, yazarı Heidegger felsefesine yaklaştırıyordu[1]. Havacının dünyasını anlatarak Saint-Exupéry de, kişisellikle nesnellik arasındaki karşıtlığı aşmaktaydı; yazar, çeşitli hakikatlerin, kendilerini ortaya çıkartan çeşitli teknikler arasından nasıl belirdiklerini, her birinin tüm gerçekliği belirtmesine karşın hiçbirinin diğerlerine oranla ayrıcalığı olmadığını gösteriyordu. Exupéry bizi, uçağının kumanda yerinde oturan bir pilotun hissettiği bu yerin ve gökyüzünün başkalaşımına ayrıntıları ile tanık ediyordu: bu, olabilecek en mükemmel aydınlatma, Heidegger'in savlarının en somutu, en inandırıcısıydı. Bir başka düşünce düzeninde de, Rauschnig'in yapıtları bizi pek çok ilgilendirmişti; *Hitler m'a dit* (Hitler Bana Dedi ki) ve özellikle *La Révolution du*

[1] *Edebiyat Nedir?* de Sartre bundan söz etti.

nihilisme (Nihilizmin Devrimi) bizim için nazizmin öyküsünü aydınlatıyordu. *Şato* Fransızca olarak yeni basılmıştı; *Dava*'dan da daha olağanüstü bir kitaptı; yazar, değindiği çeşitli sorunların yanı sıra, —K...mn umutlarını bağladığı baştan çıkarıcı ve aldatıcı habercinin öyküsüyle— bizim içimizi kor gibi yakan bir sorunu da ele alıyordu: insanlararası iletişim sorunu. Kafka'nın çizdiği, yerölçümcünün iki "yardımcısı"nın portreleri de bizi çok etkiledi: zaten az olan başarı şanslarının tümünü gayretkeşlikleri ile tehlikeye düşürmekte becerikli, aceleci, karıştırıcı yardımcılar. İki "çömez"inin kişiliklerinde Sartre, "yardımcılar"ı bulguluyordu ve tüm yaşamımız boyunca bunlardan daha pek çoğuna rastlayacaktık.

Sinemaya, biraz da tiyatroya gittik; Cocteau'nun *Monstres Sacrés*'sinin (Kutsal Canavarlar) konusu beni duygulandırdı: *Konuk Kız*'ınkine çok yaklaşıyordu; orada da uzun uyumlu bir beraberlik ile, ortak amaçlarla birbirine bağlı bir çiftin, ansızın gençliğin çekiciliği karşısında tehlikeye düşmesi söz konusuydu.

Gallimard yayınları sonunda *L'Imaginaire*'i (İmgelem) basmıştı. Sartre burada, derinleştirmekte olduğu "néantisation" (hiçleme, yok sayma) kuramını belirtiyordu. Günü gününe yaşamını, aynı zamanda kendisi ve geçmişi üzerine bir yığın düşünce yazdığı deri taklidi bez kaplı cep defterleri üstünde, bir felsefenin taslağını yapıyordu; bunun ana hatlarını bana bir akşam, Kuzey garı çevresinde gezinirken anlattı; sokaklar karanlık ve ıslaktı ve çaresiz bir büyük üzüntü duygusuna kapıldım; mutlak'ı o denli çok fazla istemiş ve yokluğundan da o kadar acı çekmiştim ki, *L'Etre et le Néant*'ın (Varlık ve Hiçlik) tanımını yaptığı varlık yönünde bu yararsız tasarıyı kendi benliğimde tanımamazlık edemezdim; ama, ne hüzünlü aldatmaca... yaşamın içinde tükendiği bu sonsuzluğa dek boş, sonsuzluğa dek yeniden başlanılan arayış! Sonraki günler, bazı özel sorunar üzerinde ve özellikle durum ile özgürlüğün ilişkisi üzerinde görüştük. Ben, Sartre'ın tanımladığı şekliyle —stoacı boyun eğmeleri değil ama verinin etkin olarak aşılması— özgürlük açısından durumların eşdeğer olmadıklarını savunuyordum: bir hareme kapatılmış bir kadın için hangi aşma mümkündür ki? Sartre bana, bu kapanıp kalma durumunda bile, bunu yaşamanın çeşitli yolları vardır diyordu. Uzun süre inat ettim ve sonunda ancak dudaklarımın ucuyla ona uydum. Aslında, haklıydım. Ama durumumu savunmak

için, kendimizi yerleştirmiş olduğumuz bireysel ahlâk zeminini, yani idealist zemini terk etmem gerekecekti.

Yeniden birbirimizden ayrıldık. Günden güne ufuk kararıyordu. Amerika Birleşik Devletleri savaşa girme kararı veremiyordu. Almanlar İskandinavya'ya saldırmışlardı ve Narvik savaşının başında, Reynaud radyoda tumturaklı olarak: "Demiryolu kesik ve kesik kalacak" diye anons etmişti. Oysa kesik değildi. Müttefiklerin birlikleri yeniden gemiye bindiriliyordu. Hitler Norveç'in ve madenlerinin sahibi olarak kalıyordu.

10 Mayıs sabahı, Vavin kavşağından gazetemi aldım ve Raspail bulvarından inerken açtım. Başlık gözüme çarptı. "Bu sabah, erken saatlerde, Almanlar Hollanda'yı işgal edip, Belçika'ya ve Lüksemburg'a saldırdılar. Fransız-İngiliz ordusu Belçika hududunu geçti." Bulvardaki bankların birine oturdum, ağlamaya başladım. "Bu sabah sizi ağlarken görmüşler" dedi Fernand koruyucu bir tonla, oysa İspanya savaşından beri tüm Fransızlara hınç besliyor ve bizim felâketlerimize üzülmüyordu. Ertesi gün ve daha sonraki günler, gazeteye hep kalp çarpıntısı ile atıldım; savunma hatları hemen delindi; cephede açılan "cep"lerin süratle kapatılacağı söylendi; ama 14 Mayıs'ta Corap ordusunun hemen tümüyle dağıldığı söylentisi dolaşıyordu; yetmişbin adam silâhlarını atmış ve sırtını düşmana dönmüştü. Bir ihanet mi olmuştu? Başka hiçbir açıklama usa yatkın değildi.

Hudutlar kapalıydı ama tarafsız ülkelerle haberleşme engellenmiş değildi. Kız kardeşimden bir mektup aldım. Birkaç haftadan beri lionel Limousin'den ayrılmış ve Faro'da bir Portekizli ressamla evlenmiş olan annesinin yanına gitmişti; kız kardeşimi de iki ya da üç hafta yanlarına davet etmişlerdi. İspanya'yı üç günde, üçüncü sınıf kompartmanda aşabildi ve Lisbonne'a bitkin bir halde vardı. Bir kahvenin terasına oturdu: başka kadın yoktu; garson onu hemen fark etti ve kahve servisi yaparken: "Fransız mısınız?" diye sordu. "Evet." "Eh! bayan, Almanlar Hollanda'yı ve Belçika'yı işgal ettiler." Hemen meydana koştu: haberler afiş olarak çok az anladığı bir dilde asılı duruyordu; yeterince anladı ve hıçkırarak ağlamaya başladı. Çevresinde koşuşuyorlardı: "Bir Fransız hanım!" Savaş bitinceye dek yurtdışına sürgün gelmiş biri oluvermişti birdenbire.

Bir akşam, Mayıs sonuna doğru, Olga'ya Capoulade'ın barın-

da rastladım; yüzü allak bullaktı: "Bost yaralanmış" dedi. Kısa bir mektup almıştı, bir havan topu mermisi parçasının kendisini karnından yaraladığını yazıyordu; savaşamayacak durumdaydı ve onu geriye, Beaune'a gönderiyorlardı. Bu durumda, bu yara âdeta bir şanstı: ama inanılır mıydı? Bir haftadan az bir sürede birliği yok edilmiş, en iyi arkadaşları orada can vermişlerdi. Ölüm güncel bir varlık haline geliyordu, ondan başka hiçbir şey düşünmek olası değildi. Sartre bana yatıştırıcı mektuplar yolluyordu, ama cephedeydi, başına her şey gelebilirdi.

Ve her şeyin en kötüsü oluyordu. Günden güne, Alman ordusu yaklaşıyordu. Radyoda Paul Reynaud'nun sesi duyuluyordu: "Eğer bana bir gün Fransa'yı yalnızca bir mucizenin kurtarabileceği söylenseydi, derdim ki: mucizeye inanıyorum, çünkü Fransa'ya inanıyorum"; bu pek açık bir şekilde her şeyin bittiğini anlatıyordu. Artık çalışma gücüm yoktu, okumaya bile zorlanıyordum; sinemaya gidiyor, müzik dinliyordum. Opera, Masson'un dekorlarıyla Dullin'in sahneye koyduğu Darius Milhaud'nun *Médée*'sini sahneledi; müzik bana çok güzel geldi; gösterinin tümü dikkate değerdi; şarkı söyleyen koronun —maskeli, donmuş, çuvalsı torbaların içinde hapsedilmiş— dışında bir de sessiz koro vardı; bu koro dramın bazı anlarını danstan çok mime benzeyen hareketlerle vurguluyordu: sanırım yöneten Barrault idi ve çok etki yaptı. Birkaç saat boyunca dünyayı unuttum. Ama onu çabuk buldum. 29 Mayıs günü *L'Oeuvre*'ü açınca büyük puntolarla: "Kral Leopold ihanet etti" yazısını okudum. Sonra, Dunkerque oldu. Demek Hitler blöf yapmamıştı. 15 Haziran'da Paris'e girecek miydi? Ne yapmalı? Doğal olarak Sartre güneye çekilecekti: onunla bağlantımın kopmasını istemiyordum. La Pouèze'e gitmeyi düşündüm: oradan, kolayca Loire nehrini geçebilirdim, ordunun nehrin öteki tarafında yeniden toplandığı söylentileri doğruysa eğer. Ama öğretmenlik görevimi bırakamazdım.

4 Haziran'da, Paris yöresi bombalandı; çok kurban oldu. Olga'nın ailesi kız kardeşi ile birlikte Beuzeville'e gelmesi için ona yalvarıyorlardı, ben de ısrar ettim: gittiler. Stépha ile Fernand İspanya'ya doğru indiler, gizlice o ülkeden geçip A.B.D.'ye ya da Meksika'ya gitmek istiyorlardı[1]. Ben, 10 Haziran'da bakalorya

[1] Gerçekten de New York'a sığındılar.

sınavı yapmalıydım, Paris'e çakılmıştım. Dôme'un terasına oturmuş, içdaralması ile Almanların gelişimi, onların orada var olmalarını gözümde canlandırıyordum. Hayır, savaşın sonuna dek kaleye dönmüş bu kent içinde kapalı kalmak istemiyordum; aylar boyunca, belki de daha fazla, hapiste gibi yaşamak istemiyordum. Ama maddi ve manevi olarak orada kalmaya zorunluydum: yaşam, benim arzularıma boyun eğmeye kesin olarak son vermişti.

Aniden, her şey alabora oldu. Haziran sonuna doğru bu günlerin öyküsünü kaleme aldım ve savaş günlüğüm gibi, bunları da bazı çıkartmalar yaparak buraya aktarıyorum.

9 Haziran 1940 ve devamı

Günlerden pazardı; bir gün önce haberler saat 5'e doğru kötüydü: Aisne yönüne belirsiz bir gerileme. Akşamı Bianca ile Operada geçirmiştim; *Ariane et Barbe-Bleu* (Arian ve Mavi-Sakal) oynuyordu, salon boştu. Düşman karşısında son bir simgesel ve yalancı kahramanlık gösterisi duygusuna kapılmıyordu; hava fırtınalıydı, her ikimiz de sinirliydik; büyük merdiveni ve güzel kırmızı elbiseli Bianca'yı gözümde canlandırıyorum. Bozgundan söz ederek yürüyerek dönmüştük; Bianca, insanın her zaman kendini öldürebileceğini söylüyordu, ben de genellikle bunun yapılmadığı yanıtını verdim. Otelime gergin, tıkanmış halde döndüm. Bu pazar, yaşadığım son onbeş güne benzedi; sabah okudum, Chantecler'de 1'den 3'e kadar müzik dinledim, sinemaya gidip *Fantôme à vendre*'ı (Satılık Hayalet) yeniden, *L'Etrange Visiteur*'ü (Tuhaf Ziyaretçi) ilk kez izledim. Sonra, Mahieu'de Sartre'a yazdım. D.C.A. top atıyordu; gökyüzünde beyaz duman izleri vardı ve terasta oturan müşteriler kaçtılar. Alman ilerlemesini kişisel bir tehlike gibi algılıyordum; tek bir düşüncem vardı: Sartre'dan ilişkimi kopartmamak, işgal altındaki Paris'te bir fare gibi kısılıp kalmamak. Biraz daha müzik dinledim, saat 10'a doğru otele döndüm; Bianca'mn bir notunu buldum, beni bütün gün aradığını, Flore'da olduğunu, bana verecek çok ciddi haberleri olduğunu, belki de gece gideceğini yazıyordu. Bir taksi aradım ama şimdiden yok olmuşlardı, metroya bindim; Bianca arkadaşları ile Flore'un terasındaydı; birlikte gittik. Bana babasının Genel Kurmay'dan bir arkadaşından öğrendiğine göre geri çekilme-

nin yarın olacağını, sınavların kaldırıldığım ve öğretmenlerin serbest bırakıldığım söyledi; bu kanımı dondurdu, artık kesindi, Almanlar iki gün içinde Paris'e gireceklerdi, onunla birlikte Angers'e gitmekten başka çarem yoktu. Bunun üzerine, Bianca bana, kuşkusuz Maginot hattının kuşatılacağım söyledi ve anladım ki Sartre belirsiz bir süre için tutsak kalacak, berbat bir yaşamı olacak ve onun hakkında ben hiçbir şey öğrenemeyecektim; yaşamımda ilk kez bir tür sinir krizine tutuldum; bu, benim için savaşın en korkunç anı oldu. Yalnızca gerekli şeyleri alarak valizimi topladım[1]. Bianca ile Royer-Collard sokağındaki oteline gittim; Sorbonne'dan arkadaşları ve iki İsviçre'li dostu vardı. Sabah saat 4'e kadar konuştuk, insanın çevresinde başkalarının, gürültünün olması bir tür yardımdı. Daha zaferin gerçekleşebileceği sanılıyordu: önemli olan, Amerikan desteği gelinceye kadar Paris'in gerisinde kalabilmekti.

Ertesi gün, 10 Haziran günü, sabah saat 7'de kalktım; beni Camille-Sée'ye götürecek bir taksi bulma şansım oldu; birkaç öğrenci gene de bakalorya sınavı olup olmadığına bakmaya gelmişlerdi. Müdire bana bir boşaltma emri verdi: Lise Nantes'a geri çekiliyordu. Quartier Latin'e döndüm, Henry-IV'ün gülüşen kız öğrencilerine rastladım; pek çok genç için, sınav olmayan bu sınav günü, karmaşası ve boş zamanı ile bir bayram günü havasındaydı; neşeyle Soufflot caddesinde geziniyor ve görünüşe göre çok eğleniyorlardı. Ama kahvelerin terasları şimdiden hemen hemen boştu ve bulvarda otomobillerin büyük geçidi başlamıştı. Berbat bir durumdaydım. Royer-Collard otelinde İsviçrelilerle, toplama kampına gönderilen bir Avusturyalı kadının bıraktığı berbat şampanyadan içtim; o beni biraz canlandırdı; sonra Bianca ile bir Savua lokantasında yemek yedik. İşleticisi bize akşam gideceğini söyledi. Herkes gidiyordu. Mahieu'nün tuvaletindeki kadın, eşya topluyordu, Claude-Bernard sokağındaki bakkal, dükkânı kapatıyordu, mahalle boşalıyordu.

Mahieu'nün terasında Bianca'nın babasını bekledik; bu uzun ve sinir bozucu bir bekleyiş oldu: bize saat 2 ila 5 arasında geleceğini söylemişti ve biz zamanında gelip gelemeyeceğini, Paris'ten

[1] Sartre'ın tüm mektuplarını yanıma almıştım. Nerede ve nasıl kaybolduklarını bilmiyorum.

çıkmak için çok geç kalıp kalmayacağımızı merak ediyorduk; ve özellikle benim acelem, bu işi bir an önce bitirmekti, Paris'e bu sonsuz vedaya dayanamıyordum. Otomobillerin geçiti bitmiyordu. İnsanlar taksi kolluyor, bulunca saldırıyorlardı ama artık hemen hemen hiç taksi geçmiyordu. Günün ortasında, ilerde pek çok kez göreceğim o arabalar dolusu sığınmacıları ilk kez gördüm: on kadar büyük, iki tekerlekli, yaysız yük arabası, her biri dört ya da beş at tarafından çekiliyor, kuru ot yüklü, tek bir tarafı yeşil yük örtüsüyle kapanmış; bisikletler, denkler uçlara yığılmış ve ortada, geniş şemsiyeler altında gruplaşmış, kımıldamadan duran insanlar; Breughel'in bir tablosu kadar özenle düzenlenmişti; görkemli ve güzel bir bayram korteji sanılırdı. Bianca ağlamaya başladı ve benim de gözlerim yaşlandı. Hava çok sıcaktı, çok ağırdı, çok az uyumuştuk, gözlerimiz yanıyordu; geçmiş, şimşek gibi, dayanılmaz bir dirilikle yüreğime yeniden geliyordu. Karşıki kaldırımda bir adam, sakin sakin sokak lâmbalarını temizliyordu. Hareketleri, inanılması olanaksız bir geleceği yaratıyordu.

Nihayet otomobil geldi. Monsieur B... bir kadın memurunu da birlikte götürüyordu, o arkada, bir yığın valiz arasına oturmuştu, biz de öne yerleştik. Otomobile binerken oteli işleten kadın heyecanla bağırdı: "Ruslar ve İngilizler Hamburg'a çıkmış." Bu haberi yayan Val-de-Grâce'dan gelen bir askerdi; daha sonra öğrendiğime göre, bu olayı izleyen günlerde Paris'te[1] Rusya'nın harbe girdiği söylentisi ısrarla dolaşmıştı. Yüreğimde aptalca bir şok yarattı bu söz, ama bunun doğru olmadığını hemen anladım çünkü saat 4.30'da radyo böyle birşeyden söz etmemişti. Gene de, henüz her şeyin bitmediği konusunda belli belirsiz bir düşünce ile yola çıktık. Orleans Kapısında çok otomobil vardı ama henüz tıkanık değildi; bisiklet yalnızca birkaç taneydi ve yaya kimse yoktu: biz yoğun kalabalıktan önce gidiyorduk. Croix-de-Berny'de, onbeş dakika durarak bitkin görünüşlü genç askerlerle dolu kamyonların geçmesini beklememiz gerekti. Sonra, küçük yollardan Chevreuse vadisine doğru yöneldik. Hava çok güzeldi ve çiçekli villaların önünden geçerken insan hafta sonu tatiline çıktığını düşünebilirdi. Chartres dolaylarında yoldan saptık ve tıkanıklığın neden olduğu anlaşmaz-

[1] Daha sonra Sartre bana bu söylentinin orduda da dolaştığını söyledi.

lıklara rastlamaya başladık; uzun bir hareketsiz otomobil kuyruğu tarafından durdurulduk, insanlar tarlalara dağılmışlardı; olayı anlamamız için bir süre gerekti; genç bir asker arabadan arabaya koşarak bir alarm olduğunu duyuruyordu. Biz de indik ve küçük bir korunun dibinde oturup yemek yedik. Sonra, hemen hemen bir saat adım adım yol aldık; sonra yol açıldı. Bir köyden geçerken bir asker küçük bir borazanı üflüyordu; "Alarm! Köy çıkışında saklanın!" diye bağırdı, ama biz yola çıktık. Bir kavşakta, bir asker bize İtalya'nın savaşa girdiğini duyurdu: bunu bekliyorduk. Akşam oluyordu. Farların önüne bağlanmış bir bisiklet onların yakılmasını engelliyordu. Küçücük bir köy olan Illiers'de durduk ve guatrlı yaşlı bir adamın evinde hemen iki oda bulma şansına eriştik. Kahveye gidip birşey içtik; demir parmaklıklar hemen hemen tamamen kapatılmıştı; insanlar aydınlatma ve belediye konularını tartışıyorlardı, kuşkuyla bize Paris'in neresinden olduğumuzu sordular. Uyumak için eve döndük; Bianca babasının odasında bir şiltede, ben de memur hanımla birlikte büyük bir yatakta uyuduk. Uyumamızı tehlikeye sokan belâgatlı bir duvar saati vardı ama rakkasını durdurduk.

Pencereden, ertesi gün saat 8'de, gri bir gökyüzü, dikdörtgen bir bahçe, arkada berbat bir düz kırlık alan gördüm. Kahveye koşup umutsuzca Sartre'a yazdım. Dükkânın arka tarafında radyo haberleri verdi; bir kadın okunanı hıçkırarak dinliyordu ve ben de onun gibi yaptım; bu sabah bozgundan kuşkulanmak olanaksız; bu bozgun her yerdeydi, spikerin sesinde, söylediklerinde, tüm köyde. Bize: "Her şey bitti mi? Paris'i ele geçirdiler mi?" diye soruyorlardı. Illier'nin duvarlarına bir adam İtalyanları ilgilendiren afişler asıyordu. Her sokağın köşesinde sığınmacıların otomobilleri vardı.

Saat 9'da yeniden yola koyulduk. Yolculuk kolay olmuştu; Saint-Michel bulvarındakilerin benzeri arabaları geçiyorduk, ama şimdiden yarı yarıya dağılmışlardı, kuru otun bir kısmı yenmişti, insanlar yürüyordu; bir gece önce, hendeklerde yemek yiyen, atlarını çözmüş, yıldızlar altında uyumaya hazırlanan insanlar görmüştük. Le Mans İngiliz askerlerle doluydu. Göçmenlerle kaynayan Laval'a geldik; alevler içindeki Evreux'yü geçip gelmiş olan, lastikleri simsiyah bir otomobile rastladık ve Olga için korkudan titremeye başladım. Pek çok göçmen Normandiya'dan geliyordu. Laval'da,

tüm kaldırım kenarlarına otomobiller park etmişti, tüm dolma topraklar, alanlar, yükleri arasında oturan insanlarla kaplıydı, kahvelerin terasları olabildiğince genişletilmişti ve tıklım tıklımdı. Garda, Paris'ten gelen trenlerin yolda kaybolduğu dedikodusu yayılıyordu; saat 5.30'da Angers'e gidecek bir otokara binebileceğimi öğrendim. Bir lokanta aradık. Grand-Hôtel'de bize güldüler, bir dilim jambon bile kalmamıştı. Duvarları fayans kaplı bir birahaneye girdik, burası birkaç gün önce, pencere karşısındaki dama ve tavla oyun takımları ile oldukça sakin bir köşe olmalıydı; yan yana koyulmuş siyah masalarıyla bir gar büfesine benziyordu ve herkese aynı yemek, bezelyeli dana eti servisi yapılıyordu; biz de bundan yedik. Valizlerimi aldım, Bianca ile vedalaşıp babasına teşekkür ettim; otokar emanetine bagajımı bırakıp postaneye La Pouèze'e telefon etmeye gittim. Müthiş bir kalabalık vardı ve bağlantıyı bir saatten fazla bekledim. Zavallı bir sığınmacı kadın telefoncu kıza yaklaştı: "Benim için telefon eder misiniz?" diye sordu. Memur bir kahkaha attı. Birşey yapmak ihtiyacı içinde kadıncağızla ilgilendim; nereye telefon etmek istediğini söyledi, rehberden abonelerin adını buldum; hiçbiri ona uygun gelmiyordu; biri gitmişti, öbürü tarlada olmalıydı. Sonunda onu orada bıraktım. O denli yorgun, o denli sinirliydim ki Mme.Lemaire'i telefonda bulunca kalbim çarptı, sesim titredi; bana evin tıklım tıklım dolu ve altı üstüne gelmiş halde olduğunu ama akşam yemeğinden sonra Angers'e gelip beni alabileceklerini söyledi. Ayakta durmak zorunda kaldığım otokara bindim. Sırtında çantası, otokardan otokara kaçan eski bir Rouen'li öğrencime rastladım. Geçmişten söz ettik.

Angers'de, akşamın saat 8'inde, gar meydanı, can derdine düşmüş sığınmacılarla doluydu: yerleşecek hiçbir yer yoktu. Bir kaçık kadın, sırtında bir battaniye, meydanın çevresinde valizlerle dolu bir el arabası dolaştırıyordu: durmadan, umutsuzca çepeçevre dönüyordu. Bir terasa oturmuştum, gece iniyordu ve aynı zamanda biraz da yağmur; zaman geçiyordu, ben çok yorgundum; nihayet bir otomobil durdu; içinde Jacqueline Lemaire ve Alman asıllı bir yengesi vardı ve bu hanım bütün yol boyunca Fransız askerlerinin idealden yoksunluklarım kınadı. Biraz yemek yedim ve somyasız tuhaf bir yatakta uyudum; döşek, yatağın tahtaları arasına giriyordu ve kendimi bir kayığın dibinde hissediyordum.

Üç gün boyunca, yalnızca polis romanları okudum ve umutsuzluğa düştüm. Mme. Lemaire kocasının başucundan ayrılmıyordu; her gece adamcağız korkunç savaş kâbusları görüyordu, Mme. Lemaire onu sabaha kadar bekliyor ve hiç uyumuyordu. Köy akrabalar, arkadaşlarla doluydu. Ateşli bir şekilde tüm haberler dinleniyordu. Bir akşam, saat 9'a doğru kapı çalındı: paraşütçüler görülmüştü, Mme. Lemaire'den otomobille 5 kilometre ilerde olan jandarma karakoluna gidip haber vermesi isteniyordu; ertesi gün, paraşütçülerin basit baloncuklar olduğu anlaşıldı...

Bu anlatıyı burada bıraktım. *Başkalarının Kanı*'nda aşağı yukarı sonraki günlerin nasıl geçtiğini Hélène'in başından geçenler olarak anlattım. Her gün Alençon'dan, Laigle'den gelen kamyonlar köyden geçiyordu. Mme. Lemaire'in kalabalık konukları arasında bazıları çok korkuyor, Bordeaux'ya doğru kaçmak istiyor, Almanların bütün oğlanların ellerini keseceklerini anlatarak köylüleri dehşete düşürüyorlardı. Ama M. Lemaire'i evden taşımak söz konusu değildi ve her türlü kaçış boş görünüyordu; kişisel olarak, Sartre'ın mahsur kaldığından emin olduğum için La Pouèze'de değil de Bordeaux'da olmam için hiçbir nedenim yoktu; Camile-Sée lisesinin Nantes'a çekildiğini düşünmenin pek anlamı yoksa da, yakınlarda kalmak daha iyiydi. Böylece hiç kimse yerinden kıpırdamadı. Akşamları omuzlarında tüfekler, birtakım adamlar sokaklarda pek anlaşılamayan bir nedenle devriye geziyorlardı. Bir akşam, bir kamyondan birisi bağırdı: "Mans'dalar" Ertesi sabah, köylüler kamyonetler, kapalı at arabaları, bisikletlerle kaçtılar ya da tarlalara yayıldılar; artık kimse sokaklarda tüfekle devriye gezmiyordu; köy ıssızdı, tüm kapılar sürgülenmiş, tüm kepenkler, panjurlar kapatılmıştı. Top ve patlama sesleri duyuluyordu: Angers'in benzin depoları havaya uçuyordu. Ana caddenin sessizliğinde, şarkı söyleyen Fransız askerleri ile dolu kamyonlar geçiyordu. Şık, çok serbest tavırlı dört subay bir otomobilden indiler. Bir teğmen Jacqueline Lemaire'e "Bu Cholet yolu mu?" diye sordu; "Evet" Duraksıyorlardı; bize, Loire üstüne doğru "geciktirici bir hareket" deneyeceklerini anlattılar: ama Almanların Angers'de olup olmadıklarını bilmek istiyorlardı; kendilerini postaneye götürmemizi istediler; içerde tele-

fon çalıyordu ama kapı anahtarla kapalıydı. Jacqueline gidip bir balta buldu ve subaylar kilidi kırdılar. Telefon ettikten sonra, bize evimize dönmemizi ve hiçbir yere kıpırdamamamızı öğütlediler. Ve gaza basıp gittiler. Sokaktan şapkasız, tüfeksiz, sopalara dayanarak yürüyen birkaç asker daha geçti. Sonra, düşmana sırtını dönmüş bir tank geçidi oldu. Sonra, artık hiçbir şey olmadı. Ev halkının büyük bir bölümü bahçenin dip tarafına yerleşti. M. Lemaire, benim hiç girmemiş olduğum odasında yatıyordu ve Mme. Lemaire tüm panjurları kapattıktan sonra onun yanına gitti. Ben, bir pencerenin arkasında, aralıklardan terk edilmiş yola bakarak tek başıma kaldım. Çok parlak bir güneş vardı. Bir bilim-kurgu romanı yaşıyor gibiydim; burası hep o tanıdık köydü ama zaman dengesini yitirmişti. Ben, kendi yaşamıma ait olmayan bir zamana fırlatılmıştım. Artık burası Fransa değildi; daha Almanya da değildi: bir *no man's land*'dı (kimseye ait olmayan bölge). Ve sonra pencerelerimizin altında birşey patladı, karşıdaki lokantanın camları parçalanarak uçtu, genizden gelen bir ses bilmedik sözcükler söyledi ve göründüler, hepsi çok uzun boylu, çok sarışın, pembe yüzlerle. Uygun adım yürüyor ve hiçbir şeye bakmıyorlardı. Uzun süre geçtiler. Onların arkasından atlar, kamyonlar, toplar, seyyar mutfaklar geçti.

Oldukça önemli bir müfreze köye yerleşti. Akşama doğru, çekinerek, köylüler evlerine döndüler; kahveler kapılarını açtı. Almanlar çocukların ellerini kesmiyorlardı, alışverişlerinin karşılığını ve çiftliklerden aldıkları yumurtaların parasını ödüyorlardı, nezaketle konuşuyorlardı: tüm esnaf onlara gülümsedi. Onlar da zaman yitirmeden propagandalarını yapmaya başladılar. Bir çayırda okuyordum ki iki asker yaklaştı; başını gözünü yararak biraz Fransızca konuşuyorlardı; bana, Fransız halkına olan dostlukları konusunda güven veriyorlardı: bizi bu karmaşaya sürükleyenler İngilizlerle Yahudilerdi. Bu gevezelik benim için bir sürpriz olmadı; şaşırtıcı olan, yollarda yeşil üniformalarıyla tüm dünyadaki diğer askerlere benzeyen bu adamlarla rastlaşmaktı. İkinci ya da üçüncü akşam, onlardan biri duvarın üstünden beceriksizce bahçeye atladı; Almanca fısıldayarak —Mme. Lemaire Almanca biliyordu— sokağa çıkma yasağının başladığını, komutanının kendisini enselemesinden korktuğunu söyledi; biraz içmişe benziyordu ve gözle görünür şekil-

de şaşkına dönmüştü. Kalkıp gitmeden uzunca bir süre bahçede saklandı.

Bununla birlikte, uyanır uyanmaz ve geceye dek radyonun tüm yayınlarını dinliyordum. 17 Haziran sabahı, spiker, Reynaud'nun istifa ettiğini ve Lebrun'ün Pétain'i yeni bir bakanlık kurmakla görevlendirdiğini bildirdi. Saat 12.30'da askerî ve sözde iyilik ister bir ses yemek odasında çınladı: "Fransa'ya, felâketini hafifletmesi için kendimi sunuyorum... Bugün size savaşı durdurmak gerektiğini kalbim sıkışarak söylüyorum." Pétain, Vérdun bastırmasının sorumlusu, zaferinden dolayı Franco'yu koşup kutlayan sefir, Cagoulard'ların yakın dostu; ahlâkî söyleşisinin tonu miğdemi bulandırdı. Gene de, nihayet Fransız kanının akmasının duracağını öğrenmek beni rahatlattı; ne korkunç anlamsızlık! Göstermelik bir direniş için insanların öldüğü bu "Oyalama savaşı"! Şu sözlerin anlamını da iyi anlamadım: "Askerler arasında, çatışmadan sonra ve şeref içinde, düşmanlıklara son vermenin yollarını aramak." Askeri bir teslimin söz konusu olduğunu sandım. Silâh bırakışmasının gerçek kapsamını anlamam için birkaç gün gerekti. Bu anlaşmanın hükümleri 21 Haziran'da açıklanınca, her şeyden önce esirlerle ilgili olanlarla ilgilendim; bu hüküm açık değildi, ya da en azından ben onu karanlık bulmak istiyordum; Almanya'da tutuklu bulunan askerlerin, düşmanlıkların sona ermesine kadar orada kalmalarını öngörüyordu; ama Almanlar da yollarda topladıkları yüzbinlerce adamı ülkelerine götürecek değillerdi; onları doyurmaya mecbur olacaklardı: hangi çıkar için? Hayır, onları evlerine geri göndereceklerdi. Bir yığın söylenti dolaşıyordu. Mahzenlere, sık ağaçlıklara saklanan askerler işgalcilerin eline düşmekten kurtulmuşlardı; sivil giyimli olarak habersizce köylerinde, çiftliklerinde yeniden beliriveriyorlardı; belki Sartre da Paris'e gitmeyi becerebilmiş miydi? Nasıl öğrenmeli? Telefon yok, posta yok, orada olup biteni öğrenmenin hiçbir yolu yoktu: tek çözüm oraya geri dönmekti. La Pouèze'e geri çekilmiş insanlar arasında, genç karısı ve kayınvalidesi ile birlikte bir Hollandalı vardı, Lyon garı yanında bir temizleyici dükkânının sahibiydi; onlar Paris'e geri dönüyorlardı ve beni de birlikte götürmeyi kabul ettiler. Ama gene, bu dönüşün öyküsünü o anda yazdıklarımı buraya aynen aktararak anlatmak istiyorum.

Dört gündür yerimde duramıyordum; Sartre'ın birden bire Paris'e dönmüş olabileceğine, en azından orada ondan gelmiş haberler bulabileceğime kendimi inandırmıştım. Ve işgal altındaki Paris'i görmek istiyordum ve sıkılıyordum. Hollandalılar dönmeye karar verdiler ve beni de götürmeyi kabul ettiler. Sabah 5'te kalktım, vedalaştım, Paris'te beni bekleyen bu boşluk fikri ile içdaralması ile yola çıkmaktan duygulanmıştım ama birşey denemekten de mutluydum. Hollandalı otomobili bir saatte yerleştirebildi, insanda cinayet işleme isteği uyandıran telâşsız hareketleri vardı; otomobilin üstüne bir döşek, arkaya bir yığın valiz koydu; genç karısı da bir yığın küçük paketler doldurdu, akşam yemeğinden artan ve yitirmek istemediği bir kavanoz yeşil fasülyeyi de unutmadı. Arka koltukta kalabilen yere kayınvalideyi ve beni yerleştirdiler, genç kadın kocasının yanına oturdu; her iki kadın da şapkalar ve beyaz saten bluzlar giymişlerdi.

Tüm yollar otomobillerle tıkalıydı, şurada burada bombardıman kalıntıları vardı; yolun kenarında devrilmiş bir tank, bir kamyon, kaskı ve haçı ile bir Alman mezarı ve kömürleşmiş bir yığın otomobil gördüm. La Flèche'e gelince, topu topu on litre benzinle yola çıkmış olduğumuzu öğrendim, Hollandalı yol boyunca benzin dağıtılacağına söz veren Almanlara güvenmişti. Birkaç gün önce 25 litre alabilirdi ama kuyrukta beklemekten sıkılmış ve bir yarım saat daha bekleyeceği yerde çekip gitmişti. La Flèche'de, bu durumda, su kenarında görkemli bir binaya yerleşmiş olan Kommandantur'a (İşgal Kuvvetleri Komutanı) gitti. Demir grisi üniformaları ilk kez orada gördüm: La Pouèze'deki Almanların hepsi yeşil giyimliydi. İki kadınla birlikte kent turu yaptım, *La Sarthe*'ı satın aldık ve silâh bırakışmasının koşullarını okuduk. Ben onları radyodan öğrenmiştim, yalnızca Alman göçmenlerin sınırdışı edilmesi ile ilgili maddeyi bilmiyordum ve bu beni isyan ettirdi. Dikkatlice esirler konusundaki paragrafı okudum ve bunlardan yalnızca Almanya'da olanların tutulacağı kesin gibi göründü. Bu fikir beni iki gün ayakta tuttu ve dönüş yolculuğuyla ilgilenmeme olanak tanıdı.

Hollandalı, ancak öğleden sonra saat 2'de beş litre benzin alabileceğimizi söyledi; saat 11'di, Le Mans'a gitmeye karar verdi; ora-

ya varmak için yeterli benzini olduğunu "sanıyordu". Oradan 10 kilometre önce bizi geri çevirdiler: şimdiden üçyüz otomobilin kıpırdayamaz duruma geldiği Mans'da benzin yoktu. Bizde de hiç kalmamıştı, yolda kaldık ama bir çiftlikte İngilizler tarafından bırakılan beş litre kırmızımsı benzin bulma şansımız oldu.

Öğleyin, otomobil Mans'da iki büyük meydan arasında durdu: bir tanesinde Kommandantur, diğerinde Vilâyet konağı vardı. Vilâyet Konağının henüz kapalı parmaklıklarının arkasında ellerinde ibrikler, bidonlar, süzgeçli kovalarla birbirlerini sıkıştıran ikiyüz kişi vardı; komik derecede kısa boylu ve tüylü şapkalı bir ünlünün (sanırım Levasseur) heykelinin etrafında bir sürü otomobil, ayrıca döşekler ve mutfak takımları yüklü kamyonlar durmuştu; sığınmacılar yemek yiyerek, uyuyarak, pis ve perişan, çocuklar ve yükler ortasında bekliyorlardı; homurdanıyorlardı; sekiz gündür, biteviye Vilâyetten Kommandantur'a gönderilerek bekledikleri anlatılıyordu; ayrıca Paris'in de yiyecek ve silâh sıkıntısı çektiği söyleniyordu. Yakıcı bir güneş altında Hollandalı, o aptal gülümseyişi ile gülümsüyordu; kuyrukta beklemek istemiyordu ama benim desteğimdeki karısı onu orada beklemeye zorladı. Kadın çocukça bir sesle "acıktım, acıktım" diyordu; kalabalığın kötü koktuğundan yakınıyor ve kocasının kafasını korumak için kâğıttan şapka yapıyordu. Benzin geldiği gün benzin alabilmek için önce bir sıra numarası, o numara ile bir belge almak gerekiyordu. Saat 2.30'da parmaklıklar açıldı ve herkes hücum etti, ama bir memur saat 3'te bir tanker vagonun onbin litre getireceğini ve istenildiği kadar benzin alınabileceğini bağırarak herkesi kovaladı. Kimileri gene de kaldı ve yakındaki bir garajdan 5'er litre benzin almalarını sağlayan belgelere kavuştu. Ama Hollandalı acıkmıştı. Bu durumda büyük meydana gittik; ortam, büyük bir fuarın tozlu, gürültülü, kaynaşan, güneşe boğulmuş atmosferiydi. Grili asker kalabalığı, Alman otomobilleri, sığınmacılara ait yüzlerce kamyon ve otomobil; tüm kahveler ağzına kadar Alman dolu. Fransa bu zavallı sürü ile temsil edilirken onları böylesine bakımlı, kibar, güleryüzlü görmek çok ağır geliyordu. Askeri kamyonlar, radyo arabaları, motosikletler dolma-toprağın çevresinde gürültüyle dönüyordu; bir hoparlör kulakları sağır edici bir askeri müzikle birlikte Fransızca ve Almanca olarak bildiriler

yayımlıyordu: burası cehennemdi. Zafer, her Alman yüzün üzerinde yazılıydı; her Fransız yüz, bağıran bir bozgundu.

Kahvelerde yiyecek hiçbir şey yok. Gidip kendi azıklarımızı getirdik ve paylaştık. Almanlar giriyor, çıkıyor, topuk vuruşları ile selam veriyorlardı; içiyorlar ve gülüyorlardı. Büyük bir incelik sergiliyorlardı; ne olduğunu anımsamadığım birşeyi düşürdüm, onlardan biri hemen onu topladı. Ve sonra otomobilin yanına kaldırım kenarına oturduk; geçit, geliş-gidiş yönünde sürüyordu. Vilâyet, Kommandantur, ellerinde hep boş olan süzgeçli kovalar tutan insanlar; kimileri bidonlarının üstüne oturup mucizeyi bekliyorlardı: tanker vagon ve onun onbin litre benzini. Bir ya da iki saat geçti. Gene, Hollandalı kuyrukta durmaktan yoruldu, eli boş döndü. Bir dükkânda biraz ekmek ve yiyecek birşeyler bulduk; pastaneler tıka basa dondurma ve bonbon yiyen genç Almanlarla doluydu. Gene bekledik. Saat 8'e doğru Hollandalı 5 litre benzin bulmuştu. Bu kavurucu kervansarayı terk edip kırlar arasında yol almak gerçek bir ferahlamaydı. Bir çiftlik bulup samanlar içinde uyuduk.

Kadınlar sızlanarak uyandılar; yaşlı olanın siyatik siniri ağrıyordu. "Kötü Almanlar! diyordu genci dışkısal sesiyle. Ah! Bu Boches'lar el altında olsalardı onlara dan-dan yapardı." Adam da samanların dizini iğnelediğinden yakmıyordu. Çiftçi kadın bize hiç de pahalı olmayan bir fiyata süt ve yumurta sattı.

Yeniden otomobillerin geçidi, kuru ot ve köylü yüklü araba sürüleri, bisikletler, tek tük yayalar. Ferté-Bernard'da, Alman kamyonlarının oraya kadar getirip akşam olurken bıraktığı çok sayıda sığınmacı vardı; daha çoğu da bekleniyordu. Gene, boş süzgeçli kovalar ve söylenti: bütün gün benzin yok. Çok kızmıştım, kendi olanaklarımla dönmeye karar verdim. Garda Paris'e bir tren kalkıyordu: ülkelerine gönderilen demiryolu memurlarına ayrılmıştı; pek çok boş vagon vardı ama kimseyi bindirmiyorlardı. Emir, Paris'e hiçbir yolcu alınmaması yolundaydı: yalnızca Chartres'a kadar ve bunun için de orada ikamet edildiğinin belgelenmesi gerekiyordu. Etraftaki insanlar bana birkaç sabahtır boşuna geldiklerini söylediler. Anlatılana göre Paris'de yiyecek sıkıntısı vardı ve bu nedenle sığınmacılar oraya geri gönderilmiyorlardı. Bununla birlikte gazeteler, radyo herkesi geri dönmeye çağırıyordu; ve Alman kamyonları onları geri götürüyordu; zaten La Ferté'de yiyecek

yoktu, olduğunuz yerde ölme tehlikesi vardı. Geri döndüm, ne yapacağımı bilemeden, otomobilin basamağına oturdum, sonra yiyecek birşey almak istedim; çok tuzlu ve kaba bir ekmek dışında birşey bulamadım, melankoli içinde onu yuttum. Söylendiğine göre daha üç gün benzin olmayacaktı. Artık cesaretim kalmamıştı. Valizimi Hollandalılara emanet ettim ve ne ile olursa olsun gitmeye karar verdim. Paris'e 170 kilometre. "Gerekirse yayan gidilir" demesi kolay ama bu sıcakta katranlı bir yolda 170 kilometre cesaret kırıcı. Böylece kaldırımın kenarına oturup kaldım. Cebimde bin frank vardı, bu hem çoktu, hem de hiçbir şey ifade etmiyordu; bir gün önce birileri otomobildeki bir yer için 1500 frank ödemişlerdi ve bugün bu fiyata hiçbir şey bulunamıyordu. İki adam kollarına şeritler asmış ve yol ortasına dikilmişlerdi, biraz yeri varmış gibi görünen tüm otomobilleri durduruyorlardı ama gerçekten hiçbir arabanın kimseyi alacak hali yoktu. Sonunda, bir Alman kamyonu durdu, iki kadın kendilerini ona attı, ben de onlarla birlikte; onların arkasından kenardan tırmandım. Kamyon Mantes'a gidiyordu: Paris'e yalnızca 40 kilometre kalacaktı. bu beni son derece yaklaştırıyordu. Yük örtüsünün altı korkunç sıcaktı, çok kalabalıktı ve yoğun bir benzin kokusu vardı; arkada bir valizin üstüne oturmuştum ve her sarsıntıda zıplıyordum; üstüne üstlük ters oturuyordum ve sıkıntıyla miğdemin bulandığını hissettim: hiç kimse farkına bile varmamış görünürken yutmuş olduğum ekmeğin tümünü çıkarttım. Mola verildi, diğerleri birşeyler yerken ben bayıra uzandım; bir Alman omzuma dokundu ve yemek isteyip istemediğimi sordu. Hayır dedim; biraz sonra beni nazikçe uyandırdı; bir ihtiyar kadın iki gündür kamyoncuların onlara sigara, yiyecek, şampanya tıkıştırdıklarını anlatıyordu; gerçekten naziktiler, emirleri uygularmış gibi değil, kendiliklerinden hizmet etmek istedikleri için öyle davranıyor görünüyorlardı. Nogent-le-Rotrou bana çok hasarlı göründü, Chartres'a henüz el değmemiş, Dreux'ye hemen hiç ilişilmemişti; yolda birkaç obüs deliği vardı; pek çok askeri kamyonla karşılaştık; sık sık askerler bize "Heil!" diye sesleniyorlardı; kamyonların birinde hepsi gri üniformalarının üstüne görkemli kırmızı güller iğnelemişlerdi. Ve bununla birlikte, sığınmacıların korteji bir türlü bitmiyordu. Mantes'da, dönüp durdum, biraz şaşkındım ve kalkmaya hazır görünen bir Kızıl-Haç arabasına rastladım. Arkaya aşırı şık, Héré-

dia'nın bir üyesi olan ve bunu unutmayan bir hemşire ile gözlüklü uzun boylu bir oymakbaşı kadın arasına oturdum; önde, bir hemşire daha ve arabayı kullanan Bay bilmem kim vardı. Hemşireler, tüm Fransa'da, doktorların herkesten önce kaçarak hemşireleri kliniklerde ve hastanelerde ortada bıraktıklarını anlatıyorlardı. Paris çevresindeki yangınları, Etampes'da tıkanmış yolda alev alan iki otomobil dizisini, toplu göçü, yardımların yetersizliğini, sivil savunmanın gülünç yetersizliklerini de anlattılar: söylendiğine göre bizim hendek-siperlerimizi görünce Almanlar alay etmişler. Hemşireler şiddetle İngiliz düşmanıydılar. Bunlardan biri, üç hafta boyunca, İngiliz ve Fransız askerler arabasını kuşattığı için tabancasını yanından ayırmadığını anlatıyordu: daha hızlı gitmek için ona tarama ateşi açmak istiyorlardı. Saint-Germain'de bir mola verdik; kafamı toparlayamıyordum ve bir aynada tozdan simsiyah olmuş yüzümü gördüm. Tamamen ölü bir kentte *pippermint* (nane likörü) içtik. Paris'e kadar, her şey ölüydü; Seine üzerinde yıkılmış köprüler gördüm; daha ilerde bombaların açtığı çukurlar, çökmüş evler ve her yerde, aydaki gibi bir sessizlik. Birinci François Caddesinde Kızıl-Haç önünde bir kuyruk vardı: insanlar, esirlerden haber almaya geliyorlardı; kasapların önünde de birkaç kişi, ama hemen hemen tüm mağazalar kapalıydı. Sokaklarda ne boşluk! Böyle ıssız bir yer bulmayı hiç beklemiyordum.

Vavin Caddesinde, işletici kadın bütün eşyalarımı attığı için umutsuzluk haykırışlarına boğuldu: umurumda bile değildi. Bana Sartre'ın 9 Haziran tarihli, henüz iyimser bir mektubunu verdi. Biraz temizlendim ve telefon etmeye çalışmak için postaneye gitmek istedim. Dumesnil'in terasında babama rastladım, onunla bir sandviç yiyip birşeyler içtim; birkaç Alman vardı ama onları La Pouèze'dekinden çok daha az yakınınızda hissediyordunuz. Babam bana onların çok nazik olduklarını, Paris'te doğal olarak artık yalnızca Alman haber bültenleri okunduğunu, yabancı paraların bloke edildiğini, savaş esirlerinin kuşkusuz savaşın sonundan önce serbest bırakılmayacaklarını, açlıktan ölen muazzam büyük esir kampları olduğunu söyledi: Garches'da, Antony'de vb. onları "ölmüş köpekler"le besliyorlardı. İşgal edilen Fransa, Almanya ile bir tutuluyordu, babamın söylediğine göre, bu durumda hepsi tutuklu kalacaktı. Postane kapalıydı. Anneme uğradım; saat 8.30'da ondan ayrılırken

bana sokağa çıkma yasağı yüzünden acele etmemi söyledi. Bir fırtına göğünün altında, başım alev alev, gözlerim yanarak ve Sartre'ın tam anlamıyla açlıktan ölmekte olduğunu düşünerek bu boş sokaklardan geri dönüşüm kadar aşağı düşebileceğimi hiç sanmıyorum. Evler, butikler, Luxembourg'un ağaçları, her şey ayakta kalmıştı; ama artık insanlar yoktu, artık hiç olmayacaktı ve ben, neden onlardan sonra anlamsızca yaşadığımı bilmiyordum. Mutlak bir umutsuzluğun pençesinde, yattım.

30 Haziran

Dönecekler mi? Dönmeyecekler mi? Hiç beklenmedik anlarda sivil giyimleri ile çıkıp gelen askerlerin öykülerini anlatıyorlar. Aslında, neredeyse Sartre'ı Dôme'un terasında gülümserken bulacağımı umuyordum; ama hayır, La Pouèze'deki aynı yalnızlık, üstelik çaresi yok. Gene de, *Le Matin*'de biraz avundurucu bir not var. Terhisi beklerken ailelerin askerlerle ilişki kurmalarına izin verilip verilemeyeceği soruluyor; bu durumda, kendi kendime belki kamplarda, kademe kademe terhis edilecek askerler tutuluyor diye düşünüyorum. Umutlanmamı engelleyemiyorum. Hava yumuşak. Dôme'da hemen hemen boş olan terasa yakın eski yerimi alıyorum. Günün yemeği duvarda ilân ediliyor, görkemli meyvelerin, taze jambonun satıldığı dükkânlar gördüm: Mans ile, Chartres ile karşılaştırılınca, bu adeta refah. Bulvarda hemen hemen hiç kimse yok; gri üniformalı genç Almanlarla dolu iki kamyon: son zamanlarda bunları o denli çok görüyordum ki bana adeta garip gelmiyor. Birdenbire tüm güçlerimle, bir *sonra*'ya inanıyorum: bunun kanıtı da bu küçük defteri, mürekkebi satın aldım ve bu son günlerin öyküsünü yazmaya koyuldum. Bu üç hafta süresince, hiçbir yerde değildim, özel bir ruhsal içdaralması ile büyük toplu olaylar vardı; ben, geçmişi ve geleceği ile yeniden bir birey konumuna dönmek istiyordum. Belki Paris'te bunu başarırım. Aylığımı alabilirsem burada uzun süre kalacağım.

Paris, Eylül'dekinden de daha fazla, olağanüstü boş; biraz aynı gökyüzü, havada aynı yumuşaklık, aynı sükûnet; açık kalan ender yiyecek dükkânlarının önünde kuyruklar var ve bazı Almanlara rast-

lanıyor; ama gerçek fark başka yerde. Eylülde, bir şey *başlıyordu,* korkunç, ama çılgınca ilgi çekici bir şey. Şimdi, bu bitti ve önümdeki zaman kesin olarak durgun, yıllar boyu yerimde çürüyeceğim. Passy, Auteuil, başka yıllar tatilin yaklaşmasını anımsatan yeşillik ve ıhlamur kokularıyla hepten ölüydüler; kapıcılar bile gitmiş. Grenelle bulvarında eski kadın toplama kampının önünden geçtim. Silâh bırakışmanın hükümlerine göre, tüm Alman sığınmacıları Almanya'ya iade etmek gerekiyor: bana bundan daha korkunç görünen hiçbir hüküm yok. Quartier Latin'e geri döndüm, boş, ama kahveler açık, teraslarda biraz insan görünüyor. Buralarda hemen hemen hiç Alman yok.

Dôme'a geri dönüyorum; şimdi kalabalık: İsviçreli heykeltraş, Hoggar'ın karısı, garip golf pantolonları ve küçük bir kapüşon giyen eski-güzel kadın. Ve Almanlar çabucak geliveriyorlar: bana tuhaf geliyor ama soyut bir şekilde. Kıpırdamayan kafaları var, sanki turist gibiler; Mans'daki gibi onların toplu güçleri hissedilmiyor; ve birey olarak, yüzleri ilgi isteği bırakmıyor. Onlara bakıyorum ve hiçbir şey hissetmiyorum. Zaten bugün genel olarak hiçbirşey hissetmiyorum. Bütün gün Paris'in üstünde, neredeyse evleri yalayarak, parlak kanatlarının altında kocaman siyah haçlarla uçaklar uçtu. Terasta yalnızca üç ya da dört fahişe; Alman müşteri arıyorlar, başarısız da değiller.

1 Temmuz

Bugün, fahişeler kahvenin önünü tamamiyle sardılar, öyle ki, bir batakhaneye girildiği sanılırdı; birisi ağlıyor; ötekiler onu teselli ediyor: "Evet mektup yazmadı, ama kimse yazmıyor, üzülme" Her yerde aynı nakarat; metroda kadınlar, kapıların eşiğinde kadınlar: "Haber aldınız mı?" "Hayır, kuşkusuz esir düştü." "Listeleri ne zaman alabileceğiz?" vb. Hayır, barıştan önce hiçbirini serbest bırakmayacaklar, bu fazlasıyla kesin; ama öyküler dolaşmayı sürdürüyor: "Tutuklandığında Paris kapısına gelmişti. Almanlar onlara sivil giysiler veriyorlar." Bu durumda, mucize her zaman olası; bir piyango bileti kadar aldatıcı, onun kadar sinir bozucu ve karşı konulmaz, bütün Paris'li kadınların saplantısı bu. Bu tür belirsizlik-

lerin dayanılamaz olduklarını düşünürdüm, ama, burada bile, sabır yerleşiyor: belki sekiz gün içinde haber gelir, listeler asılır, mektuplar gelir. Sekiz gün beklenilecek, zamanın kıymeti yok.

Zamanı öldürmek için banliyöde büyük bir gezinti yaptım; insanlar evlerine dönüyorlardı. "Montauban'dan geliyoruz: bilseydik, gitmezdik!" Bütün yol boyunca bundan başka şey duymadım. Bir bisikletli bir grubu durdurdu: "Annen, çoktan döndü!" ve onun etrafını alarak evden, anneden haberler verdiler. Komşular birbirlerini tanıyor, selâmlaşıyorlardı. Gül ve frenküzümü dolu bahçeler, gelincikli buğday tarlaları ve bayır boyunca sıcak bir yonca kokusu vardı: kapatılmış villaların çevresinde gelişmiş, serpilmiş kırlar. Kimi kapılarda *"Maisonhabité'e"* (Oturulan Ev) ve daha çok *"Bewohnt"* (Oturuluyor) yazıları okunuyordu. Dönüşte otostop yaptım; küçük bir külüstür otomobil beni aldı; kullanan Agen'den dönüyordu; o da "Bilseydik!" diyordu. Belkemiği çarpık karısı ile motosikletle 700 kilometre yapmıştı; eşi ve kendisi için bunun ne kadar güç olduğunu bana anlatıyordu: "Yaşlı olduğunuz için size söyleyebilirim, ama oram, yan taraflarım ağrıyor, Bayan, ağrıyor! İşgal edilmemiş illerde belediye başkanları gitmeyi yasaklıyordu, Vierzon'da durdurulacağımız söyleniyordu, ama Vierzon'da hiçbir engelle karşılaşmıyorduk." Beni Seine kıyısından geri getiriyor; insanlar Grande-Jatte çevresinde kano yapıp suya giriyorlar; bir tatil atmosferi, ama ağır. Otomobil bir köprünün yanında durunca, bir kamyondan bir Alman askeri bize çukulata paketi atıyor. Yolun kenarında güzel kızlarla neşeyle konuşan Alman askerleri var. Ve biri bana: "Üretilmiş pek çok Alman yavru olacak!" dedi. Bu cümleyi on kez duydum ve hiçbir zaman bir kınama anlamı taşımıyordu: "Bu insan doğası, dedi bana, bunun için aynı dili konuşmak gerekmez." Hiç kimsede kin görmedim; yalnızca panik halinde korku içinde köylüler... Korku dağılınca da şaşkın ve minnettar kalakalan köylüler.

Lise'i buluyorum. Perşembe günü Paris'i bisikletle terk etmek istemiş; yolda bir Alman arabasıyla yanyana yolculuk etmiş ve sonra kendini bir kamyon dizisi arasında bulmuş ve ona geri dönmesini buyurmuşlar. Onu bisikletiyle bir kamyona koymuşlar ve geri getirmişler. Bana bisiklete binmeyi öğretmek istiyor.

Ailem yiyecek kıtlığından yakınıyor; çorba ve makarna ile akşam yemeği yeniliyor; günler var ki gerçek bir yemek yememiş-

tim. Gerçekten de, Paris'e sağlanan azık ve gereçler hiç yeterli değil. Babam bana Gaillon meydanında büyük bir lokantanın mönüsünü sıralıyor: hıyar salatası 8 Frank, peynirli omlet 12 Frank, yengeç pilavı 20 Frank, kalın makarna 8 Frank, ahududu 18 Frank. Başka bir yemek yok. Paris kuşatması sırasında Braibant'da, Magny'nin yemeklerini düşünüyorum.

2 Temmuz

Hava gri, biraz soğuk, her yer ıssız. Metronun yanındaki gazete satıcısının çevresinde yalnızca altı kişi var. Bu gazetelerden ikisini aldım. Ne boşluk! Almanlardan yana duygusal propaganda, zavallı Fransız halkı için de üzüntülü, küçümseyici, kardeşçe bir acıma tonu. Ve vaatler: demiryolları yeniden çalışıyor, posta yeniden çalışacak.

Camille'e telefon ettim. Mme. J... bana onun Zina ile, sırtında çanta yaya olarak gittiğini söyledi; ondan hiç haber alınmadı. Dullin'in de serüvenleri oldu. Yarın onu görmeye gideceğim. Bost'un bir kız kardeşine telefon ettim: Bost Avignon'a götürülmüş. Erkek kadeşi esir.

Aylığım konusunda bilgi almak için Sorbonne'a gittim ve, fişleri doldururken, bir Akademi müfettişi üstüme atladı: "Felsefe öğretmeni? tam gereksinim duyduğumuz şey." Duruy'e telefon etti ve yarın oraya gitmeliyim; haftada sekiz saat çalışma, hoşuma gitmedi değil.

3 Temmuz

Vavin caddesi dolaylarındaki sakin küçük sokaklarda Lise'den bisiklet dersi aldım. Selede hemen tek başıma durabildim, yalnız binip dönmeyi bile öğrendim. Duruy'de ders.

Saat 4.15'de Atelier'ye Dullin'i görmeye gittim. Montmartre'ı son derece ölü buldum. Kapıcı kadın beni bırakmak istemiyordu: "Bay Dullin ziyaret kabul edecek durumda değil" ve sonra çok şaşırmış olarak döndü, şansım olduğunu, onun beni beklediğini söyledi. Dullin'i ceketsiz, göbeğinin üstüne bir önlük bağlamış, eski kâğıtlar

ve yırtılmış fotoğrafların ortasında, afallamış bir halde buldum. Sevgiyle ellerimi sıktı ve Camille için ne kadar endişeli olduğunu söyledi. Salı günü Ferrolles'e yaşlı Mm. J.'yi almaya gitmişti ve bu arada Camille ile Zina Orsay garında bir treni yakalamışlardı. Tours'da buluşacaklardı ama Dullin oraya gidememiş ve Camille hakkında da hiçbir şey öğrenememişti. Mme. J.'yi arabasıyla götürdüğü zaman zaten Crécy tamamiyle boşaltılmıştı; Loire'a doğru gitmişler, sığınmacıların kalabalığı arasına sıkışmışlar, onüç gün arabada uyuyarak, hemen hemen hiçbirşey yemeden ve sık sık yaylım ateşine tutularak nehri geçemeden dört dönüp durmuşlardı. Dullin bir de aklını yitirmiş olan eski yaşlı bir hizmetçiyi de almıştı; bir gün boyunca bu kadın yiyecek konusunda sayıklayıp durmuş; yumurta arayacağını söyleyerek bir koruya girmiş ve Dullin onu bir daha görmemiş. Sonunda Almanlar bunları yakalamış ve geri dönmeye zorlamışlar. Almanların kendisini tanımalarından çok korkuyor ve kendini bir köylü gibi göstermeye çalışıyordu. Ona "Dullin!" diye seslenen bir esir kafilesine rastlamış; buna çok canı sıkılmış.

5 Temmuz

Gazeteler çok alçak, miğdemi bulandırıyor ve beni karamsarlığa düşürüyorlar. Lise ile Palais Royal'a esir listesine bakmaya gittim. Palais Royal kapalıydı, korkunç bir kuyruk var ve yalnızca Paris dolaylarındaki kamplardan haber alınabiliyor. Zaten, Sartre'ın esir olduğunu biliyorum, beni ilgilendiren tek şey onun ne zaman serbest bırakılacağı. Çok şık Alman subaylarıyla dolu ve onlar dışında kimsenin olmadığı, çok hüzünlü Café de la Paix'de bir bardak içki içtik. Ailemin yanma gitmiş olan büyükannemin dairesine yerleştim. Yazışmalar yeniden başlıyor; mektuplar yazdım ama bu benim kendimi daha da umutsuzca yalnız hissetmemi engellemiyordu.

6 Temmuz

Dôme'da, buranın Almanlara yasak olduğunu bildiren bir afiş var; kendi kendime nedenini soruyorum; her halükârda, artık bu üniformaları görmemek hoşa gidiyor.

Nationale'a gittim. Bir kart aldım ve Hegel okumaya başladım. *La Phénoménologie de l'esprit* (Zihin Fenomenolojisi); şimdilik hemen hemen hiçbir şey anlamıyorum. Her gün saat 2'den 5'e kadar Hegel çalışmaya karar verdim, bulunabilecek en yatıştırıcı uğraş bu.

Dullin'e telefon ettim. Grécy'yi Fransızlar tarafından son derece tahrip edilmiş bulmuş. Camille'in Tours dolaylarında olduğuna ilişkin haber almış ve oraya kamyonla gitmek istiyor.

Ölmek fikri bu yıldan beri artık bana o denli kötü görünmüyor; çok iyi biliyorum ki, ne olursa olsun, insanlar hiçbir zaman tecilli bir ölüden başka bir şey değiller.

7 Temmuz

Paris'te Lise ile birlikte bisiklet gezintisi. Büyük berelerinin rüzgârda dalgalandığı siyah giysili Almanlarla dolu zırhlı otomobil dizisi ile karşılaştım; oldukça güzel ve hüzün vericiydi. Nationale'da henüz güçlükle anladığım Hegel'i okudum. Orada kopya ettiğim ve romanımın başına harikulâde bir tanıtım yazısı olabilecek bir pasaj buldum.

Paris'te yeniden istenildiği kadar patates bulunuyor, et de, hatta yağ da. Dôme'da normal yeniyor; artık insan kendini kıtlıkta hissetmiyor. Canımın en çok çektiği şey sinema, ama yalnızca çekilmez filmler gösteriliyor.

Bu Almanya saatiyle yaşamak ve 11'deki bu sokağa çıkma yasağı ile gökyüzü henüz aydınlıkken odaya hapsolmak çok sıkıcı. İnanmaz halde, uzun süre balkonumda kalıyorum.

11 Temmuz

Sartre'dan, kurşunkalemle, postanın ve Paris Hükümetinin damgalarını taşıyan açık bir zarfta, bir haber. Bir an, yazıyı tanımıyorum ve sonra elden bırakılmış havası taşıyan mektuba anlamadan bakıyorum. Belki ayın sonundan önce döneceğini söylüyor, ama bu bir belki olarak kalıyor; bana yazmamı söylüyor ama mektup gider mi bilmem; mutsuz olmadığını söylüyor: başka bir şey diyemez;

aslında nasıl olduğunu bilmiyorum. Bu mektup çok önemli, aynı zamanda hiçbir şey. Gene de biraz daha rahat nefes alıyorum.

14 Temmuz

Paris hüzünlüydü, yağmur yağıyordu. Dullin'e telefon ettim, birisiyle konuşmaya öyle gereksinimim vardı ki. Camille'in sesini duyunca şaşırdım ve saat 6'da onu görmeye gittim. Ev giysisiyleydi, yüzü şiş ama havası oldukça mutluydu. Dullin vardı, o da ev giysiliydi, siyah giymişti ve mutlu görünüyordu ve Mme. J. ile Vandéric de oradaydılar. Vandéric Belçika ordusundaydı; onları cepheye silâhsız olarak gönderdiklerini, onları oraya yerleştirdiklerini ve üç gün sonra da silâh vermeden geri gönderdiklerini anlatıyordu. Camille bana göçünü anlatıyor. Salı günü eşyalarını Tours'a göndermiş: büyük bir olasılıkla kaybolmuşlar ve içinde bir yığın elyazması ve not varmış; sonra Zina ile birlikte, her ikisi de sırt çantalarını takarak yola çıkmışlar, Camille'in elinde içinde Friedrich ve Albrecht'in bulunduğu bir valiz varmış. İki günde trenle Nevers'e varabilmişler. Oradan, kamyonla Tours'a gitmeye çalışmışlar; zor olmuş ama başarmışlar. Tours boşmuş; köprüler mayınlanıyormuş ve her gece bombardıman varmış. Dullin ile randevusu postrestantta imiş ve postane kapalıymış. Kenti terk etmişler, kırda, oralarda günlerdir çürüyen lokomotifsiz bir tren bulmuşlar; ona binmişler; gece Almanlar bekleniyormuş ve herkes titriyormuş. Camille ve Zina sonunda, onlara bir oda kiralayan geçit bekçisine sığınmışlar; orada, köylü kılığına girerek ve çok sıkılarak beklemişler. Ama, yavaş yavaş tren boşalmış. Bir akşam bir albay gelmiş, ertesi gün "kısa bir topçu savaşı" olacağını haber verip sığınmaları gerektiğini söylemiş. Hepsi gidip bir mağarada yatmışlar ve kısa savaştan sonra yerlerine dönmüşler. Camille, tuhaf bir biçimde Almanların sığınmacılara bilinmez bir karanlık yazgı hazırladıklarını düşündüğü için kendini geçit bekçisinin baldızı olarak tanıtıyormuş. Dullin'e bir mektup gönderebilmiş; Dullin bir mektubu olduğunu öğrendiğinde elindeki bütün paketleri düşürmüş ve öyle şiddetle titremeye başlamış ki Mme. J. onun bayılacağını sanmış. Sonra Camille bir kamyonla dönmüş.

Günlüğüm yeniden duruyor. Not edecek hiçbir şeyim kalmamıştı. Yeşil ve gri üniformalara ve Senatonun üstünde dalgalanan gamalı haça artık aşina olmuştum. Duruy'de derslerimi veriyor, artık sabahtan açılan Nationale'da Hegel okuyordum. Hegel beni biraz yatıştırıyordu. Nasıl yirmi yaşımda iken, kuzenim Jacques yüzünden kalbim kan ağlarken "kendimle özel acım arasına tüm insanlığı koymak için" Homeros okuduysam, aşmakta olduğum bu şimdiki zamanı da "dünyanın gidişi" içinde eritmeye çalışıyordum. Çevremde, binlerce cilt içinde tahnit edilmiş geçmiş uyukluyordu ve şimdiki zaman bana, gelecek bir geçmiş gibi görünüyordu. Ben, ortadan kalkıyordum. Bununla beraber, hiçbir şekilde, bu derin düşünmeler beni faşizme razı olmaya sürüklemedi; iyimser bir görüşle faşizm, burjuva liberalizminin gerekli antitezi, yani yürekten dilediğimiz senteze ulaştıran bir evre gibi algılanabilirdi: sosyalizm; ama günün birinde onun aşılması düşünülüyorsa, işe onu reddetmekle başlamak gerekiyordu. Hiçbir felsefe beni bunu kabullenmeye inandıramazdı; faşizm, yaşamının üzerine kurulu olduğu tüm değerlere ters düşüyordu. Ve her yeni gün bana ondan nefret etmem için taze nedenler getiriyordu. Sabah, *Le Matin* ve *La Victoire*'da Almanya'ya yöneltilen bu erdemli övgüleri, bizi yenenlerin azarlayıcı nutuklarını okumak ne miğde bulandırıcıydı! Temmuz sonundan itibaren, kimi dükkânların vitrinlerinde pankartlar görülmeye başlandı: "Yahudilere yasak". *Le Matin* "Getto" üzerine iğrenç bir röportaj yayımlıyor ve kaldırılmasını savunuyordu. Vichy radyosu Fransa'yı terk etmiş olan "kaçak Yahudiler"i açıklıyordu; Pétain, Yahudi düşmanı propagandayı yasaklayan yasayı yürürlükten kaldırıyordu; Vichy'de, Toulouse'da, Marsilya'da, Lyon'da ve Champs-Elysées'de Yahudi düşmanı gösteriler kışkırtılıyordu; çok sayıda fabrika "Yahudi ve yabancı" işçileri işten çıkartıyordu. Bu kampanyanın hemencecik büründüğü şiddet havası beni ürküttü. Nerede durulacaktı? Korkumu ve özellikle büyük öfkemi birisiyle paylaşmak isterdim. Beni ayakta tutan yalnızca Sartre'ın Baccarat'dan gönderdiği mektuplardı; bizim fikirlerimizin, bizim umutlarımızın sonunda zafer kazanacağına olan inancım yineliyordu. Ayrıca, Eylül başında serbest bırakılma olasılığından da söz ediyordu; bazı memur kategorilerini ülkelerine geri gönderiyorlardı. Dôme'un terasından, iki yıl önce açılışının bir skandal yarattığı Rodin'in *Bal-*

zac'ına bakıyordum ve sanki Sartre hafif adımları, gülümseyen yüzü ile ortaya çıkıverecekmiş gibi geliyordu. Başka anlarda, onu üç ya da dört yıldan önce göremeyeceğimi düşünüyor ve uyumak istiyordum. Gerçekten de, o dönemde bile, hiçbir zaman barışın yakın olduğunu düşünmedim; çabuk bir karar nazizmin zaferi demek olacaktı: samimi bir şiddetle karşı koyulan şeye inanılamıyor, en azından bu kadar çabuk. S.S.C.B., A.B.D. araya gireceklerdi; Hitler bir gün yenilecekti; bu da uzun bir savaş demek oluyordu. Uzun bir ayrılık.

Trenler düzelir düzelmez Olga beni görmeye geldi; koridorda ayakta altı saat geçirmiş; tuvaletler bile tıklım tıklım doluymuş, öyle ki, çocuklar doğal gereksinimlerini pencereden, yaşlı kadınlar da oldukları yerde gideriyorlarmış. Beuzeville garı bombalanmıştı. Olga'nın ailesi otuz metre ilerde oturuyordu, biraz uzaktaki dostlarının yanına sığınmışlardı; dönüşte, evlerinin tüm camlarını paramparça bulmuşlar. Olga birkaç gün büyükannemin dairesinde oturdu, sonra ailesinin yanına döndü. Bianca Paris'ten geçti; iki hafta bir Bröton çiftliğinde bezelye toplayarak vakit geçirmişti; şimdi annesi ve kız kardeşi ile birlikte tatilini sürdürmek için Yonne'a gidiyordu. Babası, arî ırktan bir arkadaşının işleriyle ilgilenmesi için önlemlerini almıştı; en kötüsünü öngörüyordu; Bianca da: korku onu kemiriyordu ve ne yaparsam yapayım, onu karşımda yalnız hissediyordum. Olga'ya "Yahudiler yoktur, yalnızca insanlar vardır!" dediğim dönemleri anımsıyordum. Ne kadar soyutmuşum! Daha 1939'da, Bianca bana Viyana'lı kuzinlerinden söz ettiği zaman bir tür utançla, benimle aynı tarihi yaşamadığım sezinlemiştim; şimdi bu, açıkça ortadaydı; benim korkacak özel bir nedenim olmamasına karşın o, tehlikedeydi; yakınlıklarımız, benzerliklerimiz, dostluğumuz, aramızdaki bu uçurumu doldurmakta yetersiz kalıyordu. Ne birimiz ne de öbürümüz, bu uçurumu ölçmüyorduk ve belki de gönül yüceliğinden, o benden de daha fazla bunu yoklamaktan kaçınıyordu; ama o kendisini acılıktan uzak tutuyorsa da ben, pişmanlığa benzeyen bir rahatsızlıktan sıyrılamıyordum.

O da gitti ve yeniden konuşacak kimsem kalmadı. Ailem şaşkınlık içinde yaşıyordu. Babam, nasıl olup da, Paris gazeteleri arasında en vatansever bulduğu *Le Matin*'in Almanlara kendisini satan ilk gazete olduğunu anlayamıyordu; o, Almanlardan "Boches" ola-

rak nefret ediyordu: aşırı milliyetçi anlamı bana aykırı düşen bu sözcüğü hiç kullanamadım; onlardan nazi oldukları için nefret ediyordum; en azından bu ikircil anlam sayesinde ailemle ters düşmemiş oluyordum. Sık sık Lise'i görüyordum; Fransa ona kötü muamele ettiği için Alman işgalini kayıtsızlıkla karşılıyordu. Gene de bana çok büyük yardımı dokundu. Bir oğlan çocuk gibi sağlam, cesur, girişkendi ve onunla iyi vakit geçiriyordum. Bana bir bisiklet hediye etti, onu çok yasadışı bir şekilde sahiplenmesine karşın duraksamadan kabul ettim. Paris civarında gezindik ve Ağustos ayında derslerim bitince daha da uzaklara uzandık. Ile-de-France'ı, ormanlarını, şatolarını, manastırlarını gördüm. Yıkıntı halindeki Compiègne'i, yıkıntı halindeki Beauvais'yi, yıkıntı halindeki Normandiya'yı gördüm: şimdiden bu yıkımlar bana hemen hemen doğal görünüyordu. Pedal çeviriyordum, fiziksel çaba beni oyalıyordu. Lise'in davranışları da beni güldürüyordu; kimi kez, insan saygının eksikliğine karşın, gene de biraz rahatsız oluyordum: kasten, bile bile skandal üretiyordu. Evreux'de, gezmek için girdiği bir kilisenin okunmuş su kabında ellerini yıkadı. Louvrier'de yemek salonuna giden koridorda bir lavabo vardı: müşterilerin ve servis yapan kadınların şaşkın bakışları altında yüzünü orada sabuna buladı. Bana biraz meydan okumayla: "Niye olmasın?" diyordu; her yanıtın büyük bir titizlikle nedenlerine oturması gerektiğinden, onu peçetesine burnunu silmekten alakoymak için tüm bir felsefe sistemini harekete geçirmek gerekirdi. Gerçekten felsefeyi seviyordu ve zaten ona birkaç ders verdim. Descartes'a tutkuyla sarıldı çünkü o, her şeyi yerle bir ediyor ve dünyayı apaçıklık, kuşku götürmezlik temeli üzerine yeniden kuruyordu. Ama onu paragraf paragraf, hatta cümle cümle bile okumaya razı olmadı; her sözcükte ayak diriyordu, bu da çalışma seanslarına fırtınalı bir hava getiriyordu. Ben fırtınaları sevmiyordum ama Lise onların içinde mutlu oluyordu. Gülerek bana geçen yıl beni otelimin kapısında beklemek için bahane olarak öne sürdüğü aile kavgalarının çoğunu kendisinin uydurduğunu söyledi; bu durumun, onu sürekli teselli ederek kendim üstünde ona haklar vermiş olduğum gerçeğini ortadan kaldırmadığını ileri sürüyor ve onları gene de talep ediyordu. Haziran ayında Paris'ten onu almadan ayrılmış olmamı şiddetle kınadı. Yalnızlığı onun arkadaşlığına yeğlememi kabul edemiyordu; günlüğümde anlattığım banliyö gezintimi

yaparken, beni inatçı bir havayla "Sizinle gelmek istiyorum" diye yineleye yineleye Orleans kapısına kadar izledi. Hiddetim onda çekingenlik yarattı; ama sık sık, rica ve tehditler, onun inatçılığı karşısında başarısızlığa uğruyordu. Akşam benim odamda çalışır ya da konuşurken, sokağa çıkma yasağı nedeniyle onun erken kalkması gerekiyordu; saati gözlüyor, "gitme vakti" diyordum. Bir gün sakin bir tonla: "Hayır, gitmeyeceğim." dedi. Sesini yükseltti: onu kovmam nazik bir davranış değildi, burada uyuyabilirdi, daire bunun için yeterince genişti, zaten Olga'yı da orada konuk etmiştim. Tek gerekçem, onun kalmasını arzu etmiyor olmamdı; bunu gözönüne almayı reddetti; dehşetle, sokağa çıkma yasağının başlama saatinin yaklaştığını görüyordum ve sonuçta, onu büyükannemin odasında yatırmaya mecbur oldum. Bu başarı onu yüreklendirdi: bunu yineledi; bu kez hırsımdan gözlerimden yaş geldi: bilmem nasıl —çünkü benden çok daha güçlüydü— onu merdiven başına kadar itelemeyi başardım: kuşkusuz inadı bir an için pes etti; ama çabucak fikir değiştirdi ve zili üst üste ve kuvvetle çalmaya başladı. Hiç oralı olmadım. Kulaklarıma balmumu topaklar koyup uykuya daldığımda, hâlâ ara ara zili çalıyordu. Sabah, onu yüzü gözyaşı ve toz lekeleri içinde paspasın üstünde uyur buldum. Daire en üst kattaydı, sahanlığa başka bir kapı açılmıyordu ve o orada, kimse tarafından rahatsız edilmeksizin uyumuştu. Bunun ona iyi bir ders olacağını ummuştum, ama hayır: eğilmez bir kişiliği vardı. Çok iyi anlaşmaya ve birbirimizle kavga etmeye devam ettik.

Ağustos ayı geçti, Eylül başladı. Ayın 15'ine doğru Sartre'dan, Almanya'ya nakledileceğini bildiren bir mektup aldım; her zamanki gibi sağlığının ve neşesinin yerinde olduğunu yazıyordu. Ama döneceğine kendimi öylesine hazırlamıştım ki, yıkıldım. Bu notu, günlüğüme yeniden başlamaya çalıştığım bir defterde buldum:

Bu kez, mutsuzum. Geçen yıl, çevremdeki dünya trajik bir ortama dönüşmüştü ve ben de onunla uyum içinde yaşıyordum, bu mutsuzluk değildi. Eylül'de nasıl kendimi büyük kolektif bir olayın yalnızca bir bölümü olarak gördüğümü anımsıyorum, bu olayla ilgileniyordum. Ama sekiz gündür farklı. Dünya şekilsiz. Mutsuzluk, içten ve özel bir hastalık gibi içimde; bu bir uykusuzluklar, kâbuslar, baş ağrıları dizisi... Belli belirsiz, bir Almanya haritası görüyorum, dikenli telli

siyah hudutları var ve sonra bir yerlerde Silezya sözcüğü var ve sonra şöyle cümleler duyuluyor: "Açlıktan ölüyorlar".

Devam edecek gücüm yoktu; kâğıtla başbaşa kalmaya tahammül edemiyordum.

Gene de Eylül'ün son güzel günlerinden yararlandım. Paris'e dönen Bianca, birlikte bir bisiklet yolculuğu yapmamızı önerdi; artık Sartre'ı beklemiyordum, kabul ettim. Brière'de küçük bir kente kadar trene bindik: bu yöreyi keşfetmeye can atıyordum; lekesiz, beyaz sıvalı, saman damlı evleriyle köyler, neredeyse yapma gibiydi; bu köyler yabani bataklıklar arasından yükseliyordu, buraların kıraçlığı bana pek dokunmadı. Eski kale duvarları arasında sakin Guérande'ı gördüm; yumuşak bir güneş ışığı altındaki Morbihan kıyılarını, çamları, kumları, kayalıkları, küçük koyları, sonbahar göğünü, ayrık otlarını ve gri granitten yapılmış, kırmızı sardunyalarla süslü evleriyle Rochefort-en-Terre'i gördüm. İstakozlar, krepler, lezzetli pastalar yiyorduk. Yollarda Almanlara rastlamıyorduk ama küçük kır lokantalarında ve otellerde onlardan çok söz ediliyordu. Beş yumurtalı omletler, çanaklarla kremalar yutuyorlardı: bu kadar çok besin maddesi yutan insanlara daha önce hiç rastlanmamıştı. Rennes'de bir kahvenin garsonu bize: "Ah! Ne kadar da ağızlarının tadını biliyorlar" dedi. Gene de, bu onbeş gün boyunca onları hemen hemen unuttum: bir zamanlar yaşama sevinci dediğimiz şeyden bir şeyler canlandı. Sonra döndük.

YEDİNCİ BÖLÜM

HAYIR, zaman allak bullak olmamıştı, mevsimler aynı şekilde dönmeye devam ediyordu: yeni bir ders yılı başlıyordu. Kötü başladı. Camille-Sée lisesinde —diğer bütün öteki liselerde olduğu gibi— bana, yemin altında, Yahudi ya da mason olmadığıma ilişkin bir beyanname imzalattırdılar; bunu imzalamayı miğde bulandırıcı buluyordum ama kimse imzalamayı reddetmiyordu: benim gibi diğer pek çok meslektaşımın da bunu imzalamaktan başka çaresi yoktu.

Büyükannemin dairesinden çıktım, gene Vavin Caddesinde Danemark oteline yerleştim. Paris içkarartıcıydı. Benzin yoktu, yollarda otomobiller yoktu; seyrek olarak geçen otobüsler gazla çalışıyordu. Hemen hemen yalnızca bisikletle dolaşılıyordu; pek çok metro istasyonu hâlâ barikatlarla kapalıydı. Sokağa çıkma yasağının başlangıcı gece yarısına kadar uzatılmıştı, genel yerler 11'de kapatıyordu. Sinemaya artık ayak basmıyordum: yalnızca Alman filmleri ve en düşük kalitedeki Fransız filmlerini oynatıyorlardı. Almanlar, haber filmleri gösterilirken alkışlamayı yasaklamışlardı: bu tür gösterileri hakaret olarak değerlendiriyorlardı. Birçok salon, bu arada *Rex* de, Asker-Sinemasma dönüştürülmüştü. Hâlâ işlerini iyi yürütebilen küçük lokantalarda yiyordum. Ama pazarlarda, yiyecek mağazalarında kıtlık vardı. Eylül sonunda yiyecek karnesi uygulamasına geçilmişti, ama bu, gıda maddelerinin bulunmasını kolaylaştırmış değildi. Ailemin sofrasında, bir önceki savaşın sebzelerini yeniden buldum: yerelması, lahana.

Bununla beraber, kent yeniden kalabalıklaşmıştı. Dôme'da Marco'ya rastladım, Louis-le-Grand'daki işine dönmüştü. Bana gizemli bir şekilde: "Philippe Pétain beni dinler" dedi, bu demek oluyordu ki Marco, çok uzaktan Alibert'i tanıyan birisini tanıyordu.

Bunun övünülecek bir yanı yok diye düşündüm. Pagniez'yi yeniden görmek beni çok daha fazla mutlu etti; bir albayın şoförü olarak geri çekilmeyi gerçekleştirmişti ve kırksekiz saat kadar hiç uyumadan araba kullanmıştı. Benimle birlikte Vichy'ye karşı verip veriştirmeyi reddederek beni düş kırıklığına uğrattı: Pétain aleyhine konuşmakla, tüm Fransa'yı bir işgal komutanının buyruğu altına sokmayı isteyenlerin oyununa gelineceği konusunda bana güvence veriyordu. "E yani?" diye sordum ona. Nasıl olsa Vichy Almanların istediğini yapıyordu. 2 Ekimde, bir Alman kararnamesi, bütün Yahudilerin kendilerini yazdırmalarını, bütün Yahudi işletmelerin de beyanname vermelerini istiyordu. Ayın 19'unda, Vichy hükümeti "Yahudilerin statüsü"nü ilân ediyordu: kamu hizmetine ve serbest mesleklere giriş onlara yasaklanmıştı. "Bize bu denli zarar vermiş olan yalanlardan nefret ediyorum" diye beyanat vermeye cüret eden adamın ikiyüzlü köle ruhluluğu beni öfkeden kudurtuyordu. Bu adam, ahlâkî gelişme kılıfı altında tıpkı eskiden babamın arkadaşı M. Jeannot'nun koruma derneği piyeslerinde yaptığı gibi topraktan yaratılıp toprağa dönme ilkesini öğütlüyordu, oysa bunu yaparken, yalnızca Fransa'yı Almanya'nın ambarı durumuna indirgemek isteyen fatihlere boyun eğmiş oluyordu. Hepsi yalan söylüyordu: Hitler'i Halk Cephesine yeğledikleri için savaşı sabote etmiş olan bu generaller, bu önemli kişiler bugün bu savaşı zevk için kaybettiğimizi söylüyorlardı. Fransa'nın yenilgisini, bu aşırı-vatanseverler, Fransızlara hakaret etmek için kendilerine basamak yapıyorlardı. İyilik taslayan bir şekilde Fransa'nın iyiliği için çaba gösterdiklerini ileri sürüyorlardı: hangi Fransa? Eski Cagoulard'larının acımasız programlarını halka kabul ettirmek için Alman varlığından yararlanıyorlardı. Mareşalin "mesaj"ları benim gözümde değeri olan her şeye ve en önce de özgürlüğe karşı savaş açıyordu. Bundan böyle aile önde gelecek, erdem hüküm sürecekti, okullarda Allah'tan dindar bir şekilde söz etmek gerekecekti. Çocukluğumu kararan bu havayı tanıyordum: tüm ülkeyi resmi olarak bunaltıyordu. Hitler, nazizm, benim uzaktan, bir tür dinginlikle nefret ettiğim yabancı bir dünyaydı. Pétain, ulusal Devrim, bunlardan içten bir şekilde ve her geçen gün yeniden parlayan bir öfke aleviyle tiksiniyordum. Vichy'de olup bitenlerin, uzlaşmaların, ödünlerin ayrıntıları beni

hiç ilgilendirmedi, çünkü Vichy aslında bir bütün olarak benim için utanılacak bir rezaletti.

Olga Paris'e kesin dönüş yaptı ve kız kardeşi ile birlikte Jules-Chaplain pasajında bir otele yerleşti. Bost da oraya yerleşti. Montpellier'de uzun bir nekahat geçirmişti ve şimdi artık tamamiyle iyileşmişti. Yalnızca kadınlarla geçirilen bunca aydan sonra bir erkeğin arkadaşlığını yeniden bulmak değerliydi. Onunla her konuda aynı fikirdeydik ama görüşleri benden daha berrak değildi. Gelecek sınırlıydı, şimdiki zaman bile bizden kaçıyordu: tek bilgi kaynağımız Alman gazeteleriydi. En ufak bir politik ilişkim yoktu: Aron Londra'ya gitmişti, Fernand ve Stépha Fransa'yı terk etmişlerdi, Colette Audry kocasıyla Grenoble'a yerleşmişti, Bost'un erkek kardeşi esirdi. Kimden bilgi alacaktım ki? Kendimi çok yalnız hissediyordum. Şimdiden bazı gizli yayınlar dolaşıyordu: Jean Texier'nin *Les Conseil à l'occupant*'ı (İşgalciye Öğütler) Rabelais'nin, *Pantagruel*'i; ama ben onların varlığından habersizdim. *N.R.F*'e gittim ve Brice Parain ile konuştum. Bana derginin yeniden yayımlanacağını söyledi; Paulhan Alman kontrolu altında dergiyi yönetmeyi reddetmişti: bu görevi Drieu üstlenmişti. Bana "Otto listesi"nden söz etti, bu, yayıncıların ve kitabevlerinin piyasadan kaldırmaları gereken kitapların listesiydi: Heine, Thomas Mann, Freud, Stekel, Maurois, General de Gaulle'un yapıtları vb. Ondan tek bir önemli şey öğrendim: Nizan öldürülmüştü; tam olarak nerede ve nasıl olduğu bilinmiyordu ama olay kesindi. Karısı ve çocukları Amerika'ya geçmişlerdi. Bunu öğrenince miğdem bulandı. Nizan ki ölümden bu denli nefret ederdi: öldüğünü hissetmiş miydi? En mükemmel kitabını yazmıştı, çok iyi bir kitaptı *La Conspiration* (Komplo). Kısa bir süre sonra yer ayaklarının altından kaymıştı; kendisini yeniden gözden geçirmişti ve kendisi hakkında yeniden bir karar vermekteyken ölmüştü. Bana, geleceğinin özellikle tam o sırada ondan kopartılmış olması, çok anlamsız geliyordu. Birkaç gün geçti ve dehşetle öğrendim ki, geçmişi de ondan kopartılmaktaydı.

Bir mektubunda Sartre esirlik arkadaşlarından komünist olan birinin bilmem ne sebeple geri gönderildiğini yazıyor ve bana adresini bildiriyordu; hemen B.'den telefonla randevu aldım. Komünistlerde neler olup bittiği pek bilinmiyordu; kimileri gizli, anti-emperyalist *Humanité*'ler (İnsanlık) yayımlıyorlardı ama bunlar Alman-

ya'ya karşı bir tür tarafsızlık uyguluyorlardı; sözde komünist denilen ve işbirliğinden söz eden el ilânları vardı. Bununla beraber, bunlardan kabarık bir sayının Alman karşıtı bir propaganda düzenlediği söylentisi dolaşıyordu. Her hâlükârda, madem ki Sartre bana B.'yi gidip görmeyi salık veriyordu, demek ki onunla temelde iyi anlaşıyordu. Sonuçta, B.'nin konforlu yazıhanesine girerken, ilginç şeyler öğrenme umudum vardı. Beni çok candan karşıladı ve Sartre'den verdiği haberler bana yeniden yaşama zevki aşıladı. Esirlik durumu, en azından stalaglarda,[1] oldukça çekilebilirdi; yemek azdı ama çalışılmıyordu; Sartre boş zamanlarından yararlanarak yazıyordu, kendisine birçok arkadaş edinmişti, yaşamı onu ilgilendiriyordu: bana mektuplarında anlattığı da buydu ama bunlara ancak yarı yarıya inanmaya cesaret edebilmiştim. O vakit B.'ye durum konusunda bazı bilgileri olup olmadığını sordum: neredeydik? Ne umut edilebilirdi? Neden korkulmalıydı? Ona göre yalnızca yaşlı duygusal kadınları ilgilendiren De Gaull'cülükten küçümsemeyle söz etti; kurtuluşun başka taraftan geleceğini ima etti; ondan başka aydınlatmalar istemedim, bana vereceği bilgi yoktu. Ama ona, bende ve diğer pek çok kimsede Alman-Sovyet antlaşmasının S.S.C.B.'ne duyduğumuz sempatiyi sarstığını ve Komünist Partiye güvenmeye yüreklendirmediğini söyledim. Bir kahkaha patlattı: Stalin'in beceriksizliğini yalnızca hiçbir politik eğitimi olmayan küçük-burjuvalar yanlış anlayabilirdi. Ama, koyu komünistler de bundan etkilendiler diye itiraz ettim: örneğin Nizan dedim. Yüzü ciddileşti: antlaşmadan sonra partiyi terk etmek için hain olmak gerekirdi. Nizan'ın bir hain olmadığı yanıtını verdim. Omuzlarını silkti: dingin bir küstahlıkla, Komünist Partiden yalnızca iki kişinin istifa ettiğini belirtti; bunlardan biri, bir kürtaj olayına karıştığı için polis tarafından alıkoyulan genç bir militan kadındı; öteki, Nizan'dı ve onun da uzun süredir İçişleri Bakanlığında göze çarptığı biliniyordu. Öfkeden soluğum kesildi: kim biliyordu? Nasıl biliniyordu? Biliniyordu: zaten istifa etmemiş miydi? Boş yere itiraz ettim ve içim bulanarak oradan ayrıldım. Bununla birlikte, bu iftiraların boyutlarını henüz ölçememiştim; olayda, Nizan'ı hiç kuşkusuz tanımamış kişilerce

[1] Stalag: 2. Dünya Savaşı sırasında Almanya'da er ve assubaylara ayrılmış esir kampları. (*Çev.*)

yanlış bilgilendirilmiş sandığım B.'nin içine düştüğü bir yanılgı seziyordum. Onu tanıyan kimselerce utanmadan yürütülen bir kampanya olduğundan kuşkulanmamıştım.

Brice Parain bana esirlerin geri dönmelerini gizemli yöntemlerle başarmış iki yazarın adını vermişti; ya bu tüyolar yanlıştı, ya da ben beceremedim: başvurularım hiçbir sonuç vermedi. Bir süre Sartre'dan haber alamadım ama endişelenmedim; B. ile görüşmem hiç değilse bana Sartre'ın durumu konusunda tam bir içrahatlığı sağlamıştı. Yeniden yazmaya koyulmaya karar verdim: bu bana bir inanç eylemi, bir umut eylemi gibi görünüyordu. Almanya'nın yenileceğini düşündürecek hiçbir şey yoktu; Hitler henüz hiçbir yenilgi tatmamıştı, Londra korkunç bombardımanlar altında mahvoluyordu, belki de nazi orduları yakında İngiltere'ye çıkartma yaparlardı; A.B.D. kılını kıpırdatmıyordu, S.S.C.B. pasif kalıyordu. Ama bir tür bahis tuttum: eğer yarın her şey batacaksa boşu boşuna yazmak için geçirilen saatlerin ne önemi vardı? Eğer bir gün dünya, yaşamım, edebiyat yeniden bir anlam kazanacak olursa, hiçbir şey yapmadan geçirilen bu aylar, bu yıllar nedeniyle kendimi kınayacaktım. Bu düşünceyle, sabahları ve ikindi üzerleri, romanımın son bölümlerini yazmak için Dôme'a yerleşiyordum; tümünü gözden geçirdim. Beni coşkulandırmıyordu; bu kitap, yaşamımın bitmiş bir bölümünü dile getiriyordu; ama tam da o dönemden kaçmakta acele ettiğim için, bu çalışmaya gayretle sarıldım.

Daha iyi anlamaya başladığım Hegel'i okumayı sürdürdüm; ayrıntılarda, zenginliği gözlerimi kamaştırıyordu; sistemin bütünü başımı döndürüyordu. Evet, evrensel yararına kendini ortadan kaldırmak, kendi yaşamım Tarih'in varacağı nokta çerçevesi içinde, ölümün de göz önüne alınışının gerektirdiği uzaklaşma ile düşünmek, çekici geliyordu: o vakit, dünyanın gidişinin bu küçücük anı, bir kişi, ben, ne kadar saçma görünüyordu! Niçin tam burada, şimdi, başıma gelenlerden, beni çevreleyen şeylerden, kaygılanacaktım ki? Ama yüreğimin en küçük bir hareketi bu düşünceleri yalanlıyordu: umut, öfke, bekleyiş, kaygı, kendilerini, tüm aşmalara karşı gösteriyorlardı; evrensel kaçıp sığınma gerçekte kişisel serüvenimin bir parçasından başka birşey değildi. Tutkuyla okumaya koyulduğum Kierkegaard'a yeniden uygun düşüyordum; onun istediği hakikat, Descartes'çı besbellilik kadar başarıyla kuşkuya meydan okuyordu;

ne Hegelci Sistem, ne Tarih, ne de Şeytan yaşanan gerçekliği artık başarısızlığa uğratamazlardı: "Ben, benim, ben varım, bu anda, bu yerde." Bu çatışmada, sırayla Spinoza ile Dostoyevski okuduğum günlerde, kimi kez edebiyatın bana işe yaramaz bir uğultu, kimi kez ise metafiziğin içi boş bir saçmalama gibi göründüğü gençliğimin kararsızlıklarını bulguluyordum. Şimdi, yaşama uygun düşen, bu dünyadaki varoluşuma değerini veren ve çekincesiz olarak kabul edebileceğim felsefeler öğrenmiştim. Gene de, aşmakta olduğum güçlükler nedeniyle, bazen varlığın kendisini hiçle eşitlediği o dingin ilgisizliğin düşü bana çekici geliyordu. Düşünsel açıdan, evrenle bireyin bu yüzleştirmesinde beylik olanın dışında birşey yoktu: ama benim için, bu, başkasının bilincinin keşfi kadar özgün, onun kadar somut bir deney oldu. Bunu bir sonraki romanımın konusu yapmayı düşündüm.

İlerledikçe, —ona duyduğum hayranlıktan vazgeçmeksizin— Hegel'den ayrı düştüm. Artık biliyordum ki, iliklerime kadar benimle aynı çağda yaşayanlara bağlıydım; bu bağımlılığın öteki yüzünü keşfettim: sorumluluğum. Heidegger beni, her varlıkta "insan gerçekliğinin" oluştuğu ve kendini gösterdiği konusuna inandırmıştı: ters yönde bir düşünceyle, herkes onu bütün olarak ortaya koyuyor ve tehlikeye atıyor; bir toplumun kendini özgürlüğe doğru atması ya da tepkisiz bir köleliğe alıştırmasına göre, birey de kendisini, insanlar arasında bir insan veya bir karınca yuvasındaki karınca gibi anlıyor: ama ortak tercihi yeniden tartışma konusu yapmaya, onu reddetmeye ya da benimsemeye hepimizin hakkı var. Her gün bu ikilemli dayanışmayı algılıyordum. Bu işgal altındaki Fransa'da, baskıya razı olmak için nefes almak yeterliydi; intihar bile beni bundan kurtaramaz, yenilgimi kutsardı; benim kurtuluşum, tüm ülkeninkiyle birleşiyordu. Ama bana baskıyla kabul ettirilen bu duruma gelince, pişmanlıklarım, bunu yaratmakta benim de payım olduğunu bana keşfettirmişti. Birey, onu çevreleyen evren içinde ortadan kalkmıyor: hareketsizliği içinde bile, bu evren onu desteklerken, üstünde etki yapıyor. Bu hakikatler bende çok derinlere yerleşti. Felâket şuydu ki, bunlardan pratik sonuçlar çıkartma yollarını göremiyordum. Geçmişteki hareketsizliğimi kınayarak, yaşamaktan, daha iyilerini bekleyerek yaşamda kalmaktan başka yapacak şey bulamadım.

Tiyatrolar yeniden kapılarını açmışlardı. Gece sokağa çıkma yasağı nedeniyle gösteriler akşam 8'de başlıyor ve 11'de bitiyordu. Dullin Théâtre de Paris'ye geçmişti; orada *Plutus*'ü yeniden oynadı. Marco rolünü bırakmıştı; Dullin Olga'ya kısa ama sevimli bir rol vermişti ve o da çok iyi oynuyordu; küçük Lüksemburg'lu kız Tissen eleştirmenlerin dikkatini çeken ilginç bir tip yarattı. Bir süre sonra, Kasım ortalarına doğru Dullin yeni bir gösteri sergiledi: Atelier'nin repertuarında olan Ben Jonson'un *La Femme Silencieuse*'ü (Sessiz Kadın). Son prova gecesine Olga ve Wanda ile gidecektim. Giyindim, otelden çıktım ve posta kutumda Sartre'ın esaret arkadaşlarından birinin karısının gönderdiği bir notu buldum; bana yeni adresini bildiriyordu. Sarardım. "Kranken-Revier, Stalag XII D." Onun için kaygılanmayı bırakmıştım ve işte o revirdeydi, belki tifüse tutulmuştu, belki de can çekişiyordu. Gene de tiyatroya uğrayarak gelemeyeceğimi söyledim. Almanca bilen Tissen bana Sartre'ın revirde olduğunu doğruladı. Bana bu adresi bırakan kadını görmeye çalışmak için metroya bindim; gözlerimde dehşet verici görüntüler canlanıyor, için için titriyordum. Kadın bana kapıyı açtı ve yüzümde, sesimde hissettiği korku onu hayrete düşürdü: evet, kocası ve Sartre her ikisi de revirdeydiler ve bu arpalıkta çok mutluydular; sözde hastabakıcılara yardım ediyorlardı, barakalara göre daha iyi ısınıyor, daha rahat yerlerde barınıyorlardı. Tiyatroya geri döndüm, birinci perdenin sonlarına doğru gittim. Bu ışıklar, bu kırmızı koltuklar, çene çalarak koridorlara yayılan bu kalabalık, hâlâ kafamı dolduran görüntülere ne kadar zıt düşüyordu: hasta yatakları, bir deri bir kemik kalmış ateşten kıvranan bedenler, cesetler! 10 Mayıs'tan beri iki dünya yanyana yaşıyordu: biri tanıdık ve kimi kez iç açıcı, öteki, korkunç. Bunları birlikte düşünmek olanaksızdı; ve biteviye birinden diğerine yaptığım hoyrat geçişler yüreğimi ve sinirlerimi haşince zorluyordu.

Sartre'm mektupları beni bütünüyle teskin etti. Gönderdiği mektuplar iki türdü: birinci tür, kurşun kalemle yazılmış, talimatlara uygun, toplam yirmi satır olanlar, öbürü, uzun, olağan mektupların benzeri, kentte çalışan arkadaşlarının gönderebilip posta kutularına kaydırabildikleri türden olanlar. Yazgısından çok hoşnuttu ve çok meşguldü; Cizvitlerle, evlilik bekâreti üzerinde tartışıyordu; yakında Paris'e dönebileceğini sanıyordu ama hemen olmasını iste-

miyordu çünkü Noel için sahneye bir piyes koyuyordu. Ondan sonra, gecikmeyecekti. Sanılırdı ki dönüş tarihi yalnızca ona bağlıydı: kaçmayı mı düşünüyordu? Ben kaçışı, korkunç derecede gözükara bir girişim olarak görüyordum: nöbetçiler ateş ediyordu, köpekleri salıveriyorlardı; korktum. Ama ülkeye geri yollanacak sivillerden söz ediyordu, sanki kendisi de o gruptaymış gibi. Kuşkusuz birşeyler çevirmekteydi. Telâşlanmamaya karar verdim.

Hemen hemen dengemi bulmuştum; ama yalnızlığımdan acı çekmeye devam ediyordum. 11 Kasım'da Champs-Elysées'de üniversite öğrencileri Almanlara öyle yüreklilikle meydan okudular ki, onlar da karşılık olarak üniversiteyi kapattılar. Ancak 20 Aralık'ta açıldı. Franco-Alman dostluğunu sağlamlaştırmaya yönelik maskaralığa verilmiş çok yerinde bir yanıttı bu: Aiglon'un[1] küllerinin Fransa'ya geri verilmesi. Ama bu gençlerden hiçbirinin açıkça nazizme hayır dediklerini duymamıştım. Benim kadar eli kolu bağlı insanlardan başkasını göremiyordum; onların hiçbirinin radyosu yoktu, ben B.B.C.'yi bile dinleyemiyordum. Gazetelerin yalanları arasından olayları nasıl çözümlemeliydi? *La Victoire* ve *Le Matin* dışında artık her gün *L'Oeuvre, Temps nouveaux* da yayımlanıyordu. Hepsi hararetle, bizi bu uçuruma Gide'in, Cocteau'nun, öğretmenlerin, Yahudilerin ve *Quai des Brumes*'ün (Rıhtımlar Üzerinde) sürüklediğini anlatıyorlardı. *Canard enchaîné*'nin parlak günlerinde çok sevdiğim gazeteciler —Henri Jeanson, Galtier-Boissière— *Aujourd'hui*'de bir ölçüde fikir özgürlüklerini koruduklarını iddia ediyorlardı; ama Alman bildirilerini ve çok sayıda Alman yanlısı makaleyi yayımlamaya zorunluydular: bu gizli anlaşmaların kendi küçük dolaplarından daha çok ağırlığı vardı. Jeanson'un bazı yazıları gene de aşırı şekilde saldırgan görünüyorlardı; birkaç haftalığına hapse atıldı ve ekibi dağıtıldı. Suarez gazetenin yönetimine geçti ve o da ötekilerin çizgisine geldi. Drieu'nün *N.R.F.*'i aralık ayında çıktı. Alain o kadar büyük bir öfkeyle barışçılıkta inat ediyordu ki onun işbirliği beni pek az şaşırttı. Ama niçin Gide günlüğünden parçalar yayımlıyordu? Dôme'da benim kadar şaşırmış olan Jean Wahl'e rastladım. Yakınlarım dışında birisiyle kızgınlığımı paylaşabilmek beni biraz olsun rahatlattı.

---

[1] Aiglon: Napolcon'un oğlu. (Çev.)

Buna karşın, ondan birkaç gün sonra tatsız bir sürpirzle karşılaştım. Onunla son konuştuğum zamanlarda Dullin bana eski "kaşarlanmış" şovenliğinin esinlediği "Boches"lar aleyhine nutuklar atmıştı. Théâtre de Paris'nin fuayesinde onunla ve Camille ile yemek yiyordum. Yemeğin ortasında, Camille, kesin bir tonla, Dullin'in tek söz söylemeden dinlediği bir inancını açıkça dile getirdi: madem ki nazizm kazanmıştı, onu benimsemek gerekirdi; Camille ya şimdi üne kavuşacaktı ya da hiçbir zaman: eğer devrini mahkûm ederse, onu nasıl basamak olarak kullanabilirdi? Bu inanca yürekten bağlanmıştı, çünkü artık şöhret saatinin geldiğine inanıyordu. Bana yanıtlandırılması olanaksız gibi gözüken bir kanıt ileri sürerek karşı çıktım: Yahudi kıyımı. Bana: "Oh!" dedi, "Bernstein yeterince uzun süre tiyatroyu yönetti: herkes sırayla." Ben de ağız kalabalıkhğıyla konuşmaya başladım; Camille, en görkemli maskesini takındı, elleri titreyerek, dudaklarında nazik bir gülümseme ile: "Kıyıma uğramış olsun ya da olmasın, karmında birşeyler olan insanlar her zaman işin içinden sıyrılırlar" dedi. Yaşadığımız koşullarda bu üç kuruşluk Nietzsche'ciliğin işe yaramazlığına dayanamadım ve neredeyse masadan kalkacaktım: Dullin'in sıkıntısı, nezaketi beni bundan alakoydu; ama son lokmamı yutar yutmaz kalktım; çok kızgın ve üzgündüm; onları uzun süre görmedim.

28 Aralık günü, Saint-Germain Bulvarından inerken, kırmızı bir afişin yer aldığı bir parmaklık önünde kalabalık gördüm:

DUYURU

Paris'ten Mühendis Jacques Bonsergent, Alman ordusundan bir kimseye karşı şiddet hareketinden ötürü Alman askeri mahkemesi tarafından ölüme mahkûm edilmiştir.

Kendisi bu sabah kurşuna dizilmiştir.

Bu kimdi? Ne yapmıştı? Hiçbir şey öğrenemedim.[1]. Ama ilk kez, dürüst işgalciler, bize resmen, baş eğmemekten suçlu bir Fransızı idam ettiklerini bildiriyorlardı.

[1] Sonradan öğrendiğime göre, Bonsergent, Havre Caddesinde kaza sonucu bir Alman subayını ilmekten suçlu bir arkadaşı yerine ceza çekmişti.

Boyun eğenler arasında da anlaşma yoktu. Paris basını Laval'ın politikasını destekliyor, Pétain onun istifasını istiyor, onun yerine önce Flandin'i, sonra Darlan'ı atıyordu. Déat'nın 1941 Ocak ayında kurduğu R.N.P. bazı noktalarda Doriot'nun P.P.F.'ne ve Bucard'ın Fransızcılığına ters düşüyordu; ama hepsi de Vichy'yi, Almanya'ya fazlasıyla gevşekçe hizmet etmekle suçluyorlardı. Buna karşın, serbest bölgede, Lejyon, André Gide'in Nis'de Michaux üstünde bir konferans vermesini engelleyerek "Ulusal Devrim"i destekliyordu. Bu uyuşmazlıkların, bu karmaşanın, bu nüans farklarının blok halinde işbirliğini reddedenler gözünde en ufak bir önemi bile yoktu. Bunlara olanak verenleri aynı tiksinti içinde karıştırıyorlardı. Gene de, Şubat ayında, haftalık dergi *Je suis partout* (Ben Her Yerdeyim) yeniden yayımlanınca irkildim; sanki ekip bir kolektif paranoyaya tutulmuştu. Yalnızca III. Cumhuriyetin tüm adamlarının, tüm komünistlerin, tüm Yahudilerin başlarını istemekle yetinmiyor, aynı zamanda, çok kısıtlı sınırlar içinde pes etmeden yazmaya çalışan karşı taraf yazarlarına karşı da büyük bir öfke kusuyorlardı. Kendilerinden geçmişçesine ihbarlarını çoğaltıyorlardı: Brasillach şöyle yazıyordu: "Talep ettiğimiz bir diğer hak daha var, o da ihanet edenleri bildirmek" Bunu uygulamakta da ihmalleri olmuyordu.

O kış bir öncekinden de soğuk oldu; günler ve günler boyu termometre sıfırın altını gösterdi. Kömür yoktu, odam ısıtılmıyordu; buz gibi çarşaflar arasında kayak pantolonum ve kazağımla yatıyordum. Temizlenirken titriyordum. Alman saati nedeniyle sabah çıktığımda sokaklar hâlâ gece karanlığında oluyordu. Biraz sıcaklık peşinde Dôme'a koşuyordum. Orası artık Almanlara yasak değildi ve ben kahve benzeri birşey yutarken, "gri fareler" masalarında yağ, reçel bulunduruyorlar ve garsona hazırlaması için gerçek çay paketleri veriyorlardı. Eskisi gibi dipteki girintilerin birinde çalışıyordum ama artık orada gazete okuyan ya da satranç oynayan sığınmacılar yoktu; yabancıların çoğu ve tanıdığım yüzlerin hemen hepsi ortadan kaybolmuştu. Zaman zaman, Adamov masamın önünde beliriyordu, gözleri her seferinde daha da açılmış, sonsuz bir soru ifadesi içinde. Bana "iyi misin?" diye her sözcüğün üstüne basarak soruyordu; soru yüzümün üstüne yerleşiyordu: "Düşündünüz mü? İyi olan ya da olmayan *bu* ne?" Bana göre, o devirde, etimolojiler

ve semboller üstünde çok fazla düşünüyordu. Onunla tanışmış olan Olga bana onun harika İrlanda efsaneleri ve bir sürü güzel hikâye anlattığını söylüyordu; kuşkusuz, birlikte görüldüğü "çarpıcı" ve en iyi kalite kadınları kendine böyle bağlıyordu; maalesef benimle derin söyleşileri arıyordu ve birbirimize uyum sağlayamıyorduk. Kâğıtlarımı inceliyordu: "Ama ne yazıyordunuz?" diye bana bir keresinde sordu. Cesaretle itiraf ettim: "Bir roman." "Bir roman?" diye yineledi, "gerçek bir roman? Bir başı, bir ortası, bir sonu olan mı?" Eskiden Max Jacob'un şiirleri karşısında şaşkına dönen babamın dostları gibi bir havası vardı. Bana, okul defterleri üzerine çiziktirilmiş ve ilerde kendisini de üzeceği gibi beni üzen *L'Aveu*'nün (İtiraf) müsvettesini okuttu.

Akşamlarımın çoğunu Flore'da geçiriyordum: hiçbir zaman oraya işgalciler ayak basmıyorlardı. Artık hiçbir gece klübüne gitmiyordum çünkü Almanlar hepsini istilâ ediyorlardı. Zenci Balosu kapanmıştı. Sinemadan da yoksun kalınca, tiyatro ile bu açığımı kapattım. Bilmem neden henüz Dullin'i *L'Avare* (Cimri) de görme fırsatım olmamıştı: orada o, diğer tüm rollerinden daha olağanüstüydü; dağınık gri meçler, afallamış yüzü, kırık sesi ile kaybettiği mücevher kutusunu çılgınlık nöbetleri geçiren yaşlı âşık çığlıklarıyla çağırıyordu; büyülenmiş bir büyücü havasındaydı. Mathurins'lerde, çok fazla soğuk oynanan Feydeau'nun *La Main passe*'i (Sıra Sende) beni güldürmedi. Bouffes-Parisiens'de Cocteau'nun sahneye koyduğu *Britannicus* çok tartışıldı. Aggrippine rolünde Dorziat'nın bir kadın şapkacısı kibarlığı olduğu bir gerçekti; ama Jean Marais'nin gençliği ve coşkusu sayesinde Neron modern bir kahraman haline gelmişti. Racine tazeliğine yeniden kavuşuyordu. Britannicus rolü gelecek vaat ettiği söylenilen yeni başlayan bir gence verilmişti: Reggiani. Onu Rouleau'nun sahnelediği ve Olga'nın da göründüğü Andréieff'in *Les Jours de notre vie* (Yaşamımızın Günleri) piyesinin provalarında da gördüm; bu oyunda, büyük bir komedi geleceği vaat ettiği söylenen bir başka genç aktör de parlıyordu: Parédès. Genelde, çok az çıkıyordum. Başlıca eğlencem müzik dinlemek, okumak, Olga, Bost, Bianca ve Lise ile sohbet etmekti.

Bana karşı takındığı çocukça tavırlara karşın Lise sevimsiz yaşını arkada bırakmıştı; bir mujik ağırlığı ile yürüyüp hareket ediyordu ama sarı ve parlak saçları altındaki yüzü çok güzelleşmişti. Flo-

re'a girdiği zaman olay yaratıyordu. Geçtiği her yerde parlaklığı ve alışılmamış davranışları yüzünden dikkat çekiyordu. Kahvelere alışık değildi; ilk zamanlar garsonlara elini uzatıyor ve onlara "Mösyö" diyordu. Onu iyi anlamaya başlıyordum. Uyruksuz ve de anlaşamayan bir ana-baba tarafından sevgiden yoksun olarak büyütülmüş bir genç kız olarak genel bir yoksunluk duygusu çekiyordu; tepki olarak kendisine her şey üstünde ve herkese karşı mutlak haklar tanıyordu. Başkası ile ilişkisi, önyargılı dilek ve isteklere değgin bir çatışma idi. Kendisi gibi ülkesiz ve yoksul olan arkadaşı Tania ile yüce gönüllü olabiliyordu. Ama tüm Fransızlara, olabildiğince sömürülmeleri gereken ayrıcalıklı pis herifler gözüyle bakıyordu: ona hiçbir zaman yeterince verilmiyordu. Sorbonne'a yazılmıştı ve felsefe sertifikaları hazırlarken aynı zamanda dostluklar da kurmaya çalışıyordu; hoşuna giden kızlara ve oğlanlara beklenmedik bir biçimde yaklaşıyor ve genelde onları ürkütüyordu: ya onun kendilerine verdiği randevulara gelmiyorlar ya da ilk görüşmeden sonra kaçınıyorlardı. Sonunda yirmi yaşlarında, oldukça hoş, çok iyi giyimli, gayrimenkul sahibi zengin bir ailenin oğluna kancayı atmayı başardı; genç, çok konforlu bir garsoniyerde yaşıyordu ve ona orada onunla birlikte yaşamasını önerdi: Lise baba evini terk etmeyi büyük bir şevkle istiyordu ve fırsatın üstüne atladı. Bir sabah Dôme'a giderken önüme koştu: "Biliyor musunuz André Moreau ile yattım: çok eğlenceliydi!" dedi. Ama André'den nefret etmeye başladı: parasım, sağlığını sakınarak yaşıyordu, tüm örf ve adetlerin önünde eğiliyordu, tırnaklarının ucuna kadar Fransızdı; her zaman aşk yapmak istiyordu ve sonunda Lise bundan sıkılıyordu; cinsel ilişkilerinden bir paralı asker kabalığıyla söz ediyordu. Annesi onu André ile kalmaya yüreklendiriyordu: iyi bir partiydi, belki sonunda onunla evlenebilirdi. Onların suç ortaklıkları onu kudurtuyordu; eğer ben ona her ay biraz para verseydim her ikisine de tekme atacaktı, bana dediğine göre; ama ona bu parayı veremiyordum ve beni neredeyse onu kötü yola düşmeye zorunlu kılmakla suçluyordu. Ona karşı zamanımı cimrice harcamamdan dolayı da bana kızmayı sürdürüyordu: "Siz bir buzdolabı içinde bir saatsiniz!" diye yakınıyordu. Olga ile hiç anlaşamıyordu ama Wanda ile bazı benzerlikleri vardı ve birkaç kez birlikte çıktılar; bir genel prova gecesi tiyatroya gittiler ve antraktta Lise sarmısaklı bir sosis parçasını

paketten çıkarttı ve koltuğundan kalkmadan onu yedi: Wanda bundan biraz sıkıldı. Lise Bost'a sempati duyuyordu ama Sartre'dan söz edince onu çileden çıkartıyorduk. "Sizin Sartre'ınız kendini yalancı bir deha olarak görüyor!" diyordu bana. Onun esir düşmesine seviniyordu: "Yoksa eminim ki benimle hiç görüşmezdiniz!" Gülerek açıklıyordu: "Başınıza küçük sıkıntılar gelmesinden nefret etmiyorum." Topluma uyum sağlamış insanlara karşı duyduğu düşmanlık ondaki skandal zevkini ve aynı zamanda sözünü ettiğim karamsarlığını açıklıyordu: kimseye değil, yalnızca mantığa ve deneye güveniyordu. Cesur değildi; kendini tehlikede görürse kaçıyordu. Ama onu, bütün gücüne karşın bir adamın ondan daha güçlü olduğuna inandıramamıştım. Bir öğleden sonra, Quartier Latin'in ıssız bir sokağında üç oğlan yolunu kesti ve onlardan biri belini çimdikledi; Lise ona bir yumruk attı: kendini yerde, kanayan bir burun, kırılmış bir dişle bulunca çok şaşırdı. Ondan sonra erkek düşmanlarla boy ölçüşmekten vazgeçti; ama, paylamalarıma karşın, üstün geleceğinden emin olduğu zamanlar şiddete kolaylıkla başvuruyordu. Onun eski sınıf arkadaşlarından Geneviève Noullet, sağır ve öyle budala bir kız ki üniversite sınavım, nasıl verdiğini hiç anlayamamıştım, bazen Camille-Sée Lisesinin kapısında çıkışta beni beklemeye gelirdi. Onunla konuşmayı reddediyordum ama peşimden sokaklarda ve metro koridorlarında seyirtmeyi sürdürüyordu; kolumu yakalıyordu: "Matmazel, dostunuz olmak istiyorum!" Onu kovalıyordum. Bana seremoniyle yazılmış küçük mektuplar yolluyordu: "Yarın birlikte Louvre müzesine gidemez miyiz? Saat 3'te Sèvre-Croix-Rouge metrosunda olacağım." Yanıt vermiyordum. Ve gene liseden çıktığımda orada beni bekliyordu. Bazen Lise'in benimle randevusu oluyordu ve Noullet'nin üstüne yürüyordu: "Bas git buradan!" "Burada durmaya hakkım var?" diyordu sağır kız; genelde korkup kaçıyordu. Ama bir kez, Lise'in yöntemlerini benimseyerek, adımlarını bize uydurdu; Lise üstüne atladı ve araya girmeme fırsat bulamadan kızı dövdü. Noullet hıçkırarak kaçtı. Akşam, ailemin kapısını çaldı ve anneme büyük bir gül buketi sundu; bukete özürlerini içeren bir kart iliştirmişti. Bir süre sonra ondan bir mektup aldım: "Matmazel. Ailemin içinde ve her yerde sıradan biri olmak çok zor. Bundan bıktım, vaz geçiyorum. Bundan böyle, kendimi size adıyorum. Tüm güzelliklerim size ait ve ben de

sizinkilere tapacağım. Çevrenize haberi yayın." Ondan başka hiçbir haber alamadım. Ama Lise, onun aklî dengesinin bozuk olduğunu kabul edemeyecek kadar ondan nefret etmekten zevk alıyordu; elverişli bulduğu ya da bilmezlikten gelmekten hoşlandığı her türlü şeye karşı köktenci bir biçimde kördü. Buna karşın, anlamak istediğini anlıyordu; dikkat çekici entelektüel yetenekleri vardı; Sorbonne'da öğretmenleri onunla ilgileniyorlardı; Gilson'un dersinde yaptığı bir konuşma ona büyük tebrikler sağlamıştı. Benim yazdığımı görmekten sinirleniyordu ama cam beni taklit etmek istedi; çocukluğu, ailesi, izci albayıyla aşkı konularında canlı, sert, çok hoş bir anlatıya başladı. Aynı zamanda çok sevimli komik resimler yaparak da eğleniyordu. Benim gözümde canlılığı, yetenekleri, sevimsizliklerinin pek çok üstündeydi.

Bir akşam, Mart sonunda, akşam yemeğinden otelime dönünce, posta kutumda Sartre'dan bir not buldum: "Trois-Mousquetaires kahvesindeyim." Koşarak Delambre caddesini ve Gaîté Caddesini tırmandım ve kalın mavi perdelerinin arkasında kızıl yansılar yapan kahveden içeri nefes nefese girdim: hiç kimse yoktu. Bir banketin üstüne çöktüm; beni tanıyan garsonlardan biri yaklaştı ve bana bir küçük kâğıt uzattı. Sartre iki saat beklemişti ve sinirliliğini yatıştırmak için bir tur atmaya gitmişti; dönecekti.

Birbirimizi yeniden bulmakta hiç bu kadar güçlük çekmemiştik; ama o gece, ertesi gün ve daha birkaç gün, Sartre beni şaşırttı: benim aylardır içinde yaşadığım dünyayı hayalinde kötü canlandırdığı kadar benim de hayalimde kötü canlandırdığım bir dünyadan geliyordu ve tam tamına aynı dili konuşmadığımız hissine kapılıyorduk. Bana önce kaçışını anlattı. Lüksemburg sınırı yakındı, oldukça çok sayıda esir, orayı geçmeyi başarıyordu: kampta bir organizasyon oluşmuştu, kaçmak isteyenlere kart, giysi buluyor ve onları kamp sınırlarından çıkartmak için olanaklar düzenliyordu; bu organizasyonun üyeleri yaşamlarını tehlikeye atıyorlardı, buna karşın şanslarını deneyenler için bir tehlike yoktu; yakalanırlarsa pek az bir ceza alıyorlardı. Sartre önce yürüyerek Lüksemburg'a gitmeyi tasarlayan bir küçük gruba katılmayı düşünmüştü. Ama uzun süreden beri başka bir çözüm düşünüyordu ve aniden o yola başvurma olanağı doğmuştu. Stalag'da yollardan, köylerden toplanan oldukça çok sayıda sivil de bulunuyordu; Almanlar onları ülkelerine geri

göndereceklerine söz vermişlerdi ve günün birinde, bunu yapmaya karar verdiler. Askerî belge gösterilerek sivil olunduğu kanıtlanıyordu: asker olmak için çok genç ya da çok yaşlı olanları ya da çürüğe çıkartılanları Almanlar salıveriyordu. Belgeleri tahrif etmek çocuk oyuncağıydı; ihtisaslaşmış bir ekip çok güzel sahte mühürler yapıyordu. Aksilik oydu ki, Almanlar da bundan kuşkulanıyorlar ve isteklileri uzun bir sorgudan geçiriyorlardı; gene de bunu bir devlet meselesi yapmıyorlardı; belli bir sayıda adamı sivil sıfatıyla geri yollayacakları kararlaştırılmıştı: ayırım tam adil olmasa da bu onların sorunu değildi. Yani inceleme hızla yapılıyordu ve doktorun kararı, keyfine bağlıydı. Sartre'dan önceki esir kurnaz davranamadı. "Hangi hastalıktan rahatsızsınız?" sorusuna "Kalp çarpıntılarım var." yanıtını verdi. Bahane geçersizdi, bu tür rahatsızlıklar taklide elverişliydi ve o anda kontrol edilemiyordu: beceriksiz esir bir tekmeyle kampın içine yollandı. Sırası gelince Sartre, göz kapağını çekti, neredeyse ölü gözünü acıklı bir şekilde açığa çıkartarak: "Denge bozukluğu" dedi. Doktor bu gerçekten tatmin oldu ve Sartre sivillerin grubuna yollandı. Başaramasaydı, sekiz gün sonra, tasarladığı gibi yaya olarak kaçacaktı. Zaten hiçbir zaman, esaretinin yıllarca sürebileceğini düşünmemişti. İyimserliği, olaylar tarafından sarsılmamıştı.

Ben de, ne bu dokuz ay boyunca gösterdiği canlılık, ne de bu süredeki merak dolu yaşam tarzı karşısında şaşırmadım. Beni afallatan, ahlâkçılığının katılığı oldu. Karaborsa mı yapıyordum? Zaman zaman biraz çay satın alıyordum: bu çok fazla, diyordu. Mason ya da Yahudi olmadığımı beyan eden belgeyi imzalamakla hata etmiştim. Her zaman Sartre, fikirlerini, tiksintilerini, yeğlemelerini buyurgan bir tavırla belirtmişti; ama hiçbir zaman bunları evrensel birer özdeyiş şeklinde sunmamıştı; görevin soyut kavramı onun hoşuna gitmiyordu. Ben onu inançlarla, öfkelerle, tasarılarla karşı karşıya bulacağıma kendimi hazırlamıştım ama ilkelerle dolup taşacağını beklemiyordum. Yavaş yavaş bunun nedenlerini anladım. Her gün Almanların, işbirlikçilerin, ilgisizlerin karşısında kalmaya zorunlu olan Stalag'ın faşist olmayan kişileri bir tür kardeşlik bağı kurmuşlardı; zaten az sayıda olan bu insanlar gizli bir yeminle bağlıydılar: boyun eğmemek, her türlü ayrıcalığı reddetmek. Diğerlerinden ayrı kalan herkes bu ilkeyi tüm katılığı içinde uygulamaya ken-

di kendine yemin etmişti. Ama durum Stalag'da Paris'tekinden daha kolaydı çünkü bu kentte nefes almak bile bir gizli anlaşma içeriyordu. Sartre esaret yaşamının gergin, belirli ve yalın havasından vazgeçerken üzülmedi değil; ama sivil yaşamda, uzlaşmazlığı biçimciliğe dönüşecekti ve o da yeni koşuluna yavaş yavaş alıştı.

Bu ilk akşam, beni bir başka şekilde daha şaşırttı; Paris'e döndüyse bu özgürlüğün tadına varmak için değil, harekete geçmek içindi. Nasıl? diye ona sordum allak bullak olmuş halde: o denli yalnız, o denli güçsüzdük ki! İşte bunun için, dedi bana, bu yalnızlığı kırmak, birleşmek, direnişi organize etmek gerekliydi. Kuşkuluydum. Sartre'ın daha önce de birkaç sözcükle beklenmedik olanaklar yarattığını görmüştüm, bu kez kendini gerçekleşemeyecek hayallerle avuttuğundan kuşku duyuyordum.

Herhangi bir şeye başlamadan önce kendisine bir dinlenme süresi tanıdı; Paris'te dolaştı, dostlarını gördü. Onu eğlendiren koşullarda Lise ile tanıştı. Sartre'ın dönüş haberini hoşnutsuzlukla karşılamıştı. Ailesinde yemeğe gittiği ilk gün bana Passy'de onların mahallesinde randevu verdi. Hava çok güzeldi ve Montparnasse'a doğru yürüyerek gittik: bir araba kapısının aralığında kendini hızla geri çeken Lise'i tamdım. Tüm yol boyunca bizi, beceriksizce açıkhava metrosunun sütunlarının arkasına gizlenerek izledi. Biz Biard kahvesinin terasına oturduk ve o da karşı kaldırıma geçip bize kötü bakmaya başladı. Ona el ettim, o da sakarca salınarak yaklaştı; Sartre ona gülümsedi ve oturmaya davet etti; sonunda o da gülümsedi ve gitti. Ama Sartre'a, daha az sevimli davransaydı ya da ondan hoşlanmasaydı, bu amaçla yanında getirdiği uzun sivri bir çengelli iğneyi ona kanatıncaya kadar batıracağını söyledi. Bu tehdidin Sartre'ı dehşete düşürmediğini görünce de çok alındı.

Ama onunla bu kadar kolay başa çıkılmazdı. Bu olaydan birkaç gün sonra Sartre'ı Dôme'da bekliyordum ve bir süre sonra endişelendim: genelde o da benim kadar dakikti. Bir saat geçti, hatta daha da fazla. Başı derde mi girmişti? Durumu yasal değildi ve artık çok kaygılanıyordum. Göründüğünde, peşinde yüzünü saçlarının arkasına gizlemeye çalışan Lise vardı: "Ona kızmayın" dedi Sartre. Dôme'un kapısında ona yaklaşmıştı: Marco'nun orada olduğunu, inadına bizi saatlerce rahatsız edeceğini anlatmıştı; Marco'dan kurtulduktan sonra gideceğim Trois Mousquetaires'de beni

beklemesini Sartre'dan rica etmiştim. O da onunla gitmişti ve sohbet etmişlerdi. Ve Sartre benim gecikmeme şaşırınca da sükûnetle: "O gelmeyecek. Randevu başka yerdeydi." demişti. Sartre şaşkınlıkla: "Ama bu yalan neden?" diye sormuştu. "Sizinle konuşmak istiyordum; kiminle karşı karşıya olduğumu bilmek istiyordum" dedi. Gerçeği ağzından almak için Sartre'ın çok çaba harcaması gerekmişti. Sonradan, onun varlığına rıza gösterdi, hatta onunla çok iyi dost oldu.

Yasal olarak kurallara uygun olmak isteseydi Sartre'ın kendisini serbest bölgede, Bourg'da terhis ettirmesi gerekirdi. Ama Üniversite o kadar titiz davranmadı; Pasteur lisesindeki görevine onu yeniden getirdiler. Bir süre sonra, genel müfettiş Davy'nin onunla Almanlar, Vichy ve işbirliği konularında bir söyleşisi oldu, birbirlerini, gerisini söylemeye gerek kalmadan anladılar ve Davy bir sonraki yıl ona Condorcet lisesinin yüksek okul hazırlık sınıfını vermeyi vaat etti.

Böylece Sartre Paskalya tatilinden sonra derslerine yeniden başladı ve politik ilişkiler aramaya koyuldu. Eski öğrencilerini gördü; savaşta piyade yüzbaşısı olarak görev yapan Merleau-Ponty ile görüştü. Algılama üzerine bir tez hazırlıyordu; Öğretmen Okulunda felsefe doçentliğine hazırlanan şiddetle Alman karşıtı olan kimseleri, bunlar arasında aynı zamanda hem fenomenoloji hem de Marksizmle ilgilenen Cuzin ve Desanti'yi tanıyordu. Bir öğleden sonra, yeniden oturmaya başladığımız Mistral otelindeki odamda ilk toplantımız oldu. Cuzin, Desanti, onların üç dört arkadaşı, Bost, Jean Pouillon, Merleau-Ponty, Sartre ve ben vardık. Desanti, güleç bir yırtıcılıkla, bireysel suikastler düzenlemeyi önerdi: örneğin Déat'ya karşı. Ama hiçbirimiz kendinin bombalar imâl etmeye ya da el bombası atmaya elverişli koşullarda olduğunu sanmıyordu. Başlıca uğraşımız, şimdilik, bilgiler toplayıp onları bülten ya da el ilânları ile yaymak olacaktı. Bizimkine benzer kuruluşların çok sayıda olduğunu oldukça çabuk öğrendik. "Pentagone"un yöneticilerinin sağcı olmalarına karşın Sartre onlarla ilişki kurdu; gençlik arkadaşlarından biriyle, İngiltere için istihbarat yapan bir İngilizce hocası olan Alfred Péron ile buluştu. Birkaç kez, Clermont'da "İkinci Kol" hareketini kuran ve Auvergne ile Paris arasında gidip gelen Cavaillés ile buluştu. Bu buluşmaların birine Closerie des Lilas'ya

Sartre ile birlikte gittim: Cavaillés randevularını hep orada ya da Petit-Luxembourg bahçelerinde veriyordu. Bütün bu gruplaşmaların ortak nitelikleri vardı; önce insan sayılarının kısıtlılığı, sonra da tedbirsizlikleri. Duvarların kulakları olabileceği otel odalarında ya da okulun odalarında toplanıyorduk. Bost sokaklarda bir teksir makinesiyle dolaştı; Pouillon tıka basa el ilânı dolu bir evrak çantası taşıyordu.

İlişkiler kurma ve bilgi verme işimizin dışında, uzak bir amacımız da vardı: geleceği hazırlamak gerektiğine inanıyorduk. Eğer demokrasiler kazanırsa, solun yeni bir öğretiye gereksinimi olacaktı: biz, bir araştırmalar, tartışmalar, düşünceler bütünü tasarlayarak bu öğretiyi işler duruma getirmeye çalışmalıydık. Programımızın özü —uzlaşmalarının derin sorunları ortaya koyduğu— iki sözcükten oluşuyordu: "Sosyalizm ve Özgürlük" Bununla beraber, bir bozgun olasılığını da gözönüne alarak Sartre, ilk bültende, Almanya'nın savaşı kazanması durumunda bizim görevimizin barışı ona kaybettirmek olduğunu açıkladı. Gerçekten de, zafere inanmamız için hemen hemen hiçbir nesnel nedenimiz yoktu. "Çöl savaşı" mihver devletlerin aleyhine dönmüştü; Rommel'in kumandasındaki Alman birlikleri ve İtalyanlar Mısır'da Marsah-Matrouk'a varmışlardı. İtalyanlar tüm Yunanistan'ı ellerinde tutuyorlardı; Balkanlardan kovulan İngilizler artık Avrupa'da en ufak bir üsse sahip değillerdi. İşbirlikçiler baskın çıkıyorlardı. Yahudi kıyımı genişliyordu. Artık Yahudilerin hiçbir işletmeye sahip olma, yönetme hakları yoktu; Vichy onlara kendilerini yeniden saydırmalarını emretti ve üniversite öğrencileri için bir eleme sınavı koydu. Binlerce yabancı Yahudi Pithiviers'de bir kampa kapatıldı ve Almanya'ya gönderilmeye başlandı. Bu önlemleri haklı çıkartmak için Reich'ın propagandası, Paris sinemalarında *Yahudi Süss* filmini oynatmak oldu. Filmin oynadığı salonların boş olduğu bana söylendi: Paris'lilerin çoğu gibi ben de hiçbir Alman filmini izlemeye gitmiyordum. Umudumuzu korumak istiyorduk ama ufuk karanlıktı.

Gene de, Rudolph Hess'in kendisini İngiltere'ye paraşütle indirttiğini öğrenince yürekten güldük, bu serüveni gizlemek isteyen Almanların çabaları, gerçeğin patlamasıyla bozulmaları bizi iki üç gün eğlendirdi. Sonra söylentiler dolaşmaya başladı: Reichs-

wehr[1] İngiliz kıyılarına bir çıkartma denemiş, geri püskürtülmüş; feci şekilde yanmış Alman askerlerinin hastanelerde görüldüğü söyleniyordu. Her halükârda, bir yıl önce Hitler İngiltere'nin çok yakın işgalinden söz ettiği zaman blöf yapmıştı. Haziran ayında, S.S.C.B.'ne saldırdı. Yeni bir "yıldırım savaşı" başarmasından korkulabilirdi; Kızıl Ordu çöktü, Stalin hattı delindi, Kiev düştü, Leningrad kuşatıldı. Bununla beraber, ülkenin uçsuz bucaksızlığı gözönüne alınırsa S.S.C.B.'nin kuşkusuz Polonya ya da Fransa'dan daha güçlükle ezilebileceği kesindi; birkaç ay dayanırsa, ünlü Rus kışı Napolyon'u yendiği gibi belki Almanların da üstesinden gelebilirdi.

Fransa'da, S.S.C.B.'nin savaşa girmesi, Déat, Deloncle ve diğer eski Cagoulard'ların yönettiği L.V.F.'nin kurulmasına yol açtı; komünistlerin durumunu trajik bir şekilde aydınlığa kavuşturdu. Uzun süreden beri basın onları İngiliz yanlılığı ve hatta De Gaulle'culukla suçluyordu, onların gizli olarak direnişi organize ettikleri bilinmiyor değildi; şimdi, her türlü kuşku ortadan kalkmıştı, onlar vatan hainiydiler; Paris yöresinde hiç zaman yitirmeden onlki binini tutukladılar.

İşte o dönemde, Paris duvarlarında, metronun fayanslarında, ingiliz zafer sembolü V'ler çiçek açmaya başladı; bunların hızla çoğalmasına engel olmaya güçleri yetmeyen Almanlar, *Victoria* özdeyişini benimseyerek bütün kente, özellikle Parlamentonun cephesine ve Eyfel kulesine V'ler yapıştırarak yanıt verdiler. De Gaulle'cülerin amblemi Lorraine haçı da hızla çoğalmaya başladı.

Sartre yeniden çalışmaya koyulmuştu; Alzas'ta ve daha sonra da Stalag'da hazırladığı felsefî yapıtı yazmayı beklerken, *Akıl Çağı*'nı bitiriyordu. Sempati duyduğu yaşlı bir gazeteci, Delange, ona yönetiminde yeniden çıkacak olan *Comoedia* haftalık dergisinde yazınsal fıkralar yazmayı önerdi; söylediğine göre, yalnızca edebiyat ve sanata ayrılmış olan bu dergi her türlü Alman denetiminin dışındaydı. Sartre kabul etti. *Moby Dick*'in çevirisi yeni basılmıştı, Sartre bu olağanüstü kitaptan söz etmeyi istedi ve ilk yazısını ona ayırdı. Bu aynı zamanda sonuncusu oldu çünkü, *Comoedia* yayımlanınca Sartre, bu derginin Delange'ın söylediğinden ve de hiç kuş-

[1] Alman Ordusu kolluk kuvveti. *(Çev.)*

kusuz umduğundan daha çok bağımlı olduğunu anladı. Bu gazeteci zaten dergisine basının geri kalan bölümünden belirgin bir şekilde ayrılan bir ton vermesini bildi; *Je suis partout*'nun (Ben Her Yerdeyim) giriştiği hafiyelikçiliği protesto etti; faşist değerlere ve Vichy hükümeti yanlısı ahlâkçılığa kaşı gelen yapıtları savundu. Gene de, direnişçi aydınların üzerinde anlaştığı ilk kural, işgal altındaki bölgenin gazetelerine yazı yazmamaları gerektiğiydi.

Sartre döndüğünden beri, yüreğim huzura kavuşmuştu; ama eski dönemlerdekinden bir başka türde. Olaylar beni değiştirmişti; Sartre'ın o zamanlar benim bölünmüş kişiliğim, "Şizofrenim" diye adlandırdığı durumum, gerçekliğin ona benimsettiği yalanlamalara boyun eğmişti. Sonunda, yaşamımın kendime anlattığım bir öykü değil, dünya ile benim aramda bir uzlaşma olduğunu kabulleniyordum; bu arada, hoşnutsuzlukları, düşmanlıkları bir haksızlık gibi görmekten vazgeçmiştim; onlara karşı isyan etmek yersizdi, onlardan kaçınmanın ya da onlara katlanmanın bir yolunu bulmak gerekiyordu; aşmam gerekecek belki çok zor saatlerim olacaktı, belki sonsuza dek onların içine gömülecektim: bu fikir beni incitmiyordu. Her şeyden vazgeçmenin bir çeşidi olan bu tutumumla, şimdiye dek hiç hissetmediğim bir aldırmazlık kazandım. İlkbahardan, yazdan yararlandım; romanımı bitiriyordum; bir başka kitap için notlar alıyordum.

Tiyatroya az gittik, pek de hoşlanmadan; "ehlileşmiş cadaloz" tipinde Marguerite Jamois hiç de inandırıcı değildi ve Cocteau'nun *La Machine à écrire*'i (Yazı Makinası) diğer piyesleri düzeyine erişmiyordu. Laubreaux Cocteau'ya *Je suis partout*'da (Ben Her Yerdeyim) kabaca hakaret edince Marais onun yüzünü dağıttı, bu da bizi rahatlattı. Margaritis'ler —"Octobre" (Ekim) grubunun iki eski üyesi— *Les Chesterfollies*'yi sahnelediler; bu yapıtın esini ve bazı türükleri melankolik biçimde savaş öncesinin son dönemlerini anımsatıyordu: orada sakallı ve işportacı kılıklarında Deniaud'ya yeniden rastlanıyordu. Roland-Garros Stadyumunda Barrault Labisse'in dekorları ve Honegger'in bir müziğiyle *Les Suppliantes*'ı (Yalvaran Kadınlar) sahneye koydu. Aktörler M.H.Dasté tarafından çizilmiş kostümler, maskeler, yüksek ve kalın tabanlı Yunanlı trajedi ayakkabılarını taşıyorlardı; oyunda çok sayıda figüran vardı. Dramdan önce Obey'in kısa bir piyesi —*Huit Cents Mètres* (Sekizyüz Met-

re)— sporun onuruna sahneleniyordu, oyun yavandı ama Barrault'nun, Cuny'nin, Dufilbo'nun, Legentil'in ustalık ekollerini ve Jean Marais'nin güzelliğini değerlendirme olanağı sağlıyordu. Bir piyes yazma projesini Sartre, *Suppliantes*'lar dolayısıyla tasarladı. Her iki Olga da oynuyorlardı. Barrault onları seviyordu ve provalar sırasında Olga'lar ona sonunda gerçek bir rol oynamak için nasıl davranmaları gerektiğini sordular: "En iyi yol, dedi Barrault, birisinin sizin için bir piyes yazması." Ve Sartre da "Bu niye ben olmayayım?" diye düşündü. Stalag'da bir piyes yazmış ve sahnelemişti: *Bariona;* bu "dinsel oyun"un görünen konusu İsa'nın doğuşuydu; aslında, dram, Filistin'in Romalılar tarafından işgal edilmesini işliyordu ve esirler yanılmamışlardı: Noel gecesi yapılan bir direniş çağrısını alkışlamışlardı. İşte gerçek tiyatro diye düşünmüştü Sartre: ortak bir durumla bağlı olunan bir seyirci kitlesine bir çağrı. Bu ortaklık, Almanların ve Vichy'nin her gün pişmanlıklara ve boyuneğmeye zorladığı tüm Fransızların arasında vardı: Onlara başkaldırmaktan, özgürlükten söz etmenin bir yolu bulunabilirdi. Sartre, aynı zamanda temkinli ve saydam olabilecek bir konu aramaya başladı.

O ilkbaharda, yeni bir dostluk kurduk; Lise sayesinde Giacometti ile tanıştık; uzun zamandan beri, güzel madenî yüzünün, saçlarının çalı gibi halinin, aylak tavırlarının dikkatimizi çektiğini daha önce de söylemiştim. Onun heykeltraş ve İsviçreli olduğunu öğrenmiştim; bir otomobil tarafından ağır yaralandığını da biliyordum: bu nedenle bir bastona yaslanıyor ve topallıyordu. Sık sık güzel kadınlarla görülüyordu. Dôme'da Lise'i fark etmiş ve onunla konuşmuştu, Lise onu eğlendirmişti ve Giacometti ona sempati duymuştu. Lise onun akıllı olmadığını söylüyordu: Ona Descartes'ı sevip sevmediğini sormuştu, o da ters bir yanıt vermişti; böylece Lise onun kendisini sıktığına karar vermişti; ama Giacometti ona Dôme'da masalsı bulduğu yemekler sunuyordu: karnını doyurduğu talebe lokantalarında doyamayacak kadar genç, sağlıklı ve oburdu; onun davetlerini hiç vakit kaybetmeden kabul ediyordu; ama daha son lokmasını çiğnerken ağzını siliyor ve kalkıyordu. Onu alakoymak için Giacometti, Lise'in birincisi kadar neşeyle yuttuğu bir ikinci yemek ısmarlamayı icat etmişti; onu da bitirince, acımasızca kalkıp gidiyordu. "Ne kaba kadın!" diyordu Giacometti bir tür hayranlıkla; ve öç almak için bastonuyla baldırlarına hafif hafif vuruyordu.

Bir keresinde onu La Palette'e çok sıkıcı insanlarla birlikte davet ettiğinden yakınmıştı; tüm söyleşi boyunca esnemişti; sonradan bu sıkıcı insanların adlarını öğrendik: bunlar Dora Marr ve Picasso idiler. Heykeltraşın atölyesi, Lise'in Paris'in dört bir köşesinden çaldığı bisikletleri gizlemek için pek elverişli bulduğu bir avluya açılıyordu. Ona, Giacometti'nin yapıtları konusunda ne düşündüğünü sordum, dalga geçermişçesine güldü: "Bilmiyorum: o kadar küçük ki!" Heykellerinin bir toplu iğne başından büyük olmadıklarını iddia ediyordu. Nasıl yargılamalı? Tuhaf bir çalışma tarzı var, diye ekliyordu; bütün gün boyunca yaptıklarını gece kırıyordu, ya da tersine. Bir gün, atölyesini dolduran heykelleri bir el arabasına doldurup Seine nehrine savurmuştu.

İlk rastlaşmamızın koşullarını anımsamıyorum; sanırım Chez Lipp'deydi; derhal, Giacometti'nin zekâsı konusunda Lise'in yanıldığını anladık; bol bol aklı vardı hem de en iyi cinsten: gerçekliğe uyum sağlayan ve ondan hakiki anlamını çekip çıkartan türden. Hiçbir zaman bir söylentiden, yaklaşık varsayımlardan tatmin olmuyordu; olaylara doğrudan gidiyor ve onları sonsuz bir sabırla kuşatıyordu; bazen şansı oluyor ve olayları bir eldiven gibi ters çevirebiliyordu. Her şey onun ilgisini çekiyordu: merak, onun tutkulu yaşama aşkının aldığı şekildi. Bir otomobil tarafından devrildiğinde, bir tür eğlenceyle şunu düşünmüştü: "Böyle mi ölünüyor? Bana ne olacak?" Ölüm bile onun gözünde canlı bir deneydi. Hastanede kaldığı sürede her dakika ona beklenmedik bir açmlama getirmişti ve neredeyse istemeyerek hastaneden çıkmıştı. Bu susamışlık yüreğime işliyordu. Giacometti söz söyleme yeteneğinden kişiler, dekorlar biçimledirmek, onları canlandırmak için ustalıkla yararlanıyordu; o, çok ender rastlanan, sizi dinlerken zenginleştiren kimselerdendi. Sartre ile arasında daha da derin bir benzerlik vardı: her ikisi de, biri edebiyat öbürü sanat üzerine her şeylerini koymuşlardı; hangisinin daha çılgın olduğuna karar vermek olanaksızdı. Başarı, şöhret, para Giacometti'nin umurunda bile değildi: o, işini başarmak istiyordu. Tam olarak neyi arıyordu? Ben de heykellerini ilk gördüğüm zaman düş kırıklığına uğradım: en büyüğünün ancak bir bezelya tanesi kadar olduğu bir gerçekti. Uzun söyleşilerimiz sırasında kendini açıkladı. Eskiden gerçeküstücülere bağlanmıştı; gerçekten de *L'Amour fou*'da (Çılgın Aşk) onun adını ve bir yapıtının

röprodüksiyonunu gördüğümü anımsıyordum; o vakit, gerçeklikle yalnızca imâlı ilişkiler yürüten Breton ve arkadaşlarının sevdiği gibi "nesne"ler üretiyordu. Ama iki ya da üç yıldır, bu yol ona çıkmaz sokak gibi görünüyordu; bugün heykelin gerçek problemi olarak gördüğü noktaya yeniden gelmek istiyordu: insan yüzünü yeniden yaratmak. Breton öfkelenmişti: "Bir baş! Bunun ne olduğunu herkes bilir!" bu cümleyi öfkeyle yinelemek sırası da Giacometti'deydi; ona göre, hiç kimse insan yüzünün geçerli bir betimlemesini yontmakta ya da biçimlendirmekte başarılı olamamıştı, sıfırdan başlamak gerekiyordu. Bir yüz, diyordu bize, bölünemeyen bir bütün, bir anlam, bir ifadedir; ama cansız madde, mermer, bronz ya da alçı, aksine sonsuza dek bölünür; her bölüm kendi başına yalnız kalıyor, bütünü yadsıyor, onu mahvediyor. Maddeyi, olabileceğin en uc sınırlarına kadar indirgemeye çalışıyordu: böylece işi hemen hemen hacimsiz olan bu başları biçimlendirmeye vardırmıştı, düşüncesine göre bu başlarda, canlı bir bakışa kendini gösterdiği biçimde bir insan yüzünün bütünlüğü çizilmiş oluyordu. Belki bir gün bu bütünlüğü boşluğun başdöndürücü dağılmasından çekip çıkartabilecek başka bir yol bulabilecekti: şimdilik, ancak bunu icat edebilmişti. Gençliğinden beri gerçeği sentezci doğruluğu içinde anlamaya çaba gösteren Sartre bu araştırmadan özel olarak duygulandı; Giacometti'nin görüş açısı, fenomenolojininkiyle birleşiyordu çünkü o, bir yüzü kendi koşulları içinde, bir başkası için var olduğu biçimiyle yontmak savındaydı. Böylece hem öznel idealizmin hem de sözümona-nesnelliğin tuzaklarına düşmekten kendini korumuş olacağını düşünüyordu. Giacometti hiçbir zaman sanatın görüntüleri parıldatmakla yetinebileceğini düşünmemişti; buna karşın, kübistlerin ve gerçeküstücülerin etkisi, devrin pek çok sanatçısını olduğu gibi onu da gerçek olanla düş ürününü karıştırma yoluna itmişti: uzun bir süre, gerçekliği elle tutulur bir benzeri aracılığıyla göstermeye değil ama nesneler yapmaya çalışmıştı. Şimdi, kendinde olduğu gibi başkalarında da bu yanılgıyı eleştiriyordu. Tuvalinin düz olduğunu gözönüne alarak oraya üç boyutlu şeyleri hayalî olarak çizmeyi reddeden Mondrian'dan söz ediyordu: "Ama," diyordu acımasız bir gülümsemeyle Giacometti, "iki çizgi kesiştiği zaman gene de bunlardan biri öbürünün üstünden geçer: tabloları düz değil!" Bu çıkmazın içine hiç kimse Giacometti'nin çok sevdiği Marcel Duchamp kadar derinine saplanmamıştı. Önce, tablolar çizmişti; bunlardan

biri ünlü *Mariée mise à nue par ses célibataires memes* (Kendi Bekârları Tarafından Çıplak Bırakılan Gelin) tablosuydu. Ama bir tablo yalnızca onu canlandıran bakış aracılığıyla var olur; Duchamp, yarattıklarının hiçbir yardım olmaksızın ayakta durmalarını istiyordu; mermer parçalarından kesme şeker yontmaya başlamıştı; bu uydurmalar onu tatmin etmemişti; kullanılabilen, tamamiyle gerçek eşyalar imal etmişti, bunlar arasında bir de satranç tahtası vardı; sonraları, tabaklar ya da bardaklar satın alarak onları imzalamakla yetindi. Sonunda kollarını kavuşturup oturdu.[1]. Giacometti'de, bu uydurma sorunlar, derinliği olan şeylere yanıt vermiyordu: onun asıl kaygısı, sonsuzluğa ve boşluğun dehşet verici ipsizliğine karşı kendini korumaktı. Bir dönem boyunca, yollarda yürürken, yanında açılan uçuruma karşı koymak için bir duvarın sağlamlığına eli ile yaslanması gerekmişti. Başka bir zamanda, ona hiçbir şeyin ağırlığı yokmuş gibi gelmişti: Caddelerde, alanlarda, yoldan geçenler dalgalanıyorlardı. Chez Lipp'de, dekorasyonla fazlasıyla dolu duvarları gösteriyor ve neşeyle: "Tek bir delik, tek bir boşluk yok! Mutlak dolgunluk!" diyordu. Onu duymaktan hiç bıkmıyordum. Hiç olmazsa bir kez doğa, aldatmacaya sapmamıştı; yüzünün uyandırdığı umudu Giacometti hak ediyordu; zaten ona yakından bakılınca, çizgilerinin sıradan bir insanın çizgileri olmadığı belirgin şekilde göze batıyordu. Onun "heykelin boynunu kırıp kırmayacağı"nı ya da boşluğa hakim olmayı başarıp başaramayacağını kimse kestiremiyordu ama girişimleri başarıların pek çoğundan çok daha coşku vericiydi.

Yıl içinde kız kardeşim bize Kızıl-Haç aracılığı ile haber yollamıştı. Faro'da Fransızca dersleri vererek güçlükle yaşıyordu; ama resim yapıyordu ve Lionel gitgide iyileşiyordu. Bizim karşı karşıya kaldığımız tehlikeleri romansı bir biçimde gözünde canlandırmasaydı mutlu bile olabilecekti. Gönderdiğimiz kartlarla onu yatıştırmaya çalışıyorduk; ama uzaklık her zaman için kaygıya elverişlidir ve dehşet verici görüntüler ona işkence çektiriyordu.

Temmuz ayında ölen babamı göremedi. Prostat ameliyatı olmuştu ve önceleri bünyesinin iyi tepki gösterdiği sanıldı. Ama

[1] Bu öyküyü Giacometti'nin bana anlattığı ve benim de anımsadığım şekliyle anlatıyorum.

gıdasız geçen aylar ve özellikle bozgun ile işgalin şoku onu zayıf düşürmüştü: yaşlıların tüberkülozu onu birkaç gün içinde götürdü. Ölümü, beni şaşırtan bir aldırmazlıkla karşıladı; sık sık, ölümün bu gün ya da bir başka gün gelmesinin önemli olmadığını, çünkü nasıl olsa ondan kurtulunmayacağını söylerdi; zaten artık hiçbir şey anlamadığı bu dünyada yaşaması için hiçbir nedeni de kalmamıştı; gene de, yokluğa bu denli sakin geri dönmesine hayran oldum; kendini de aldatmıyordu, çünkü bana, annemi üzmeksizin başucuna bir papazın gelmesini engellememi rica etmişti: annem de onun arzusuna uydu. Can çekişme anlarında, yaşamı sona erdiren bu acımasız, canlı çabalama boyunca hiçbir yere vardırmayacak olan bu gidişin gizini anlamaya boş yere çalışarak onun yanında kaldım. Son irkilmeden sonra uzun süre başucundan ayrılmadım; başlangıçta o ölüydü ama var'dı: bu oydu. Ve sonra onun başdöndürücü bir hızla benden uzaklaştığını gördüm: kendimi bir cesedin üzerine eğilmiş buldum.

Eğer eşyasız, eller cepte yürüyerek gidilirse, sınır çizgisini aşmak güç değildi. Sartre, tatilimizi serbest bölgede geçireceğimize karar verdi; böylece kendini de terhis ettirebilirdi; ama özellikle, "Sosyalizm ve Özgürlük" ile diğer bölgedeki bazı kimseler arasında ilişkiler kurmak istiyordu. Lise ona kötü yoldan edinilmiş bir bisiklet armağan etti, onu reddetmek Sartre'ın içinden gelmedi çünkü Lise, bisikleti nasıl olsa sahibine iade etmeyeceğini söyledi. Bost bize bir çadır ve gerekli malzemeyi ödünç verdi. Bir bölgeden diğerine paket gönderme hakkı vardı; bisikletleri ve bagajımızı Sartre'dan sekiz gün sonra kaçan bir papaza Roanne'a gönderdik. Ve Montceau-les-Mines için bilet aldık: bizi sınırdan kaçak geçirecek birisi ile buluşacağımız bir kahvenin adresini bize vermişlerdi.

Patron bize bu kişinin birkaç gün önce tutuklandığını söyledi; ama kuşkusuz bir başkası ile anlaşabilirdik. Tüm öğleden sonra kahvede gelip giden insanları izleyerek, yüreğimizde hoş bir serüven duygusuyla bekledik. Akşama doğru, kırk yaşlarında siyahlar giymiş bir kadın masamıza oturdu: uygun bir fiyata bu gece bizi kırlardan öteki bölgeye geçirecekti. Bizim için büyük bir tehlike yoktu ama olay onun için daha ciddiydi ve önlemlerini arttırdı. Sessizce

onu tarlalar, korular arasından gecenin serin kokusu içinde izledik; çoraplarını dikenli tellere taktırdı ve çok homurdandı. Zaman zaman bize durmamızı, kımıldamamamızı işaret ediyordu. Birden bize sınırı geçmiş olduğumuzu söyledi ve bir köye doğru hızlı adımlarla indik. Han bizim gibi "geçen" insanlarla doluydu; altı kişinin uyumakta olduğu bir odada şiltelere yattık; bir bebek bağırıyordu. Ama ertesi sabah Roanne treninin saatini bekleyerek yolda dolaşırken ne neşe! Bir yasağı deldiğim için özgürlüğe yeniden kavuşmuş gibiydim.

Roanne'da bir kahvede öteki bölgenin gazetelerini okuduk: bizimkilerden iyi değildi. Yerinde olmayan papaz P.'den bagajlarımızı aldık. Bisikletlerimizin üstüne onları bağlamak için epeyce zaman harcadım. Bisikletlerimiz de benim için büyük endişe konusuydu. Yeni lastik bulmak hemen hemen olanaksızdı; bizimkilerse yamalı ve iç lastik fırlağı doluydu; iç lastikler de daha iyi değildi. Daha kentten henüz çıkarken Sartre'ın ön lastiği düzleşti. Bu serüvene tamir yapmayı öğrenmeden nasıl atılmış olduğumu anlamıyorum ama gerçek şuydu ki bilmiyordum. Neyse ki bana lastiği çıkartıp kauçuk yamalar yapıştırmayı öğreten bir teknisyen çıktı. Yeniden yola koyulduk. Yıllardır Sartre bisikletle uzun yol yapmamıştı ve kırk kilometre sonra durumu berbattı; bir otelde yattık. Ertesi gün daha güle eğlene kullandı ve akşam Mâcon yakınlarında büyük bir çayırda çadırımızı kurduk: bu da pek kolay olmadı çünkü ne ben ne de o pek becerikli değildik. Gene de, birkaç gün içinde, artık, çadırımızı bir el hareketiyle kurup kaldırabilir hale geldik. Genellikle bir kent ya da bir köye yakın kamp kuruyorduk çünkü bu kır gündüzlerinin sonunda Sartre içkili kahvelerin dumanına dalmak için sabırsızlanıyordu. Bourg'da kendini terhis ettirdi; üzerinde değişiklik yapılmış belgesini görünce subay yüzünü buruşturdu: "Belgenize sahte kayıt yapmamalıydınız." "Ne yani? Almanya da mı kalmalıydım?" diye Sartre sordu. Subay: "Bir askerlik belgesiyle oyun oynanmaz", dedi. "Esir mi kalmak lazımdı?" diye Sartre yineledi. Subay omuz silkti; düşüncesinin ucuna kadar gitmeye cesaret edemiyordu ama yüz ifadesi açıkça: "Niye olmasın?" diyordu. Gene de Sartre'a terhis kâğıdım verdi.

Lyon'un kızıl tepelerinde dolaştık: sinemalarda Amerikan filmleri gösteriliyordu, hemen koşup izledik. Saint-Etienne'den geçer-

ken ailesinin eskiden oturduğu evi gösterdi ve Le Puy'e indik. Sartre bisikleti, monotonluğunun onu sıktığı yürüyüşe adamakıllı yeğliyordu; bisiklette, harcanan gücün yoğunluğu, gezinin ritmi sürekli değişiyordu. Yokuşlarda hız denemesi yaparak eğleniyordu; arkasında oldukça geride kalıp ter döküyordum; düzlüklerde öyle aldırmazlıkla pedal çeviriyordu ki, iki üç kez hendeğe düştü. Bana "başka şey düşünüyordum" dedi. Benim gibi o da inişlerin neşesini seviyordu. Ve sonra manzara yaya gidişlere göre daha hızlı değişiyordu. Ben de, seve seve eski tutkumu bu yeni hazlarla değişiyordum.

Ama bu yolculukla eskileri arasındaki büyük fark özellikle, benim için, kendi ruhsal durumumda kendini gösteriyordu: artık manyakçasına bir şizofren düşünün peşinde koşmuyordum, kendimi tadına doyum olmaz bir özgürlük duygusu içinde hissediyordum; bu Cévennes yolları üstünde, huzur içinde, Sarter'ın yanında gitmek yeterince olağanüstüydü. Her şeyi yitirmekten o kadar korkmuştum ki: onun varlığını ve tüm mutlulukları! Bir anlamda, her şeyi yitirmiştim; ve sonra her şey bana geri verilmişti; şimdi sevinçlerimin her biri bana hakkım olan bir alacak gibi değil bulunmaz bir fırsat gibi görünüyordu. Sözünü ettiğim tasasız vazgeçmeyi Paris'tekinden daha da güçlü bir şekilde hissediyordum; küçük bir belirgin olay bana bunu kanıtladı. Puy'e gelirken, Sartre'ın ön lastiği kesin olarak pes etti; eğer onu değiştirmenin bir yolunu bulamazsak, henüz başlamış olan gezimizden vazgeçmek gerekecekti. Sartre kente gitti ve ben de bir kahvenin terasında eşyalarımızla kaldım. Eskiden, bu yolculuğun benim rızam olmaksızın aniden sona erebileceği düşüncesi beni öfkeden deli ederdi: dudaklarımda bir gülümsemeyle bekledim. Ama bu, Sartre'ı hemen hemen yeni görünen parlak bir portakal renkli ön tekerlekli bisikleti üstünde gelirken görünce yürcğimin sevinçten hoplamasını engellemedi. Bir tamircinin bu tekerleği ona nasıl olup da verdiğini bir türlü anlamıyordu; artık birkaç yüz kilometre için donanımımız tamdı.

Sartre Cavaillès'dan, Öğretmen Okulundan eski bir arkadaşının, Kahn'ın adresini almıştı; bu genç direnişe katılıyordu. Dolambaçlı küçük yollardan geçerek kestane bahçeleri arasında kaybolmuş bir köye ulaştık; Kahn orada, hoş ve sakin karısı ve neşeli çocukları ile tatilini geçiriyordu; yanlarında, esmer örgülü saçlı, mavi gözlü bir kız çocuğunu da konuk ediyorlardı, bu Cavaillès'in

kızıydı[1]. Kırmızı karolu büyük bir mutfakta lezzetli bir yemek ve tatlı olarak da büyük tabaklar dolusu yabanmersini yedik. Korularda, yosunların üstüne oturarak Sartre ve Kahn uzun uzun söyleştiler. Ben de onları dinliyordum, ama, bu yaz ışığı içinde, bu mutlu evin yakınında, eylemin ve tehlikelerin bir gerçekliği olduğuna inanmak güçtü. Çocukların gülüşleri, yabani yemişlerin tazeliği, bu günün dostluğu tüm tehditlere meydan okuyordu. Hayır, bana bu iki yılın öğrettiklerine karşın, çok yakında ve sonsuza dek Kahn'ın ailesinden koparılacağından, bir sabah esmer kızın babasının sırtının duvara dayandırılarak kurşuna dizileceğinden kuşkulanacak durumda değildim.

Yüksek Ardèche'den Rhône vadisine kadar, tüm gün boyunca, manzaranın değişimi beni sarhoş etti: gökyüzünün mavisi açılıyordu, toprak kurulaşıyordu, eğrelti otlarının kokusu lavantalarınkinin içinde yitip gidiyordu, toprak canlı renklere bürünüyordu: toprak kırmızısı, kırmızı, mor. İlk selviler göründü, ilk zeytinağaçları da: tüm yaşamım boyunca, dağlık yörelerden gelerek Akdeniz havzasına her inişimde aynı yoğun duygulanmayı hissettim. Sartre da bu inişin güzelliklerinden etkilendi. Yalnızca Largentière'deki molamız günümüzün içinde bir leke oluşturdu. Midi ve Centre'ın sınırındaki bu küçük kenti biliyor ve seviyordum. Ama o gün Légion bayramıydı; üç renkli kurdele ve kokartlar takmış Bask bereli genç ve yaşlı bir yığın erkek kalabalığı, mavi, beyaz, kırmızı sokaklarda içiyor ve haykırıyordu. Susuzluk ve yorgunluk bizi orada durmaya zorladı; sağlıksız bir merak bizi bir an alakoydu.

Montélimar'm üstünde kamp kurduk; sabah, bisikletine bindiği zaman Sartre hâlâ gözleri açık öyle derin uyuyordu ki gidonun üstünden yuvarlandı. Tricastin yollarında rüzgâr bize kanat takıyordu, bayırları neredeyse pedal çevirmeksizin tırmanıyorduk. En uzun yoldan Arles'a, sonra da Marsilya'ya indik.

Marsilya'da, Eski-Liman'a bakan sade ama çok güzel odalar bulduk. Duygulanarak eski günlerimizdeki, o herkesin barış içinde olduğu, savaşın tehdit ettiği günlerdeki gezintilerimizi yeniden yaptık. Canebière sinemaları Amerikan filmleri gösteriyorlardı ve ki-

[1] Belleğim beni yanıltır; kızların en büyüğü de Pierre Kahn'ın kızıydı. Cavaillès'in hiç çocuğu olmadı.

mileri sabah saat 10'da açılıyordu. Bir günde üç seansa gittiğimiz oldu. *Victoire sur la mort*'da (Ölüme Karşı Kazanılan Zafer) çok sevgili eski dostlarımız gibi Edward Robinson'a, James Cagney'e, Bette Davis'e yeniden kavuştuk. Hayran hayran Amerika'dan görüntülere bakmanın neşesiyle hangi film olursa olsun izliyorduk. Geçmiş yüreğimize geri akıyordu.

Sartre Marsilya'da Daniel Mayer'e rastladı ve ona "Sosyalizm ve Özgürlük"den söz etti: grubumuza salık verebileceği bazı talimatlar, önerebileceği bazı görevler var mıydı? Daniel Mayer bize Léon Blum'a yaşgünü için bir mektup yazmamızı söyledi. Sartre düş kırıklığına uğrayarak ayrıldı.

Midi bölgesinde Paris'ten ya da iç kesimlerden çok daha kötü besleniliyordu; yiyeceğin temelini domates oluşturuyordu ve bundan nefret eden Sartre güçlükle karnını doyuruyordu. Porquerolles'da gemiden indiğimizde açık hiçbir lokanta bulamadık ve ekmek, üzüm, şarapla yetindik. Ben Grand-Langoustier yolunda gezintiye çıktım ve Sartre da çalışmak için kahvede kaldı. Atride'ler[1] üzerine bir dramın ilk repliklerini yazdı. Hemen hemen her yeni buluş onda ilk önce mitolojik biçimler alıyordu ve yakında piyesinden Elektra'yı, Orestes'i ve ailelerini dışarı atacağım düşündüm.

Sartre listeye André Gide'i yazmış ve adının yanına okunamayan bir adres karalamıştı: Caloris mi? Valoris mi? Bu Vallauris olmalıydı. Büyük zevkle Akdeniz kıyısından giderek oraya vardık. Belediyeye gidip André Gide'in nerede oturduğunu sorduk. "Fotoğrafçı Bay Gide mi?" diye sordu memur. Ondan başkasını tanımıyordu. Okunamayan adresi yeniden sorguladım, Michelin haritasında ona benzer bir şeyler aradım ve ışık çaktı: Cabris. Kızgın güneşin altında dik ve sarp küçük yolda güçlük çektik ama yukarıdan, zeytin ağaçlarının tıpkı Delphes ile Itéa arasındaki ağaçlar gibi denizin maviliklerine doğru basamak basamak görkemli bir incelikle indiği görünüyordu; bir hanın asmaları altında yemek yedik; sonra Sartre Gide'in kapısını çaldı: kapı açıldı ve bir şaşkınlık şokuyla, Gide'in kafasını, ama bir genç kız vücuduna yerleşmiş olarak gördü; bu Catherine Gide idi ve babasının Grasse'a gitmek üzere Cabris'den

[1] Yunan mitolojisinde trajik kaderiyle ünlü aile. En ünlü kişileri Agamemnon ve Menelaos'tur. (*Çev.*)

ayrıldığını söyledi: yeniden indik, aşağıya vardığımızda tekerleklerimden biri patlamıştı. Onu onarmak için bir çeşmenin yanına oturdum. Tam onu bulmak için oteline giderken Sartre Gide'in siluetini gördü ve hizasına gelince yırtılan kumaş sesleri arasında bir ayağını kaldırıma koyarak aniden fren yaptı: Gide bir yatıştırma işaretiyle "Hey! Hey!" dedi. Bir kahveye girdiler. Sartre'ın bana anlattığına göre "Gide diğer müşterileri kuşkuyla inceliyordu ve üç kere yer değiştirdi. Kişisel olarak ne yapılabileceği konusunda pek fikri yoktu. Belirsiz bir işaretle "Herbart'a söz ederim" dedi. "Belki Herbart..." Sartre ona ertesi gün Malraux ile randevusu olduğunu söyledi. "Eh, iyi", dedi Gide ayrılırken, "size *iyi* bir Malraux dilerim."

Malraux Sartre'ı Saint-Jean-Cap-Ferrat'da Josette Clotis ile birlikte yaşadığı güzel bir villada ağırladı. Yemekte Amerikan usulü kızartılmış ve şatafatla servise sunulmuş tavuk yediler. Malraux Sartre'ı nezaketle dinledi ama şimdilik hiçbir eylem ona etkili görünmüyordu: o savaşı kazanmak için Rus tanklarına, Amerikan uçaklarına güveniyordu.

Nice'den Alplerin yoluna tırmandık, Allons boğazını geçtik. Güneşli güzel bir sabah, bizi Grenoble'a Colette Audry'ye götürecek etaba başladık. Bir geçidin tepesinde yemek yedik ve beyaz şarap içtim: çok değil ama bu sıcakta hafifçe başımı döndürmeye yetti. Yokuşu inmeye başladık; Sartre benim yirmi metre kadar önümde gidiyordu; aniden, benim gibi yolun ortasından, hatta biraz da soldan giden iki bisikletliyle karşılaştım; karşılıklı geçmek için yolun boş olan tarafına yöneldim, onlar da o sırada aceleyle sağa geçiyorlardı; onlarla burun buruna geldim; frenlerim pek az tutuyordu, durmam olanaksızdı; daha da sola gittim ve uçurumun birkaç santimetre dibindeki yaya bölümünün çakılları üzerine yuvarlandım. Şimşek hızıyla "eh, tabi, sağdan geçilir!" diye düşündüm ve sonra: "Demek ölüm bu!" dedim. Ve öldüm. Gözlerimi yeniden açtığımda ayaktaydım. Sartre beni bir koluyla tutuyordu ama başımın içinde gece karanlığı vardı. Bana bir bardak içki verdikleri bir eve kadar yürüdük; Sartre bisikletle köye kadar gidip bir doktor ararken birisi yüzümü temizledi, o doktor da gelmeyi reddetti. Sartre döndüğünde aklım hemen hemen tamamen başıma gelmişti; yolculukta olduğumuzu, Colette Audry'yi görmeye gittiğimizi anımsıyordum. Sartre bisikletlerimize yeniden binmemizi önerdi: yalnız-

ca yokuş aşağı gidilecek onbeş kilometre kadar yolumuz kalmıştı. Ama bana sanki bedenimin tüm hücreleri birbirine çarpıyormuş gibi geliyordu ve bisikletin selesine yeniden oturabileceğimi düşünemiyordum bile. Küçük bir dişli trene bindik. Çevremdeki insanlar sabit bakışlarla, ürkmüş bir havayla beni süzüyorlardı. Colette Audry'nin kapısını çaldığımda beni tanımaksızın küçük bir çığlık attı. Aynada kendime baktım: bir dişimi yitirmiştim, gözlerimin biri kapalıydı, yüzüm iki misli büyümüştü ve deri yüzülmüştü; şişmiş dudaklarımın arasından bir üzüm tanesini bile geçiremedim. Hiçbir şey yemeden, normal bir yüze yeniden kavuşabileceğimden pek az umutlu olarak yattım.

Sabah da bir gün önceki kadar korkunçtum; bisikletime binme cesaretini buldum; günlerden pazardı, Chambéry yolunda pek çok bisikletli dolaşıyordu ve benimle karşılaşanların çoğu ya şaşkınlıktan ıslık çalıyor ya da gürültüyle gülüyorlardı. Sonraki günler, ne zaman bir dükkâna girsem tüm bakışlar bana çevriliyordu. Bir kadın kaygılı bir sesle bana! "Bu... bu bir kaza mıydı?" diye sordu. Uzun süre ona niçin "Hayır, doğuştan." yanıtını vermediğim için pişman oldum. Bir öğleden sonra Sartre'dan hızlı gitmiştim ve onu bir kavşakta bekliyordum. Bir adam gülerek bana seslendi. "Eh! Sana yaptıklarından sonra bir de onu bekliyorsun demek!"

Bununla beraber, Jura yollarında sonbahar kendini gösteriyordu. Sabah otelden çıktığımızda, şimdiden bir kuru yaprak kokusunun yükseldiği kırları beyaz bir pus gizliyordu; yavaş yavaş, güneş onu parçalıyor, sis dağılıyor, sıcaklık içimize işliyordu, cildimin üstünde büyük bir çocukluk mutluluğu duyuyordum. Bir akşam handaki bir masada Sartre yeniden piyesine koyuldu. Hayır, Atrides' lerden vazgeçmiyordu; ahlâk düzenini eleştirmek, Vichy'nin ve Almanya'nın bize sarmaya çalıştığı pişmanlıkları reddetmek, özgürlükten söz etmek için onların öyküsünü kullanmanın yolunu bulmuştu. Birinci sahneyi yazarken, karşılayışı bize hayli içkarartıcı görünen Santorin kentinden, penceresiz duvarları, ezici güneşiyle Emborio'dan esinlendi.

Colette Audry bize "geçmesi" kolay olan Châlons dolaylarında bir köyden söz etmişti. Sabah, çok belli bir şekilde aynı amaçla büyük caddeyi arşınlayan kaç kişiydik bilmiyorum. Öğleden sonra, sayımız yirmiden fazlaydı, hepimiz bisikletlerimizin üstünde bir

geçiricinin çevresine toplanmıştık. Florè'da sık sık gördüğüm bir çifti tanıdım: sarışın, yakışıklı, altın renkli hafif bir sakalı olan genç adam ve gene sarışın, güzel bir Çekoslovakyalı kız. Korular arasından dar patikalar bizi kenarında dikenli tel olan bir yola ulaştırdı; tellerin altından kayarak geçtik ve olabildiğince çabuk dağıldık. Alman nöbetçilerin de suç ortağı olduklarını sanıyorum çünkü geçirici hiçbir önlem almamıştı.

Sonbaharın zengin renkleriyle bezenmiş üzüm bağlarıyla Bourgogne'u çok güzel buldum; ama cebimizde tek bir kuruş kalmamıştı ve açlık, bir havalenin bizi beklediği Auxerre'e kadar bizi kıvrandırdı; onu alır almaz bir lokantaya koştuk: bize yalnızca bir ıspanak yemeği verebildiler. Trenle Paris'e döndük.

Mutluluk haftaları yaşamıştım; ve etkisinin iki ya da üç yıl süreceği bir deneyim yapmıştım: ölüme dokunmuştum; bana ölümün her zaman büyük bir dehşet verdiği gözönüne alınırsa, ona bu denli yaklaşmış olmak benim için çok önemliydi. Kendi kendime: "Hiçbir zaman uyanmayabilirdim" diyordum ve aniden ölmek aşırı şekilde kolay görünüyordu; o vakit, bir zamanlar *Lucrèce*'de okumuş olduğum ve bildiğim şeyin ne olduğunu kavradım: tam tamına ölüm hiçbir şey değil; hiçbir zaman ölünmüş olunmuyor: ölümü yüklenecek hiç kimse yok artık. Kaygılarımdan kesin olarak kurtulduğumu sandım.

Tatilimizi Mme. Lemaire'de tamamladık ve okullar açılırken Paris'e döndük. Yaz süresince politik hava değişmişti; 13 Ağustos'ta komünistler Saint-Denis kapısı dolaylarında bir isyana yol açmışlardı: iki gösterici aynı 19'unda kurşuna dizilmişti. 23 Ağustos'ta bir Alman asker öldürülmüştü. 28 Ağustos'ta L.V.F.'nin Rus cephesine gitmesini kutlamak için yapılan törenin sonunda Paul Colette, Laval ve Déat'ya ateş etmişti. Demiryollarında çok sayıda sabotaj olmuştu. Fransız resmi makamları bir saldırının failini bulmaya yardım edecek kimseye bir milyonluk ödül vaat ediyorlardı. Pucheu her iki bölgede de komünistlere karşı kapsamlı bir polis operasyonu düzenlemişti. Almanlar artık dostluktan söz etmiyorlar, tehdit ediyorlardı. Komünist propagandası yaptığı kesinleşen herkesin ölüm cezasına çarptırılacağını bildiren bir kararname çıkartmış-

lardı; Alman karşıtı eylemler yapmakla suçlanan kimselerin yargılanacağı olağanüstü bir mahkeme kurmuşlardı. 22 Ağustos'ta ilân edilen bir bildiriyle misilleme sistemlerini yerleştirmişlerdi: öldürülen her Reichwehr üyesi için belli bir sayıda rehineyi kurşuna dizeceklerdi. 30 Ağustos'ta beş komünist ve üç "casus"un kurşuna dizildiğini haber veriyorlardı. O günden sonra, on ay önce beni üzen ilâna benzer, siyah çerçeveli kırmızı ya da sarı afişlerin Paris duvarlarında birbirini izlediği görüldü: kurşuna dizilen rehineler genellikle komünistler ya da Yahudiler arasından seçiliyordu. Ekim'de, biri Nantes'da diğeri Bordeaux'da iki Alman subay öldürüldüğü için, doksansekiz Fransız'ın sırtı duvara dayattırıldı: aralarından yirmiyedisi Châteaubriant'daki toplama kampında idarî tutukluydu.

Londra çıkışlı bir talimat Alman askerlerine karşı bireysel saldırıları durdurdu; ama Kasım'da Almanların bulunduğu otellere, lokantalara bombalar atıldı; "terörist" eylemler cezalara karşın çoğaldı. İşbirlikçiler bu direnişe karşı büyük bir öfkeyle kızıp köpürdüler; Paris basını ısrarla kan istiyordu; Riom duruşmasının yavaşlıklarına, polisin yeteneksizliğine verip veriştiriyorlardı. Brasillach "Vatanın katillerine acıma yok" diye yazıyordu. Hırçınlıkları küstahlığını sürdürüyordu çünkü Hitler'in zaferinden kuşku duymuyorlardı. S.S.C.B.'de Ekim başında Almanlar Moskova savaşını başlattılar; ilerlemeleri durduruldu ama Kızıl Ordu'nun karşı saldırıları sonuçsuz kaldı. Pearl Harbour baskın A.B.D.'yi savaşın içine çekti; ama Pasifik'te Japonlar yıldırım gibi başarılar elde ettiler: Bornéo'yu, Malezya'yı, Hong-Kong'u, Filipinleri, Malacca yarımadasını, Sumatra ve Java'yı işgal ettiler.

Reich'ın utkusunu kabul etmek istemeyen ve bozgununu ummaya cesaret edemeyen bizler için bu öyle anlaşılmaz bir dönem oldu ki, bu günlerin belleğimde kalan anısı bile bulanık. Bir kez barış yeniden geldikten sonra sık sık, bunu yaşamamış[1] bir kimseye bundan söz etmenin bile ne denli güç olduğunu düşündüm; şimdi, aşağı yukarı yirmi yıl aradan sonra, kendim için bile bunun gerçekliğini yeniden canlandırmayı başaramıyorum. Ancak bu

[1] *Mandarinler*'de Anne. Scriassine ile konuşmaya çalışırken: "Her şey, onun hayal ettiğinden daha kötü ya da daha dayanılır olarak gerçekleşmişti: gerçek felâketler benim başıma gelmemişti ama gene de benim yaşamımın yakasına yapışmıştı" derken, ben kendi duygumu belirtiyordum.

dönemden kimi çizgileri, kimi bölümleri tümüyle unutulmuşluktan kurtarabileceğim.

Politik açıdan, tam bir güçsüzlüğe düşmüştük. Sartre "Sosyalizm ve Özgürlük"ü kurduğu zaman, bu grubun daha geniş topluluklara katılacağını ummuştu; ama yolculuğumuz pek işe yaramamıştı ve Paris'e dönüşümüz de daha az düş kırıcı olmadı; şimdiden ilk günlerin tüm hareketleri dağıtılmış ya da bölünme sürecinin sonuna gelmişti; bizimki gibi bireysel girişimlerden doğan bu gruplar, gizli eylem deneyi, hatta kısaca hiç eylem deneyi olmayan burjuvaları ve aydınları birleştirmişti; iletişim kurmak; birleşmek, serbest bölgedekinden çok daha güçtü: bu girişimler tek tek kaldılar ve dağınıklıkları onları cesaret kırıcı bir etkisizliğe mahkûm ediyordu. Komünistlerin bir örgütü, bir disiplini vardı; olaylara el atmak kararını verdikleri günden beri heyecan uyandırıcı sonuçlar elde etmişlerdi. Sağın vatanseverleri onlarla görüşmeyi reddediyorlardı; ama komünist olmayan sol bir yakınlaşmayı istemiyor değildi; Alman-Sovyet antlaşmasını 1939'daki katılığıyla yargılamıyordu: belki kendine ne yolla olursa olsun bir soluk alma zamanı garantilemeseydi, S.S.C.B. Alman gücüne karşı koyamayacaktı; Stalin'in manevrasını onaylamakta her ne kadar henüz duraksamıyorsa da artık o denli kökten bir şekilde kınanmıyordu. Her durumda, Sartre Fransa'da bu gün ortak bir cephe kurmanın kaçınılmaz olduğunu düşünüyordu; komünistlerle ilişki kurmayı denedi; ama onlar parti dışında kurulan tüm gruplardan, özellikle de "küçük-burjuva aydınlar"dan kuşku duyuyorlardı; bir arkadaşımıza, Sartre'ı Almanların, onun kışkırtıcı ajan olma sözü üzerine serbest bıraktıklarını söylediler; buna gerçekten inanıp inanmadıklarını bilmiyorum; böylece, bizimle aralarında aşılması olanaksız bir engel koydular. Kendimizi içine mahkûm gördüğümüz yalnızlık şevkimizi kırdı ve aramızdan oldukça çok ayrılan oldu; ayrıca, Cuzin, ekibin en yetenekli ve sağlam elemanı olan bir genç filozof böbrek tüberkülozu oldu ve Midi'ye tedaviye gitti; Sartre bu bozgunu önlemeye çalışmadı. Daha Haziran ayında iç tedirginlikleri onu üzüyordu. Gestapo "Pentagone"un birçok üyesini tutuklamıştı; Sartre'ın gençlik arkadaşı Péron ve stajyerim olan parlak bir felsefe öğrencisi kız Yvonne Picard tutuklanmışlardı. Geri dönecekler miydi?[1] Ölürlerse ne anlamsızlık! Daha

[1] Geri dönmediler.

henüz en ufak bir yararı olan birşey yapmamışlardı. O güne kadar hiçbirimizin endişelenecek bir nedeni olmaması şansına erişmiştik; ama Sartre, "Sosyalizm ve Özgürlük"ü sürdürdüğünde arkadaşlarımızı ne kadar boş yere tehlikeye attığımızı ölçüp biçti. Tüm Ekim ayı boyunca bu konuda bitmez tükenmez tartışmalarımız oldu; gerçeği söylemek gerekirse o kendi kendisiyle tartışıyordu, çünkü ikimiz de aynı kanıdaydık: yalnızca diretme yüzünden birilerinin ölümünden sorumlu olursa insan kendisini nasıl affederdi. Stalagda uzun süre tasarladığı ve çok büyük umutlarla koyulduğu bu projeden vazgeçmek Sartre'a koyuyordu; gene de istemeyerek bu işi bıraktı. O vakit, başlamış olduğu piyese inatla kendini verdi: bu, onun erişebileceği tek direniş şekliydi.

Çok çalışıyorduk; piyesinden başka Sartre felsefe kitabıyla da meşguldü; *Confluences* ve *Les Cahiers du Sud* ondan eleştiri makaleleri istemişti: onlara yolladı. Brice Parain'e ilk romanımın asıl metnini verdi ve bir yenisine başladım; bu romanda Direnişten söz ediyordum ve işgâl sona ermeden basılamayacağını biliyordum. Ama, kesin zaferden kuşku duymaksızın yaşamaya karar vermiştik. Bu karar bize destek oluyordu: bize gönül rahatlığı vermeye yetmiyordu. Bahse girmek, ummak, bilmek demek, hatta inanmak demek bile olmuyor; zaman zaman, düşüncem dehşetin içinde başıboş dolaşıyordu. Eğer nazizm on yıl, yirmi yıl için yerleşirse ve biz buna boyun eğmezsek, Péron'un, Yvonne Picard'ın yazgısını paylaşacaktık. Kampların gerçek yüzünden kuşkulanmaktan uzaktım; götürülmek benim için her şeyden önce ayrılık ve sessizlik demekti; ama bunlara nasıl dayanacaktım? O güne kadar kendi kendime çok aşırı bir felâket karşısında insanın her zaman bir çaresi olduğunu düşünürdüm: intihar; aniden bu çare benim için geçersiz oluyordu. On yıl, onbeş yıl boyunca her an Sartre'ın belki de ölmüş olacağını düşünecek, ama belki de ölmediğini düşünerek kendimi öldürmeye cesaret edemeyecektim: kendimi şimdiden bu tuzakta hissediyordum ve boğazım dehşetten düğümleniyordu. Bu görüntüleri kovuyordum. En kötüsünü kabullendiğime kendimi inandırmaya çalışıyordum ve kimi kez de bunu başardığımdan kuşkum kalmıyordu. Huzurumu yeniden buluyor, şimdiki zaman içine kapanıyordum; ama eskiden şimdiki zaman, tasarıların neşeli bir kaynaşmasıydı, onu gelecek dolduruyordu; tek başına kalınca şimdiki zaman parça-

lanıp dökülüyordu. Zaman gibi mekân da kasılmış, büzülmüştü. İki yıl önce Paris, merakımın önünde tüm genişliğiyle açılmış bir dünyanın merkeziydi, bugün Fransa, dünyanın diğer yerlerinden bağlantısı kesilmiş, denetim altında bir ikametgâhtı. O kadar çok sevdiğimiz İtalya, İspanya, düşman ülkeler olmuştu. Gece karanlığı ve ateş renkli bulutlar bizden Amerika'yı saklıyordu. Bize sınırların ötesinden gelen tek söylenti, B.B.C.'nin sesiydi. Bilmezliği örten bir cam fanusun altında boğuluyorduk.

En azından, geçen yılki gibi tek başıma değildim; duygularımı, beklentilerimi, içdaralmalarımı, isyanlarımı, yüzü olmayan ama varlığı beni saran bir halk yığını ile paylaşıyordum; bu güç her yerde, benim dışımda ve benim içimdeydi; kalp atışlarımın arasından heyecanlanan, nefret eden, bu güçtü. Bugüne kadar henüz kin duygusunu tatmamış olduğumun, yalnızca oldukça soyut kızgınlıklar hissettiğimin bilincine vardım; artık, bunun tadını biliyordum: özellikle bana en tanıdık olan düşmanlarımıza yöneliyordu. Pétain'in söylevleri beni Hitler'inkilerden daha derinden incitiyordu; tüm işbirlikçileri suçluyordum; ama benim türümden olan insanlara, aydınlara, gazetecilere, yazarlara karşı içten, belirli, acı veren bir tiksinti duyuyordum. Edebiyatçıların, ressamların Almanya'ya gidip bizi yenmiş olanlara bizim tinsel bağlılığımız konusunda güvence vermeleri karşısında kendimi kişisel olarak ihanete uğramış hissediyordum. Déat'nın, Brasillach'ın makalelerini, ihbarlarını, adam öldürme çağrılarını, bir Darlan'ın eylemleri kadar affedilemez buluyordum.

Korkular, öfkeler, kör bir güçsüzlük: yaşamım işte bu esas üzerinde akıp gidiyordu. Ama umut patlamaları da oluyordu ve bugüne kadar doğrudan doğruya zarar görmemiştim. Çok sevdiğim, çok yakınım olan hiç kimsemi yitirmemiştim. Sartre tutsaklıktan geri dönmüştü; ne sağlığı ne de keyfi bu nedenle bozulmuş değildi: onun yanında renksiz saatler geçirmek olanaksızdı. İçinde yaşamaya zorunlu tutulduğumuz alan ne denli kısıtlanmış olursa olsun, merakı, tutkusu bunun en ufak parçasını bile hareketlendiriyordu. Paris, kasabamsı sokakları, geniş kırlık seması, çevremizdeki tüm bu insanlar, yüzleri, serüvenleri: hâlâ ne kadar çok bakacak, anlayacak, sevecek şey vardı! Artık ne güveni ne de coşku verici büyük mutlulukları tatmaz olmuştum; ama günü gününe neşeliydim ve

kendi kendime sık sık, her şeye karşın, bu dirençli neşenin hâlâ mutluluk demek olduğunu düşünüyordum.

Maddi olarak, yaşam bir kış öncesine oranla daha da güçtü; ayrıca, Sartre'ın ve benim sorumluluklarımız vardı. Lise, André Moreau'yu terk etmeye karar vermişti ve ailesinin yanına dönmeyi reddediyordu; Delambre sokağında perişan bir otele yerleşmişti: ona yardım ediyorduk. Yarı-yoksulluk içinde yaşamaya uğraşan Olga'ya, Wanda'ya, Bost'a yardım ediyorduk. Bize oğlak adı altında acaip av etleri sunan dördüncü sınıf lokantalar bile bizim için çok pahalıydı. Mistral otelinde mutfaklı bir oda tuttum; kız kardeşimin atölyesine gidip bir saplı tava, tencereler, tabak çanak getirdim ve sık sık Bost'un da paylaşmaya geldiği yemeklerimizi kendim pişirmeye başladım. Ev işlerinden pek zevk almazdım ve kendimi buna alıştırmak için bana yabancı olmayan bir yola başvurdum: yemekle ilgili sıkıntılarımı bir mani haline dönüştürdüm ve üç yıl boyunca bunu sürdürdüm. Kuponları izliyordum, hiçbirini kaçırmıyordum; sokaklarda, mağazaların zorlama vitrinlerinin ötesinde, serbest satışı yapılan mal çeşitleri arıyordum: bu tür hazine avcılığı beni eğlendiriyordu; bir pancar, bir lahana bulursam ne beklenmedik şans oluyordu! Odamda yediğimiz ilk öğün yemek, yalnızca etsuyu tableti katarak lezzetlendirmeye çalıştığım "şalgam turşusu"ndan oluşuyordu. Sartre bunun hiç de fena olmadığını söyledi. Hemen hemen her şey yerdi ve gerekirse yemeden de kolaylıkla dururdu; ben daha az dayançlıydım. Sık sık acıkıyordum ve bu beni rahatsız ediyordu; erzak toplamakta bu denli hevesli olmam biraz bu nedendendi: birkaç paket makarna, kuru sebze, yulaf ezmesi. Çocukluğumun oyunlarının en gözde temalarından birini yeniden buldum: kıtlığın tam ortasında sıkı bir ekonomiyi organize etmek. Hazinelerimi izliyor, göz kararıyla onların günlere dağılımını planlıyordum: dolabımda kapalı tuttuğum şey geleceğin ta kendisiydi. Boşa harcanacak tek bir tane bile yoktu: cimriliği ve onun mutluluklarını anlıyordum. Zamanıma acımıyordum; bana bu işlerde seve seve yardım eden Bost ya da Lise ile konuşarak, saatlerce yeşil fasülye kılçıklarını soyduğum, kuru fasülyelerin böceklilerini ayıkladığım oluyordu. Yemekleri çarçabuk hazırlıyordum ama mutfak

sanatının büyüsü hoşuma gidiyordu. Aralık ayı başında, bir suikast nedeniyle saat 6'da ilân edilen sokağa çıkma yasağının beni eve hapsettiği bir akşam üzerini anımsıyorum. Yazıyordum; dışarıda, çöllerin sonsuz sessizliği vardı, ocakta güzel kokan bir sebze çorbası pişiyordu; bu çekici koku, ocağın fısıltısı bana arkadaşlık ediyordu; ev kadınlarının toplumsal durumunu paylaşmıyordum, ama onların mutlulukları üzerine bir toplu bakış atmış oluyordum.

Bununla beraber, yaşamın ciddiliği ile eskisinden daha çok ilgileniyor değildim. Yaşımız, sağlığımız göz önüne alınınca, rejimimizin sıkılığının bize zarar verebileceğini düşünmüyordum; karnımdaki kramplar önemsiz rahatsızlıklardı. Tütünden kolaylıkla vazgeçtim, onu gerçekten sevmiyordum; çalışırken zamanı belirlemek için sigaralar yakardım: ama dumanını içime çekmezdim bile. Bu kısıtlamadan Sartre çok daha fazla güçlük çekti; kaldırımlardan, Trois Mousquetaires'in banklarından topladığı "izmaritler"le piposunu dolduruyordu. O, piposunu kimi fanatiklerin kullandıkları ve Flore kahvesine kökçü dükkânı kokusu veren şu bitkilerle doldurmaya hiç rıza göstermedi.

Giyinmek de bir sorundu; karaborsa vicdanlarımıza ters düşüyordu ve keselerimiz için erişilmezdi; bununla beraber, iyi kumaşlar aşırı tutumlulukla dağıtılıyordu. Babamın ölümünden sonra bir elbise ve bir manto yapacak kadarını bulabildim: onları çok idareli kullanıyordum. Pek çok kadın, sonbaharın bitiminde, eteklerini, daha sıcak tutan pantolonla değiştirdiler; ben de onları taklit ettim; liseye gidişlerimin dışında, kayak giysim ve ayaklarımda kalın pabuçlarla sokağa çıkıyordum. Süslenmekten, bunun bir eğlence olduğu dönemde zevk almıştım, ama şimdi yaşamımı boş şeylerle güçleştirmek istemiyordum, bununla ilgimi kestim; en az düzeyde kendine özen göstermek bile hatırı sayılır bir çaba gerektiriyordu. Pabuçları onarıma vermek için kupon lâzımdı; ben de üretilmeye başlanılan tahta tabanlı galoşlarla yetindim; temizleyicilerin fiyatları olağanüstü yükselmişti ve giysilerini kendileri temizlemek isteyenler çok büyük zorluklarla benzin bulabiliyorlardı. Elektrik olmadığı için berberler düzensiz çalışıyorlardı ve saç yaptırma bir olay haline dönüştüğü için türban modası çıkmıştı: aynı zamanda hem şapka hem saç tuvaleti yerine geçiyordu; zaman zaman rahat olduğu ve bana yakıştığı için türban taktığım olmuştu; ama artık bunu devam-

lı kullanıyordum. Her konuda, en basitine yöneliyordum. Yavaş yavaş yüzümün şişi inmiş, sıyrıklarım kabuk bağlayıp iyileşmişti ama Grenoble yolunda kırılan dişimin yerine yenisini yaptırma zahmetine girmedim. Çenemde bir türlü olgunlaşamayan ve hafifçe irinlenen oldukça berbat bir sivilce vardı: onu tedavi etmedim. Gene de bir sabah ondan rahatsız oldum; aynanın önünde dikildim, onu sıktım ve beyaz birşey göründü; daha sert sıktım ve bir an, şu yanağın ortasından gözlerin filizlendiği gerçeküstücü karabasanlardan birini yaşadığımı sandım; sivilcemden bir diş çıkıyordu: düşerken kırılan dişim; haftalar boyu oraya gömülü kalmıştı; bu olayı arkadaşlarıma anlattığımda katıla katıla güldüler.

Görünüşümle ilgilenmememin bir nedeni de kimseleri görmüyor olmamdı. Giacometti İsviçre'ye döndü. Ara sıra artık iki çocuğu olan Pagniez'de yemek yiyorduk; Saint-Michel Bulvarının bir beşinci katında oturuyordu, dairesinden Luxembourg parkı ve Paris'in büyük bir bölümü görünüyordu; Vichy'yi korumaktan çok çabuk vazgeçmişti; aynı görüşleri paylaşıyorduk, karısım seviyorduk; ama Pagniez'nin yirmi yaşlarındaki saldırgan alçakgönüllülüğü hırçınlığa dönüşmüştü; evliliğinin ilk dönemlerinde bize neşeyle: "Siz ikiniz, yazıyorsunuz; ben, başka bir şey başardım: bir yuva, bir mutluluk, bu da fena değil" diyordu. Ama kısa süre sonra, bizim onu sıkıcı bulduğumuza karar verdi ve bunu yalanlamamak için de bizi sıkmaya özen gösterdi; bizi en az ilgilendiren konularda uzun uzun konuşmalar yapıyordu: örneğin çocuk bakımı ya da mutfak işleri. Ara sıra, eski günlerdeki uyumumuzdan birşeyler canlanıyordu, ama yalnızca bir parıltı süresince. Marco ile hiçbir samimiyetimiz kalmamıştı; tepesi açılmış, yüzü solmuş, kalçası kalınlaşmış, çılgın aşkın arayışı içinde Montparnasse'da bir kermesten öbürüne koşuyordu; çok ender olarak bizimle bir bardak içki içiyor, kulağımıza kendinden geçmiş bir sesle "Bu tam bir acımasız" ya da "Bu bir ev soyucu!" hatta bir keresinde "Bu bir katil!" diyerek bize serseri gençleri tanıştırıyordu. Hemen hemen yalnızca "aile" adını verdiğimiz küçük grupla görüşüyorduk: Olga, Wanda, Bost, Lise. Bunların kendi aralarında ve bizimle, hepimizin özgünlüğüne saygılı olmaya özen gösterdiğimiz ufak inceliklerle birbirinden farklı ilişkileri vardı. Bost ile, genelde Sartre ile birlikteyken görüşüyordum; bunun dışında, "ikili" ilişkiler baskın çıkıyordu. Flore'da Olga ya da

Lise ile söyleşirken, Sartre Wanda ile çıktığında, Lise ile Wanda konuşurlarken, içimizden hiçbiri gidip bu diğer ikilinin masasına oturmayı aklından geçirmezdi. İnsanlar bu davranışları acayip buluyorlardı: bizim açımızdan bu çok doğal bir tutumdu; bu adetler kısmen "ailenin" bireylerinin gençliğiyle açıklanabilirdi: her biri henüz kendi özelliği içinde kapalıydı ve bölünmemiş, bütün bir ilgiye gereksinimi vardı; ama başbaşalığı her zaman sevmiştik ve hep sevecektik; konuştuğumuz kimseyle özel, mutlak bir samimiyet içinde olmak koşuluyla en havai konulardan bile hoşlanabilirdik; anlaşmazlıklar, ortak zevkler, anılar, ilgi alanları bir partönerden diğerine değişir; aynı zamanda bunlardan birkaçıyla birlikte olunca, —ayrıcalıklı koşullar dışında— konuşma yüzeysel bir kibarlık içinde kalıyor. Bu durumda sohbet, eğlenceli, anlamsız ve hatta yorucu bir vakit geçirme şekli oluyor, özlediğimiz gerçek iletişim ise bu değil.

Montparnasse'ı terk etmiştik. Sabah kahvaltımızı Trois Mousquetaires kahvesinde alıyorduk ve ben de kimi zaman orada, avaz avaz çalan bir radyonun sesinin bastırdığı büyük bir konuşma ve tabak gürültüsü içinde çalışıyordum. Akşamları, artık yalnızca bira ya da kahve benzeri şeylerin içilebildiği Flore'da buluşuyorduk. Gedikli müşterilerin bir kısmının Marsilya'ya göç ettikleri ve orada küçük bir meyve hamuru fabrikası kurdukları söyleniyordu: Paris'te, hâlâ gemilerin Afrika'dan getirdikleri incir ve hurma artıkları ile üretilmiş şu siyahımsı şeylerden satılıyordu. Ama genelde, müşteri grubu çok az değişmişti. Eskisi kadar güzel, eskisi kadar şık olan Sonia, kadınlardan oluşmuş küçük bir kalabalığın ortasında çalım satıyordu. Bizimle birlikte "geçen" küçük sarışın âşıkları yeniden gördük; oğlanın adı Jausion'du, yazıyordu; kız arkadaşı Çek ve Yahudi karışımıydı; aynı yaşta bir başka çiftle dosttular; esmer, kısa boylu, kaymak gibi ciltli Bella da Yahudiydi ve çok güzeldi; hep gülerdi. Yeni gelen kadınlar arasında çok güzel, temiz ve hafif, sarışın biri dikkatimizi çekti, adı Joelle Le Feuve idi; bir masaya tek başına oturuyor ve hemen hemen kimseyle konuşmuyordu; onun biraz sağlıksız zerafeti bizi etkiliyordu. Flore'a kendilerine bir gelecek yapabilmek için gelen allak bullak edici ya da iç gıcıklayıcı kadınlarla da eskiden olduğu gibi ilgileniyorduk; onların cilvelerini dikkatle izliyor, geçmişleri konusunda kendi kendimize sorular soruyor, şanslarını kestirmeye çalışıyorduk; toplumsal felâket-

ler, insanlara tek tek duyduğumuz bireysel ilgiyi hiçbir şekilde azaltmamıştı.

Noelde La Pouèze'e gittik; artık Mme. Lemaire'in otomobili yoktu; trene bisikletlerimizi de yükledik ve Angers'i köyden ayıran yirmi kilometre yolu aşmak için pedallara yüklendik. Bu zengin kırlarda bile ekonomik kemer sıkma ortalığı kırıp geçiriyordu. Gene de yılbaşı gecesi bir hindi sofraya kondu; yemekte de sık sık et yeniyordu. Akşam yemeklerinde hep aynı şeyi istiyorduk: bizi çok sıkı doyuran elmalı krep. Sonra, Mme. Lemaire bize kanımızı ısıtan bir rakıdan bol bol sunuyordu. Zaten, büyük odun ateşlerinin yandığı odalarımız soğuk değildi. Bu konfor bizim için o kadar keyif vericiydi ki burnumuzu bile dışarı çıkartmıyorduk. Çalışıyor okuyor artık Paris'e hiç gelmeyen Mme. Lemaire ile söyleşiyorduk.

Okuyorduk; ama kitapçıların vitrinleri bizi artık çekmiyordu; artık ne İngiliz, ne Amerikan romanları vardı, ne de yeni yayınlar. *Quand vient la fin*'de (Son Gelince), o zaman savaş esiri olan Raymond Guérin, anüs kanserine yakalanan babasının uzun can çekişmesini ustalık ve titizlikle anlatıyordu; bu korkunç anlatı beni çok sarstı. Efsaneler ve mitolojiler üstündeki Dumézil'in yapıtlarıyla çok ilgilendim ve Tarih çalışmaya devam ettim. İlkçağ'a kadar çıktım. Özellikle Etrüskler konusunda bir kitap bana çok çarpıcı geldi: Sartre'a onların cenaze törenlerini anlattım ve o da *Mouches*'ların (Sinekler) ikinci perdesinde bundan esinlendi.

Tiyatro da artık çekici birşey sunmuyordu. Alain Laubreaux'nun girişimi sonucu *Parents Terribles*'in (Korkunç Aile) yeniden oynanması yasaklandı. *Jupiter*'i —oldukça bayağı bir komedi, ama ilerde Mme. Pagnol olan Jacqueline Bouvier'nin hava gibi hafif varlığıyla kendini kısmen kurtarmış bir yapıt— ve Crommelinck'in *Le Cocu magnifique*'ini (Muhteşem Boynuzlu) izledik; gençliğimizde, *Le Baladin du monde occidental* (Batı Dünyasının Meydan Soytarısı) bize en üstün tuttuğumuz efsanemizi sunmuştu: Mathurins'de zayıf bir şekilde sahneye koyulan yapıt bizi düş kırıklığına uğrattı. 1942 Ocak ayında Vermorel, ilk piyesi olan *Jeanne avec nous*'yu (Jeanne Bizimle) sahneledi. Jeanne rolü ilk önce Joelle le Feuve'e verilmişti: tiyatroya yeni başlıyordu ve gazeteler oldukça büyük çapta reklamını yaptılar; sonra, sağlığının provalara düzenli olarak katılmasını engellediğini bildirdiler; Flore'da, rolünün düzeyinde

olmadığı fısıldanıyordu. Onu her zamanki masasında, hep yalnız, üşüyen bir havada tekrar gördük ve onun düş kırıklığını, küçük düşmesini düşüncemizde canlandırmak bizi çok üzüyordu. Belki de sağlığı bu yüzden daha da bozuldu çünkü gerçekten kötüydü; birkaç ay sonra akciğer tüberkülozundan öldü. Onun hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmiyorduk ama bu yazgıda yüreğimizi daraltan bir anlamsızlık vardı.

Jeanne d'Arc'ı oynayan Berthe Tissen oldu; kısa boyuna ve Luksembourg aksanına karşın izleyiciyi coşturdu. Vermorel ustaca bir piyes yazmıştı: İngilizlere hücum ediyordu ama onlar "işgalciler" gibi, Cauchon ve çevresi de onların işbirlikçileri gibi görünüyordu; öyle ki Jeanne'ın onlara savurduğu gururlu replikleri alkışlarken, hiçbir yanlış anlamaya yer vermeyecek şekilde Almanlara ve Vichy'ye karşı gösteri yapılmış oluyordu.

Camille'in etkisiyle Dullin, "Théâtre de la Cité" adını alan Sarah-Bernhard tiyatrosunun yönetimini üstlenmişti. Orada ilk olarak, Camille'in yazdığı *La Princesse des Ursins*'i (Ursinler Prensesi) sahneledi, yapıt büyük bir başarı kazanmadı. Comédie-Française'de Barrault, çekici ama tümüyle kemik ve sinirden oluşan, Shakespeare'in kişisinden çok Laforgue'un öykündüğüne yakın bir Hamlet yaratmıştı. Montparnasse tiyatrosunda, Jean Darcante Kumpanyası, ne yazık ki zevksiz bir uyarlama olarak *La Célestine*'i sundu.

3 Mart gecesi, *La Célestine*'den çıkarken gökyüzünde ışıklar gördük ve tanıdığım gürültüler duyduk: D.C.A. Canavar düdükleri öttü. İnsanlar kaldırımlar üstünde, burunlarını havaya dikmiş kımıldamadan duruyorlardı. Tam olarak ne oluyordu? İngiliz'ler Paris üstünde bombalar mı salıveriyorlardı? Yoksa Almanlar bir yanlış alarm mı vermişlerdi? Belirsizlik içinde uyuduk. Ertesi gün gazeteler büyük sevinç duyuyordu: İngilizler, Fransız kanı dökmüşlerdi. Billancourt'da Renault fabrikalarını hedef almışlardı ve o yörede çok sayıda ölü ve yaralı olmasına yol açmışlardı. Alman propagandası bu baskını bol bol sömürdü.

Mart ayına doğru Sartre'ın en beğendiği esirlik arkadaşlarından biri ülkeye geri gönderildi: Courbeau, biraz gazetecilik yapmış, canı isteyince resimle uğraşan, Havre'ın en büyük avukatlarından birinin kızıyla evlenmiş bir amatör; *Bariona*'nın dekorlarını boya-

mış Pilate rolünü oynamıştı. Biraz da yürek daralmasıyla kendi kendine ne yapacağını soruyordu; yüzünde burjuva ve ince bir şey, bana kuzenim Jacques'ı anımsatıyordu. Karısıyla birlikte kayınpederinin kocaman evinde oturuyordu ve bizi birlikte iki gün geçirmemiz için davet etti. Paskalya tatilinin ilk sabahında Paris'ten bisikletlerimizle yola çıktık. Eski mahalleleri yanmış olan Rouen'dan ve harap olmuş Caudebec'ten geçtik. Havre'ın kenar mahallelerinde pek çok ev bombardımanlardan sarsılıp yıkılmıştı: "Size daha iyisini göstereyim!" dedi M. Vernadet —Courbeau'nun kayınpederi— bir tür gururla. Evi limandan pek uzak olmayan bir tepedeydi ve bombardıman geceleri ön localardaydılar: bize uzun uzun penceresinden görünen manzaranın görkeminden ve önemli bir hedef isabet aldığında duyduğu sevinçten söz etti. Ona korkup korkmadığını sordum: Bana. "İnsan alışıyor!" dedi. Bizi harabelere götürdü; çevrede pek çok villa R.A.F.'lerce yıkılmış ya da hasar görmüştü; daha aşağılarda çok büyük alanlar yanıp yıkılmıştı. Bize "Burası, bir petrol rafinerisiydi: bakın, geriye hiçbir şey kalmadı... Orada, ambarlar vardı." diyordu. Gönül alıcı sesini duyunca, konuklarına topraklarını gezdiren bir şato sahibi sanılırdı. Sonra, Courbeau ile eski Saint-François mahallesine gittik: artık burası otlarla kaplı geniş bir toprak parçasından başka bir şey değildi. Galions sokağı artık yoktu, ne eski havuzlar, ne gemici barları, ne de o kadar çok sevmiş olduğumuz arduvaz karınlı evler. Mouettes kahvesine oturup, melankoli içinde, artık başımıza önemli hiçbir şeyin gelemeyeceğine karar verdiğimiz o 1933 yılındaki günü anımsıyordum: o vakit bize billur bir top içinde bu 1942 ilkbaharını gösterselerdi nasıl da şaşırırdık! Hayır. Zaten donuk olan düşler üzerinde sızlanamayacak kadar hakikate tutkundum.

Bize şatafatla hazırlanmış şalgam sunulan akşam yemeğinden sonra B.B.C.'yi dinledik. Gece yarısına doğru ayrıldık. Tam yatmıştım ki, canavar düdükleri çalmaya başladı ve hemen ardından şiddetli patlama sesleri duyuldu; D.C.A. ateşe başladı. Bu kez, bir tehlikenin varlığının bilincine vardım; korkunun sınırında, duraksadım; ama öyle uykum vardı ki, bütün gece, kulağım kirişte, boğazım kurumuş uyanık kalmak fikrini kaldırma cesareti bulamadım. "Ne olursa olur" dedim kendi kendime; ve kulaklarıma her gece koymayı alışkanlık haline getirdiğim "Quies" tıkaçlarından yerleştirdim. Bugün bu kayıtsızlık beni şaşırtıyor; kuşkusuz, atlatmış olduğum

önemsiz alarm durumları ve aşmış olduğum onca olay beni geçici olarak savaşa alıştırmıştı. Doğrusu, sabaha dek mışıl mışıl uyudum. Courbeau bize bahçede D.C.A. parçaları gösterdi; birkaç yüz metre ilerde evler hasar görmüştü.

Sartre ve Courbeau uzun uzun kamptan, oradaki dostlarından ve özellikle, davranışlarını inançlarına uydurmaktaki katı tutumu ve sevimliliği ile Sartre'ın sempatisini kazanan peder Page adlı genç bir papazdan söz ettiler. Onsekiz ay önce, diğer tüm papazlar zaten aldatıcı olan bir kurtuluş şansının üstüne atılırken o bunu reddetmişti: papaz sınıfından olmanın ona hiçbir ayrıcalık tanımadığı kanısındaydı. Kaçmayı da düşünmüyordu: onun yeri o kamptaydı. Hep daha zora yöneliyordu: itici yabanıllığı yüzünden seçmiş olduğu Cévennes'in ücra bir deliğinde papazlık yapıyordu. Derin bir özgürlük anlayışı vardı; onun gözünde, insanı esir düzeyine inmeye zorlayan faşizm, Allah'ın iradesine meydan okuyordu: "Allah özgürlüğe o denli saygı gösteriyor ki, insanlarının günahsız olmalarından çok özgür olmalarını istemişti" diyordu. Bu inanç ve derin bir hümanizm onu Sartre'e yaklaştırıyordu. Sartre'ın tutkunu olduğu bitmez tükenmez söyleşileri sırasında, kampın Cizvitlerine karşı İsa'nın tam, eksiksiz insanlığını ileri sürüyordu: İsa, tüm bebekler gibi pislik ve acı içinde doğmuştu, Meryem Ana mucizevi bir şekilde doğum yapmamıştı. Sartre da onu destekliyordu: Tanrının insan olarak meydana çıkması efsanesi, ancak, İsa'ya insanlık durumunun tüm sefaletleri yüklenirse bir güzelliğe bürünüyordu. Peder Page papazların bekârlık kuralına karşı değildi: ama insanlığın yarısının kendisi için tabu olmasını kabullenemiyordu; üstlerinin kötü gözle baktıkları uçucu ama samimi ve sevgi dolu kadın arkadaşları olmuştu. Sartre'a seve seve açılıyor, onu, coşkunluğa kapılarak: "Eğer Allah sizi lânetleyecek olsaydı, onun cennetini kabul etmezdim" diyecek kadar çok seviyordu. Savaşın sonuna dek esir kaldı. Özgürlüğüne kavuşunca Paris'e geldi. Sartre ve onunla o zaman Courbeau'nun oturmakta olduğu Tertre meydanında küçük bir apartman dairesinde yemek yedik; papaz giysisi yoktu, çok çekiciydi. Hüzünlü Cévenne'ine geri döndü.

En yakın araba vapuru ile Seine'i geçtik; Normandiya çiçeklenmeye başlıyordu; Pont-Audemer, Lisizux, Flers yoluyla La Pouèze'e vardık ve orada tatilimizi bitirdik. Trenle geri döndük; yanımı-

za yumurtalar almıştık ve Mme. Lemaire bize ayda iki üç paket göndermeye başladı: bu şekilde sayısız insanı besliyordu. Felâket oydu ki, ulaşım çok yavaştı. Aldığım ilk kolide kocaman bir domuz parçası vardı, kıvamında pişmiş, kızarmıştı ve bana çok iştah açıcı göründü; daha yakından bakınca, üstünde hareket eden beyaz küçük şeyler gördüm. "Yazık!" dedim kendi kendime. Et yememiz gerektiğini, yoksa kansızlığın pençesine düşeceğimizi kafama koymuştum; eti parçalara böldüm, sıyırdım, temizledim. Lise beni bu işi yaparken yakaladı; ama bende olduğu gibi onda da açlık tiksintiden üstün geliyordu. Sartre'a gelince, ondan gerçeği sakladık. Sonradan da, genellikle koliler kokuyordu: kötü kokan etleri sıkı sıkı sirke ile yıkıyordum; saatlerce kaynatıyor, keskin kokulu ot ve baharatlarla tatlandırıyordum. Genelde, başarılı oluyordum; Sartre tabağını iterse çok inciniyordum. Bir kez, bir yarım tavşan paketini açarken yanımdaydı; hemen elimden kapıp merdivenleri koşa koşa inerek çöp kutusuna attı.

Lise, Delambre sokağından Mistral oteline taşınmıştı; ev işleri yükümü paylaşıyordu. Bu içli-dışlılık ilişkilerimizi derinden değiştirmemişti: kavga ve barışmalar arasında, kahkahadan öfke nöbetlerine gidip geliyordum. O üç ayda çok sayıda alarm oldu; Lise kapımı vurup duruyordu: "Korkuyorum. Sığınağa inmek istiyorum, benimle gelin!" Paris'in merkezi hiçbir zaman hedef alınmıyordu, kalkmıyordum. "Yalnız gidin," diye bağırıyordum. "Hayır!" Bencilliğimi yüzüme vurarak kapıyı sarsıyordu; hiç boyun eğmedim ve o da sığınak görevi yapan metroya bensiz koşmaya alıştı.

Bu akınları karmaşık duygular içinde karşılıyorduk; yaşamları pahasına Alman hatlarını zorlayan bu genç pilotlar için coşkun bir sempati duyuyorduk; gene de, onların bombaları altında, erkekler, kadınlar, çocuklar ölüyorlardı ve kendimiz bir tehlike içinde olmadığımız için, bunu kabullenmek bize daha da güç geliyordu. Ama, her şeye karşın, D.C.A.'nın çıtırtısını ve patlamaların uzaktan gelen sesini işitince, yüreklerimizde üstün gelen duygu umuttu. R.A.F.'nin Almanya üstüne başarılı akınlar yaptığı söylentisi dolaşıyordu: Cologne, Ruhr havzası, Hambourg'da ciddi hasarlar olmuş deniliyordu. Eğer İngilizler hava savaşım kazanırlarsa müttefiklerin zaferi çok daha az olanaksızlaşacaktı.

Ama o dönemde her şeyin bedeli ağırdı, umudun bile. İngilte-

re iyi dayanıyordu: Almanların tutumu sertleşiyordu; Fransa'nın iç durumu gittikçe kötüleşiyordu. Laval hükümetin başına atanmıştı, onun ileri derecede işbirlikçi politikası ağır basıyordu. İşgal altındaki bölgede Yahudilere karşı en uç önlemler alındı. 2 Şubat'tan beri, bir kararname onlara ev değiştirmeyi ve gece saat 20'den sonra sokağa çıkmayı yasaklamıştı. 17 Haziran'da, sarı yıldızı taşımaya zorunlu tutuldular: Paris'te bu haber hayret uyandırdığı kadar öfke de uyandırdı çünkü her şeye karşın bazı şeylerin bizde gerçekleşemeyeceğine hepimiz gönülden inanmıştık; iyimserlik yüreklere o denli kök salmıştı ki, bazı Yahudiler özellikle geliri olmayanlar, yasalara uymakla kendilerini en büyük felâketlerden koruyabileceklerini sandılar; gerçekte ise, yıldızı takanların pek azı yaşamayı sürdürebildi. Başkaları da, aynı derecede bir saflıkla, cezalandırılmaksızın tüm kararnamelere meydan okuyabileceklerini sandılar; Montparnasse'da, Saint-Germain-des-Prés'de hiçbir zaman yıldız taşıyan kimseye rastlamadım. Ne Sonia, ne güzel Çek, ne Bella ne de onların arkadaşları alışkanlıklarından hiçbir şey değiştirmediler, 15 Temmuz'da tüm genel yerlere —restoran, sinema, kitaplık vb gibi— girmeleri yasaklandıktan sonra bile; Flore'a gelmeyi ve kapanışa kadar bıcır bıcır konuşmayı sürdürdüler. Ama, Fransız polisinden de yardım gören Gestapo'nun baskınlar düzenlediği söyleniyordu; çocukları annelerinden ayırıyorlar, onları Drancy'ye ve bilinmeyen yerlere gönderiyorlardı. Fransız vatandaşı olan Yahudiler Pithiviers kampına kapatılmışlardı ve başka Yahudiler de, hem de çok sayıda olmak üzere Almanya'ya gönderilmişti. Sonunda çoğu yaşamlarının tehlikede olduğunu anladılar; hattı geçip saklanmaya karar verdiler. Ailesinin serbest bölgede saklandığı ve bu yıl *numerus clausus* (eleme sınavı) yüzünden Sorbonne'a adım atmamış olan Bianca bir *geçirici* ile anlaştı; yüklü bir para karşılığında adam onu Moulins'e götürdü, birkaç saat sonra geleceğini söyleyerek bir otele yerleştirdi; geri dönmedi: bu tür dolandırıcılık olağandı; Bianca gene de birkaç arkadaşının yerleştiği Aix'e inmeyi başardı. Kendilerine sahte evrak edinmek için çok akıllıca bir teknik geliştirmişlerdi; herhangi bir bahane ile Fakültede kayıtları inceliyorlardı; kendileri ile hemen hemen aynı yaşta olan bir kız ya da erkek öğrencinin adını ve doğum yerini kaydediyorlardı; onun kimliğine bürünerek nüfus kâğıdını veren Belediye'ye başvurup bir suretini istiyorlar-

dı ve bunu edindikleri anda kolayca bulunan suç ortakları aracılığı ile göndertiyorlardı. Cebe sureti koyup, herhangi bir yerden toplanan iki tanıkla komiserliğe gitmek, sizin sahte adınız, kendi fotoğrafınız ve kendi parmak izinizle gerçek bir belge almanız için yeterliydi.

Mayıs sonunda Politzer'in işkenceye uğratılıp kurşuna dizildiğini öğrendik. Feldmann Temmuz'da öldürüldü. Çok sayıda komünist de aynı yazgıyı paylaşmıştı ve metronun fayansları üstünde sarı ve kırmızı "İlan"lar gitgide daha hızlı bir tempoda birbirlerini izliyordu. Temmuz'da Oberg imzalı bir duyuru, bundan sonra cezalandırmanın teröristlerin ailelerine de uzanacağını bildirdi; yakın erkek akrabalar kurşuna dizilecek, kadınlar sürülecek, çocuklar hapsedilecekti; buna karşın, suikast ve sabotajlar yavaşlamadı. Laval birliklerin nöbet değiştirmesinden söz etmeye başladı; biz esirlere yapılan bu şantajı olabildiğince tiksinti verici buluyorduk: ama Fransız işçiler buna kanmadılar. Almanlar entelektüel bir işbirliği yaratmak için çok gayret sarfediyorlardı, ama boşuna. Bir el bombası, Quartier Latin'de d'Harcourt'un yerine kurdukları "Rive gauche" (Sol Yaka) kitabevine hasar verdi. Hemen hemen tüm Fransız *aydınları*, büyük gürültüyle Orangerie'de düzenledikleri Arno Breker sergisine sırt çevirdi. Milli Eğitim Bakanlığı'na atanan Abel Bonnard kendisinden öncekilerin gevşekliğini kınadı ve Üniversite'nin "komitelere bağlanması" gerektiğini bildirdi; kimse onu izlemedi; liselerimizde Sartre ve ben derslerimizi dilediğimiz gibi düzenliyorduk, kimse de bizden hiçbir zaman hesap sormuyordu. Üniversite öğrencileri Quartier Latin'de Alman-karşıtı az ya da çok ciddi, ama işgalcileri rahatsız eden gösteriler düzenliyorlardı. Gençliğin bir kesimi "Ulusal Devrim"e duyduğu tiksintiyi, ahlâki düzenin dizginlerini elinde tutanları çileden çıkartan tuhaf bir biçimde dile getiriyordu; Oxford usulü uzun saçlar, kıvırcık perçem, kolda asılı bir şemsiye ile *zazu*'lar[1] "swing" müziğiyle kendilerinden geçtikleri "partiler" veriyorlardı: İngiliz-severlikleri, baştanımazlıkları bir tür direnişi simgeliyordu. Bunlardan birkaçı Flore'da görünüyordu ve özentilerine karşın onları daha sempatik buluyorduk.

[1] Paris'te İkinci Dünya Savaşı sırasında tuhaf davranışlı sıradışı gençliğe verilen ad.

Yahudi kıyımı, polis baskısı, kıtlık: Paris'in havası boğucuydu. Vichy'de, trajedi, zaman zaman bizi güldüren bir komediyle birleşiyordu. Serbest bölgede *Tartuffe*'ün yasaklandığını sevinçle öğrendik. Giraud'nun, kaçmasının ardından gidip Pétain'e teslim olmakla onu içine düşürdüğü güç durumdan çok hoşnut olduk.

Bizimle aynı düşüncede olan yazarlar da birtakım kurallar edinmişlerdi. İşgal bölgesindeki gazetelere ve dergilere yazı yazılmayacaktı, Radio-Paris'de konuşma yapılmayacaktı; serbest bölge basınında ve Radio-Vichy'de çalışılabilinirdi: her şey makalelerin ve programın anlamına bağlıydı. Hattın diğer tarafında bir kitap yayımlamak tamamen yasaldı; burada, sorun ortaya çıkıyordu; sonunda, bu konuda da önemli olanın yapıtın içeriği olduğuna karar verildi. Sartre *Akıl Çağı*'nı çekmecesinde tuttu çünkü hiçbir editör bu denli utanılacak bir romanı basmayı kabul etmezdi; ama benimkini Gallimard'a götürmüştü. Tiyatroya gelince, Vermorel, *Jeanne avec nous*'yu (Jeanne Bizimle) oynattığı için kınanmalı mıydı? Hiç kimse buna karar vermeye yetkili değildi. *Sinekler*'de Sartre, Fransızları pişmanlıklarından sıyrılmaya ve düzene karşı tavır alıp özgürlüklerini talep etmeye yüreklendiriyordu: sesini duyurmak istiyordu. Bu nedenle duraksamadı; yapıtını Barrault'a önerdi: zaten bunu onun telkini ile yazmıştı. Ama baş kadın rollerinin acemi iki oyuncu tarafından oynanacağı bir yapıtı sahnelemek için büyük cesaret gerekiyordu: Barrault yan çizdi. O vakit Sartre, sarışın ve esmer Olga'lara karşı derin saygısı olan Dullin'e konuyu açtı; yalnız, Dullin güç durumdaydı; Cité tiyatrosunda sahnelediği oyunlar gelir getirmemişti; *Sinekler* gerektireceği tüm fırgüranlar nedeniyle çok büyük bir masraf doğuracaktı: parasal bir destek bulmak gereksinimindeydi; arkadaşlarımızdan hiçbiri bunu ona sağlayacak durumda değildi. Bu görüşmelerden haberli kıldığımız Merleau-Ponty bize, Sartre ile tanışmak ve oyununu finanse etmek için yanıp tutuşan zengin bir sanatçı koruyucusu çiftten söz edince bir mucizeye inandık.

Görüşme Flore'da gerçekleşti. Adam görkemli bir ad, Néron adını taşıyordu. Aşağı yukarı otuz beş yaşlarında gösteriyordu. Balmumu renkli, biraz yoz, II. Philippe çeneli, bozuk dişli, keskin

gözlü bir çehresi vardı. Üstünde uzun ceketli, çok yüksek yakalı şık bir takım elbise, günün modasına uygun çok küçük düğümlü kaşmir bir kravat vardı; görüntüsünde, yüz çizgilerinin ciddiyetine uymayan bir *zazu*'luk vardı; parmaklarından birinde büyük bir şövalye yüzüğü parlıyordu. kadın arkadaşı, esmer, hoş görünümlü Renée Martinaud bana, o devirde çok az kadın iyi giyinebildiği için, daha da görkemli gelen bir zerafetteydi. Bizler çıplak baş ya da türbanla dolaşıyorduk; modacıların yarattıkları kocaman çiçek açmış şapkalar hazine değerindeydi ve genelde gülüşmelere yol açıyordu; Renée bunlardan güllerle kaplı birini öyle bir rahatlıkla taşıyordu ki, şapka onu gülünç kılmayıp çok güzelleştiriyordu. Söylcşiyi Néron yönlendirdi; yetkeli ve özentili bir tavırla konuşuyordu. Para onu, yazar ve sanatçılarla sık sık görüşme olanağı verdiği için ilgilendiriyordu; felsefeye tutkundu ve söylediğine göre Hegel ve fenomenolojiyi çok iyi biliyordu. Zaman sorunu onu özellikle ilgilendiriyordu. Zaman kavramının bir sapkınlığı olarak kabul edilen dolandırıcılık üstüne bir denemeye girişmişti: ona göre dolandırıcının derdi, bir anlamda "süreyi kısaltmak"tı. *Sinekler*'in metnini onaylayarak okumuştu ve piyesi sahnelemek için gerekli parayı Dullin'in emrine veriyordu. Entelektüel kendini beğenmişliği hoşumuza gitmedi ama bir sanat koruyucusundan daha fazlası istenemezdi ve ondan ayrılırken, ellerimizi ovuşturuyorduk.

Sonraki günler onu Flore'da gördüm: kafası meşgul bir havada yazıyordu; bana sır verir gibi, Heidegger'in felsefesinin şaşkınlık verici şekilde habercisi olan yayımlanmamış bir Hegel yapıtını ele geçirdiğini söyledi; ama bu konuda hazırladığı çalışmayı bitirmeden bana daha fazla açıklama yapmak istemedi. Buna karşın, bir akşam bize özel yaşamı konusunda açıldı; biri sarışın diğeri esmer iki metresi vardı, her ikisini de Renée diye çağırıyordu; her biri diğerinin varlığından habersizdi; onlara aynı armağanları sunuyordu, hemen hemen aynı şekilde giyinmelerini sağlamayı beceriyordu ve her ikisini de birbirine çok benzeyen dairelere yerleştirmişti. Her iki kadından da habersiz Passy'de bir üçüncü dairede yaşıyordu; bizi oraya götürdü: gökyüzünü tehdit eden sivri arkalıklı İspanyol iskemlelerini, deri koltukları, bir sürü kristal, halı, büyük şamdan kalabalığını anımsıyorum; kitaplıkta sıra sıra lüks deri ciltli kitaplar diziliydi. Çılgın bir şatafat fışkırtan bu dekor, çirkinliği ve donmuş pırıl pırıllığıy-

la şaşırtıyordu: görünüyordu ki, hiç kimse bu iskemlelere oturmamış, hiçbir sigara bu küllükleri kirletmemiş ve hiçbir el bu kitapların sayfalarını çevirmemişti.

Gene de Néron her iki kadın arkadaşına aynı şekilde davranmıyor olmalıydı: biz yalnızca Renée Martinaud'yu tanıyabildik. Montparnasse'da, o da biraz şatafatlı ama aşırılığa kaçmayan bir dariede oturuyordu. Beni Olga ile oraya davet etti; bize aşırı bir pasta ikramında bulundu ve karaborsa içki sundu. Bir gün Flore'da ona gösterdiğim Lise onu tanıdığını ileri sürdü: birkaç ay önce, Lise'in oturduğu Delambre sokağının küçük otelinde üç çocukla perişan bir odada kalıyordu. Néron'u yeni mi tanımıştı? Ama Renée uzun zamandan beri yaşamın tüm kolaylıklarına alışmış gibi görünüyordu.

Bir güzel Mayıs günü Dullin, Renée ile Néron'u Ferrolles'a devet etti; ben de Sartre ve Olga ile birlikte oraya gittim. Avlu çevresindeki küçük dehlizde yemek yedik: Camille kendini aşmıştı. Néron bol bol konuştu, kültürü evrenseldi; uzmanlara bile ders veriyordu: Çin tiyatrosu üstüne Dullin'e bilmediği ayrıntılar verdi; Bologne'da Palladio tarafından inşa edilmiş, Vicence'deki tiyatrodan da daha güzel bir tiyatronun varlığını açıkladı. Noter önünde Dullin, Sartre ve Néron arasında bir randevu belirlendi, Néron nakit olarak bir milyon verecekti.

Kararlaştırılan sabah, odamda çalışırken telefona çağırdılar; Sartre'dı: "Gördün mü ne oldu!" dedi bana. Sabah tan ağarırken Néron kendini Boulogne ormanındaki göle atmıştı. Bir Alman subay onu sudan çıkartmıştı; hastanedeydi; kendini ortadan kaldırmak istemişti çünkü meteliği yoktu.

Çabucak iyileşti ve bize, incelikten de uzak olmaksızın, tüm gerçeği itiraf etti. Bize, dolandırıcılık üstüne yazdığını söylemişti: gerçekte, onu uyguluyordu. Altı ay önce, yalnızca bir eğitim sertifikası ile donanmış küçük bir banka memuruydu; ama okumuştu ve düş kuruyordu; iş dünyası konusunda çok şey biliyordu, kendine güveni vardı ve ağzı lâf yapıyordu; bankadan antetli kâğıt aldı ve az çok karanlık işler çeviren para babalarından randevu istemek için bu kâğıtları kullandı; onlara öyle olağanüstü kâr oranlı yatırımlar önerdi ki adamlar fazla meraklı görünmemeyi yeğlediler: doğaldır ki, pek de yasal olmayan spekülasyonlar söz konusuydu: ilk kârlar cebe atılınca güvenleri arttı ve Néron'a gitgide büyüyen paralar tes-

lim ettiler. X'e Y'den sızdırdığı paraları, Y'ye de Z'den dolandırdıklarını ödüyordu; bu ödemeler üzerinden de kendi görkemli yaşamı için gerekli parayı alıyordu. Bu denli basit bir dümen doğaldır ki çabuk ortaya çıkartılacaktı; umurunda değildi, o, görkemli yaşamı tatmak istemiş ve bunu başarmıştı. Ciddi durumlarda, intihar onun için daima hiç de hoşnutsuzlukla bakmadığı bir çare olarak kalmıştı: aslını söylemek gerekirse, bu onun ilk girişimi değildi. Kültürüne gelince, bu bir blöftü. Hegel'in yayımlanmamış yapıtı hiç var olmamıştı, ne de Bologne'daki Palladio tiyatrosu; Dullin'e Çin tiyatrosu konusunda verdiği ayrıntılarıysa uydurmuştu. Konuşuyordu ve onu gözlerim faltaşı gibi açılmış, dinliyordum: o güçlü sanat koruyucusu durumu yerini çılgınlık nöbetindeki bir küçük memura bırakmıştı. Anında ona sempati duyduk; zengin çalımı bizi rahatsız etmişti: gerçekte, oldukça olağandışı bir göz boyama söz konusuydu. Derin bilgisini sergileyen Néron bize aptal görünmüştü: bilgisizliğini bu denli güzel maskelemek için ne kurnazlıklara başvurmuştu! Mitomaniyi (yalan söyleme hastalığı), ukalalık ve züppeliğe adamakıllı yeğliyorduk. Milyonların gücüyle kendine entelektüel ilişkiler satın alması rahatsız ediciydi: ama, geçici bir süre için bile olsa yaşamının tadını değiştirmek için ortaya koyduğu yüreklilik ve becerikliliğe hayran kaldık. Lise'in Renée'ye nasıl olup da ucuz bir otelde rastlamış olduğunu anladım; onun da yapısında serüven tohumu vardı ve ona duyduğum ilgi arttı. Kısa süre sonra Néron Fresnes'e hapsedildi; ama kurbanları, gözleri kapalı bu denli yüksek kârları kabul etmekle az çok ona suç ortaklığı yapmışlardı; hiçbiri olayı ciddi olarak kurcalamadı; ayrıca Néron akciğer tüberkülozuna yakalandı; hapisten çok çabuk çıkıp kırlık bir yerde kendini tedavi etmek üzere gitti.

Sartre ve Dullin içine düştükleri bu tuzağa birlikte güldüler; gene de, uçan bir milyonun ardından iç çektiler. Dullin "Gene de piyesi sahneleyeceğim" dedi. Bu sözünü tutacağından emindik, ama sabretmek gerekiyordu.

Bana gelince, Ocak ayında Brice Parain bana *Légitime Défense*'dan (Yasal Savunma) söz etti; bana: "Eninde sonunda Françoise yadırganan, başkalarına benzemeyen bir kadın!" diyerek beni çok şaşırtmıştı, oysa ben bu kişiliğe, kendimde duyumsadığım diğerleriyle olan iletişim zevkini ve gereksinimini yansıtmıştım. Kanımca daha doğru olarak, onun bir katil yapısında olmadığını belirtmişti.

Romanın yayımlanmaya değmez bir yapıt olduğu kanısındaydı ama Paulhan'ın görüşünü öğrenmek istiyordu. Paulhan metni uzun süre elinde tuttu. Haziran'da, Lutèce arenalarının karşısındaki dairesinde Sartre ile birlikte onu görmeye gittik; güzel bir gündü ve kendimi oldukça heyecanlı hissediyordum. Paulhan, Dullin'in gerçekten Pierre'in kişiliğine benzeyip benzemediğini sormak için düşünceli bir tavır takındı. Stilimi çok fazla "yansız" olarak değerlendiriyordu ve bana iyi yüreklilikle: "Kitabı baştan sona yeniden kaleme almak çok canınızı sıkar mıydı?" diye sordu. "Oh! dedim, bu benim için olanaksız, zaten bunun üstünde dört yıl uğraştım!" Paulhan: "Eh, iyi, diye bağladı, bu koşullarda olduğu gibi basılır. Mükemmel bir roman." Bana bir kompliman mı yaptığını yoksa romanımın ticarî amaçla iyi bulunanlardan mı olduğunu söylemek istediğini çözemedim. Ama önemli olan kitabımın kabul edilmiş olmasıydı: gelecek yaz başında yayımlanacaktı. Bundan, sevinçten çok, büyük bir rahatlama duydum. Bana koyduğum ad *Yasal Savunma*'nın hiç oturmadığını söylediler; kafamda pek çok cümle ve sözcük geçirdikten sonra onaylanan adı, *Konuk Kız*'ı önerdim.

Havamızı değiştirmek için serbest bölgeye yeniden gitmek istedik; söylendiğine göre geçiş, Pays Basque'da özellikle kolaydı; birisi bize Sauveterre'de bir adres önerdi. Bost da bizimleydi. Öğlene doğru bir rehber bisikletle bizi küçük bir yola götürdü: "İşte, geldiniz" dedi beş yüz metre sonra; Navarrenx'de yemek yedik: han, hattı keyifleri için geçmemiş olan ve diken üstünde oldukları görünen —çoğunluğu Yahudi— sığınmacılarla doluydu. Pirenelerde uzun bir gezinti yaptık; yüksek dağ manzaraları Alplerdekinden daha az görkemliydi; özellikle alçak yöreyi sevdim: Saint-Bertrand-de-Comminges ve manastırı; Kuzey'in haçlılarına Albi'lilerin uzun süre direndiği ünlü mağaraları Montségur. Bost'u Lourdes'a götürdüm, onun protestan gözleri, "Rosaire sarayları", onların müzikli Meryem Anaları, fosforlu mağaraları, mucivezi boğaz pastilleri karşısında faltaşı gibi açıldı; Sartre bizimle gelmedi: kimi gezilere ikimizi yalnız gönderiyor ve kendisi çalışıyordu; böylece, bir sabah Bost ile Tourmalet boğazından Rigorre'un Midi tepesine yürüyerek tırmandık: Sartre'ı bir çayırda rüzgâr altında oturup dizleri üstünde yazı

yazarken bıraktık; dönüşte onu esen borada sayfalarca yazı yazmış ve çok hoşnut bulduk. Gene de yolculuk bayırların dikliği ve lâstiklerin kötü durumundan ötürü oldukça yorucuydu: ikide bir lâstikleri onarmak gerekiyordu. Ayrıca, çok az yiyorduk. Öğle yemeği olarak köylerden meyve ve domates satın alıyorduk; genelde akşam yemeğimiz yavan bir çorba ile kötü bir sebzeden oluşuyordu. Et öyle nadirdi ki, mola verdiğimiz yerleri yazdığım ajandama yalnızca bir gün: yemekte iki parça et! diye not düşmüşüm. Otellerde yer bulmak kolay değildi ve genellikle saman ambarlarında geceliyorduk. Foix'yı yeniden gördük; savaşın arifesinde, Pirenelerden inen selin kıyısındaki söyleşimizi anımsıyorduk: kendimizi hazırladığımız *sonra* bu değildi. Foix'da Bost bizden ayrıldı, Lyon'da dostlarına uğrayıp Paris'e dönecekti; hattı geçerken yakalandı ve iki hafta boyunca Châlon hapishanesinde öfkeden kudurdu. Çıktığında açlıktan sendeliyordu ve üst üste iki öğle yemeği yedi.

Pek çok kıvrımlı yol seçerek Doğu Pirenelerden Provence'a vardık. Barmmak ve karın doyurmak günden güne daha da güçleşiyordu. Yol bağlar boyunca uzandığında yere iniyor ve kilolarca üzüm alıp götürüyorduk: bunlar bizi besinsizlikten dolayı bitkin düşmekten korudular.

Marsilya'da kıtlık bir önceki yıla göre daha köklüydü; bu kenti o denli seviyor, Amerikan filmlerine kavuşmaktan yeniden o denli büyük bir haz duyuyorduk ki, orada birkaç gün kaldık; kötü bir ekmeğin üstüne ağzımızı yakan yumurtasız bir sarmısak mayonezi sürüp karnımızı doyuruyorduk: bu, bakkallarda serbest satılan hemen hemen tek besin maddesiydi; damağımızı, hiçbir tadı olmayan boyalı sudan ibaret yeşil ya da pembe dondurmalar yutarak teskin ediyorduk. Flore'un eski avenesinin ürettiği "meyve ezmesi"nden bol bol bulunuyordu ama bu, *Altına Hücum*'un ayakkabılarının bağlarından da daha güç sindirilen bir şeydi. Sartre'a: "William James'in sözünü anlıyorum: puding'in denenmesi yenilerek yapılır" dedim. Miğdelerimizin başkaldırması bize, yenilir diye satılan pek çok maddenin aslında hiç de böyle olmadığını kanıtlıyordu. Şarlo gibi ben de, eskiden rezeneli et, şartröz likörlü ton balığı, gerçek sarmısaklı mayonezler yediğim lokantaların önünden geçerken hemen hemen hayaller görüyordum; oralara iyi giyimli hanımların

ve beylerin girdiği görülüyordu; cebimizde öyle bir yere bir kez bile ayak basacak para yoktu.

Artık bir saplantı haline dönüşen açlığa karşın bu yolculuğu sürdürmekte inat ettim ve beni bundan yoksun bırakmak istemeyen Sartre karşı çıkmadı. Aigual yöresini ve Couvertoirade'ı yeniden gördük; Heidegger ve Saint-Exupéry'den öğrendiklerimizi kendi deneyimimizle saptadık: değişik yollardan bize dünyanın ne kadar farklı olarak kendini gösterdiği, üstünde bisikletle yol aldığımız Larzac yaylası, çekirgeleri ayaklarımızın altında ezdiğimiz yaylaya uymuyordu; ve her biri eşit olarak kendi hakikatine sahipti.

İşgal hattına geçmek için kimseye gereksinimimiz olmadığına karar verdik: gidişteki aynı yoldan geri dönecektik. Pau'ya giden trene bindik: bisikletlerimiz bizimle aynı zamanda gelmedi; bir gün boyunca onları beklememiz gerekti; artık beş paramız yoktu: öğleyin bir banka oturup meyve yedik, akşamsa hiçbir şey. Ertesi gün Navarrenx'de ne bir lokma ekmek ne de bir domates bulduk. Pürüz çıkmadan hattı aşınca, para istemek için Paris'e telgraf çekmeyi planlıyorduk: sınırdaki vilayetlerde telgraf gönderme hakkı yoktu. Durum kritikleşiyordu. Ailemin bir hanım dostu Adour kıyısında, oraya yirmi kilometre uzakta oturuyordu: oraya gittim. Bana ödünç para verdiler ve yemeğe alıkoydular: karnımı tıka basa ördek ve fasulyeyle doyurdum. Ama Sartre benimle gelmeyi reddetmişti. Akşam Dax'a vardığımızda hâlâ açtı, orada bir tabak mercimek yedi. Angers'e bilet aldık; geceyi Bordeaux'da geçirmek gerekiyordu: otellerde tek bir oda bile yoktu. Bekleme salonunda uyuduk. Yolculuk boğucu bir sıcak altında bütün gün sürdü; istasyonlarda, peronda ne satılırsa alıyorduk: sahte kahve, çok sert birtakım bisküiler. Bir yirmi kilometreyi daha bisikletle aşmak için gerekli gücü nasıl bulduğumuzu bilemiyorum. La Pouèze'e gelir gelmez duşa koştuk sonra da yemek odasına: Sartre birkaç kaşık sebze çorbası içti, sonra sarardı, ayağa kalktı, sendeledi, boylu boyunca bir divana yığıldı ve bilincini yitirdi. Üç gün yatakta kaldı; ara ara ona et suyu, komposto getiriyorlardı; tek gözünü açıyor, kâsesini ya da tabağını söz dinler bir şekilde boşaltıyor ve yeniden uyuyordu. Mme. Lemaire bir doktor çağırmayı düşünüyordu ki, Sartre silkindi ve kendini çok iyi hissettiğini söyledi. Gerçekten de normal

yaşantısına döndü. Ben sekiz kilo vermiştim ve vücudumu sivilceler kaplamıştı.

Kendimize gelmek, kendimizi şımartmak için bir ay orada kaldık. Orada kaldığımız günler —ki büyüsü sonraki on yıl içinde de hiç körelmeyecekti— bizim için şükran anlarıydı; en uzunları bizim için en mutlu olanlarıydı. Yöre güzel değildi, ne köy, ne de evi çevreleyen bahçe; ne bu kocaman beylik evde ne de döşenmesinde özellikle göze hoş görünen bir şey yoktu; ama Paris'te olduğu gibi köyde de Mme. Lemaire'de yetenek vardı: onun çevresinde insan kendisini iyi hissediyordu. Birinci katta, kırmızı karolu, tavanda görünen kirişleri olan, duvarları donuk beyaz renkle sıvalı büyük bir odada kalıyordu; yatağı, iskemleleri, komidinleri ve masaları büyük bir giysi, kitap ve eşya dağınıklığı kapsıyordu: bu oda bir dekor değil bir varoluştu. Şık bir kemerli kapı bu odayı gene geniş bir oda olan ve benim de çalışma masamın bulunduğu Sartre'ınkinden ayırıyordu; kendi odamda yalnızca uyuyordum[1]. Jacqueline Lemaire annesinin yatağının yanında paravana ile ayrılmış bir köşede yatıyordu. Aynı katta, Mm. Lemaire'in korumaya aldığı seksen iki yaşında kambur bir kadın da yaşıyordu; ona, uzun külot ve korsesiyle koridorlarda rastlıyorduk. Giriş katında bir Rus prenses kalıyordu; çok yaşlı, kendini beğenmiş ve tamamen sağır olan bu kadın odasından hiç çıkmıyordu; bu odayı, deli gibi sevdiği küçük, beyaz, tüylü, küstah ve aptal bir küçük köpekle paylaşıyordu. Mme. Lemaire'in, savaşın başında bir yük vagonunun karanlığında yaptığı üç gün üç gecelik yolculuğun yarı deli halc getirdiği kocaman dişi bir Fransız çoban köpeği vardı; durup dururken küçük çocuklara ve hayvanlara saldırıyordu; onu bağlıyorlardı; gene de bir gece küçük beyaz köpeğin karnını deşti. Prenses saatlerce avaz avaz bağırdı. Her iki yaşlı kadın da yemeklerini odalarında yiyorlardı. Biz öğle ve akşam yemeklerimizi Mme. Lemaire ve Jacqueline ile yiyor ve dördümüz genellikle Sartre'ın odasında geceyarısından sonraya kadar söyleşiyorduk. Boş konuşmalarımızı buyurgan zil sesleri ra-

[1] Niye bu usul kabul edildi de tersi değil? Anımsamıyorum. Gerçekte her ikisi de eşdeğerdi. Kendi kendimi sorgularsam, bunun sebebinin Sartre'ın en ufak ayrıcalıkları bile reddetmesi olduğunu buluyorum.

hatsız ediyordu: savaşın ilânından beri M. Lemaire yatağından çıkmıyordu; onu ter içinde bırakan iç daralması nöbetleri geçiriyordu; çağrısına kızı ya da karısı koşuyor ve kimi kez, onu rahatlatmak için saatlerce yanında kalarak ona güç verici sözler söylüyorlardı. M. Lemaire çevresinde yalnızca bir gece lâmbasının aydınlattığı kalın bir karanlığı şart koşuyordu. Kimi günler, tamamıyle hareketsiz duruyor, ellerini bile çarşafın dışına çıkartmayı reddediyordu. İyi saatlerinde dünya olaylarıyla ilgileniyordu; gazeteler, hatta kitaplar bile okuyordu; köyden gelip onun görüşünü soranlar oluyordu. Ben ona hiç yaklaşmadım. Joséphine, dindar ve yabanıl bir ihtiyar kız ona bir köle bağlılığıyla hizmet ediyordu; bu kadın ailenin geri kalanına etmediğini bırakmıyordu: pratik olarak her şeye o karar veriyordu; Sartre'ı ve beni kuşkuyla süzüyordu. Buna karşın, eskiden Paris'te Mme. Lemaire'in orta hizmetine bakan seksenlik kel emektar Nanette tarafından korunuyorduk. Nanette ona bizden söz ederken ağırbaşlılıkla: "Bunlar doğru dürüst, aklı başında ve söz sahibet ehli insanlar" dedi. Hastabakıcı görevlerinin dışında Mme. Lemaire ve Jacqueline gıda bulmak, koliler yapmak ve Parisli dostlarına paket postalamak için çok uğraşıyorlardı: pek az uyuyorlar ve hiç boş durmuyorlardı. Sartre ve ben günlerimizi okumak ve yazmakla geçiriyorduk; bazen, Sartre'ı dışarı sürüklemeyi başarıyordum; bisikletle ya da daha çok yürüyerek dolaşıyorduk: konuşmak için bu daha rahattı. Hava güzel olduğu zaman kırlarda oyalanıyordum. Çocukluğum kokan elma ağaçlarının altına otlara yatıp *Les Sept Piliers de la sagesse*'i (Olgunluğun Yedi Sütunu) okudum. Düzenli olarak B.B.C.'yi ve biraz da müzik dinliyorduk. Eylül sonunda Sartre *Les Cahiers du Sud* (Güney Defterleri) için, eleştirmenlerin olay olarak nitelendirdikleri bir roman üstüne bir makale yazdı: Albert Camus'nün *Yabancı*'sı. *Comoedia*'nın bir kroniğinde bu yapıtın ilk satırlarını okumuş ve hemen çok ilgilenmiştik; anlatının tonu, Yabancı'nın tutumu, duygusal uzlaşımları reddetmesi hoşumuza gitmişti. Yazısında Sartre romanı kısıntısız övmedi, ama ona büyük önem veriyordu. Uzun süredir hiçbir Fransız yazar bizi bu denli derinden etkilememişti.

Basın, 20 Ağustos'ta İngilizlerin Dieppe'teki çıkartma denemesinin başarısızlığını görkemli bir şekilde yorumlamıştı; bununla

beraber, Ekim'den itibaren, gazetelerin satırları arasından, olayların Hitler'in öngördüğü gibi gelişmediğini okumak güç değildi. Hitler uzun süredir Mihver kuvvetlerin El Alamein ve Rus cephesi Stalingrad'da pek yakın zaferlerini bildiriyordu; şimdi de bize onların iyi dayandığı, kahramanlıkla dövüştüğü söyleniyordu: savunmaya geçmişlerdi. İçerde, artık direnişçilerle Londra arasında sıkı ilişkiler kurulmuştu; "terörist" eylemler yayılıyordu: karşılıkların da şiddeti artıyordu. Yalnızca Normandiya'da değil tüm işgal bölgesinde, Dieppe serüveninden sonra İngiltere ile gizli ilişkiyle suçlanan çok sayıda Fransız hapsedildi ya da öldürüldü. Tehditkâr "İlan"lar halkı "düşman"la işbirliğine karşı uyarıyordu; her türlü paraşüt harekâtı derhal bildirilmeliydi, aksi halde ölüm cezası vardı. "Garenne-Place" ve "Rex" sinemalarında patlayan saatli bombalar, Hautpoul sokağında bir Alman birliğine yapılan bombalı saldırı pahalı ödendi: Romainville kalesinde tutuklu kırkaltı, Bordeaux'da tutuklu yetmiş komünist rehine kurşuna dizildi. Gene de, iki yeni bomba Montparnasse ve Est Garlarında üç Alman askerini öldürdü. Artık, ezici bir çoğunlukla Fransız halkı sabırsızlıkla Alman bozgunu istiyordu. Propaganda boşu boşuna kamuoyunu İngiliz akınlarına karşı kışkırtmaya uğraşıyordu. Bu son iki yılda ülke çok acı çekmişti; ne terör ne de güzel sözler onun kinini durduramazdı. Laval'm "nöbet değişimi"nden yana yinelenen çağrıları, tutuklulara yapılan şantajlar o kadar az etki yaptı ki Almanlar zor kullandılar; ama S.T.O.' nun hedeflediği işçilerin çoğu kaçmaya çalıştılar; gençlerden bazıları, serbest bölgede silahlı bir direniş hareketi organize etmeye başlayan Silâhlı Direnme Örgütüne katıldı.

Ve birdenbire, 8 Kasım'da yüreğimize nasıl da bir sevinç doldu! Anglo-Sakson birlikler Kuzey Afrika'ya çıkmıştı; kaçtığından beri ev hapsinde bulunan Giraud Cezayir'e gitmişti; Darlan da bizzat Afrika Fransızlarını Almanya'ya karşı birleştiriyordu. Alman bildirileri, Vichy'nin beyanları, işbirlikçilerin korkulu kınamaları, her şey bizim sevincimize katkıda bulunuyordu. Almanlar derhal Akdeniz sahilini "savunmak" için sınır çizgisini aştılar; ama "serbest" bölge varsayımının ortadan kaldırılmasının bizim için önemi yoktu. Bundan böyle gazeteyi açmak bir zevkti. Toulon'da donanmanın Almanların eline geçmemek için kendi kendisini batırdığını, Delattre de Tassigny'nin Silâhlı Direnme Örgütüne katıldığını, yaptığı

dönüşe karşın Darlan'ın devrildiğini öğreniyorduk. Vichy, basın, radyo "hainler"e karşı gürlüyorlardı; dişler gıcırdatılarak bize "ayrılan grup" içinde uyum olmadığı bildiriliyordu: Giraud ile de Gaulle arasında meşale yanıyordu. Bunun bizim için hiç önemi yoktu. Müttefik kuvvetler Kuzey Afrika'yı tutmuştu, işte önemli olan buydu. Nazi propagandası bize ateşli bir şekilde, İtalya ve Fransa'ya yapılacak bir çıkartmanın başarısızlığa mahkûm olduğunu tekrar ettikçe, bunun çok yakın olduğuna bizi inandırıyordu.

Bu zaferin bedeli yeni bir tutuklama dalgası oldu; Fransızlara teröristlerin ve rehinelerin infazını bildiren "İlân"lar seyrekleşti, sonra da kayboldu: artık Gestapo bu reklamı istemiyordu; ama hapishaneler mahkûm taşıyordu; Saussaies Caddesinde, Lauriston Caddesinde kendinden geçmişçesine işkence ediliyordu. Almanların önerisi üzerine Vichy Lejyonu, Darnad'm kumandasında, "iç bölünme"yi başarısızlığa uğratacak bir milis kuvveti haline dönüştürüldü ve bu güç, direnişçileri, SS'lerden de daha acımasız bir şekilde kıstırmaya başladı. Esir dolu trenler kitle halinde Almanya'ya gidiyorlardı; bunlar polisin tüm Fransa'dan alıp getirdiği "siyasi"ler ve Yahudilerle doluydu; artık Fransız ve yabancı asıllı Yahudiler arasında ayırım yapılmıyordu: hepsinin ortadan kalkması gerekiyordu. Bugüne kadar "serbest bölge" onlara belirsiz bir sığınak görevi yapmıştı: artık bu çareleri bile yoktu. Çoğu intiharı yeğledi. Bu yazgıların dehşeti kafamızdan çıkmıyordu. Bu saplantı, binlerce adam ve kadının, ardından ölüm gelinceye kadar yüreklerinde ve etlerinde yaşadıkları dehşetin yanında pek önemsiz kalıyordu; felâketleri bize yabancıydı; ama içimize çektiğimiz havayı da zehirlediği bir gerçekti.

Son kez o çok sevdiğim Marsilya'nın eski mahallelerinde gezinmiştik; Hitler'in, Almanların gittiği bir batakhaneye koyulan bomba sonucu bu mahallelerin yıkılmasını emrettiğini öğrenince yüreğim burkuldu; Pétain'in polisi orada oturanlara evlerini terk etmek için yalnızca birkaç saat verdi; aşağı yukarı yirmi bin kişi evsiz kaldı; onları Fréjus ve Compègne kamplarına tıktılar. Ve evleri yerle bir edildi.

Bununla beraber, B.B.C. tarafından verilen haberler bizi güçlendiriyordu. Gelecek bize geri verilmişti; yalnızca biraz sabretmek gerekiyordu: bu da bizde bol bol vardı. Konforsuzluğa alışmıştım;

günden güne daha güçleşen maddi koşulları ferahlıkla karşılıyordum. Önce, Paris'e dönünce kötü bir sürprizle karşılaştım: otelimi işleten kadın odamı tutmamıştı; mobilyalı ve mutfaklı bir yer bulmak çok zordu ve birkaç günümü Montparnasse ve Saint-Germain-des-Prés'nin tüm otellerini gezerek geçirdim. Sonunda aradığımı Dauphine sokağında buldum; ama burası kümes gibi bir yerdi: demir bir yatak, bir dolap, bir masa, iki tahta sandalye, sıvası kalkmış duvarlar ve tavanda kötü bir sarı ışık; mutfak tuvalet kabinesi olarak da kullanılıyordu. Otel, rutubet ve sayısız başka kokular kokan dondurucu bir merdiveni ile pis bir barakaydı: ama seçme olanağım yoktu.

Taşınmak için bir el arabası kiraladım. Hiçbir zaman insan saygısı üstünde durmamıştım ama genç de işgalden önce kendimi arabanın kolları arasına koşacağım aklıma gelmezdi; şimdi, pek az insanın haklarında ne düşünüleceğini dert etme lüksü vardı ve ben de onlardan değildim. Lise'in yardımıyla Paris boyunca valizlerimi ve birkaç paket kitabımı neşeyle çektim. Bu manzarayı hiç kimse acayip bulmuyordu ve Saint-Germain'de bile beni tanıyan insanlarla bu durumda karşılaşmaktan rahatsız olmazdım: herkes olanakları içinde yaşama yolunu buluyordu. Bu da devrin iyi yanlarından biriydi: bir sürü uzlaşım, çekingenlikler, seremoniler silinip süprülmüştü; gereksinimler gerçeklerine indirgenmişti: bu benim hoşuma gidiyordu; bize empoze edilen bu hemen hemen eşitlik durumunu da seviyordum; hiçbir zaman ayrıcalıklardan hoşlanmamıştım. Kendi kendime, çok sıkı da olsa, geçerli esaslar üzerine kurulu sosyalist bir rejime sıkıntı çekmeden uyum sağlayabileceğimi söylüyordum: hatta kendimi burjuva haksızlığı içinde olduğumdan daha da rahat hissedecektim; tek bir özveri bana ağır gelirdi: yıllarımın her birini zenginleştiren şu uzun yolculuklardan vazgeçmek; yaşamımın diğer zevklerinden eksikliğini gerçekten duyduğum yalnızca buydu. Ötekiler ya devam ediyorlardı, ya da ben önemsemiyordum.

Yerleştiğim otel sandığımdan da daha iğrençti. Benimle aynı katta erkeklerle geçimini sağlayan bir kadın vardı; sürekli tokatladığı dört yaşlarında bir oğlu vardı; her zaman ağlıyordu; bir müşterisi geldiğinde oğlanı kapı dışarı bırakıyordu. Çocuk merdivenin bir basamağına oturuyor, saatlerce orada donmuş gibi, burnunu çeke çeke duruyordu. Yıl içinde, iki kat üstümde değişik bir skandal

yaşandı. Kiracılardan bir kadın iyi kötü otel sahibine temizlik işlerinde yardım ediyor ve kendi odasının temizliğini de kendi yapıyordu; kimsenin girmediği odasından öyle endişe verici kokular yükseldi ki yanındaki odalarda oturanlar şikâyetçi oldular. Otel sahibesi maymuncuğuyla odaya haber vermeksizin girdi: yer dışkıyla kaplıydı ve dolapta kurumuş katı pislikler pastahanedeki pastalar gibi dizilmiş duruyordu. Olay pek büyük gürültü kopardı. Suçlu derhal otelden kovuldu, küfürler altında ağlayarak gitti.

Toplamayı başardığım erzağı nasıl bir özenle idare ettiğimi söylemiştim; bir makarna paketini açıp da içinde kurtların kaynaştığını görürsem çok üzülüp öfkeleniyordum: tüccarların çoğu sağlığa zararlı maddeleri vicdansızca satıyorlardı. Bir gün, mercimek ve nohut torbalarımın delinmiş olduğunu şaşkınlıkla gördüm: onlardan arta kalan da fare dışkılarıyla doluydu; dolabın tahtasını kemirip içeri girmişlerdi. Kendime teneke den kutular buldum, malımı korumayı başardım; ama sık sık, geceleri gürültü patırtılar ve madenî çatırtılar işitiyordum: düşman saldırıyordu. Paris'te farelerin cirit attığı söyleniyordu ve beni Petit Mouton otelinin zararsız ziyaretçilerinden çok daha fazla endişelendiriyorlardı. Sonunda barınağımdan soğumama neden oldular.

Gene de, buranın haraplığını Corbeau'nun ziyaretinden önce tam olarak anlamamıştım; karısıyla Paris'e geldi ve onları akşam yemeğine davet ettim; yemeği özenle hazırladım, patates pastasının içine iki yumurta kırdım ve havuç yemeğine birkaç gram yağ ekledim. Girdiklerinde birbirlerine öyle inanmaz bir şekilde baktılar ki benim bakımsız odamla onların Havre'daki evinin arasındaki büyük farkı hissettim; masaya hazırladığım sulu yavan yemekleri utanarak koydum. Bu olaydan, sonra da söz ettik ve dehşete düşmüş olduklarını kabul ettiler.

Kapalı devre yaşamaya devam ediyordum; ama "aile" yeni bir fertle zenginleşti: 1941 ilkbaharında Pasteur lisesinde Sartre'ın derslerini izleyen Bourla adlı bir İspanyol Yahudisi. Zaman zaman Flore'a ya da Deux Magots'ya onu görmeye gelirdi. Babası birçok işi elinde toplamıştı ve İspanya Konsolosu onu koruduğu için Almanlardan korkmaması gerektiğini sanıyordu. Onsekiz yaşında, kimilerinin güzel, kimilerinin çirkin bulduğu bir yüze sahipti; çok siyah kıvırcık ve karışık saçlar altında koyu, yaşama sevinciyle birlik-

te yumuşak ve tutkulu bir hava taşıyan gözler; onu çok beğeniyorduk. Gürültücü, çocuksu, beceriksiz, tutkulu, yorulmak bilmeyen bir davranış içinde yaşamda varlığını ortaya koyuyordu. Büyük bir istekle Spinoza ve Kant okuyor, ilerde bir felsefe diploması almak istiyordu. Bir gün, onunla gelecekten konuşurken Sartre: "Almanların zafer kazanması durumunda ne olacak?" diye sordu, aldığı kesin yanıt: "Alman zaferi planlarımın içine girmiyor" oldu. Şiirler yazıyordu ve onları okuyunca, gerçek bir şair olabilme şansına sahip olduğunu düşünüyorduk. Bir gün bana, beyaz bir sayfa üstüne sözcükler atmanın onun için ne denli kolay, ne denli güç olduğunu anlatmaya çalıştı: "Gerekli olan, dedi bana, boşluğa güven duymak." Formül bana çok çarpıcı geldi. Onun söylediklerine her zaman önem verirdim çünkü gerçekliğini deneyden geçirmediği hiçbir şeyi ileri sürmezdi.

Lise'e rastladı ve ona bağlandı; birlikte yaşamaya karar verdiler ve Dauphine sokağında benim otelime yerleştiler. Durmadan bağrışarak tartışıyorlardı ama birbirlerine son derece düşkündüler. Lise'in üzerinde iyi bir etkisi oluyordu; Bourla kendine hiçbir hak tanımıyordu ve sahip olduğu her şeyi veriyordu: J3 çukulatasını, kazaklarını, babasından sızdırdığı parayı, babasının ona verdiği parayı. Baba Bourla bir çekmecede altın tomarları saklıyordu ve iki üç kez Bourla oradan bir tane yürüttü: o vakit Lise'e muazzam karaborsa ziyafetleri sunuyordu: tümen tümen dondurmalı krema, midyeler, sosisler yiyorlardı. Eliaçıklığı Lise'i o denli büyülüyordu ki neredeyse onun gibi davranmaya yelteniyordu. Onu böylesine uzun, böylesine sarışın haliyle bir köylü kadın görkemiyle simsiyah, çevik, gözü ve eli kirişte Bourla'nın yanında yürürken görmek pek hoştu. Bourla beni biraz fazla mantıklı buluyor ama seviyordu. Akşam Lise gidip onların yorganlarını sıkıştırmamı istiyordu. Lise'i öpüyordum ve Bourla da bana alnını uzatıyordu: "Ya ben? Beni öpmüyor musunuz?" Onu da öpüyordum.

Kış çetin oldu. Yalnızca kömür değil elektrik de yoktu ve çok sayıda metro istasyonu kapatıldı; sinemalarda matineler kaldırıldı; sık sık elektrik kesintileri oluyordu, bu halde, zaten güçlükle temin edilebilen mumlarla aydınlanılıyordu. Odamın dondurucu rutubetinde çalışmak söz konusu değildi. Flore soğuk değildi, ampuller sön-

düğünde asetilen lambalar biraz ışık veriyordu. İşte tüm boş zamanlarımızda oraya yerleşme alışkanlığımızı o günlerde edindik. Orada yalnızca belli bir konfor buluyor değildik: burası bizim *quierencia*'mızdı; orada kendimizi evimizde, güvenlikte hissediyorduk.

Özellikle kışın, sobanın borusunun yanında en sıcak ve en iyi yeri kapabilmek için orası açılır açılmaz gitmeye gayret ediyordum. Boubal'in beline bağlı mavi önlüğüyle kendi küçük dünyasını yeniden canlandırdığı o anı çok seviyordum. Kendisi, birinci katın sahanlığına açılan bir iç merdivenle çıkılan kahvenin üstünde bir dairede oturuyordu; oradan saat sekizden önce iniyor ve kapıların kilidini açıyordu. Sağlam Auvergneli yüzünde gözleri kan çanağı gibi oluyordu: iki üç saat bu renk açılmıyordu. Kızgın bir sesle kasanın yanından açık bir kapaktan şişeler ve kutular çıkartan bulaşıkçıya emirler veriyordu; Jean ve Pascal adlı garsonlarla bir gün öncenin olaylarını yorumluyordu: ona kokuşmuş kahve benzeri birşeyi aldatarak satmışlardı ve müşteriler de bunu göz kırpmadan içmişlerdi; gülüyordu ama hırsından: "onlara bok versen tıkınacaklar!" Ticaret temsilcilerini de aynı huysuzlukla karşılayıp uğurluyordu. Diz çökmüş bir temizlikçi kadın yer karolarını kuvvetlice siliyordu; mesleğinden gurur duyuyordu, bir gün bulaşıkçıya: "Benim hiçbir zaman erkeklere gereksinimim olmadı; kendi kendime başarıya ulaştım." dedi. Yavaş yavaş Boubal sakinleşiyordu; önlüğünü çıkartıyordu; sarışın, bukleli, sağlıklı, bakımlı karısı da merdivenden iniyor ve kasaya oturuyordu. İlk müşteriler beliriyordu; Bonaparte caddesinde bir kitabevinde çalışan kızılımsı, ata benzeyen, yanında hep yakışıklı bir oğlanla gelen, çay ve çok aşırı fiyatlı küçük reçel kavanozları ısmarlayan kadına imrenerek bakıyordum; müşterilerin çoğu benim gibi siyahımsı bir içecekle yetiniyorlardı. Sonia ve Agnès Capri'nin arkadaşı olan ve iki yıldır ortalıkta görünmeyen ufak tefek bir esmer kız bir sabah gelip tek ayaklı bir yuvarlak masaya oturdu ve sadelikle siparişini verdi: "Bir kremalı kahve." Kınamayla karışık bir kahkaha konseri koptu. Bu üç sözcüğün bu denli saçmalaşmış olabildiklerine şaşırdım ve özellikle de, genellikle buna bu kadar az şaşırmama şaşırdım. 1938 yılında, 1939'da bana Almanların kahve yerine kaynatılmış meşe palamudu suyu içtikleri söylendiğinde pek şaşıyordum: onlar bana beyaz solucanla

beslenen kabileler kadar uzak geliyordu. Ve işte! bugün, bir zamanlar Flore'da portakal suları içilip sahanda yumurta yenilebildiğini anımsamam için gayret sarfetmem gerekiyordu.

Benim gibi başka kimi müdavimler de mermer masalara yerleşerek okuyup çalışmaya başlıyorlardı: Thierry Maulnier, Dominique Aury, karşıdaki Taranne otelinde oturan Audiberti, sandaletleri içinde çıplak ve morarmış ayaklarıyla Adamov. En devamlılardan biri Mouloudji idi. Uzun süreden beri şiirler yazıyor ve keyfi istediği zaman bir tür günlük tutuyordu; yazdıklarını bana göstermişti, ben de onu yüreklendirmiştim; o dönemde yeryüzünde yazmaktan daha iyi bir şey yapılamayacağını düşünüyordum ve kuşkusuz Mouloudji yetenekliydi. Çocukluk anılarını, pek az romansı bir havayla kaleme almaya başlamıştı. Zaman zaman, onun imlâ ya da cümle kuruluşu hatalarını düzeltiyordum ya da ona kimi önerilerde bulunuyordum ama sakınımla, çünkü onun stilinin incelik dolu doğallığına saygı duyuyordum. Boubal ondan nefret ediyordu çünkü kötü giyimliydi, kötü taranmıştı ve saatlerce bir masayı işgal edip siparişini yenilemiyordu. Ara sıra bir filmde oynuyordu ama eline geçen parayı babasma, kardeşine, arkadaşlarına dağıtıyordu: hiçbir zaman meteliği yoktu. Marsilya'da, Lola ile tanışmıştı, şu Flore'da dolgun ağzına, sonsuz bakışlarına hayran olduğum kızıl güzelle birlikteydi; onunla yaşıyor sayılırdı; kız da zengin değildi. Mouloudji tam anlamıyla "aile"ye dahil değildi, onunla düzenli ilişkimiz yoktu ama bu topluluğa yakındı; eski bir arkadaşlık onu Olga'ya bağlıyordu, Wanda ile iyi anlaşıyordu, sık sık Lola ile oldukça samimi olan Lise'i de görüyordu.

Her gün, sabah saat ona doğru, iki gazeteci yan yana dipteki sıraya oturuyor ve *Le Matin*'i açıyorlardı; bunlardan biri, kel olanı *Le Pilori*'de, öteki *La Gerbe*'de yazıyorlardı. Olayları bıkkın bir havayla yorumluyorlardı: "Ne yapmalı biliyor musunuz, dedi bir gün kel olanı, *bunların* hepsini Okyanus'un ortasında ikiye ayrılacak kocaman bir gemiye doldurmalı. Bu gidişle, bu ayak takımından hiç kurtulamayacağız!" Öteki onaylarcasına kafa sallıyordu. Onları duymak hoşnutsuzluk vermiyordu; yüzlerinde, lâflarında öyle gülünç bir şey vardı ki bir an için işbirlikçilik, faşizm, Yahudi düşmanlığı, bana birkaç geri zekâlıyı eğlendirmeyi amaçlayan bir kaba güldürü gibi görünüyordu. Ama sonra, fikir değiştiriyordum,

şaşkınlıkla: bunlar zarar verebilirlerdi, veriyorlardı da: *Je suis partout* gazetesindeki meslektaşları Tzara'nın, Waldemar George'un ve daha pek çok kimsenin geri çekilmelerini bildiriyor ve tutuklanmalarını istiyorlardı; kürsüde Alman karşıtı sözler söyleyen kardinal Liénart'ın sürgüne gönderilmesini istiyorlardı. Onları tehlikeli kılan kendi önemsizlikleriydi.

Bu iki işbirlikçiyle kendini Laval'ın sekreteri diye tanıtan kıvırcık saçlı, esmer, kısa boylu bir adamdan başkası konuşmuyordu; o da az konuşuyordu, gözlerini herkesten kaçırıyordu ve görevinin ona bunca saatini kahvede harcamasına nasıl olanak tanıdığına şaşıyorduk. Belki, hiç belli etmeden, Zizi Dugommier de aynı taraftandı; sabahtan akşama kadar Meryem Analar ve Azize Thérèse de Lisieuxler çizip boyayan, tuhaf bir biçimde giyinen, hırçın bir ihtiyar kızdı. Bir gün bana yaklaştı, konuştu: ünlü tabloları kopya edip satıyordu; ona verecek işim yok muydu? Gestapo ile işbirliği yaptığı söyleniyordu; sık sık tuvaletlere çıkıyor ve orada uzun süre kapalı kalıyordu; orada raporlarını yazmasından kuşkulanılıyordu: ama kimin üzerine? Ne üzerine? Telefon konuşmalarını dinlediğinden kuşku duyuluyordu. Gerçekten de 1941 yılında kimi müşteriler telefonda tiz bir sesle öyle başa iş açıcı sözler söylüyorlardı ki Boubal telefon kulübesinin camlarını kırdı: bu aldatıcı korunmadan yoksun kalan en sakınımsız müşteriler bile artık sözlerini tartıyorlardı; yani bugün Zizi polisi ilgilendirecek hiçbir şey duyamazdı. Bana en olası görünen, onun zevk için ve çıkar sağlamaksızın muhbir rolünü oynamış olduğuydu. 1944 Haziranında ortadan kayboldu ve bir daha onu hiç kimse görmedi.

Başka gizli polisler var mıydı? İşgalin başında Flore'un iki ya da üç devamlı müşterisi tutuklandı; onları kim ele vermişti? Bunu kimse bilemedi. Ama artık hiç kimse düşüncesizce gizli bir fesata katılmıyordu ve birkaç direnişçi kahve yaşamlarını sürdürüyorlarsa da bu dış görünüşü kurtarmak içindi. Sabah saat onbire doğru Pierre Bénard, hep aynı yere, kapı ile merdivenin arasına oturuyor ve tek başına içiyordu; şişman, biraz kırmızı yüzü ile hiçbir şey onun başka etkinlikleri olabileceğini belirtmiyordu. İçki içen, sigara tüttüren, flört eden, durmadan avaz avaz konuşan başka genç oğlanlar da vardı ama onların iğrençlik özentileri beni aldattı: ancak çok sonra onların gerçek kimliklerini öğrendim. Genelde, Flore'un müşteri-

leri faşizme ve işbirliğine kararlılıkla karşıydılar ve bunu gizlemiyorlardı. İşgalciler de kuşkusuz bunu biliyorlardı çünkü oraya hiç ayak atmazlardı. Bir keresinde, genç bir Alman subay kapıyı itti ve elinde bir kitapla bir köşeye oturdu; hiç kimse kıpırdamadı ama birşeyler hissetmiş olmalı ki çok kısa bir sürede kitabını kapattı, parasını ödedi ve çekip gitti.

Yavaş yavaş, sabah ilerledikçe salon doluyordu; aperitif saatinde tıklım tıklımdı. Picasso, koca bir köpeğin tasmasını tutan Dora Marr'a gülümsüyordu; Léon-Paul Fargue suskundu, Jacques Prévert söylev verirdi; 1939 yılından beri hemen hemen her gün oraya gelen sinema sanatçılarının masalarında gürültülü tartışmalar olurdu. Mahallenin birkaç yaşlı beyi de bu kalabalığa karışıyordu. Bunlardan prostatlı birini anımsıyorum: pantolonunun bir paçasını bir alet şişiriyordu. Marquis ya da Gaulliste diye çağırdıkları bir diğeri zengin bir şekilde baktığı söylenilen iki genç kadmla domino oynuyordu; beli bükülmüş, başı düşmüş, çenesi sarkmış bu ihtiyar, Jean'ın ya da Pascal'ın kulağına B.B.C.'den dinlediği haberleri söylüyor ve bunlar da hemencecik masadan masaya yayılıyordu. Bununla birlikte, iki gazeteci yüksek sesle Yahudi soykırımı düşlerini sürdürüyorlardı. Öğle yemeği için otelime dönüyordum ve eğer liseye gitmiyorsam öğleden sonra gene Flore'daki yerimi alıyordum. Burayı akşam yemeği için terk ediyor ve yeniden dönüp kapanışa kadar oturuyordum. Soğuk karanlıklardan çıkıp bu güzel kırmızı ve mavi renklerle kaplı aydınlık ve ılık sığınağa dönmek her zaman için büyük bir zevk sarsıntısı oluyordu. Bazen bütün "aile" Flore'da bulunuyor ama ilkelerimiz uyarınca salonun dört bir tarafına dağılmış olarak oturuyorduk. Örneğin Sartre bir masada Wanda ile konuşuyor, bir diğerinde Lise Bourla ile söyleşiyor, ben Olga' nın yanma oturuyordum. Ama, yalnızca Sartre ile ben her akşam bu banketlerin üstüne yapışıyorduk. Biraz da sinirlenerek Bourla: "Bunlar ölünce yere bunlar için bir çukur kazmak gerekecek" diyordu.

Bir akşam Flore'a geliyorduk ki, bir şimşek gördük, büyük bir patlama sesi duyduk; camlar titredi ve insanlar bağırıştı: "Asker yurdu" haline dönüştürülen Saint-Benoît caddesindeki bir otelde bir bomba patlamıştı. Çevredeki tüm kahvelerde büyük bir kaynaşma oldu: bu yörelerde bir suikast olağandışıydı.

Öğleden sonra, akşam, sık sık askeri boru çalıyordu, Boubal telâşla müşterileri kovalıyor, kapıları kilitliyordu; Sartre'a, bana ve diğer bir iki kişiye daha ayrıcalık tanıyordu: biz birinci kata çıkıyor ve alarmın sonuna kadar orada kalıyorduk. Bu tedirginliği engellemek ve caddenin gürültüsünden kaçmak için öğleden sonraları doğrudan birinci kata çıkma alışkanlığını edindim; birkaç kalem işçisi daha kuşkusuz benimle aynı nedenlerden oraya yerleşiyorlardı; kalemler kâğıtlar üzerinde koşuyordu: insan kendisini hayran olunacak bir disipline sahip bir etüt salonunda sanırdı. Zizi Dugommier'ye atfedilen meraktan daha önemsiz ama daha keskiniyle telefon konuşmalarına kulak kabartıyordum. Bir gün profesyonel, olgun çağda ve çirkin bir kadın artist tarafından oynanan bir ayrılma sahnesine tanık oldum. Sırasıyla uzak, ısrarlı, kendini beğenmiş, duygusal, alaycı, tonlarla sövgüleri, alayı ve titrekliği, yararsızlığı göze batan bir ustalıkla ayarlıyordu: hattın karşı tarafında telefonu kapatma anını bekleyen adamın kızgın sessizliklerini neredeyse duyabiliyordum. Dirsek dirseğe yaşaya yaşaya, birbirimizle hiç konuşmamış bile olsak hepimiz birbirimiz hakkında çok şey biliyorduk ve kendimizi birbirimize bağlı hissediyorduk. Normal olarak, selamlaşmıyorduk; ama eğer Flore'un iki devamlı müşterisi Deux Magots'da rastlaşırsa, bir gülümseme, bir baş hareketi, gizli anlaşmalarının belirtisi oluyordu. Bu durum oldukça seyrek görülüyordu: iki işletme arasında neredeyse su geçirmez bir duvar vardı. Eğer Flore'un bir erkek ya da kadın müşterisi bilinen partönerini aldatırsa, yasadışı randevularını Deux Magots'da gizliyordu: en azından söylenti bunun böyle olduğunu ileri sürüyordu.

Kısıntılara ve alarmlara karşın, Flore'da barış yıllarının bir bulanık anısını buluyorduk; ama savaş bizim *querencia*'mıza da sinsice girdi. Bir sabah bize Sonia'nın tutuklandığı söylendi; görünüşe göre bir kadın kıskançlığının kurbanı olmuştu; her halükârda birisi onu ele vermişti; Drancy'den kendisine bir kazak ve ipek çoraplar gönderilmesini istedi; sonra hiçbir şey istemedi. Jausion ile yaşayan sarışın Çek kadın ortadan kayboldu ve birkaç gün sonra, sabaha karşı, Bella sevdiği oğlanın kolları arasında uyuyordu ki Gestapo kapılarını çaldı ve onu alıp götürdü; onların bir arkadaşı kendisi ile evlenmek isteyen bir aile çocuğu ile yaşıyordu: müstakbel kayınpederi tarafından ele verildi. Kamplar üzerine henüz çok az bilgimiz

vardı ama böylesine şen güzel kızların içine gömüldükleri bu sessizlik dehşet vericiydi. Jausion ve arkadaşları Flore'a gelip aynı yerlere oturmayı sürdürdüler; kendi aralarında biraz ürkmüş bir telâşla konuşuyorlardı: kırmızı banketin üzerinde yanlarında açılan uçurumun işareti olan hiçbir belirti yoktu. Yokluğun en dayanılmaz tarafı bana göre buydu: tam anlamıyla *hiçbirşeyin* olmayışı. Bununla beraber, Bella'nın, sarışın Çek'in yüzleri belleğimden hiç silinmedi: bunlar binlerce diğerlerinin de simgesiydi. Umut yeniden doğuyordu, ama biliyordum ki geçmişin aldatıcı saflığı bir daha hiç geri gelmeyecekti.

Noel tatilinde La Pouèze'de her gün B.B.C.'de Stalingrad savaşlarının anlatısını dinledik: kuşatılan von Paulus'un ordusu boş yere kurtulmaya çabalıyordu. 4 Şubat günü gazetelerde: "Avrupalı güçlerin Stalingrad'daki cesur direnişi sona erdi" diye okuduk. Berlin'de ve tüm Almanya'da birkaç günlük ulusal yas tutulduğunu saklamadılar.

Basının, radyonun, Hitler'in söylevlerinin tonu bile değişmişti. Artık bize "Avrupa'yı yapmak" buyurulmuyordu; bizden onun kurtarılması rica ediliyordu; "eğer Almanya yenilirse" bolşevik tehlikesi ve dünyayı kapsayacak tüm felâketler anımsatılıyordu. Bir yıl önce bu varsayım günah sayılırdı: artık tüm kalemler bunu yineliyordu. Hitler cephede, tarlalarda, fabrikalarda, Alman ulusuna genel bir seferberlik ilân etti: bunu işgal altındaki topraklara da yaymayı istedi. 16 Şubatta Laval, iki yıl için 1940, 1941, 1942 sınıflarını S.T.O.'ya çağıran bir yasa yayımladı. Afişler teşvik ediyordu: "Onlar kanlarını veriyor. Siz de Avrupayı bolşevizmden kurtarmak için işgücünüzü veriniz." Çoğu itaat etmedi; nüfus kâğıtlarını tahrif ediyor, saklanıyor, sayıları son derece artan direnişçilere katılıyorlardı[1]. İsviçre ve İngiliz gazetelerinin verdiği tuhaf haber "Yukarı Savoie'da silâhlı isyan" abartılıydı. Ama gerçek şuydu ki Savoie'da, Orta Fransa'da, ordular oluşuyor, silâhlanıyor ve gerilla savaşına hazırlanıyorlardı. *L'Oeuvre*'de Déat Fransa'yı "Avrupa'nın Vendée'si" diye nitelendiriyordu, çünkü eskiden Vendée[2] nasıl Fransız İhtilâlini reddetmişse bugünün Fransa'sı da Avrupa İhtilâli'ne karşı çıkıyordu.

[1] Ateşkesle dağıtılan ordu bu gelişmeye büyük ölçüde katkıda bulundu.

[2] Vendée: Fransız İhtilâlinde batı Fransa'daki kraliyet yanlısı isyancılara verilen ad. (*Çev.*)

Entelektüel direniş örgütleniyordu. 1943 başında, komünist entelektüeller Sartre'a C.N.E.'ye[1] katılmasını önerdiler; Sartre onlara, aralarına bir hain almak isteyip istemediklerini sordu, ama onlar, 1941'de kendi hakkında dolaşmasına neden oldukları söylentilerin hiçbirini bilmediklerini söylediler. Böylece Eluard'ın başkanlık ettiği toplantılara katıldı ve *Lettres Françaises* için çalıştı. Henüz hiçbir kitabım basılmamıştı ve ben ona eşlik etmiyordum. Buna biraz hayıflanıyordum, yeni insanlar tanımayı isterdim: Sartre bana onlardan öylesine ayrıntılı söz etti ki, neredeyse onları kendi gözlerimle görmüş gibi oldum; ona imrenmekten kısa sürede vazgeçtim. "Sosyalizm ve Özgürlük" için heyecan duymuştum çünkü o dönemde tehlikeli bir doğaçlama söz konusuydu; ama Sartre'ın anlattıklarına bakılırsa, C.N.E.'nin oturumlarında resmî ve rutin bir taraf vardı ki bu da beni hiç iştahlandırmıyordu. Onun oraya her gidişinde ve tüm toplantı süresince biraz endişeleniyordum; ama gene de inzivadan çıkmış olmamıza çok seviniyordum, özellikle de pasifliğin Sartre'a ne denli ağır geldiğini sık sık hissettiğim için.

İlişkide olduğumuz tüm insanlar bizimle aynı taraftandı. Gene de bir gün Marie Girard bizi burnumuzun ucundan ilersini göremediğimizden ötürü kınadı: "Alman bozgunu, Anglo-Amerikan emperyalizmininin zaferi olacaktır" dedi. Bu sözlerle Marie Girard, işbirlikçilerle direnişçilere eşit uzaklıkta duran Troçkicilerin düşüncelerini yansıtıyordu; gerçekte, bunlar, Stalinci saygınlığın ve gücün artmasından, Amerikan hegemonyasından daha çok korkuyorlardı. Biz onların, ne olursa olsun, sorunların ve ivediliklerinin hiyerarşisini bilmediklerini düşünüyorduk: her şeyden önce Avrupa'nın faşizmden temizlenmesi gerekiyordu. Artık bu sistemin çok yakın bir gelecekte ezileceğinden kuşku duymuyorduk. R.A.F. Fransa'da endüstri merkezlerini ve limanları bombalıyor Rhénanie'yi, Ruhr havzasını, Hambourg'u, Berlin'i dövüyordu. 14 Mayıs'ta Tunus savaşı Mihver için kaybedilmişti. Almanlar harıl harıl Atlantik duvarını yükseltiyorlardı: her iki tarafta da, çıkartma pek yakında bekleniyordu.

---

[1] C.N.E.: Centre National des Ecrivains: Yazarlar Ulusal Merkezi. (*Çev.*)

Edebiyat anlamsız ve tatsızdı. Queneau *Pierrot mon ami*'yi (Arkadaşım Pierrot) yayımladı, yapıtın güldürü öğeleri bana pek özentili geldi. Blanchot'nun *Aminabad*'ında kimi pasajlar, özellikle —o an kafamı kurcalayan şeylere yanıt verdiği için— isteksiz cellatın bölümü bana çok çarpıcı geldi: genelde, Blanchot'nun romanı Kafka'nınkilerin bir öykünmesine benziyordu. *L'Eau et les Reves*'de (Su ve Düşler) Bachelard belleğe, varoluşçu ruh çözümlemesine çok yakın bir yöntem uyguluyordu: o güne dek hemen hemen hiç kimse bu tür araştırmalara yeltenmemişti ve kitap bizi ilgilendirdi. Saint-Exupéry'nin son kitabı *Savaş Pilotu* üzerinde çok konuşuldu. Fransa'nın çöküşü sırasındaki havacı deneyimlerini çok güzel anlatıyordu; ama bu anlatıya, kitabın *Paris-Midi, Aujourd'hui* ve *Les Nouveaux Temps* eleştirmenlerince, hatta Maxence tarafından bile alkışlanmasını sağlayan, hayli muğlâk bir insancılık içeren uzun ve belirsiz bir inceleme eklemişti. Hemen hemen yalnızca *Je suis partout* onu eleştirdi.

Fransız sineması uyanıyordu; yeni yönetmenler ortaya çıktılar. Delannoy *Pontcarral* ve *L'Enfer du jeu*'yu (Oyun Cehennemi), Becker *Goupi mains rouges*'u (Kırmızı Elli Goupi), Clouzot *L'Assasin habite au 21*'i (Katil 21 No.da Oturuyor), Daquin, birkaç dakika Simone Signoret'nin göründüğü *Le Voyageur de la Toussaint*'i (Ermişler Yortusunun Yolcusu) çevirdiler: kendi kendimize, bu kadar güzel bir kızın niçin hâlâ büyük bir rol kapamadığını soruyorduk. En ilginç film, Chavance'ın bir senaryosu üzerine L'Herbier tarafından çevrilen ve izleyiciyi çok şaşırtan *La Nuit fantastique* (Fantastik Gece) oldu. Raimu *Les Inconnus dans la maison*'da (Evdeki Yabancılar) çok çarpıcıydı ama senaryo ırkçılığa rahatsız edici ödünler veriyordu; Mouloudji'nin canlandırdığı katil özellikle Yahudi olarak belirtilmemişti ama bir yerleşik yabancıydı. Prévert'in bir senaryosu üstüne Carné tarafından çevrilen *Les Visiteurs du Soir*'ın (Gece Ziyaretçileri) hem iyi hem kötü yanları vardı: güzel görüntüler ve aşırı edebiyat. Pırıl pırıl parlayan şato hiç de gerçek bir şatoya değil kocaman bir kozhelvasına benziyordu: manzarayı bozuyordu. Prévert'in Grémillon ile birlikte çalıştığı *Lumière d'été*'sini (Yaz Işığı) çok daha fazla yeğledim.

Dullin sözünü tuttu; ilkbaharda *Sinekler*'in provalarına iki Olga ile başladı. Bu neredeyse ezbere bildiğim metnin gösteri hali-

ne dönüşmesini görmek beni coşkulandırdı: ben de bir piyes yazma arzusuna kapıldım. Ama işler kendiliğinden yürümüyordu. Dekor ve kostümlerin tamamlanmasından önce bir sürü kargaşa oldu. Jupiter ve Apollon'un heykellerinin olayın akışındaki yeri çok önemliydi, bu nedenle Dullin bir heykeltraşa başvurmaya karar verdi; sakin, çok sempatik, dev yapılı bir sanatçı olan Adam'ı seçti; yüzünü boğan çok gür ve kıvırcık siyah saçları, alaca bulaca takılarla süslü siyah elbiselere sardığı küçük ve hoş tombullukta bir vücudu olan bir de karısı vardı Adam'ın. Christine sokağındaki daireleri, bambaşka bir tarzda, Camille'inki kadar büyüleyiciydi; kırmızı karolu, kırmızı bez perdeli pencereli yemek odasında uzun masif tahta bir masa ve banklar, bakır kaplar, parlak yemişlerle dolu beton çanaklar vardı; tavan kirişinden, derin ocaklı bir şöminenin yanma soğan dizileri, mısırlar sarkıyordu. Adam bize atölyesinde antika bir kol presi ve çalıştığı maddeyi oymakta, kazımakta kullandığı bir yığın hassas ve karmaşık küçük alet gösterdi. Yerde büyük taş vücutlar yatıyordu. *Sinekler* için saldırgan bir stilde dekorlar, masklar, heykeller yarattı.

Figüranlar kalabalıktı: kadınlar, çocuklar, yaşlılar, Sarah Bernhardt tiyatrosunun geniş sahnesinde dolaştırılacak bir yığın insan; Dullin orada kendini Atelier'nin platosundan daha az rahat hissediyordu. Orestes'i oynayan aktör deneyimsizdi; Olga da; Elektra'nın rolü eziciydi; doğru oynuyordu ama ne o ne de partöneri izleyicilere ulaşamıyordu. Dullin büyük öfke nöbetleri geçiriyordu: "Bu oynadığınız ucuz komedi" diyordu kamçı gibi bir sesle. Olga hırsından ağlıyor, Dullin yumuşuyor, sonra gene patlıyor ve Olga da karşı koyuyordu: her ikisi de bu hem aile tartışmasına hem de âşık kavgasına benzeyen çatışmalara tüm benliklerini veriyorlardı. Okuldaki küçük kız arkadaşlar bu boğa güreşlerinde Olga'nın mahvolacağı umuduyla hazır bulunuyorlardı. Düş kırıklığına uğradılar. Olga'nın yetenekleri, Dullin'in emeği, her ikisinin de işe dört elle sarılması her şeyin üstesinden geldi: son provalarda Olga usta bir aktrist gibi oynadı; tek başına sahnedeyken, varlığı her yeri dolduruyordu.

Genel prova bir öğleden sonra yapıldı: akşam elektrik kesintileri ile bölünme tehlikesi vardı. Sartre fuayede gişenin yanında dururken, genç ve esmer bir erkek geldi ve kendini tanıttı: Albert

Camus. Perde açıldığı zaman ne kadar heyecanlıydım! Piyesin anlamı konusunda yanılmak olanaksızdı; Orestes'in ağzından dökülen özgürlük sözcüğü şimşek gibi bir parıltıyla patlıyordu. *Pariser Zeitung*'un Alman eleştirmeni yanılgıya düşmedi ve bunu, olumlu bir özet yapmaya çalışarak söyledi. Yasadışı *Les Lettres Françaises*'de Michel Leiris *Sinekler*'i övdü ve siyasal anlamının altını çizdi. Eleştirmenlerin çoğu hiçbir ima sezmemiş gibi yaptılar; var güçleriyle piyese hücum ettiler ama yalnızca yazınsal bahaneler ileri sürerek: Giraudoux'nun tiyatrosundan başarısızca esinlenmişti, piyes, ağzı kalabalık, anlaşılması çok güç, sıkıcıydı. Olga'nın yeteneğini teslim ettiler: onun için bu parlak bir başarı oldu. Buna karşın, sahneye koyuluş tarzını, dekorları, kostümleri eleştirdiler. İzleyici akın etmedi. Zaten Haziran ayındaydık ve tiyatro kapanacaktı. Dullin Ekim'de *Sinekler*'i başka oyunlarla dönüşümlü olarak yeniden sahneledi.

Sınıflarım beni eskisi kadar eğlendirmiyordu. Camille-Sée de öğrencilerimi Sèvres yarışmasına hazırlıyordum; bu bana bazı konuları oldukça derinlemesine işleme olanağı veriyordu. Ama, bu büyük genç kızlar için felsefe artık bir uyanış değildi; hatta onları gerçekdışı olarak değerlendirdiğim birtakım fikirlerden arındırmam bile gerekiyordu. Ve sonra, programları zaten o kadar doluydu ki yitirecek bir dakikaları yoktu ve en kısa yoldan gitmeliydim: bu ciddiyet bana ağır geliyordu. Yalnızca çalışmaları değil ama tüm yaşamları onları aşırı yoruyordu: annelerinin de maddi güçlüklerin üstesinden gelmek için onlara gereksinimleri vardı, bu işler birkaç çocuklu ailelerde bitkin düşürücüydü. İyi beslenmedikleri için oldukça sık hastalanıyorlardı; en iyi öğrencim yıl içinde kemik veremine yakalandı. Artık bu genç kızlar gülümsemiyorlardı; tartışmalarımız canlılıktan uzaktı. Üstelik, on iki yıldır eğitim yapıyordum, bundan yorulmaya başlamıştım.

Bununla beraber, üniversiteyi terk etmeye karar veren ben olmadım. Kızının parlak bir partiyi kaçırıp Bourla ile birlikte yaşamasına çok öfkelenen Lise'in annesi benden onun ilk ilişkisine dönmesi için üzerindeki etkimi kullanmamı istedi; bunu reddedince, beni küçükleri ayartma suçu ile ihbar etti. Savaştan önce olsaydı

olay büyümezdi ama Abel Bonnard takımıyla durum başka türlü gelişti; ders yılı sonunda morarık çeneli müdire bana üniversiteden uzaklaştırıldığımı bildirdi.[1]

Eski bir alışkanlıktan kurtulmaktan canım sıkılmış değildi. Tek sorun yaşamımı kazanmaktı. Ulusal radyoda bir "program düzenleyicisi" görevini kimlerin aracılığıyla buldum bilmiyorum; kendi yönetmeliğimize göre bu işte çalışmaya hakkımız olduğunu söyledim: her şey orada ne yapıldığına bağlıydı. Renksiz bir program önerdim: Orta Çağ'dan günümüze değin kutlamaların sesli, şarkılı, konuşmalı canlandırılmaları. Onaylandı.

1941 yazında *Konuk Kız*'ı bitirmiştim; ama o yılın Ocak ayından itibaren bu roman benim için eski bir öyküydü. Ben bugün beni yürekten etkileyen sorunlardan söz etmek için sabırsızlanıyordum. Bunların en önemlisi hâlâ benim başkaları ile olan ilişkimdi; ama bunun karmaşıklığım eskisine oranla daha iyi kavrıyordum. Jean Blomart[2], yeni kahramanım, Françoise gibi başkalarının karşısında anlamı olan tek duygulu birey gibi kalmayı şart koşmuyordu; onlar için, bir eşya olmayı reddediyor, onların yaşamlarına olayların kaba donukluğuyla karışıyordu; onun sorunu, özgürlük idesiyle tek tek özgürlükler arasında saydam ilişkiler kurarak bu skandalı aşmaktı.

Onun çocukluğundan yola çıkıyordum. Zengin bir basımcının oğlu olarak, Laiguillon'un evinin bana esinlediği atmosfere sahip bir evde yaşıyordu. Kendi ayrıcalıklarına karşı başkaldırıyordu; babasının bir rakibinin yanına işçi olarak giriyordu: böylece rastlantının haksızlıklarını ortadan kaldırarak, bundan böyle kendisi için yaptığı seçime uyabileceğini düşünüyordu. Bu yanılgıyı çabuk fark ediyordu; en iyi arkadaşı kendisinin sürüklediği bir politik çatışmada ölüyordu: sorumlulukları, istençlerinin kat kat üstündeydi. Bu durumda, çekimserliğe sığınıyordu: politik tarafsızlık, duygusal bağlantılardan kaçınma. Ama kaçışlarının ve suskunluklarının da davranışlar ve sözcükler kadar ağırlığı vardı: ortak öykü ve kendi serüve-

[1] Kurtuluş'tan sonra yeniden üniversiteye alındım. Ama eğitime geri dönmedim.

[2] *Başkalarının Kanı*'ndaki kahraman. (*Çev.*)

ni onu buna inandırmıştı. Çırpınıyordu. Kendi payına düşmüş olan tepkisiz suçluluk duygusu konusunda kesin kararını vermiş değildi ama eyleme geçmeye de karar veremiyordu çünkü her eylem bir seçimdir ve her seçim ona keyfi görünüyordu: insanlar toplanabilir, çıkartılabilir, çarpılabilir birimler değildirler; onlar hiçbir denkleme girmezler çünkü yaşamları sonsuzdur; onunu kurtarmak için birini gözden çıkartmak usdışına boyun eğmektir. Sonunda, bozgun, işgal onu bir karara zorluyordu: her türlü akıl yürütmenin ve her türlü hesabın ötesinde, kendi benliğinde kesinlikle reddettiği ve kesinlikle uymak zorunda olduğunu kabul ettiği durumlar keşfediyordu. Gordion düğümünü çözmeye uğraşmaktan vazgeçiyordu: kesip atıyordu. Uzun edilginlik yıllarından sonra şiddeti kabul ediyordu; misillemelere karşın suikastler düzenliyordu. Bu kararlılık onun yüreğine huzur getirmiyordu; ama artık o da bunu aramıyordu; içdaralması içinde yaşamaya razı oluyordu[1]. Gene de, son sayfalarda, sevdiği ve kendisi yüzünden yanında can çekişen kadın onu vicdan azabından kurtarıyordu: ona, sen başkalarının yazgısında hiçbir zaman bir araçtan başka bir şey değilsin, diyordu; dışardan hiçbir şey bir özgürlüğe tecavüz edemez; kendi ölümümü ben istedim. Blomart, herkesin, geçerli amaçlara götürdüğü takdirde kendi yolunu izlemeye hakkı olduğuna sonucuna varıyordu.

Bu ölüm döşeğindeki kadının, Hélène'in öyküsü kitapta büyük bir yer tutuyordu. Gençliğinde Hélène, Blomart'dan çok uzaklarda yer alıyordu; kendisini kesin olarak toplumdan ayrı düşünüyordu; kendi kurtuluşunun dışında hiçbir şeye aldırmıyordu. Gelişiminin sürecinde öğrendiği, dayanışmaydı.

Konuk Kız'a başlarken yaptığım hatayı aynen burada da yaptım; kendimi Hélène'in çocukluğunu canlandırmaya zorunlu hissettim; kendiminkinden esinlendim. Sonra, bu geçmişi yalnızca kimi kısa anıştırmalarla belirtmeye karar verdim. Romanın başında Hélène on sekiz yaşındaydı; Tanrının yokluğunu kendi kendisine duyduğu ilgiyle doldurmaya çalışıyordu: başaramıyordu: yalnız, tanıksız yaşantısı ona yalnızca boş bir bitkisel hayat gibi geliyordu;

---

[1] Kierkegaard'ın şu fikri bana çok çarpıcı gelmişti: gerçekten ahlâklı bir insanın rahat bir vicdanı olamaz; özgürlüğünü ancak ve ancak "korkma ve titreme"de rahatça kullanabilir.

sempatik ama saygınlıktan yoksun bir erkek arkadaşın aşkı onu bu durgunluktan kurtarmıyordu. Blomart'a rastladığı zaman, onda varolduğunu sandığı güç ve inançlarla büyüleniyordu; ondan, kendisinin varoluş nedenini haklı çıkaracağını sandığı bir aşk dileniyordu; ama Blomart kaçıyordu. Umutsuz, öfke dolu Hélène tüm dünyaya ve kendi yaşamına kayıtsızlaşıyordu; bozgunu, işgali, Tarih'in sakin yansızlığıyla izlediğini ileri sürüyordu. Dostluk, tiksinme, öfke, bu sahte bilgeliğe üstün geliyordu. Dostluğun ve edimlerin beslediği bu verimli ortamda, Hegel'e göre "onaylama" ya da "tanıma" kavramlarıyla dile gelen ve insanoğlunu her yerde varolmak, beklenmedik olaylarla karşılaşmak ve rastlantılara göre davranmaktan kurtaran noktaya ve de utkuya ulaşıyordu Hélène. Bundan dolayı ölüyordu; ama eriştiği noktada ölüm bile ona karşı hiçbir şey yapamazdı.

Bana Giacometti ve onun Duchamp'ı betimlemesinin esinlendirdiği bir üçüncü kişiye de büyük önem verdim. Ressam ve heykeltraş olan Marcel, estetik planda, Blomart'ın etik planda yürüttüğü araştırmanın benzerini sürdürüyordu: mutlak yaratmaya erişmek istiyordu. Eskiden, bana insanların evreninden sıyrılıyormuş gibi görünen tablolar, heykeller için bir yeğleme duygusu hissetmiştim; Marcel yapıtının hiçbir bakışın yardımı olmaksızın ayakta durmasını şart koşuyordu; bu yönüyle, bir an için kendi mutluluğunu her türlü paylaşmadan vazgeçerek sağlama alabileceğini sanmış olan Hélène'e benziyordu. O da başarısızlığa uğruyordu. Karanlık bir kaygının içine dalıyordu. Sonra savaşıyor, esir düşüyordu. Stalag'da, arkadaşlarının sahnelediği bir piyesin dekorlarını boyuyor, insan ve dostluk sıcağını öğreniyor, sanat ve insanlar hakkındaki görüşü değişiyordu, yaratılan her şeyin başkalarının işbirliğine gereksinimi olduğunu kabul ediyordu.

Marcel'e bir eş verdim, Denise; onu *Konuk Kız*'daki Elisabeth gibi, karşıt durumu nedeniyle başkasına değer kazandıran kimse olarak yarattım. Dostları arasında yalnız, mutlak'a değil dünyasal değerlere istek duyan bir kadındı; Marcel'de uyandırdığı sevmezlik onu deliliğin eşiğine götürüyordu. Henüz deneyimim azdı ama ortanın altında bir kadının, şayet yaşamını fanatik bir yaratıcı ile birleştirmişse[1] ne gibi tehlikelerle karşı karşıya olduğunu hissedebili-

[1] *Mandarinler*'de bunun üzerine çok daha ısrarlı bir dönüş yaptım.

yordum. Marcel, kendisi onları küçümsediği için, insanların çoğunun yetindiği ılımlı doyumları karısına yasaklıyordu; kendi gökyüzüne erişme olanaklarını da ona vermiyordu; her yerden dışlanan, kırılmış, aşağılanmış, yüreği kin dolu kadın, kendisini kesin olarak yitirme tehlikesine atan çelişkiler içinde saplanıp kalıyordu.

Romanımın bir öncekine benzemesini istemiyordum. Taktik değiştirdim. Biri Hélène'in, diğeri Blomart'ın iki görüş benimsedim ve sırayla her bölümde bunların birini kullandım. Hélène üstüne kurulan anlatıyı *Konuk Kız*'daki kuralların aynılarını uygulayarak üçüncü şahısta yazıyordum. Ama Blomart için başka türlü çalıştım. Onu can çekişen Hélène'in başucuna koydum, orada yaşamını anımsıyordu; geçmişine girdiğinde kendisinden birinci şahısta söz ediyordu, başkalarının gözünde canlandırdığı kişiyi aradan geçen zamanın ötesinden gözden geçirirken üçüncü şahısta konuşuyordu; onun anılarını izlermiş gibi yaparak, *Konuk Kız*'da olduğundan çok daha özgürce hareket edebiliyordum: anlatının hareketini yavaşlatıp hızlandırabiliyordum, kısaltmalardan, eksik söylemelerden, iç içe eritmelerden yararlanabiliyordum; dialoglara daha az yer verdim. Kronolojik sıraya uydum; ama zaman zaman, güncel olay eski günlerin anımsanmasını kesiyordu; Blomart'ın gece boyunca hissettiği düşünceleri, duyguları da italik yazılarla dikkat çekerek anlatıya karıştırdım. Bu anımsamaların yararsız olmalarını engellemek için de bir *gerilim* yarattım: gün ağarırken yeni bir suikastin işaretini verecek mi, vermeyecek mi? Zamanın tüm boyutları bu kasvetli gecede toplanmış bulunuyordu: kahraman bu geceyi şimdiki zamanda yaşıyor, bu sırada geleceğini bağlayacak bir karar için geçmişi aracılığıyla kendisini sorguluyordu. Bu yapı konuya uygun düşüyordu. Her birey açısından, başkalarıyla yan yana yaşamasının oluşturduğu temel şanssızlığı ışığa çıkartmayı tasarlamıştım; Blomart için olaylar, trajik bir süreklilikle açığa vurdukları saplantı yaratan anlamdan çok daha az önemliydiler; bu durumda, bugünün, dünü ve yarını içine alması yerindeydi.

Böylece, ikinci romanım birinciden daha ustaca düzenlendi; insan ilişkilerinin daha geniş ve daha gerçek bir görüntüsünü belirtiyor. Bununla beraber —1945 yılında, koşullar nedeniyle, sıcak bir şekilde karşılanmış olmasma karşın— genel kanı, değer verdiğim kimselerin kanısı, kendi kanım, bu romanın *Konuk Kız*'dan daha zayıf olduğuna beni inandırdı. Niçin?

Blanchot, "tezli romanlar" konusundaki denemesinde, çok yerinde olarak, bir yapıtın bir anlamı olduğu için eleştirilmesinin saçmalığını anlatıyor; ama, diye ekliyor, anlamı olmakla kanıtlamak arasında büyük bir fark vardır; yaşam, diyor, her zaman anlam taşır buna karşın hiçbir şey kanıtlamaz: yazarın amacı, bu yaşamı sözcüklerle yeniden yaratarak *göz önüne sermektir:* şayet yazar bunun anlam belirsizliğine saygı göstermezse, yaşamı zayıflatır, ona ihanet eder. Blanchot *Konuk Kız*'ı tezli romanlardan saymıyor, çünkü sonucu açık bırakılmıştı; bundan hiçbir ders çıkartılmıyordu; buna karşın, özdeyişler ve kavramlara indirgenebilir tek anlamlı bir sonuca ulaşan *Başkalarının Kanı*'nı bu sınıfa sokuyordu. Onunla aynı görüşteyim. Ama ileri sürdüğü kusur yalnızca romanın son sayfalarını kapsamıyordu, kusur baştan başa onun özündeydi.

Bugün bu romanı yeniden okuduğumda dikkatimi çeken şey, kahramanlarının ne denli derinlikten yoksun oldukları; kendilerini, canlı köklerini kavramaya çalışmadığım ahlâksal tutumlarıyla ortaya koyuyorlar. Blomart'a kendi çocukluğumun kimi heyecanlarını yakıştırdım: bunlar, tüm yaşamının üstüne çöken suçluluk duygusunu açıklamıyor. Bunun farkına vardım, yirmi yaşında istemeyerek en iyi arkadaşının ölümüne neden olduğunu varsaydım: ama hiçbir zaman bir kaza, bir yaşamın çizgisini saptamaya yeterli değildir; daha sonra da, Blomart, kendisi için öngördüğüm yaşama aşırı bir titizlikle uyuyor. Sendikal çatışmalar konusunda birşey bilmiyordum: onu içine attığım dünya gerçek bir militamnki kadar karmaşık değildi. Onu donattığım kişilik, sahici olmayan, soyut bir yapı içeriyordu. Hélène daha canlıydı, ona kendimden daha çok şey katmıştım; onun görüş açısından yazılan bölümler beni daha az rahatsız ediyordu. Göç ve Paris'e dönüş sahnelerinde anlatı, kuramdan üstün geliyordu. En iyi pasajlar, sanırım, Hélène'in acı içinde, kendi inatçılıklarından vazgeçmeye karar verdikleri bölümler; dört elle sarılmış olduğu simgeleri, serapları, aldatıcı görünüşleri terk ediyor ve sonunda mutluluğun kendisinden de vazgeçiyor: burada, hiçbir şey kanıtlamadan yalnızca gösteriyorum. Gene de, portresi çok fazla sistematik ve hafif. Marcel'e gelince, o hep dıştan ve şaşırttığı arkadaşları tarafından görünüyor: böylece onu belirli bir uzaklıktan çizebilirdim; onda diğer kişilerime oranla daha çok özgünlük buluyorum. Daha çok, Blomart'ın kaygıları ile onunkiler arasında tasar-

lanmış simetriye yeriniyorum. İşte bu romana yaptığım eleştirilerden biri daha: örgüsü sıkı dokunmuş, ama özü zayıf; her şey, kaynaşacağı yerde birbirine doğru yöneliyor. Kişilerime verdiğim ses bile —özellikle Blomart'ınki— beni rahatsız ediyor: gergin, dışa vurulmamış, nefes nefese. Yeniden, burada, içinden çıkılması güç olan yazınsal içtenlik sorununa değiniyorum; doğrudan doğruya okura seslendiğimi sanıyor ve istiyordum, oysaki kendi içime dokunaklı ve başkalarına ahlâk dersi verip duran bir vampir yerleştirmiştim; gerçek bir deneyden yola çıkmıştım ve beylik sözleri yineleyip duruyordum. Yaşamın belirli bir anını sıcağı sıcağına dile getirmekle mutlak olarak önemsizlik, sıradanlık engellenir çünkü o an hiçbir zaman yinelenmez; ama romancı soyut düşüncelere dalar dalmaz zorunlu olarak bu sıradanlığa yakalanır; çünkü bir fikrin özgünlüğü, ancak o güne kadar bilinmeyen bir yöntem ya da bir anahtar sağlayarak yenilediği bir disiplinin çerçevesi içinde ortaya çıkar: fikirleri salonlarda ya da romanlarda uyduruvermek olanaksızdır[1]. Bir savı olan yapıt yalnızca birşey göstermemekle kalmaz, saçma sapan sözlerden başka hiçbir şey kanıtlamaz.

Kafamda *Başkalarının Kanı*'nın temalarını evirip çevirmeye başladığımda bu tehlikeyi hissetmiştim. Şöyle not almışım: "Toplumsal deneyim ne kadar nankör! Bunun bilgi verici ve ahlâkçı olmasından nasıl kaçınmalı?" Aslında, "toplumsal deneyim" dediğim şey peşinen nankör ya da bilgi vermekten uzak değil; ona yaklaşım tarzım beni öğreticiliğin içine itti. Bunun hatasını bir başka notumu yeniden okurken anlıyorum: "Bir sonraki romanımın, gerçek karmaşıklığı içinde insanların diğerleriyle ilişkisini belirtmesini isterdim. Başkasının bilincini ortadan kaldırmak çocukça. Romanın kurgusu, ilk romanımınkinden çok daha fazla toplumsal olaylara bağlı olmalı. Toplumsal bir boyutu olan (ama bulunması güç) bir konuyu işlemek gerek." *Başkalarının Kanı* yayımlandığında, onu,

---

[1] Fikirleri olduğunu sanan ve onları pintice not eden Valéry, Einstein'a düşüncelerini yazmak için yanında bir not defteri bulundurup bulundurmadığını sordu. "Hayır" dedi Einstein. Şaşıran Valéry sordu: "O vakit, gömleğinizin kollarına mı not ediyorsunuz?" Einstein gülümsedi: "Oh! Biliyor musunuz, dedi, fikirler *çok enderdir*." Tüm yaşamı boyunca iki fikri olduğu kanısındaydı.

"direniş üzerine bir roman" olarak değerlendirdiler; aslında, olaylardan dolaysız olarak etkilenip esinlenmeksizin kafamda oluşturduğum bir konuydu bu; ele almak istediğim konu ortadaydı ama onun gerektirdiği "toplumsal" yaşantıları yaratmak zor geliyordu. Suikast ve misillemeleri kullanma fikri Ekim ayında romanı yazmaya başladığım zaman doğdu. Kitabın derin konusu ile onu içine yerleştirdiğim olaylar arasındaki bu ayrılma, *Başkalarının Kanı*'nın *Konuk Kız*'dan bambaşka bir şekilde oluşturulduğunu belirtiyor. *Konuk Kız*'da her şey, birkaç yıl boyunca kafamdan sürekli olarak geçirip oluşturduğum düşler şeklinde bir bütün olarak ortaya çıkmıştı. Bu kez, gene kişisel bir deneyimden yola çıkıyordum ama onu imgelemimde yaşayacak yerde soyut olarak formüle ediyordum. Neden olduğunu biliyorum.

Savaşa kadar, kendi doğrultumda ilerlemiştim; dünyayı öğreniyor ve kendi kendime bir mutluluk kuruyordum: ahlâk bu uygulamayla karışıyor, bir bütün oluşturuyordu; bu bir altın çağdı. Deneyimim sınırlıydı, ama tüm varlığımla ruhen ve bedenen kendimi vermiştim, bu yaklaşımımı tartışmayı aklımdan geçirmiyordum; o dönemde, kendi anlayışımı başkası için de var edecek bir uzaklığa geçmekle yetindim: işte *Konuk Kız*'da denediğim buydu. 1939'dan itibaren her şey değişti; dünya bir kaos haline dönüştü ve ben de herhangi bir şey kurmayı bıraktım; bu sözlü yıkıcılıktan başka çarem kalmadı: soyut bir ahlâk; bana zorla çektirilenlere katlanmamı kendi kendime karşı haklı çıkartmak için sebepler, formüller aradım. Hâlâ da inandığım şeyler buldum; dayanışmayı, sorumluluklarımı ve yaşamın anlamını koruması için ölüme boyun eğmenin olasılığını keşfettim. Ama bu gerçekleri bir bakıma kendime karşın öğrendim; kendimi bunları kabul etmeye yüreklendirmek için sözcükler kullandım; kendi kendime izahat veriyor, kendi kendimi ikna ediyor, kendime ders veriyordum: işte aktarmaya çalıştığım bu dersti ama okur için benim için olduğu kadar tazelik taşımayabileceğini anlayamadım.

Böylece, edebiyat yaşamımın birkaç yıl sürecek olan "ahlâki dönemi" diye adlandırabileceğim dönemine girmiş oldum. Artık doğallığımı kural olarak almıyordum; böylece kendi kendimi ilkelerim ve amaçlarım hakkında sorgulamaya yöneldim; ve biraz duraksamadan sonra, işi, bu sorun üstünde bir deneme yazmaya kadar vardırdım.

Başkalarının Kanı'nı bitirdiğim sıralarda, 1943 yılının başında Sartre, Flore'da beni yeni tanıdığı ve devrin eğilimlerini ortaya koyan denemeleri kitaplar halinde derlemeyi düşünen Jean Grenier ile tanıştırdı. Onlar konuştular ve Grenier bana döndü: "Ya siz, Bayan, siz varoluşçu musunuz?" diye sordu. Şaşkınlığımı hâlâ anımsıyorum. Kierkegaard'ı okumuştum; Heidegger konusunda uzun süredir "varoluş" felsefesinden söz edildiğini biliyordum, ama Gabriel Marcel tarafından ortaya atılan "varoluşçu" sözcüğünün anlamını bilmiyordum. Ve sonra Grenier'nin sorusu benim çekingenliğimi ve gururumu zedeliyordu: bir etiketi hak etmek için yeterli önemim yoktu; fikirlerime gelince, onların kuramsal bir yanlılığı değil hakikati yansıttıklarına inanıyordum. Grenier bana, uğraştığı derlemede birlikte çalışmayı önerdi; önce reddettim; felsefe konusunda sınırlarımı bildiğimi söyledim; *Varlık ve Hiçlik* henüz yayımlanmamıştı ama metnini görmüş ve tekrar tekrar okumuştum: ekleyecek hiçbir şey göremiyordum. Grenier ısrar etti: hoşuma giden konuyu seçebilecektim.

Sartre beni yüreklendirdi: "Bir kere deneyin!" *Başkalarının Kanı*'nda ele aldığım kimi sorunlar hakkında daha söyleyeceğim şeyler vardı, özellikle kişisel deneyimin evrensel gerçeklikle ilişkisi konusunda: bu tema üstünde bir dram taslağı yapmıştım. Bir Site'nin en önde gelen üyelerinden birinden yaşamsal bir özveri isteniyordu: kuşkusuz, sevilen bir kimsenin feda edilmesi; kahraman işe reddederek başlıyordu; sonra, halkın çıkarları kaygısı üstün geliyordu; boyun eğiyordu ama bu kez kendisini herkese karşı ilgisiz bırakan bir iç sönüklüğü içine düşüyordu; ölümcül bir tehlikeyle karşı karşıya kalan topluluk onun yardımını boş yere yakarıyordu; birisi, büyük bir olasılıkla bir kadın, onda bencil tutkuları yeniden canlandırmayı başarıyordu: ancak o zaman yurttaşlarını kurtarmak iradesini kendinde buluyordu. Şema çok soyuttu ve piyes ortaya çıkmadı. Ama madem ki kafamı kurcalayan sorunu açık açık inceleme olanağı sunuluyordu, niçin bundan yararlanmayacaktım ki? Üzerinde üç ay çalıştığım ve küçük bir kitap olan *Pyrrhus ile Cinéas*'ı (Denemeler) yazmaya başladım.

İlk bölümde kendime, eğer insan "uzakların varlığı"ysa niçin oraya kadar kendi kendini aşıyor da daha ileriye değil? Tasarılarının sınırlarını nasıl çiziyor? sorularını soruyordum. Anlık ahlâkı ve

de sonsuzluğu tartışma konusu yapan ahlâkları reddediyordum; buna ister Tanrı ister insanlık adı verilsin, hiçbir eşi benzeri olmayan insan sonsuzlukla gerçekten ilişkiye giremez; Sartre tarafından *Varlık ve Hiçlik*'te ileri sürülen "durum" fikrinin önemini ve gerçekliğini gösteriyordum. Tüm başkalaşmaları kınıyor, başka birisinin bir kandırma nedeni olarak alınmasını yasaklıyordum. Ayrıca, kavga içindeki bir dünyanın içinde her tasarının bir seçim yapma olduğunu ve —*Başkalarının Kanı*'nda Blomart gibi— şiddete razı olmak gerektiğini anlamıştım. Tüm bu eleştirel çalışma bana bugün çok özetlenmiş ama doğru görünüyor.

İkinci bölümde, ahlâka elle tutulur verilere dayanan temeller bulmak söz konusuydu. Daha ayrıntılı olarak yeni bitirmiş olduğum romanın sonucunu tekrar ele aldım: bütün insan değerlerinin temeli olan özgürlük, insanların eylemlerini haklı gösterecek tek amaçtır; ama Sartre'ın kuramını benimsemiştim: koşullar ne olursa olsun, onları aşmamıza olanak tanıyan bir özgürlüğe sahibiz; bu özgürlük bize verilmişse, bu bir amaç olarak nasıl düşünülebilir? Özgürlüğün iki görünümünü birbirinden ayırdım: özgürlük, dışarıdan gelen her şeyin bedelini kendi üstüne eninde sonunda, şöyle ya da böyle, ister istemez alan, varoluşun kendi özel biçimidir; bu iç hareket bölünmezdir, yani her birinde tamdır. Buna karşın, insanlara açılan somut olanaklar eşit değildir; bazıları, insanlığın tümünün elinde olan olanakların yalnızca cılız bir bölümüne sahiptirler; gayretleri, onları en şanslıların çıkış noktası olan basamaklara sadece yaklaştırabilir: onların üstünlükleri topluluk içinde kendiliğinden varolma şekli altında kaybolur. En elverişli durumlarda, tasarı, aksine, gerçek bir kendini aşmadır, yeni bir geleceği yapılandırır; kendisi ya da başkası için bu ayrıcalıklı konumları fethetmeyi, özgürlüğü özgür kılmayı amaçladığı zaman eylem olumludur. Böylece, Sartre'ın fikirleri ile ona karşı uzun tartışmalarda savunduğum eğilimi bağdaştırmaya çalıştım: durumlar arasında bir hiyerarşi kuruyordum; bundan ötürü bilgi cehalete, sağlık hastalığa, bolluk kıtlığa yeğlenecek değildi.

Varoluşçu ahlâka maddi bir içerik sağlama kaygımı kınamıyorum; işin kötüsü şuydu ki, bireycilikten kaçtığımı sandığım anda ona gömülü kalıyordum. Birey, ancak başkasının tanımasıyla insanî bir boyut kazanır düşüncesindeydim; gene de, denememde, birlikte

varoluş, her varolanın aşması gereken bir tür aksaklık gibi görünüyor; bu kişi, yalnız olarak tasarısını kurmakla işe başlayıp sonra topluluktan bunun geçerli kılınmasını istemelidir: gerçekte, doğumumdan itibaren toplum beni sarıyor; onun bağrında ve onunla olan bağlantımla ben kendi kendim hakkında karar veriyorum. Öznelciliğim zorunlu olarak, soyut düşüncelerimin hemen hemen her türlü sonucunu gideren bir idealizmle birleşiyordu. Bu ilk deneme bugün beni. yalnızca gelişimimdeki bir anı belirttiği için önem taşıyor.

Pyrrhus ile Cinéas arasındaki bu diyalog, yirmi yaşıma girdiğim gün küçük defterime not ettiğim kendimle yaptığım konuşmayı anımsatıyor; her iki durumda da, bir ses soruyordu: "Neye yarar?" 1927 yılında, bu ses, mutlak ve sonsuzluk adına dünyasal uğraşların geçiciliğini, boşluğunu göstermişti; 1943'de, özel tasarıların sınırlılığına karşı evrensel tarihi yardıma çağırıyordu: her zaman, aldırışsızlığa ve çekimserliğe davet ediyordu. Bugün de dün olduğu gibi yanıt aynıydı: işe yaramaz bir akıl yürütmenin, hiçliğin, her şeyin karşısına, yerini başka hiçbir şeyin alamayacağı canlı, yaşayan olumlamayı koyuyordum. Bana Kierkergaard'ın, Sartre'ın düşüncelerine katılmak ve "varoluşçu" olmak bu denli doğal göründüyse bu, tüm öyküm beni buna hazırlamış olduğu içindi; çocukluğumdan beri karakterim, arzu ve iradelerime öncelik tanımaya itmişti; entelektüel açıdan beni şekillendiren öğretiler içinden bu eğilimimi güçlendirenleri yeğlemiştim; daha on dokuz yaşımda, insanın yaşamına bir anlam vermesinin kendisine, yalnızca kendisine bağlı olduğuna ve insanın buna yeterli olduğuna inanmıştım; gene de, hiçbir zaman bu başdöndürücü boşluğu, coşkularının içinden doğduğu bu kör donukluğu da gözden yitirmeyecektim: bu konuya yeniden döneceğim.

Denemeler temmuzda bitti ve Gallimard tarafından kabul edildi. *Konuk Kız* bir iki ay içinde basılacaktı. Ve *Başkalarının Kanı* ile bir aşama yaptığımı düşünüyordum. Kendimden memnundum. İkinci romanım Kurtuluş'tan önce yayımlanamayacaktı ama acelem yoktu. Önemli olan, geleceğin yeniden göz önüne serileceği bir günün gelecek olmasıydı: artık bundan kuşku duymuyorduk ve uzun süre beklemeyeceğimize de inanıyorduk. Vazgeçmem gerektiğini sandığım tüm mutluluk yeniden çiçekleniyordu; hatta hiçbir zaman bana bu çiçekler bu denli gür görünmemişlerdi.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SEVRES'E giriş yarışması Haziran'da yapılıyordu ve o ayın sonunda özgürdüm. Bu tatilde de gezmek istedim ama bu kez Fransa'nın yiyecek içecek açısından en zengin yörelerinden birini seçtik: Orta Fransa. Sartre'a 15 Temmuz için randevu verdim ve Roanne'a gitmek için trene bindim: artık sınır çizgisi yoktu. Yerimi ayırtmıştım ve hareket saatinden çok önce gidip oturdum, yoksa perondaki kalabilirdim; insanlar basamaklarda, ya da tuvaletlere doluşarak ayakta yolculuk yapıyorlardı; istasyonlarda trene binmeyi başaramayan kadınlar ağlıyorlardı. Tesadüfen yol arkadaşlarım uzun süre *Yabancı*'yla kıyasladıkları *Bulantı*'dan söz ettiler; sonra *Sinekler* üzerine Sartre'a bir mektupla anlattığım bir tartışmaya giriştiler: "Adamlardan biri, piyesin daha çok başarı kazanmamış olmasının tuhaf olduğunu ve Alquié'den, Valéry'nin onu beğenmemiş (?) olması nedeniyle sizin canınızın sıkıldığım öğrendiğini söyledi. Ona gelince, bu piyesi ilginç bulmamak elinde değildi." Aynı mektupta şunu da yazdım: "Sabah kahvaltısında sütlü kahve içmiş olmama karşın Roanne çok yoksul, Paris kadar yoksul görünüyor. Ama gene de 25 franka turplar, olabildiğince lezzetli koca bir tabak ıspanak, nefis patates kroketleri ve iki kötü kayısı yedim. Her şeyden bol bol yedim çünkü iki kişilik servis yapılıyordu ve yanımdaki hiçbir şey yemiyordu. Paris'ten daha iyi. Ama en iyi oteller listelerinde yalnızca ıspanak ve pazı ilân ediyorlar." Bu satırları burada tekrar ediyorsam bu, o dönemdeki yazışmalarımı yeniden okuduğumda herkesin yediklerini ne denli ayrıntı ile yazdığım gördüğüm içindir; Olga bile bunu ihmal etmiyordu. Yemek yemek çok önemli bir sorundu.

Üç hafta boyunca bisikletle gezdim. Limousin'i yeniden gördüm. Mayrignac'da kuzinim Jeanne'da sarışın bir çocuk sürüsü içinde yarım gün geçirdim. Ev büyütülmüştü; odunluk, arabalık, çama-

şırhane oturma mekânları haline dönüştürülmüştü; artık duvarlarda ne salkımlar ne de boru çiçekleri vardı; Meryem Ana heykelleri ağaçların altında yükseliyor ve dikenli teller manzaralı parkı çevreliyordu. Geçmişten pek fazla bir şey bulamadım.

Bisikletim başıma dert açıyordu; tekerleklerden biri her yüz elli kilometrede patlıyordu. Sartre'a yazdım ve ona, iki yüz elli franka yeni bir iç lastik alabileceği Bost'un uzaktan tanıdığı olan bir küçük tamircinin adresini bildirdim. Sartre, Uzerche garının peronuna indiğinde elinde iki çanta ve omzuna asılı kauçuk bir iç lastik taşıyordu. Vezère üzerinde Chavanes otelinde bana Paris'ten söz etti; Pathé firmasının kendisiyle anlaşma yaptığını söyledi: oldukça önemli ve düzenli bir maaş karşılığında oraya senaryolar verecekti. Eğer iş yürürse, gelecek yıl öğretmenliği bırakacaktı.

Bu kez, çılgınlar gibi değil, kısa mesafelerle ve hoşumuza giden yerlerde uzun molalar vererek yolculuk yaptık. Bazen yağmur yağıyordu ve biz sarı muşambadan bisikletçi üstlüklerinin altına sığınıyorduk. Hâlâ Sartre'ı, bir ağacın altına sığınmış, bu delikten sırılsıklam başını çıkartmış hâliyle görüyorum; ıslak gözlüklerini kurularken yiğitçe gülüyordu. Beaulieu'ye geldiğimiz gün, geç olmuştu ve bisikletlerimizi otelin önünde kaldırıma yaslayarak doğrudan doğruya yemek yemeye gittik; bir fırtına, öyle bir ani büyük öfkeyle patlak verdi ki Sartre'ın onları güvenilir bir yere koymak için fırlamaya bile vakti olmadı: fırtına bisikletleri çoktan yere yıkmıştı, sarı bir çamur seli çantalarımızı sürüklüyordu, *Sursis*'nin (Erteleme) müsvettesi akıntıya kapılmış gidiyordu; onu yakaladık ama ıslak ve toprağa bulanmış sayfaların üstünde mürekkep akıyordu; onları kurutmak ve metni yeniden ortaya çıkartmak için uzun bir çalışma gerekti. Tüm evlere sular girdi; ertesi gün ev kadınları hâlâ su boşaltıyor, süpürüyor, balçık kaplı yerleri fırçalıyorlardı.

Genelde güneş parlıyordu, kendimizi yormuyorduk ve doyuncaya kadar yiyorduk. Bir çiftlik gördüğümüz zaman yolumuzu değiştiriyor ve oradan yumurta temin ediyorduk. ●telciler, normal mönünün dışında bir omlet yapılmasını istememizi olağan karşılıyorlardı. Genelde, yer bulmakta artık güçlük çekmiyorduk; gene de, La Roche-Canillac'da tek bir boş oda kalmamıştı; sonunda bize uzakça ama sevimli dedikleri bir çiftliği tarif ettiler. Karanlıklar içinde uzun süre dolaştık; oraya varlığımızda insanlar akşam yemeklerini bitirmişlerdi; bir masanın çevresine oturmuş on kişi kadardılar ve

büyük bir elma turtası yiyorlardı; bize de sundular. Çiftlik sahibi bize göz kırparak bir gece önce ambarının tıklım tıklım dolu olduğunu ama bu gece orada rahatlıkla geceleyebileceğimizi söyledi: belliydi ki bizi, bir gece önceki, eğlence olsun diye yolculuk eden yaramaz konuklardan sanmıştı.

Tarn boğazlarını yeniden gördük; Vignes denilen bir yerde bizden başka müşterisi olmayan bir yaşlı kadın tarafından işletilen küçücük bir otel bulduk, kadıncağız bizi jambona boğdu; orada birkaç gün kaldık; yaşlı kadın nostaljiyle ne yolun ne de turizmin olmadığı ve Tarn'ın gizli güzel bir ırmak olduğu dönemlerden söz ediyordu. Lot üzerinde Espalion'u, Entraygues'i, Estaing'i ve oda bulamadığımız Conque'u yeniden ziyaret ettik; orada sığınmacılar bekleniyordu ve belediye başkanı bizi onlar için hazırlanmış okulun salonundaki ot minderlere yatırdı. Yeniden Grésigne ormanında gezindik. Vaour'da bizi öylesine duygulandıran bir ezme servisi yaptılar ki orada akşam yemeği yemeye karar verdik; oda yoktu: olsun; ahırda uyurduk; bütün gece keneler bizi yedi ama karnımız çok iyi doymuştu.

Yolculuğumuz Toulouse'da sona erdi. Ailesiyle birlikte kalan Dominique Desanti ile birlikte bir şeyler içtik; Lautmann ile buluştuk; Sartre onu az tanıyordu ve pek fazla bir şey konuşmadık. Birkaç ay sonra kurşuna dizildiğini öğrendik.

Ağustos sonunu ve Eylül ayını La Pouèze'de geçirdik, orada keyif içinde yaşadık. Müttefikler Temmuz ayında Sicilya adasını ele geçirmişlerdi; Eylül başında Calabre ve Salerne'e çıktılar. Mussolini'nin istifası ve sonra basının "Badoglio'nun ihaneti" adını taktığı olay Alman-İtalyan ilişkilerini altüst etti; İtalyan kuvvetleri koşulsuz teslim oldukları için Rommel kumandasındaki Alman güçleri tüm ülkeyi işgal etti. Gran Sasso'nun tepesine gönderilen Mussolini orada usta Alman paraşütçüleri tarafından karşılandı; ama bu büyük başarının hiçbir siyasal sonucu olmadı; önemli Alman birlikleri İtalya'da bloke olmuş durumdaydı. Doğuda, cepheyi "kısaltmak" için Avrupa kuvvetlerinin esnek bir geri çekilme uyguladıkları bildirilerle duyuruluyordu: bu sözcüklerin nasıl bir bozgunu belirttiklerini anlamak için haritaya bakmak yeterliydi. J. gününde[1], Anglo-

[1] İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa'ya asker çıkarma günü. (*Çev.*)

Amerikanlar Fransa kıyılarına ayak basınca, Wehrmacht'ın üç cephede birden tutunması olanaksız olacaktı.

B.B.C'yi dinliyorduk, birbirimizi kutluyor ve gayretle çalışıyorduk. Adını hemen koyduğum bir üçüncü roman üzerinde çalışıyordum: *Tous les hommes sont mortels* (Tüm İnsanlar Ölümlüdür). Sartre *Le Sursis*'ye (Erteleme) devam ediyordu. Paris'e döndüğümüzde yeni bir piyes yazmak için ona ara verdi. İlki gibi bu oyunu da yeni başlayanlara yardım etmek için yazmaya koyuldu. Olga'nın kız kardeşi Wanda da tiyatro yapmak istiyordu: Dullin'in derslerini izliyordu, Dullin de ona sonbaharda *Sinekler*'de küçük bir rol verdi. Diğer taraftan Esmer Olga, Lyon dolaylarında bir ilaç fabrikasının yöneticiliğini yapan ve kendi hesabına her altı ayda bir *L'Arbelète* (Kundaklı Yay) adıyla lüks bir dergi çıkartan Marc Berbezat ile evlenmişti; dergiyi kollu bir baskı makinesi ile kendisi basıyordu. Karısının sağlam olarak artistlik mesleğini öğrenmesini istiyordu; Sartre'a, o ve Wanda için sahneye konulması kolay ve Fransa içinde turneye çıkartılabilecek bir piyes yazması fikrini verdi: bu turneyi finanse etmeyi üstleniyordu. Çok kısa, tek bir dekorlu ve yalnızca iki ya da üç kahramanlı bir dram yazma fikri Sartre'a çekici geldi. Hemen, tüm kapı ve pencerelerin kapalı olduğu bir durum aklına geldi: uzun bir bombardıman süresince bir mahzende kapalı kalan insanlar; sonra, kahramanlarını sonsuza dek cehenneme hapsetme düşüncesi doğdu. *Gizli Oturum*'u kolayca yazdı, önce bu yapıta *Les Autres* (Ötekiler) adını verdi ve *L'Arbalète*'de piyes bu isimle yayımlandı.

Kendi kendime Dauphine Sokağında bir yıl daha geçirmeyeceğime yemin etmiştim; tatilden çok önce, Flore'un müdavimlerinin kaldığı Seine Caddesindeki Lousiane otelinin patronlarına kendimi tavsiye ettirmiştim. Ekim'de oraya taşındım; odamda bir divan, raflar, masif büyük bir masa ve duvarda bir İngiliz at bakıcısını gösteren bir afiş vardı; yerleştiğim gün Sartre yerdeki halıya bir mürekkep şişesi devirdi, patron kadın da hemen onu kaldırttı; ama parke de hah kadar hoşuma gidiyordu. Kullanabileceğim bir mutfağı da vardı. Penceremden, damlardan oluşan geniş bir yüzey görüyordum. Barınaklarımdan hiçbiri hayallerimdekine hiç bu kadar yakın

değildi; orada yaşamımın sonuna dek oturmayı düşündüm. Sartre koridorun öbür ucunda, çıplaklığı ziyaretçilerini çok şaşırtan küçücük bir odada kalıyordu; kitapları bile yoktu; satın aldıklarımızı ödünç veriyorduk ve bize geri vermiyorlardı. Lise ve Bourla bir kat aşağıda yusyuvarlak bir büyük odada kalıyorlardı. Sık sık koridorlarda Mouloudji ve güzel Lola'ya rastlıyorduk; Louisiana'da Lola çok popülerdi çünkü Flore takımındaki dört ya da beş kiracının gömleklerini yıkıyor ve ütülüyordu; sabunun sabunlamadığı o devirde bedava çamaşır yıkamak için büyük bir özveri gerekliydi.

Maddi açıdan, bir yıl öncesine göre daha az sıkışıktık. Anlaşması uyarınca Sartre, Condorcet'deki khâgne'de[1] öğretmenliği sürdürürken Pathé için de senaryolar yazıyordu; sunduğu ilk senaryo zaten firmanın uzmanlarının oyunu alamadı: *Les Jeux sont faits* (Zarlar Atıldı). Dullin ona Camille ile dönüşümlü olarak bir tiyatro tarihi dersi öğretmenliği verdi. *Varlık ve Hiçlik* Gallimard yayınlarında çıktı, ama yolunu ancak yavaş yavaş yapacaktı: ondan pek az söz ettiler ve çok az sattı. Bana gelince, belirli saatlerde çalışmadığım için kendi kendimi kutluyordum; haftada bir iki kez Nationale'a gitmekle yetiniyordum; Bost'un yardımıyla eski şarkı, fars, monolog, ağıt derlemelerini tarıyor ve radyo için programlar yapıyordum; bu yayınlar tatsızdı ama onları hazırlarken oldukça eğleniyordum.

Bu değişiklikler yaşantıma renk verdiler ama asıl iki olay onu mutlu bir şekilde yeniledi: *Konuk Kız*'ın basılması ve ansızın gelişiveren dostluklar.

La Pouèze'e geldiğim zaman *Konuk Kız* henüz basılmıştı; onu bekleyen yazgıyı pek gözümde canlandıramıyordum; Sartre bu konuda beni aydınlatabilecek kişi olamazdı çünkü çalışmamın çok fazla içinde bulunmuştu. Dostlar yapıt hakkında olumlu konuşmuşlardı: ama onlar dosttu. "İtiraf etmeliyim ki şaşırdım, dedi Marco en resmi sesiyle. Bir nefeste okudum, çok eğlenceli: ama bu bir gar kitapçısı kitabı." Kötü niyetini bilmiyordum ve bu beni üzmedi. Gene de alçakgönüllülüğü seçtim. Dört yıl bu kitap üstünde

[1] Üniversiteye girme hakkını veren lise. (*Çev.*)

emek vermiştim, kendimi onda tümüyle tehlikeye atmıştım ama artık şimdi, ondan kopmuştum. İyimserliğim, yaşamımın sürekli bir gelişme göstermesini şart koşuyordu ve artık havai bir aşk öyküsü olarak gördüğüm bu yeni başlayan birinin kitabım gönül rahatlılığıyla küçümsememe izin veriyordu: artık büyük ölçüde siyasal ve toplumsal görüşümü savunan romanları hayal ediyordum. Katılığımda sakınımın çok büyük bir payı vardı: her türlü düş kırıklığını önlüyor ve kendimi olduğumdan değerli görmüş olmamın verdiği gülünç durumdan kurtarıyordu.

Ağustos sonuna doğru Sartre bir direniş toplantısına katılmak için Paris'e gitti: C.N.E. Mayıs sonunda ilk genel kurul toplantısını yapmıştı ve yeni gruplaşmalar yapılıyordu. Onu beklemek için Angers'e gittim. Gara karşı bir kahvenin terasından onu elinde bir gazeteyi sallayarak hızlı hızlı gelirken gördüm: *Konuk Kız*'ın ilk eleştirisi *Comoedia*'da Marcel Arland'ın kaleminden çıkmıştı. Bana bundan böyle hiçbir makale bu denli mutluluk vermedi; Arland romanımdan hararetle söz ediyor ve bazı sakınımlara karşın onu ciddiye aldığı görünümünü veriyordu: asıl beni çok memnun eden bu oldu. İnsanın, uzun süredir arzu ettiği bir şeyin gerçekleşmesine, kuşkuya yer olmaksızın erişmesi pek sık olmaz: gerçek bir eleştirmen tarafından, gerçek bir gazetede yayımlanmış bu makale bana, beyaz üstünde siyah olarak, gerçek bir kitap yazmış olduğum, birdenbire gerçek bir yazar olduğum konusunda güven veriyordu. Bu mutluluğuma somurtmadım.

Bu mutluluk Paris'e döndüğüm zaman da azalmadı; çok sayıda ve çoğunluğu övgülü eleştiriler çıktı. Çoğu, çizdiğim ortamın töredışılığını belirtiyordu; Arland bile kahramanların yatak öyküleri ile saplantılı olmalarına üzülüyordu; o dönemde Vichy hükümetinin *Tartuffe*'ü yasaklatıp kürtaj yapan bir kadının kafasını kestirdiği de bir gerçekti; tüm kadınlar namuslu, kızlar bakire, erkekler sadık, çocuklar masumdu; gene de, bu alıngan yapma utangaçlık beni şaşırttı: *Konuk Kız*'da o kadar az utanılıyor ki! Buna karşın, Thierry Maulnier'in Françoise hakkında, onun mutluluğa canla başla sarılması hakkındaki görüşlerini hoş bir şaşkınlıkla okudum: onları doğru buluyordum ve beni hazırlıksız yakalamış oluyorlardı; demek ki kitabım nesnel bir yoğunluğa sahipti: bir ölçüde, benden bağımsızlaşıyordu. Gene de, amaçlarımı da saptırmadığını kabul etmekle

mutlu oldum. Gabriel Marcel çok kibar bir mektupta bana, Xavière'in ona Öteki'nin mükemmel bir canlandırılması olarak gözüktüğünü yazıyordu. Yaşlıca bir adam Marco aracılığı ile benden bir randevu aldı: bana çok karanlık, kendisinin de karışmış olduğu ve tüm gücünün, *Konuk Kız*'da olduğu gibi iki bilincin ölümüne mücadelesi olan siyasal bir dramı anlattı. Böylece, başlangıçta yola çıkmış olduğum temaların yol boyunca değer yitirmediklerinden emin oldum. Başka mektuplar da aldım; Cocteua'dan bir, sanırım bir de Mauriac'dan. Flore'a ayak basmayan Ramon Fernandez beni görmeye oraya geldi; düşman tarafla birleşmişti ve girişimi beni biraz rahatsız etti; gene de beni duygulandırdı. Gençliğimde kitaplarını çok sevmiştim ve onun kopması beni hüzünlendirmişti. Şişmanlamıştı ve beyaz tozluklar takmıştı. Bana, Proust'un cinsel yaşamı konusunda beni hayretler içinde bırakan şeyler anlattı.

Marco sosyetede dolaşıyordu ve beni öven salon söyleşileri duydu; bana onları biraz iyi biraz kötü bir tonla aktardı. "Dostlarınızın hakkınızı teslim etmediklerini düşüneceksiniz!" dedi bana. Onun küskünlüğünü hoşnutlukla gözlemledim. Sartre'ın biraz tanıdığı talihsiz bir romancı bana Flore'un birinci katında rastladı: "Şansınız var!" dedi. "İyi bir konuyu yakalamışsınız." Başını salladı: "Evet, iyi bir konu, gerçekten şanslıydınız!" Adamov'un küçümsemesine hazırlıklıydım. Ona: "İşte görüyorsunuz" dedim. "Bir başı, bir ortası ve bir sonu olan gerçek bir roman bu: bu kadar çok mu hoşlanmadınız?" Başını salladı, bakışı ağırlaştı: "O kadar değil. Xavière var, dedi, Xavière var." Xavière sayesinde Flore'un kimi müdavimleri bana hafifletici nedenler tanıyorlardı; ama büyük çoğunluk bana kötü gözle bakıyordu; Olga'ya, Mouloudji'ye yakındılar: Zenci Balosundan ve onun görkemli hayvanî yanından çok kaba söz etmiştim. Bu romanda kendi mitoslarından hiçbirini bulamıyorlardı ve Françoise'ın kişiliği onları çileden çıkartıyordu. Özellikle erkekler beni kınıyorlardı; kadınlar biraz kararsızdı. Bazıları bana yaklaştı: "Zaman zaman görüşebilir miyiz?" dediler. Geçiştirdim ve bundan gücenmiş göründüler. Uzun zamandan beri göz aşinalığı ile tanıdığım çok yakışıklı bir genç adam, Francis Vintenon, bana onayını daha büyük bir zerafetle belirtti: bana bir kutu İngiliz sigarası sundu ki, bu o dönemde çok değerli bir armağandı; sonra-

dan da, beş parasız olduğunu bilmeme karşın bana sık sık sigaralar ve İngiliz romanları getirdi.

Böylece, kitabım aracılığıyla, merak, sabırsızlık, sempati uyandırıyordum; onu seven insanlar vardı. Sonunda on beş yaşımda kendi kendime verdiğim sözü tutmuştum; nihayet uzun, endişeli bir çalışmanın ödülünü alıyordum! Mutluluğumu, gereksiz sorularla tehlikeye atmadım; romanımın mutlak değeri nedir, zamana karşı koyabilecek mi diye kendi kendime sormadım. O an için, ilk eşikten atlamış olmak bana yetiyordu: *Konuk Kız* başkaları için varolmuştu ve ben de herkese açık yaşama malolmuştum.

Öteki'nin serabına sık sık saldırdığım olmuştu ve *Konuk Kız*'da da bunu göstermiştim, ama kendimle bir başkasının görünümü altında karşılaşınca ben de seraba kapıldım. Gallimard'ın yayınlarından söz ederken bir köşe yazarı beni kastederek: "yeni kadın romancılar yayınevi" diye yazdı; sözcükler neşeyle beynimde şıngırdadı; bu ciddi yüzlü, yazarlık mesleğine yeni başlayan kadın ben değil de başkası olsaydı onu ne kadar kıskanırdım: ve bu bendim! Deneyim o denli tazeydi ki kendimi, imgemden ayırt etmemeyi başarıyordum: onu yücelten her şeyden ben yararlanıyordum. Bana o yıl Gancourt Ödülü verilmiş olsaydı, onu eksiksiz bir sevinçle alırdım. Bu olasılık da söz konusu oldu; Mart ayında[1] Gallimard'da bana bu konuda ciddi şanslarım olduğu söylendi. Sartre'ın bana dediğine göre, basına makale ya da röportaj vermemem koşuluyla C.N.E.'nin bunu kabul etmeme bir itirazı yoktu. Kararın verileceği öğleden sonra, her zamanki gibi Flore'un birinci katında çalışıyordum; ama belli bir sabırsızlıkla sonucu bildirecek telefonu bekliyordum. La Pouèze'de Mme. Lemaire'in yönetiminde uyduruk, ama güzel elektrik mavisi bir renkteki kumaştan dikilen yeni bir elbise giymiştim; türbanımın yerine özenli, tepesi kabarık bir saç modeli uygulamıştım, Bir andan öbürüne, çevremde büyük bir gürültü kopabileceği fikri gözümü korkutuyor, ama çekici de geliyordu. Gene de, ödülün Marius Grout'a verildiğini duyunca duygulanmadım. Birkaç gün sonra, bana Renaudot Ödülü için çok iyi bir konumda olduğum söylendi; bunu kazananın doktor Soubiran

[1] Tarih Aralık'tan Mart'a atılmıştı. Renaudot Ödülü de on beş gün sonra verildi.

olduğunu yazan gazeteyi okuduğumda La Pouèze'deydim. Bu kez hiçbir pişmanlığın gölgesini bile hissetmedim. Bu düş kırıklıklarına kolayca katlanabilmemin nedeni gururum ya da kayıtsızlığım değildi; kurduğum arkadaşlık ilişkileri hem gururumu okşuyor, hem de ona çok fazla önem vermekten alıkoyuyordu.

Eski arkadaşlıklarımızdan geriye pek fazla bir şey kalmamıştı; ya zaman ya da uzaklık onları küllendirmişti, ayrılık bizi onlardan mahrum etmişti; hemen hemen yalnızca "aile" ile görüşüyorduk; aniden ilişkilerimizin genişlemesi yaşamımda büyük bir değişiklik oluşturdu.

Michel Leiris'in *L'Afrique fantome* (Hayalet Afrika) ve *L'Age d'homme* (Erişkin Yaşı) bizi, iğneleyici içtenlikleri, lirik ve aynı zamanda mesafeli bir stilin parlaklığıyla çok etkilemişti; yazarı ile tanışmayı istemiştik. Sartre ona C.N.E.'de rastladı ve Leiris'in *Les Lettres Françaises*'de *Sinekler* hakkında yazdığım söyledim. Temmuz'da ben yokken Sartre Leiris'lere akşam yemeğine gitti ve Ekim ayında beni de onunla birlikte davet ettiler. Sartre kapı numaralarını unutmuştu ve doğru kapıyı çalmadan önce Grands-Augustins rıhtımında yarım saat dolaştık. Traşlanmış kafası, ciddi giyinişi, yapmacıklı hareketleri, gülümsemesinin belirgin içtenliğine karşın gözümü korkuttu; ama Zette beni hemen rahatlattı; sesi, karşılaması neredeyse anne gibiyse de mavi gözlerinde bir genç kız hâlâ yaşıyordu. Burjuva tarzında döşeli apartman tıka basa kitap ve modern tablolarla doluydu: Picasso'lar, Masson'lar, Miro'lar, çok güzel Juan Gris'ler; büro iskemleleri, Juan Gris'nin kartonlarından esinlenerek hazırlanmış kanaviçelerle kaplanmıştı. Pencereler geniş bir su ve taş manzarasına açılıyordu. Leiris İnsan Müzesinde çalışıyordu. Zette, kübist ressamların çoğunu lanse eden ve muazzam bir Picasso koleksiyonuna sahip olan kayınbiraderi Kahn-Weiler'in galerisini yönetiyordu. O da bu Yahudilere ve direnişçilere sık sık sığınak vazifesi gören dairede gizlice yaşıyordu. Leiris'ler bir sürü ünlü ya da önemli kimseyi tanıyorlardı ve onlar üstüne bize birçok öykü anlattılar. Giacometti ile çok samimiydiler ve ondan bize çok söz ettiler. Leiris bize gerçeküstücülüğün parlak dönemini anlattı: bu serüvene kendini tutkuyla vermişti; o dönemde, yüzünü pudra ile bembeyaz yapıyor ve traşlanmış kafasına manzaralar çizdiriyordu. Saint-Pol-de-Roux onuruna La Closerie des Lilas'nın birinci

katında savaştan kısa süre sonra verilen şölene katılmıştı; açık pencereden ciğerlerini patlatırcasına "Yaşasın Almanya!" diye bağırmıştı. Yoldan geçenler ondan açıklama istemişlerdi; o da bunu yapmış ve hastanede uyanmıştı. Bir mazohizm, aşırılık ve idealcilik karışımı ona sayısız acı ve gülünç deneye mal olmuştu ve o da bunları hafif şaşkın ve bir tarafsızlıkla anlatıyordu.

Queneau, Leiris'in en iyi arkadaşlarından biriydi; onunla ilk görüşmemizin nasıl gerçekleştiğini anımsamıyorum; Flore'da buluştuk ve Queneau'ya *Les Enfants du limon*'u (Balçık Çocukları) çok sevdiğimizi söyledik. İlk amacı, sürekli devinim ve dairenin dörtlüğünü arayarak kendilerini tüketmiş düşçüler üzerine ciddi bir araştırma yazmak olmuştu: onlardan bize uzun uzun ve sevimlilikle söz etti. Onun matematikten anladığını ve rahatça Bourbaki[1] okuduğunu öğrenince şaşırdık. Zaten birçok alanda çok bilgiliydi, bunu sergilemiyordu ama anekdotlar, benzetmeler, genel özetler şeklinde yararlanıyordu. Onunla konuşmak beni neşe içinde bırakıyordu çünkü ona söylenilen her şeyden, özellikle de kendi söylediklerinden çok eğleniyordu: gözlüklerinin arkasında gözleri ışıldıyordu ve öyle bir kahkaha patlatıyordu ki, düşünülürse anlamı genellikle belirsiz, ama sonuçta neşesi bulaşıcı olan bir kahkahaydı bu. Karısı saf bir havayla rahatsız edici gerçekler ya da münasebetsiz sözler savururdu; bazen insanı şaşırtırdı ama güldürücü yanları vardı.

Sinekler'in genel provasında Sartre Camus'yü sempatik bulmuştu. Ona ilk kez Sartre ile birlikte Flore'da rastladım. Önce söyleşi, biraz duraksamalarla, yazınsal konular, özellikle Camus'nün de Sartre gibi beğendiği Ponge'un *Le Parti Pris des choses*'u (Olayları Kabullenmek) üzerinde yürüdü. Koşullar bizi, aramızdaki buzları çok çabuk kırmaya itti. Camus tiyatro hastasıydı. Sartre yeni piyesinden ve onu sahneye koyma koşullarından söz etti; ona kahramanın rolünü oynamasını ve piyesi sahneye koymasını önerdi. Camus biraz duraksadı ve Sartre ısrar edince kabul etti. İlk provalar benim odamda Wanda, Olga Barbezat ve kat garsonu olarak Chauffard ile yapıldı: bu Sartre'ın yazı yazan ama her şeyden çok

[1] Bourbaki: Çoğunluğu Fransız olan genç matematikçilerin 1939'dan itibaren sergiledikleri matematik bilimiyle ilgili konularda kullandıkları kolektif takma ad. (*Çev.*)

aktör olmak isteyen eski bir öğrencisiydi; Dullin'in yanında çalışıyordu. Camus'nün bu serüvene atılışındaki kavrayış çabukluğu, bundan doğan verimliliği ona karşı dostça duygular hissetmemize neden oldu. Paris'e yeni gelmişti; evliydi ama karısı Kuzey Afrika'da kalmıştı; benden birkaç yaş küçüktü. Gençliği, bağımsızlığı onu bize yaklaştırıyordu: biz hiçbir okula bağlı değildik; tek başımıza yetişmiştik; bir aile yuvamız, ya da ortam denilen şeyimiz yoktu. Bizim gibi, Camus de bireycilikten bağımlılığa geçmişti; onun hiç imâ etmemiş olmasına karşın "Combat" (Kavga) hareketinde önemli sorumlulukları olduğunu biliyorduk. Başarıyı, ünlülüğü iştahla karşılıyor ve bunu da gizlemiyordu: bıkkın bir hava daha az doğal olurdu; zaman zaman ufak bir Rastignac[1] taraflım gösteriyor ama kendini ciddiye alırmış gibi görünmüyordu. Sadeydi, neşeliydi. Keyifli hali, basit şakaları küçümsemiyordu: Flore'un Pascal adındaki garsonunu Descartes diye çağırıyordu; ama o bunu yakıştırıyordu; tam kıvamında bir gevşeklik ve canlılık karışımı onu bayağılığa karşı koruyordu. Benim onda en hoşlandığım taraf, kendini girişimlerine, zevklerine, dostlarına bu denli yoğun bir biçimde verirken olaylar ve insanlar konusunda böyle kayıtsızca gülümsemesini bilmeseydi.

Küçük gruplar halinde ya da hep beraber Flore'da, mahallenin orta halli lokantalarında ve genellikle Leiris'lerde buluşuyorduk. Bazen de ben Leiris'leri, Queneau'ları, Camus'yü davet ediyordum: masanın çevresinde sekiz kişi rahat oturabiliyordu. Mutfaktan anlayan Bost bana yemek hazırlığında yardım ediyordu. Bana arasıra et temin eden Zette sayesinde bir yıl öncesine göre daha bol yiyecek içeceğe sahiptim. Konuklarıma tencerelerce fasülye, sığır eti yemeği çeşitleri sunuyordum ve bol bol şarap bulundurmayı beceriyordum. "Nitelik bakımından parlak değil ama nicelik var" diyordu Camus. Bundan önce ben hiç "davet" vermemiştim ve bu beni eğlendiriyordu.

Bu buluşmalar çok zamanımızı alıyordu ve bunlara, zevklerimizin, fikirlerimizin, meraklarımızın uyuşmasının açıklamaya yetmeyeceği bir değer veriyorduk; bu, bizi bağlayan pratik dayanışma saye-

---

[1] Rastignac: Balzac'ın *Goriot Baba*'da çizdiği ve kibar ikbal avcısını simgeleyen tip. (*Çev.*)

sindeydi. B.B.C.'yi dinliyor, birbirimize yeni haberler veriyor, onları yorumluyorduk; birlikte seviniyor, endişeleniyor, isyan ediyor, nefret ediyor, umut ediyorduk; havadan sudan konuşurken bile, beklentilerimizin ve kaygılarımızın hâlâ kendini gösterdiği bir akım varlığım koruyordu; kendimizi birbirimize bağlı ve güçlü hissetmemiz için, birbirimizle olmamız yeterliydi. Kabul etmediğimiz sistemlere, fikirlere, adamlara karşı sonuna kadar birbirimize kenetlenmiş olarak kalacağımıza söz veriyorduk; onların bozgunu yakındı; o vakit açılacak olan geleceği yapılandırmak bize aitti, belki siyasal açıdan, ama her halükârda entelektüel düzeyde: savaş sonrasına biz bir ideoloji sağlamalıydık. Kesin projelerimiz vardı. Gallimard *Encyclopédie*'si içinde felsefeye ayrılmış bir cilt yayımlamayı düşünüyordu; biz bunun etik bölümünü ayırmayı öngörüyorduk: Camus, Merleau-Ponty, Sartre ve ben bunu bir ekip manifestosu haline getirecektik. Sartre, hepimizin birlikte yöneteceği bir dergi kurmaya kararlıydı. Gecenin sonuna gelmiştik, tan ağarıyordu; omuz omuza, yepyeni bir başlangıçtaydık: işte bunun içindi ki, otuz altı yaşıma karşın, bu dostluklarda, gençlik dostluklarının başdöndürücü tazeliğini buldum.

Bu dostluğa tam yazınsal yaşama girdiğim sırada erişmek benim için bir şans oldu; bu ilişkiler, tutkularımı belirlememe yardımcı oldular. Gözüm yükseklerde değildi ama birkaç çıngırakla da yetinemezdim; gerçek arzumu, onun gerçekleşmesine pek yakın olduğumda anladım. Odamda verdiğim ilk yemek davetlerinin birinde, Zette Leiris ve Jeanine Queneau, Eylül ayında kırlarda bisikletle dolaşırken yaptıkları söyleşileri andılar: o söyleşilerde, *Konuk Kız*'da Françoise ile Pierre'nin ilişkilerinden, çiftin Xavière'e karşı tutumundan, sadakatsizlik ve dürüstlükten, kıskançlıktan, güvenden söz etmişlerdi; bana, bu tartışmalar aracılığıyla kendi kişisel sorunlarını sorgulamış olduklarını ima ettiler; onları dinlerken içimdeki o kaynaşmayı anımsıyorum. Camus'nün de bir sözcüğü beni duygulandırdı; ona *Başkalarının Kanı*'nın daktilo edilmiş bir kopyasını vermiştim; Leiris'lerin mutfağında, akşam yemeği için masaya oturmak üzereydik ki beni kenara çekti: "Bu kardeşçe bir kitap" dedi bana coşkuyla ve ben de: "Sözcüklerle kardeşlik yaratılabiliyorsa yazmaya değer" diye düşündüm. Yabancı yaşamların o denli derinine sızmalı ki, insanlar benim sesimi duyunca kendi kendilerine

konuşuyormuş hissine kapılsınlar: işte istediğim buydu; eğer bu ses binlerce kalp içinde çoğalırsa, bana öyle geliyordu ki, yenileşmiş olan varoluşum yeni biçime girerek belli bir anlamda kendini kurtarmış olacaktı.

Artık yayımlanmış bir kitabım olduğuna göre C.N.E.'nin toplantılarına katılmam doğal olacaktı; oradan, ilerde de beni buna benzer sakınımlara itecek olan bir kuruntu yüzünden uzak durdum. Sartre ile uyumum o denli tamdı ki, varlığım, aslında onun varlığının bir kopyası olacaktı; benim varlığım gereksizdi, bana öyle geliyordu ki, aynı zamanda yersiz ve salt gösteriş için yapılmış olurdu; başkalarının düşmanlığından değil kendi duyacağım rahatsızlıktan çekindim: içimden, kendimi saygısız bir teşhire sunmuş gibi hissedecektim. İlk günlerden beri C.N.E. toplantılarında Sartre'a eşlik edebilmiş olsaydım belki bu geçerli olmazdı; ve kuşkusuz, bu seanslar bana çok çekici gelseydi böyle düşünmeme aldırmazdım: ama Sartre onları daha çok bıktırıcı buluyordu. Camus benden *Başkalarının Kanı*'nı Minuit[1] yayınlarına vermemi isteyince sevindim. "Bir şeyler yapmış olma"yı istiyordum; ama simgesel bir katılımdan nefret ediyordum ve evimde kaldım.

Edebiyat uykudaydı ama oldukça canlı bir tiyatro sezonu yaşadık. Barrault Comédie-Française'de *Le Soulier de satin*'i (Saten Pabuç) sahneledi. Birkaç yıl önce bu dramı okuduğumuzda pek çok şey bize aykırı gelmişti; gene de, Claudel'in tek bir aşk içinde cenneti ve dünyayı birleştirmesine hayran olmuştuk. "Ode au maréchal"ini (Mareşale Lirik Deyiş) yazdığından beri ondan iğreniyorduk; gene de piyesini dinlemek ve Barrault'nun onu nasıl yorumladığını görmek merak konumuz oldu. Gösteri akşam saat altıda başlıyor ve dört saat sürüyordu: nefes nefese izledik. Değişik kılıktaki Marie Bell beni rahatsız etti: Dona Prouhèze'e daha erkeksi bir zerafet düşünmüştüm; ama sesi beni etkiledi: Afrika'yı, Güney ve Kuzey Amerika'yı çölleri ve okyanusları coşturuyor, kalpleri yakıyordu; bu alevli çalılık içinde Barrault pek zayıf bir Rodrigue'di. Sahneye koyuşu düzensiz ve çelişkiliydi. İnsan hareketleriyle deni-

[1] Bağımsızlık ilan edildiğinde daha basım başlamamıştı.

zin dalgalarını canlandırmak için Çin tiyatrosundan olumlu olarak esinlenmişti; başka yaratıcılıklarda da *La Faim*'in (Açlık) yenilikleri kendini gösteriyordu; ama perde, Châtelet'ye lâyık bir dekor üzerinden birden çok kez kalktı. Çıkışta, şaşkınlıkla kendi kendimize hangi yolu seçeceğini sorduk. Kısa bir süre sonra, genç bir topluluk Cep Tiyatrosunda Strindberg biçemiyle *Orage*'ı (Fırtına) sahneye koydu: sahneye koyucu ve aktör olarak Jean Vilar çok umut vericiydi. Giraudoux'nun piyeslerini sevmiyorduk ve *Sodome et Gomorrhe*'yi görmeye niçin gittik bilmiyorum: herkes gibi biz de Gérard Philipe adlı bir meleğin geçişini fark ettik.

Chavance'ın bir senaryosu üzerine Clouzot *Le Corbeau*'yu (Karga) çevirmişti. Bazı direnişçiler onu düşman propagandasına hizmet etmekle suçladılar: Almanya'da gösterilince Fransa'nın berbat bir görünümünü veriyordu. Gerçekten de sınırların ötesine gitmedi. Clouzot'nun dostları, işgalciler Fransızları gizlice komşularını ihbar etmeye yüreklendirirken bu filmin imzasız mektuplara saldırdığını ileri sürdüler. Biz *Le Corbeau*'nun ahlâki bir etkisi olduğunu ya da vatanperver öfkeler yaratacak bir değerde olduğunu düşünmüyorduk: Clouzot'nun yetenekli olduğuna inanıyorduk.

Ocak ayının başını karlar arasında geçirdim. Sartre bana eşlik etmedi ama Bost benimle birlikte, arkadaşlarımızın bir ev kiraladıkları kayak merkezi Morzine'e geldi. Duygulanarak, köyün beyaz damlarında, ıslak odun kokan sokaklarında geçmişimin anıları canlandı. Ama düş kırıklıklarım da oldu; Fransız kayma yöntemi değişmişti, kayak hocaları olarak stemi (viraj alma biçimi) kesinlikle yasaklamışlardı; her şeyi yeniden öğrenmek gerekiyordu, çok sıkı çalıştım: "Christiania adı verilen viraj alma biçimini öğrenmek için Renaudot ödülünü veririm" diye yazdım Sartre'a. Gene de çok eğleniyordum ve iyi yemek yiyordum.

Bir sabah, kayaklarımı yağlattığım spor mağazasının altının üstüne getirilmiş olduğunu gördüm: gece, direnme hareketine katılan çeteciler yağmalamıştı. Sahibi, onların istediği haracı vermeyi reddediyordu, ondan daha vatansever ve daha sakınımlı olan diğer tüccarlar bana bunun kendi kabahati olduğunu söylediler. Sonuçta,

Morzine'de yasaları çeteciler koyuyordu; bir başka olay da bunu kanıtladı; bir mektupta bunu Sartre'a anlattım:

"Otel[1] kaynaşma içinde; bir saat önce, akşamın altı buçuğunda, ellerinde silâh üç çeteci otele gelip Odette diye birini istediler; tatile gelmiş şık ve antipatik, her zaman yanımızdaki masada yemek yiyen ve Gestapo için çalıştığı söylenen bir kadındı bu; Odette ile dostluk kuran genç bir aptal kızı yakaladılar, onunla birlikte odasına çıktılar ve nezaketle evraklarını inceleyip salona indiler, patron onlara aperitif sunmak için ısrar etti; oteldeki herkes onlara karşı sempati taşıyordu. Onlar Odette'i beklediler ama yemeğin sonuna kadar gelmedi: tuhaf bir yemekti, tüm bakışlar bu boş masada toplanmıştı. Söylendiğine göre bir sürü insanı ihbar etmişti ve otelde de bu biliniyordu. Çok rahat ilişki kurduğunu görüyor ama koketliğinden yaptığını sanıyordum; akşam kayak hocasıyla çıkıyordu; bunun dışında ayine gidiyordu ve iyi bir aile kızı görünümünü veriyordu. Üç adam, onu buldukları zaman öldüreceklerini söylediler ve hiç kimse, sekiz günlük kız arkadaşı bile onu uyarmaya hevesli görünmedi... Bunun dışında, bu öğleden sonra kayak pistinde ciddi ciddi kayak çalışan üniformalı iki Teuton (aşağılayıcı bir deyimle Alman) gördüm; en azından bisiklete binen bir müslüman kadın kadar şaşırtıcıydı..."

Aslında, birisi Odette'i uyarmış olmalı; otele bir daha ayak basmadı. Ve üç gün sonra Paris'e dönerken, araç beklerken, karşı peronda onun kırmızı ceketini gördüm; insanlarla konuşuyor ve tümüyle kaygısız görünüyordu.

Müttefik hava kuvvetleri gökyüzünü fethetmişti; basın, "Anglo-Sakson terörizm"e karşı öfkelenirken, B.B.C. tarafından yayımlanan haberleri doğruluyordu: Rhénanie, Cologne, Hambourg, Berlin yakılıp yıkılmıştı. Doğuda Almanlar Sovyet saldırıları karşısında geri çekiliyorlardı. Müttefikler Şubat ayında Nettuno'ya çıkartma yaptılar; onlarla birleşmek için Salerne'den yukarı çıkan ordular Cassino'da durduruldular: ünlü manastırı tepeden tırnağa yıkan çok şiddetli bir çarpışma oldu; ama Anglo-Amerikanlar ilerlemele-

[1] Yemeklerimizi otelde yiyorduk.

rine yeniden başladılar; kısa süre sonra Roma'ya girdiler. Bizim özgürlüğümüz de ay, belki de hafta meselesiydi. R.A.F. Fransa üstündeki akınları çoğaltarak çıkartmayı hazırlıyordu: fabrikaları, garları, limanları bombalıyordu. Nantes yerle birdi. Paris banliyösü de çok zarar gördü. Direniş bu gayreti destekliyordu: Alman kamyonları havaya uçuyordu; demiryolu işçileri lokomotifleri ve demiryolu malzemesini bozuyorlardı. Savoie'da, Limousin'de, Auvergne'de çeteler cirit atıyordu. Ara sıra Almanlar onlara saldırıyordu; onları esir alıp kurşuna diziyorlardı. Gazetelerde on beş "direnişçi"nin, yirmi "haydut"un, bir "hain"ler çetesinin ezildiğini okumak olağandı. Söylentiler dolaşıyordu: Kuzey'de, Dordogne'da, Orta Fransa'da Almanlar bir köyün tüm erkeklerini öldürmüş, kadın ve çocuklarını kovmuş, evlerini ateşe vermişlerdi. Paris'te işgalciler artık duvarlara "ilân"lar asmıyorlardı; gene de, 18 Şubat'ta ölüme mahkûm ettikleri ve 4 Mart'ta içlerinden yirmi ikisinin kurşuna dizildiği "yabancı teröristler"in fotoğraflarını duvarlara astılar: klişelerin kabalığına karşın kin duymamız için bize sunulan bu yüzler dokunaklı ve hemen hemen güzeldi; metronun kemerleri altında onlara uzun süre, onları unutacağımı üzüntüyle düşünerek baktım. Bize yüzlerini göstermedikleri daha pek çok kahraman, pek çok kurban oldu: suikastler ve misillemeler yoğunlaşarak artıyordu. Sanırım o dönemde Lautmann Toulouse'da kurşuna dizildi; sonra Cavaillès'in ölümünü, Khan'ın sürgününü öğrendim: esmer saçları örülü küçük kızı, sakin kestane ağaçlarının ortasındaki kırmızı karolu evi anımsıyordum ve mutluluğun böyle bir anda yok oluvermesine inanamıyordum. Ama, bu doğruydu. Sartre haftada ortalama üç kez C.N.E.'nin ve Ulusal Tiyatro Komitesinin (C.N.Th.) toplantılarına gidiyordu; dönmekte gecikirse boğazıma bir yumru tıkanıyordu; ilk beş, ilk on dakikada, kendi kendime, bir şey olmaz, diyordum; peki iki saat, üç saat sonra ne yapacaktım? Hitler'in bozguna uğramasını ateşli bir coşkuyla bekliyorduk; ama bugünden o ana kadar yaşamlarımız mahvolabilirdi. Sevinçle kaygı yüreklerimizde kararsız bir birliktelik sürdürüyordu.

Bir sabah Flore'a gelince Mouloudji'yi kendinden geçmiş bir halde bulduk: Olga Barbezat ve Lola tutuklanmışlardı. Birbirlerine oldukça sıkı sıkıya bağlıydılar; hiçbirinin politik bir eylemi yoktu ama bir gün önce direnişçi arkadaşlarının evinde çay içmişlerdi:

polis herkesi tutuklamıştı. Sartre kendini Laval'ın sekreteri diye tanıtan adama bundan söz etti, o da çok rahatsız olmuş göründü. Sayısız başvurularına karşın Mouloudji ve Barbezat iki kadının serbest bırakılmasını sağlayamadılar; en azından sürgüne gönderilmeyeceklerine ilişkin söz aldılar; gerçekten de Haziran ayma kadar her ikisi de Fresnes'de kaldı.

Hepimiz endişeye karşı, mutluluklarımızı köktenci bir şekilde çürüttürmeyecek kadar dayanıklılık kazanmıştık; 26 Şubat'ta Mouloudji, Gallimard'ın yeni koyduğu Pléiade Ödülünü kazanınca onu neşeyle kutladık. Jüride Eluard, Malraux, Paulhan, Camus, Blanchot, Queneau, Arland, Roland Tual ve Sartre vardı; Lemarchand sekreterdi; yayımlanmamış bir metin ödüllendirilecekti: kazanan yüzbin frank alacak ve Gallimard kitabı basacaktı. Sartre Camus' nün de desteklediği *Enrico* için oy verdi; Mouloudji'nin ciddi bir rakibi yoktu ve ödülü kolaylıkla kazandı. Buna çok gereksinimi vardı çünkü o kış sefalet içindeydi, bir pardesüsü bile yoktu; sokakta, ceketinin yakasını kaldırıyor ve titriyordu. Onun gibi Kuzey Afrika doğumlu olan birkaç yazar onuruna Hoggar'da bir yemek düzenlediler; ben de Sartre ile birlikte davet edildim; ana yemek olarak koyun pirzolası verildi: kendi payıma düşenin üzerinde yalnızca biraz yağ bulunan bir kemik parçası olduğunu görünce duyduğum düş kırıklığını hâlâ anımsıyorum. Mouloudji'nin serveti Boubal'i çok şaşırttı, sonra çok kızdırdı; *Enrico*[1] basılınca, sayfalarını karıştırdı: "Böyle aptallıklar için yüz bin frank! Annesiyle yattığını söylemek için yüzbin frank! Bu fiyata ben de o kadar şey söylerdim!" dedi. Mouloudji hemen *Arbalète*'de yayımlanan başka öyküler yazmaya başladı. Eleştirmenler, öyküsünü "sefalet edebiyatı" oluşundan ötürü kınadılar ama gene de yapıtı olumlu karşıladılar.

Bu olaydan kısa bir süre sonra başka bir yazınsal toplantıya katıldık. Picasso, 1920'li yılların yenilikçi yapıtlarına saldıran bir piyes yazmıştı, *Le Désir attrapé par le queue* (Kuyruğundan Yakalanmış Arzu); bu, *Mamelles de Tirésias*'ın (Tirésias'ın Memeleri) uzak ve gecikmiş bir taklidiydi; Leiris bunun topluluk içinde okunmasını önerdi ve biz de onayladık; Camus oyunu yönetmeyi üstlendi; ellerinin arasında, tablo değişmelerini belirtmek için yere vurduğu

[1] 1945 Ocak ayında.

kalın bir baston tutuyordu; dekorları betimliyor ve kişileri tanıtıyordu; Leiris tarafından seçilen ve birkaç öğleden sonra prova yapan yorumcuları yönetti: Leiris başroldeydi; coşku ile *Gros pied*'nin monologlarını söylüyordu; Sartre *bout rond*'du, Dora Marr *L'Angoisse grasse*, şair Hugnet'nin karısı *L'Angoisse maigre*'di. Çok güzel bir kadın olan Zanie Campan —yayıncı Jean Aubier'nin karısıydı ve tiyatro yapmak istiyordu— *La Tarte*'ı ve ben de *La Cousine*'i oynuyorduk.

Okuma, akşam saat yediye doğru Leiris'lerin salonunda oldu; birkaç sıra iskemle dizmişlerdi ama o kadar çok dinleyici geldi ki, bir kısmı odanın dibinde ve girişte ayakta kaldılar. Biz sırtımızı pencereye, yüzümüzü bizi dindarca dinleyip alkışlayan izleyicilere dönmüştük; Sartre için, Camus için, benim için bu bir eğlenceden ibaretti ama bu ortamda, Picasso'nun her eylemi ve hareketi —en azından görünüşte— ciddiye alınıyordu. O da oradaydı ve herkes onu kutladı; Barrault'yu tanıdım, Braque'ın güzel yüzünü bana gösterdiler. İzleyicilerin bir kısmı izin isteyip gitti ve bizler, Zette'in yaratıcılığının ve cömert katkıların savaş-öncesini yeniden canlandırdığı yemek salonuna geçtik; dairelerini en büyük Paris sanatçılarına dekore ettiren ve Picasso'nun onlar için bir kapı resimlediği Arjantinli milyarderler koskocaman bir çukulatalı pasta getirmişlerdi. Sanırım ilk kez orada Lucienne ve Armand Salacrou, Georges Battaille, Georges Limbour, Sylvia Battaille, Lacan ile karşılaştım; komediler, kitaplar, güzel bir resim, etten kemikten insanlar haline dönüşüyordu ve ben de biraz onlar için varoluyordum: birkaç ay içinde dünya ne kadar genişleyip zenginleşmişti! Ve ben de yaşadığımı hissetmekten ne kadar büyük bir zevk duyuyordum! Süslenmek zahmetine girmiştim; Olga bana ödünç olarak güzel bir kırmızı angora kazak vermişti; Wanda da iri mavi inciden bir kolye: Picasso bu uyumdan ötürü beni kutlayarak çok mutlu etti. Gülümsüyordum, onlar da bana gülümsüyorlardı, başkalarından ve kendimden memnundum, gururum hoş bir şekilde hırıldıyordu, dostluk başımı döndürüyordu. Şakalar, boş laflar, nezaket ve sevgi gösterileri, birşey bu sosyete adetlerini yavanlıktan kurtarıyordu: bütün bunlar geride, gizli ve keskin bir tat bırakıyorlardı; bir yıl önce, böylesine gürültülü ve hoppa saatler geçirmek için toplanmayı düşünmezdik bile; önceden ve aramızdan pek çoğunun başındaki tehlikelere karşın zaferi kutluyorduk.

Akşam saat onbire doğru davetlilerin çoğu ayrıldı. Leiris'ler piyesin yorumcularını ve birkaç yakın dostlarını alakoydular; niçin eğlenceyi sabahın beşine kadar uzatmayacaktık? Kararımızın çaresiz niteliğinden keyif duyarak kabul ettik; çünkü, saat onikiyi çalar çalmaz, bir zorunlulukla birleşiyordu: kendi irademizle ve kendimize karşın, yasak bir kentin çevrelediği bu dairede sabaha kadar kapatılmış bulunuyorduk. Gece geç saatlere kadar oturma alışkanlığımızı yitirmiştik; neyse ki uyuşukluğumuzu atmamıza yetecek kadar şarap kalmıştı. Alt kattaki kiracıları kızdırmamak için dans edilmedi ama Leiris kısık olarak caz plakları koydu. Mouloudji hâlâ çocuksu kalmış güzel sesiyle *Les Petits Pavés*'yi (Küçük Kaldırım Taşları) söyledi; Sartre'dan *Les Papillons de nuit* (Gece Kelebekleri) ve *J'ai vendu mon âme au diable* (Ruhumu Şeytana Sattım) istendi; Leiris ve Camus seçkin bir melodramdan bir sahne okudular; ötekiler de pek anımsamadığım katkılarda bulundular. Zaman zaman uyku beni uyuşturuyordu: işte o zamanlarda bu olağandışı gecenin tadına daha çok varıyordum. Dışarda, işgalciler ve onların korudukları kimseler dışında kalanlar için sokaklar artık yol değil, engeldi; gerçek yüzlerini alan binaları birleştirecekleri yerde onları yalnızlığa mahkûm ediyorlardı: binalar esir barakaları idi; Paris de kocaman bir stalag. Bu dağılımı savmıştık ve kurala karşı gelmedikse de, en azından onu başarısız kılmıştık: karanlıkların ortasında birlikte içip konuşmak öylesine gizli, kaçak bir zevkti ki bize yasadışı görünüyordu; gizli mutlulukların zerafetine bürünüyordu.

Bu gece bizim için bazı yeni ilişkilerle sürdü. Bir ya da iki yıl önce, Desnos'larda Dora Marr ve Picasso ile bir akşam yemeği yemiştik; söyleşi yerinde saymıştı. Onu piyesinin provaları sırasında ve okuma günü yeniden gördük; bizi Catalans lokantasında yemeğe davet etti[1], kendisi bütün yemeklerini Dora ile birlikte orada yiyordu ve bizi birkaç kez de atölyesine çağırdı. Genelde oraya Leiris'lerle birlikte sabahları gidiyorduk. Picasso Grands-Augustins caddesinde oturuyor, hücre gibi çırılçıplak bir odada yatıp kalkıyordu; çalıştığı geniş tavanarasında da eşyası yoktu: yalnızca borularının her

[1] Bu lokanta o zaman bugünkü yerinde değildi; gene Grands-Augustins caddesindeydi ama karşı kaldırımda.

yere dolandığı bir soba, resim sehpaları, bir bölümü duvara, bir bölümü odaya çevrili duran tablolar. Gezdiğim çeşitli sergilerden onun bir temayı bir tablodan diğerine nasıl değiştirdiğini biliyordum; o dönemde, Notre-Dame'ın mihrabını, bir şamdanı, bir kiraz demetini çiziyordu ve değişik versiyonlar aracılığıyla, net olarak, yaratıcılığının oyunları, aşamaları, durakları, kaprisleri sezinlenebiliyordu. Eski yapıtlarına oranla bunlar yeniden çok daha mükemmeldi; ama bu mükemmelliğin bir bedeli vardı ve ben de bu tabloları, yaratıldıkları anda yerinde görmeyi seviyordum. Picasso her zaman bizi şen şakrak bir canlılıkla karşılardı; konuşması neşeli ve parlaktı ama onunla konuşulmuyordu; daha çok o, aşırı oranda kullandığı bayatlamış tuhaflıklarla bozduğu monologlara girişiyordu; daha çok onun yüzünü, mimiklerini, çevik gözlerini seviyordum. Bir kez odamda Dore ve Leiris'lerle birlikte akşam yemeği yedi; harikalar yaratmıştım. Yabanmersini ve frenküzümü dolu bir büyük salata çanağı bana ağız birliğiyle iltifatlar sağladı.

Salacrou'larla daha yakın dost olduk. Salacrou'nun keskin gözü, hızlı gülüşü, eleştirici, taşlayıcı dili, kolaylıkla kendine karşı da çevirdiği ve o zaman hoş bir şekilde açık yürekliliği andıran bir utanmazlığı vardı; çekiciliklerinden biri de herkes gibi kendine başka bir görünüm verir, maskeye bürünürken, bu maskenin gizlediği pek çok şeyi coşku ile itiraf etmesiydi: örneğin korkuları, kendini beğenmişlikleri.

Leiris'lerin evinde *L'Expérience intérieure* (İç Deney) adlı yapıtının kimi bölümlerinin beni kızdırıp kimilerinin çok duygulandırdığı Georges Bataille ile de sık sık karşılaştık; ve *Les Vanilliers* (Vanilya Sarmaşıkları) romanını çok sevmiş olduğum Limbour ile de. Sık sık, yazarların yalnızca yapıtları aracılığıyla tanınmaları gerektiği, etten ve kemikten halleri ile düş kırıklığı yarattıkları söylenir: hiçbir beylik sözün bu denli yanlış olmadığını saptadım. Bu rastlantıların geleceği ne olmuş olursa olsun, yapıtlarına değer verdiğim bir yazarla tanışmak beni hiçbir zaman umduğumu bulamamış duruma sokmadı. Hepsinin kendine özgü bir dünyaya dikkat etme tavrı, bir muziplik ya da bir sıcaklığı, alışılmış yavanlığın dışına çıkan bir stilleri, bir tonları vardı. Çekicilik zamanla yıpranıp donuklaşabilirdi ama her zaman vardı ve konuşulan ilk sözcüklerden itibaren kendini kabul ettirirdi.

İçine girdiğimiz bu çevrenin çekiciliklerinden biri de, üyelerinin hemen hemen hepsinin, ayrılmaları az çok uzak tarihlere dayanan eski gerçeküstücüler olmalarıydı; yaşımız, üniversite eğitimimiz, Sartre'ı ve beni bizim için dolaylı olarak çok önemli olan gerçeküstücülükten uzak tutmuştu; onun kazandırdıklarından, başarısızlıklarından yararlanmıştık; Limbour bize otomatik yazı seanslarını anlattığında, Leiris ve Queneau, Breton tarafından dile getirilen özdeyişleri, onun buyrukları, öfkeleri ile anlatırken onların anlatıları, hiçbir kitabın bize veremeyeceği ayrıntılar, canlılık ve gerçeklikle bu geçmişimizi bize sunuyordu. Bir gün, Flore'un birinci katında Sartre Queneau'ya onda gerçeküstücülükten geriye ne kaldığını sordu. Queneau: "Bir gençliğimin olmuş olduğu izlenimi" dedi. Yanıtı bize çarpıcı geldi ve ona imrendik.

Bu ilişkilerden bir kazanç daha sağladım. Kendi yaşımda çok az kadın tanıyordum ve bunların hiçbiri de klasik eş yaşamı sürmüyordu; Stépha'nın, Camille'in, Louise Perron'un, Colette Audry'nin ve benim sorunlarımız benim gözümde bireyseldi, cinsine özgü değildi. Birçok noktada, savaş öncesinde, dalgınlıkla ne çok yanıldığımın bilincine varmıştım: Yahudi ya da âri ırktan olmanın fark etmediğini sanmanın doğru olmadığını şimdi biliyordum; ama bir kadın durumu olduğunun farkında değilim. Birdenbire, kırk yaşını aşmış ve şanslarının ve değerlerinin birbirlerinden çok değişik olmasına karşın aynı deneyi yaşamış çok sayıda kadınla karşılaştım: bu kadınlar, "bağımlı varlıklar" olarak yaşamışlardı. Yazdığım için, durumum kendilerininkinden çok farklı olduğu için ve sanırım iyi dinlemesini bildiğim için bana çok şey söylediler; kadınların çoğunluğunun yolları üzerinde buldukları güçlükleri, yalancı kolaylıkları, tuzakları, engelleri anlamaya başladım; o kadınların bunlardan ötürü ne denli küçüldüklerini ve zenginleştiklerini de hissettim. Beni ancak dolaylı olarak ilgilendiren bu soruna henüz büyük bir önem vermedim ama dikkatim uyanmış oldu.

Küçük ya da büyük grup halinde içkiler içmek, öğle ya da akşam yemekleri yemek yeterli değildi; *Désir attrapé par la queue*'nün okunduğu akşam geçirdiğimiz o ayrıcalıklı geceyi yeniden canlandırmak istedik; Mart'ta, Nisan'da, Leiris'in *fiesta* diye adlandırdığı toplantılar düzenledik. İlki George Bataille'ın evinde, Rohan avlusuna bakan dairesinde yapıldı. Müzisyen René Leibovitz karısı ile birlikte orada gizleniyordu. On beş gün sonra Bost'un annesi

bize Taverny'deki villasını ödünç verdi: bir papaz eşi ve yetmiş yaşında bir kadın için geniş fikirliydi; değerli eşya ve biblolarını bir yere kilitledi, bir masanın üstüne satranç tahtaları yerleştirdi ve yatmaya başka bir yere gitti. Haziran'da —buna tekrar döneceğim— Camille'de bir *fiesta* oldu. Yaşamım boyunca çok eğlendiğim zamanlar oldu: ama yalnızca bu geceler boyunca "şölen"[1] sözcüğünün gerçek anlamını tattım.

Benim için şölen, her şeyden önce, gelecek kaygısı karşısında şimdiki zamanın coşkulu bir kutsamasıdır;[2] mutlu günlerin sakin akışı şölen yaratmaz: ama eğer, felâketin içinde umut yeniden doğarsa, eğer dünyaya ve zamana tutunabilecek bir şey yeniden bulunursa, işte o zaman yaşanılan an alev saçıyor, insan onun içine kendisini kapatıp onun içinde yanıp tükenebilir: işte bu şölendir. Uzaktaki ufuk hep karanlık kalıyor, tehlikeler vaatlere karışıyor ve işte bunun için her şölen dokunaklıdır: bu anlaşılmazlığa meydan okuyor ve ondan sıvışmıyor. Doğan aşkların gece şölenleri, zafer günlerinin toplu şölenleri: canlı sarhoşlukların derinliğinde hep bir ölümcül tat vardır, ama ölüm, şimşek kadar süren bir an boyunca, hiçliğe indirgenmiştir. Tehlike altındaydık; kurtuluştan sonra pek çok bağdaşmayan şey bizi bekliyordu; pek çok da üzüntü ve aylarca, yıllarca sürecek bir kargaşa; kendi kendimizi aldatmıyorduk: yalnızca bu karışıklıktan birkaç neşe külçesi kopartıp, onların parlaklığıyla, bizi ağlatacak yarınlara karşın meydan okurcasına sarhoş oluyorduk.

Gizli anlaşmamız sayesinde bunu başarıyorduk; bu gecelerin ayrıntılarının önemi yoktu. Her birimizde titrek olarak var olan

---

[1] Benim hakkımda yazdığı denemede Geneviève Gennari, şölenlerin kitaplarımda büyük bir yer tuttuğunu belirtiyor: gerçekten de birkaçını *Tous les hommes sont mortels*'de (Bütün İnsanlar Ölümlüdür), *Mandarinler*'de betimledim ve *Morale de l'ambiguïté*'de (Anlaşılmazlığın Ahlâkı) bundan söz ettim. İşte bu *fiesta*'lar —ve kutlanmasının öne alınmasının bu şölenlere anlam verdiği 25 Ağustos gecesi— dır ki, bu kesintilerin değerini bana anlatmıştır.

[2] *Le Mythe de la fête*'de (Şölen Mitosu) Caillois ve *La Part du diable*'da (Şeytanın Payı) Georges Bataille bu olayın çok daha eksiksiz bir çözümlemesini yaptılar; ben yalnızca, bunun benim için ne ifade ettiğini anlattım. Bu konuyla ilgilenen her yazar onu kendi tarzınca yorumladı: örneğin Rousseau'da şölenin rolü Starobinski tarafından *la Transparence et l'Obstacle*'de (Saydamlık ve Engel) çok güzel aydınlığa çıkartıldı.

bu neşe, bizi çevreleyenlerin yüzünde bir güneş haline geliyor ve bizi aydınlatıyordu; dostluğun bunda, müttefik kuvvetlerin başarıları kadar payı vardı. Koşullar, simgesel olarak, gücünden ve tazeliğinden daha önce de söz ettiğim ilişkileri daha da sıkılaştırıyordu. Aşılamaz bir sessizlik ve karanlık çemberi bizi diğer insanlardan ayırıyordu: biz bir arche'de[1] oturuyorduk. Dünyadan uzak, gizli bir ayine zincirden boşalırcasına katılarak bir tür kardeşlik haline dönüşüyorduk. Ve gerçek de şuydu ki, büyüler icat etmemiz gerekiyordu: çünkü, daha çıkartma gerçekleşmemişti, Paris işgalden kurtarılmamıştı. Ve de Hitler yok edilmemişti; henüz olmayan olaylar nasıl kutlanır? Zaman ve mekân ötesinden uzaklıkları yok eden gizemli davranışlarla, coşkuyla dolup taşan günler olur. İşte biz tüm arzularımızı bekletmeden gerçekleştiren böylesine ortak coşkularla dolu günler yaratıyorduk: onun yaktığı ateşte zafer neredeyse elle tutulur hale geliyordu.

Bu ateşi canlandırmak için en klasik yöntemleri uyguluyorduk. Öncelikle yiyip içip eğlenme. Tüm şölenler ekonominin normal gidişini bir tüketim fazlası ile bozar: düşük ölçüde, bizim için de böyleydi. Büfeyi donattığımız yiyecek ve içkileri biriktirebilmek için çok özen gösterip kendimizi çok sıkı bir şekilde kısıtlamamız gerekiyordu; ve birdenbire, tıka basa yenilip içiliyordu! Gösteriş için yapıldığı zaman[2] tiksindirici olan yiyecek içecek bolluğu, acıkmış karınları mutlu ettiği zaman coşku verici oluyordu; açlıklarımızı utanmasız bir zevkle gideriyorduk. Bu cümbüşlerde aşk sorunlarının pek az bir yeri vardı. Gündelik yaşantımızda, rahatlamamıza yarayan şey daha çok içkiydi: alkole kimse nazlanmıyordu; aramızda hiç kimse sarhoş olmayı hor görmüyordu; bazıları bunu kendilerine bir ödev sayıyorlardı; özellikle Leiris, buna gayretle çalışıyor ve mükemmel bir şekilde başarıyordu; o vakit son derece gösterişli gösteriler sunuyordu; onu, Taverny'nin merdivenlerinden oturuk olarak inerken görüyorum; her basamakta zıplıyordu, yüzü kıpkırmızıydı ama biraz ölçülü bir ağırbaşlılıktan da sıyrılmış değildi; her birimiz bu şekilde, az veya çok bilinçli olarak, kendini öbürlerinin soytarısı haline getiriyordu ve atraksiyonlar eksilmiyordu: hepimiz, palyaço-

[1] Arche: Nuhun gemisi gibi türlü türlü insanların oturduğu yer. (*Çev.*)

[2] Örneğin Zaza'ye eşlik ettiğim Adour kıyılarındaki piknikleri düşünüyordum.

larıyla, şarlatanlarıyla, soytarılarıyla, göstermelik oyunlarıyla tam bir panayırdık. Dora Marr bir boğa güreşini mimle canlandırıyordu; bir gömme duvarın dibinden Sartre bir orkestra yönetiyordu; Limbour bir yamyam tavırlarıyla jambon dilimliyordu; Queneua ve Battaille kılıç vazifesi gören şişeleriyle düelloya tutuşuyorlardı; Camus, Lemerchand, tencerelerle askeri marşlar çalıyorlardı; şarkı söylemesini bilenler söylüyorlardı, aynı zamanda bilmeyenler de; pandomimler, komediler, taşlamalar, parodiler, monologlar, günah çıkartmalar, doğaçlamalar bitmek tükenmek bilmiyordu ve coşkuyla karşılanıyordu. Plak koyuluyor, dans ediliyordu, kimileri iyi —Olga, Wanda, Camus— kimileri daha az iyi. Yaşama sevinci içimi kaplayınca, yaşamanın bir mutluluk olması gerektiği ve olduğu hakkında eski ii ancımı yeniden buluyordum. Tanyerinin sakinliğinde bu inanç yaşamaya devam ediyordu. Sonra, tamamen ölmeden solgunlaşıyordu: bekleyiş yeniden başlıyordu.

Paskalya tatilinde La Pouèze'e gittik; biz yokken Paris hemen hemen her gece bombalandı ve öyle büyük bir gürültüyle ki, Bost, bize yazdığına göre, bir direniş çetesinin başı olmayı düşlemiş: eli kolu bağlı, tavanın tepesine çökmesini beklemeye dayanamıyordu; Montparnasse garının yüz metre ilersinde oturuyordu ve R.A.F. sistematik olarak garları bombalıyordu; demiryolları öyle güzel bozulmuştu ki Bost Taverny'ye gitmek için yirmi dakika yerine üç saat harcamıştı; önce iki tren, değil içeriye girmesine, bir tampona tutunmasına bile olanak tanımadan geçip gitmişti: binmeyi başarabildiği ise banliyöde zigzaglar çizmiş, her iki kilometrede bir durmuştu. Dönüşümüzde Kuzey garını, Lyon garını, Doğu garını kapalı bulduk. Lyon'a gitmek için Juvisy'den hareket ediliyordu; Bordeaux'ya gitmek için de Denfert-Rochereau'dan. Bir gece, yerin ve göğün infilâk ettiğini sandım: otelin duvarları sarsılıyordu ve ben de sarsılacaktım ki Sartre beni almaya geldi ve otelin terasına çıkarttı; ufuk alevler içindeydi ve gökyüzünde ne müthiş bir gösteri! Büyülendim ve korkmayı unuttum. Bu fırtınalı gösteri iki saatten çok sürdü. Ertesi sabah La Chapelle garının paramparça olduğunu ve çevresinin harabeye dönüştüğünü öğrendik; Sacré-Coeur'ün ayağına da bombalar düşmüştü.

Kısıntılar daha da ağırlaştı; elektrik kesintileri arttı; son metro katarı saat yirmi ikide kalkıyordu; tiyatro ve sinemalarda seans sayısı azaltıldı. Artık yiyecek hiçbir şey bulunmuyordu. Neyse ki Zette bana erzak bulmanın yolunu gösterdi: Neuilly-sous-Clermont'daki Saint-Gobin fabrikasının kapı bekçisi et satıyordu. Bost ile birlikte birkaç verimli sefer yaptım. Bir tren bizi bisikletlerimizle Chantilly'ye kadar götürüyordu; yirmi kilometre kadar bisikletle gidiyorduk; fabrikaya gidip alışverişimizi yapıyor ve köydeki hana girip bir bardak içki içiyorduk; yakında, eskiden Beauvais katedralinin taşlarının çıkartıldığı artık kullanılmayan muazzam bir ocak bulunuyordu; orada şimdi mantar yetiştiriyorlardı, biz de her seferimizde birkaç kilo alıyorduk. Yolda, sık sık patlamalar ve D.C.A.'ların çatırtısını duyuyorduk. Creil garı ve çevresi yerle bir edilmişti; ama bir öğleden sonra, harabe halindeki kentten geçerken alarm çaldı; sıcağa karşın, demiryolunun da geçtiği köprüyü nefesim kesilircesine pedal çevirerek aştım; çevremizde ne ıssızlık ve ne sessizlik! Biraz ilerde, çayırların ve kırların sakin kokusu, hâlâ gizli bir zehirle yüklü gibiydi; şose parlak kâğıttan şeritlerle kaplıydı, bunların nereden geldiklerini hiçbir zaman bilemedim ve onlarda uğursuz bir görünüm var gibime geldi. Ama odamda taze sığır eti paketimi açarken büyük sevinç duyuyordum.

Paris duvarlarında, İngiliz ve Amerikan bayrakları renklerinde, İtalya kıyıları boyunca sürünerek ilerleyen bir salyangoz çizilmişti: bundan kısa bir süre sonra, Roma'ya yürüyen Müttefiklerin ilerleyişinin hızlandığını duyduk; basın, çıkartma saatinin yakın olduğunu saklamıyordu. Floreç'da atmosfer değişiyordu. Francis Vintenon gizlice bana boğazına kadar direniş hareketine girdiğini söyledi. Laval'ın sözde sekreteri ortadan kayboldu, Zizi Dugommier de. *Pilori* ve *La Gerbe*'in yazarlarının suratları asıktı; gazetelerin Pucheu'nün infazını duyurduğu sabah birbirlerine bir baş hareketiyle günaydın dediler, konuşmak için çok bitkindiler. İçlerinden biri sonunda bir cümle kopartabildi: "Bu bizim mahkememiz," dedi. "Evet." diye yanıtladı öteki; ve bakışları uzaklarda kayboldu. *Pilori*'de çalışan, Kurtuluş'u izleyen günlerde asıldı; arkadaşının yazgısından haberim yok.

Aniden, başlarımızın üstündeki gökyüzü isle kaplandı: Bourla tutuklandı. Bombardımanlardan uyuyamayan ve hiçbir zaman doya-

cak kadar yiyemeyen Lise La Pouèze'e gitmişti. Bourla odalarında kalmayı sürdürüyordu; yalnızca bir kez geceyi babasında geçirdi. Sabahın beşinde Almanlar kapıyı çalıp her ikisini de Drancy'ye götürdüler. M. Bourla arî ırkından bir sarışın kadınla birlikte yaşıyordu, o rahatsız edilmedi; giderken Bourla onu öptü, ona: "Ölmeyeceğim, çünkü ölmek istemiyorum" dedi. Sarışın kadın derhal kendine Félix dedirten ve baba ile oğulu üç ya da dört milyon karşılığında kurtaracağına söz veren bir Almanla bilmem hangi ilişkiler sonucu bağlantı kurdu. Bir gardiyana para veren Félix, korku içinde Paris'e dönen Lise'e bir kâğıt parçası üzerine çiziktirilmiş Bourla'dan bir not getirdi: onlara biraz kötü muamele etmişlerdi ama dediğine göre moralleri iyiydi; Félix'e güveniyorlardı. Görünüşe göre haklıydılar. Félix bir sabah sarışına, Drancy'deki tüm tutukluların Almanya'ya götürüldüklerini, ama kendisinin, koruduğu bu iki kişiyi alakoymayı başardığını haber verdi. Öğleden sonra, çiçekler içindeki ilkbaharda Lise'i Drancy'ye götürdüm. Gara yakın bir kahvede bize gece zırhlı trenlerin istasyondan hareket ettiğini ve gökdelenlerin boş olduğunu söylediler. Dikenli tellere yaklaştık; açık pencerelerin kenarında ot minderler havalandırılıyordu; odalarda hiç kimse yoktu. Dürbünlerimizi getirmiştik ve çok uzaktan, bize doğru eğilmiş iki siluet gördük. Bourla beresini çıkarttı, sevinçle salladı, kazınmış kafası göründü. Evet. Félix sözünü tutmuştu. Ertesi gün sarışına Bourla'ları bir Amerikan kampına taşıdıklarını söyledi: onları oradan yakında çıkartacaktı; iyi yiyorlar, güneş banyosu alıyorlardı, çamaşıra gereksinimleri vardı; sarışın ve Lise bir bavul çamaşır doldurdular. Lise Félix'i hiç görmüyordu; yalnızca ona tutulmuş olan sarışının aktardıklarını biliyordu; sarışın Félix'e kazaklar örüyordu. Lise, Félix'in Bourla'dan bir pusula getirmesini istedi: hiçbir şey getirmedi. Lise ısrar etti; kendisinin Bourla'ya armağan ettiği ve Bourla'nın hiç yanından ayırmadığı bir yüzüğü istedi: yüzük gelmedi. Lise korktu. Bu suskunluk niye? Bu esir kampı neredeydi? Sarışın sıkıntılı göründü; Félix'e aldanmış mıydı, yoksa onun suç ortağı mıydı, yoksa Lise'i olabildiğince uzun süre korumak mı istiyordu? Günlerce soru yağmuru altında kaldıktan sonra Almanın yanıtını aktardı: "Onlar ortadan kaldırılalı uzun zaman oluyordu!"

Alt üst oldum, hem Lise'in şaşkınlığı, hem kendi hesabıma; şimdiye dek pek çok ölüm beni isyan ettirmişti ama bu beni yürekten vurmuştu. Bourla benim çok yakınımda yaşamıştı, onu kalpten sevmiştim ve yalnızca ondokuz yaşındaydı. Sartre, dinsel bir şekilde, beni, bir anlamda her yaşamın son bulduğuna, ondokuz yaşında ölmenin sekseninde ölmekten daha anlamsız olmadığına inandırmaya çalışıyordu: ona inanmıyordum. Sevebileceği ne kadar çok kent, insan vardı ve o bunları göremeyecekti! Her sabah gözlerimi açtığımda. ondan dünyayı çalıyordum. En kötüsü de onu kimseden çalmıyordum; "Dünya benden çalındı. diyen hiç kimse yoktu. Hiç kimse: ve bu yokluk, hiçbir yerde hiçbir şeyde somutlaşmıyordu; mezar yok, ceset yok, bir kemik bile yok. Sanki, mutlak anlamda, hiçbir şey varolmamış gibi. Ondan geride kalan bir kâğıt parçası buldular: "Ben ölmedim. Biz yalnızca ayrıldık." Bu başka bir çağdan kalan bir cümleydi. Şimdi, hiç kimse: "Biz ayrıyız" demek için mevcut değildi. Bu hiçlik beni şaşırtıyordu. Ve sonra yeryüzüne geri dönüyordum ama toprak beni yakıyordu. Niçin böyle olmuştu? Niçin tam o gece babasında kalmıştı? Niçin baba kendini güvenlikte hissediyordu? Niçin biz de buna inanmıştık? Acaba bu ölümden sarışın, üç milyonluk fidye ve de Félix mi sorumluydu? Belki de sürgünden sonra yaşayabilirdi. Bunlar boş sorulardı ama yakamı bırakmıyorlardı. Bir başka soru daha vardı ki onu kendi kendime dehşet içinde soruyordum: "Ölmeyeceğim, çünkü ölmek istemiyorum" demişti. Ölüme meydan okumayı o seçmemişti, ölüm onun üstüne onun onayı olmadan çökmüştü: onunla bir an için karşı karşıya bakışmış mıydı? İlk önce kim öldürülmüştü: babası mı o mu? Bilseydi, emindim ki, sesli ya da sessiz, *hayır* diye bağırmıştı ve bu tüyler ürpertici irkilme sonsuza dek ve boşuboşuna, ebediyet içinde donmuş olarak kalmıştı. O hayır diye bağırmıştı ve sonra hiçbir şey değişmemişti. Bu öyküyü dayanılır gibi bulmuyordum. Ama dayandım.

Günlerimin gerçek rengini yeniden anımsayabilmek hiçbir dönemim için bu denli güç olmamıştı. Bu dört yıl, dehşetle umut, sabırla öfke, perişanlıkla neşenin geri dönmesi arasında bir orta yol olmuştu; aniden, her türlü uzlaşma olanaksız görünüyordu, bocalıyordum. Birkaç aydır, yeniden doğmuş gibiydim, yaşam yeniden gözlerimi kamaştırıyordu; ve işte Bourla kayboluyordu: ölümlü durumumuzun kaprisli dehşetine hiçbir zaman bu denli açıklıkla

yaklaşmamıştım. Bu çelişkilerin çok az şaşkınlığa düşürdüğü daha bilge veya daha ilgisiz insanlar olabilir; bu çelişkiler onların günlerinin içinde akıp gittiği ve ancak şurada burada birkaç ışığın ve gölgenin görünür görünmez şekillendirdiği alacakaranlıkta ölgünleşirler. Ben, her zaman karanlıkları aydınlıklardan sıkısıkıya ayrı tutmuştum; geceyi, karanlık korkuları, sarsıntı ve gözyaşlarıyla geçirdiğim kısa anlarda topluyordum; bu bedel karşılığında, katıksız berraklıkta bir gökyüzünü kendime saklıyordum. Birkaç gün yoğun acılar çektikten sonra, Bourla için ağladım; ölümü nedeniyle ve de bu ölümün ifade ettiği tüm şeyler için, kendimi utanmaya, acı çekmeye verdiğim anlar o güne dek hiç tanımadığım bir yoğunluk kazandı: gerçekten cehennemî. Ama bundan kendimi kurtarır kurtarmaz, yeniden geleceğin sakladığı tüm parlaklıklar ve gün be gün mutluluğumu oluşturan her şey beni kapıp götürüyordu.

Birkaç aydan beri, Cocteau'nun hapishanede keşfettiği ve yüzyılın en büyük yazarı olarak saydığı tanınmamış bir şairden söz edildiğini duyuyorduk; en azından Cocteau, Temmuz 1943'te 19. Asliye Ceza Mahkemesi başkanına, dokuz kez hırsızlıktan hüküm giymiş Jean Genet'nin yargılanışı sırasında yazdığı mektupta böyle diyordu. Barbezat *L'Arbalète*'de onun düzyazı çalışmalarından bölümler ve birkaç şiirini yayımlamayı düşünüyordu; karısı, esmer Olga, onu ara sıra hapishaneye ziyarete gidiyordu; varlığını ve yaşamı üstünde bazı ayrıntıları onun aracılığı ile öğrenmiştim. Doğumundan sonra sosyal Yardım Kurumu tarafından korunmaya alınmış ve köylülerin yanına yereştirilmişti; çocukluğunun büyük bir bölümü ıslahevlerinde geçmişti; şurada burada pek çok hırsızlık yapmıştı ve eşcinseldi. Hapishanede okumuştu; şiirler düzmüş sonra da bir kitap yazmıştı. Olga Barbezat onun hakkında olmayacak vaatlerde bulunuyordu. Gençliğime oranla anlatılanlara daha az inanıyordum; dâhi serseri bana biraz basmakalıp biri gibi görünüyordu; Cocteau'nun olağanüstüne ve keşiflere duyduğu yakınlığı bildiğim için onu abarttığını düşündüm. Ama, *L'Arbalète*'de *Notre-Dame des fleurs*'ünün (Çiçeklerin Meryem Anası) başlangıç bölümü yayımlanınca, çok etkilendik; Genet, belirli bir şekilde Proust'un, Cocteau'nun, Jouhandeau'nun etkileri altında kalmıştı ama kendi-

ne özgü, taklit edilemeyecek bir sesi vardı. Bu günlerde, okunulan bir parçanın edebiyata olan inancımızı tazelemesi çok ender bir şeydi: bu sayfalar bize yeniden sözcüklerin gücünü keşfettirdi. Cocteau doğru görmüştü: büyük bir yazar doğmuştu.

Bize hapishaneden çıktığım söylediler. Bir mayıs öğleden sonrası, Sartre ve Camus ile birlikte Flore'da otururken, masamıza yaklaştı, ansızın: "Sartre siz misiniz?" diye sordu. Traşlı saçı, sıkılmış dudakları, kuşkulu ve neredeyse saldırgan bakışları ile bizde bir bıçkın etkisi bıraktı. Oturdu ama çok kısa bir süre için. Sonra gene geldi ve birbirimizi sık sık gördük. Haşinlik, kişiliğinde vardı; ilk viyaklamalarından beri dışına itildiği topluma o da saygısızca davranıyordu. Ama gözleri gülümsemesini biliyordu ve ağzında, çocukluğun şaşkınlığı hâlâ oyalanıyordu; onunla konuşmak kolaydı: dinliyordu, yanıtlıyordu. Kimse onu kendi kendini eğitmiş biri sanmazdı; zevklerinde, yargılarında, kültüre doğal olarak sahip olan insanların cesareti, yanlılığı ve aldırmazlığı ile dikkate değen bir sağduyusu vardı. Bir görevi olan bir ozanı kaçınılmaz bir şekilde çağrıştırdığı oluyordu; kendini, züppeliğini pohpohladığı salon gösterişlerine, kibarlıklarına kapılmış gibi gösteriyordu; bu yapmacıklığı uzun süre sürdüremiyordu: bunun için fazla meraklı ve fazla tutkuluydu. İlgi duyduğu şeyler kesin olarak sınırlanmıştı; küçük öykülerden, fıkralardan ve süslü püslü görünüşlerden nefret ediyordu; bir akşam otelimin terasına çıktık ve ona damları gösterdim: "Bunları ne yapayım istiyorsunuz?" dedi kızgınlıkla; kendi başına yapacağı o kadar çok şey vardı ki, dış manzaralardan etkilenecek hâli yoktu. Aslında, bakmasını biliyordu. Bir eşya, bir olay, bir insan onun için bir anlam taşırsa, onlardan söz etmek için en dolambaçsız, en doğru sözcükleri bulurdu; yalnız, her şeyi kabul etmiyordu; bazı hakikatlere gereksinimi vardı ve genellikle dolambaçlı acayip yöntemlerle, onu bu hakikatlere ulaştıracak anahtarları arardı. Bu araştırmayı bir tür darkafalılıkla, ama tanımış olduğum en keskin zekâlardan biri olarak gerçekleştiriyordu; o dönemde, ikilemi şuydu ki, birtakım durumlarda ayak direyen, yani pek açık olmayan tutumuna karşın, tam olarak özgür bir kafası olmasıydı. Sartre ile anlaşmış olmasının temelinde hiçbir şeyin korkutmadığı bu özgürlük ve ona engel olan her şeye karşı duydukları ortak tiksinti vardı: ruh soyluluğu, zamana bağlı olmayan ahlâklar, evrensel adalet, büyük sözler,

büyük ilkeler, kurumlar ve idealizmler. Yazılarında olduğu gibi konuşmalarında da özellikle itici oluyordu; bir arkadaşına ihanet etmekte ya da onu soymakta duraksamayacağını söylüyordu; bununla beraber, onun kimse hakkında kötü konuştuğunu duymadım; önünde kimsenin Cocteau'ya saldırmasına izin vermezdi; soyut kışkırtmalarından çok davranışlarına duyarlı olarak, ilişkimizin başından beri ona bağlandık.

Onu tanıdığımız sıralarda, yeni bir *fiesta* planlıyorduk; ben onu seve seve davet ederdim; Sartre onun bundan hoşlanmayacağını ileri sürerek itiraz etti; gerçekten de, ancak bu dünyaya sağlamca yerleşmiş küçük-burjuvalara kendilerini birkaç saat için alkol ve gürültü içinde yitirmek yakışırdı; Genet'nin bu tür kargaşaya karşı hiçbir eğilimi yoktu: o önce kaybolmuştu ve şimdi ayaklarının altında sağlam bir toprak istiyordu.

Camille, eskiden Juliette Drouet'ye ait olduğu söylenen ve şimdi Dullin ile birlikte oturdukları La Tour-d'Auvergne caddesindeki büyük daireyi bize sunmuştu; 5-6 Haziran gecesi için arkadaşlarımızı oraya davet ettik. Zina bize kapıyı açtı; eski bir bahçeye açılan büyük salonu, yemek salonu, giriş holü, bol bol çiçek, kurdele, bezek kordonu ve çok güzel süslerle donatılmıştı; ama Zina telâşlı görünüyordu ve şarap kokuyordu: "*O* iyi değil!" dedi bize. Camille hazırlıklarına erken saatte başlamış, çok çalışmış ve cesaret bulmak için öyle çok kırmızı şarap içmişti ki yatmak zorunda kalmıştı. Zina da kuşkusuz onun yalnız içmesine izin vermeyip eşlik etmişti ama o ayakta duruyordu. Bu istilânın onu biraz ürkütmesine karşın Dullin bizi olabildiğince iyi karşıladı. Her zamanki grubun dışında Salacrou'lar ve *Bulantı*'nın çok eğlenceli bir taklidini yazan ve de Bost'un arkadaşı olan Robert Scipion vardı. Camus, Mathurins'lerde *Le Malentendu*'yü (Yanlış Anlama) prova eden Maria Casarès'i getirmişti; Rochas'nın eflâtun ve mor çizgili bir tuvaletini giymiş, siyah saçlarını arkaya çekmişti; biraz tiz bir gülüş ara sıra beyaz genç dişlerini ortaya çıkartıyordu ve çok güzel bir kadındı. Diğer taraftan, Camille ve Dullin Okul'dan birkaç öğrenci ve yakın dostları Morvan Lebesque'i çağırmışlardı. Topluluk oldukça birbirine uymayan kimselerden oluşmuştu ve Camille'in yokluğu rahatsızlık yaratıyordu: gecenin başlangıcı coşkusuzdu. Dullin, mükemmel bir şekilde Villon'dan şiirler okudu ama bu, havayı ısıtmadı. Jeanine

Queneau bu sıkıntıya haşin çocuğu oynayarak tepki gösterdi: bir baladın sonunda havladı. Bu şakayı örtebilmek için Olga büyük bir doğallıkla evdeki köpeğe bir tokat attı. Plak koyuldu, dans edildi, içildi ve bir süre sonra alışılmış şekilde saçmaladık. Daha pek iyileşemeyen Scipion birkaç bardak içkiden sonra yere yatıp derin uykuya daldı. Sabahın üçüne doğru eşarp ve takılara bürünmüş, gözkapaklarına ruj, yanaklarına mavi boya sürmüş Camille göründü; kendini Zette Leiris'in ayaklarına atarak ondan özür diledi; sonra Camus ile titrek bir pasadoble dansı yaptı. Montparnasse'a kadar eşlik ettiğimiz Olga ve Bost ile ilk metroya bindik. Sabahın ölgün ışığı altında Rennes meydanı ıssızdı; garın duvarında, bütün tren kalkışlarının durdurulduğu yazılıydı. Ne oluyordu? Sartre ile birlikte yürüyerek Seine caddesine indik, herhangi birşey düşünebilmek için çok uykusuzdum ama boğazımda acayip bir sıkıntı vardı. Dört ya da beş saat uyudum; uyandığımda, bir radyo sesi penceremden içeri giriyordu; bu ses beklenmedik, inanılmaz şeyler söylüyordu: Anglo-Amerikan birlikler Normandiya'ya çıkartma yapmışlardı. Camille'in binasındaki bütün öteki kiracılar bizim gizli bilgiler alarak o gece çıkartmayı kutladığımıza inandılar.

Bunu izleyen günler uzun bir şenlikti. İnsanlar birbirlerine gülüyorlar, güneş parlıyordu ve sokaklar ne kadar şendi! Kadınlar bisiklete bindiklerinden beri canlı renkli eteklikler giyiyorlardı; o yıl kendilerine, elde birleştirdikleri karelerden oluşan etekler dikmişlerdi; şık kadınlar lüks eşarpları bu işe kullanıyorlardı; Saint-Germain-des-Prés'de genellikle pamukluyla yetiniliyordu: Lise bana hiç de pahalı olmayan güzel kırmızı fonlu bir kumaş bulmuştu. Lola ile Olga Barbezat serbest bırakılmışlardı: Olga sık sık Lise ve otelin diğer müşterileri ile birlikte güneş banyosu almaya otelin terasına çıkıyordu. Çimentonun sert zemini üstünde bu sıcaklık banyolarına dayanamıyordum ama akşamları, okumak ve sohbet etmek için yukarıya, damların üstüne çıkmaktan hoşlanıyordum. Sartre ile, arkadaşlarımızla, terasında sahte "Torino cini", Rhumerie martiniquaise'in terasında da sahte punç içiyordum; geleceği bina ediyor ve seviniyorduk.

10 Haziran gecesi *Huis-Clos* izleyicinin ve eleştirmenlerin karşısına çıktı. Olga Barbezat tutuklanınca Sartre, piyesi turneye çıkartma projesini —zaten pek uygun görünmüyordu— bir kenara bırak-

mıştı. Vieux-Colombier'nin müdürü Badel ilgilendi; Camus, kendisinin profesyonel oyuncuları yönetmek için ve bir Paris tiyatrosunda sahneye çıkmak için gerekli koşulları taşımadığım düşündü ve Sartre'a, anlaşmalarını geçersiz kılan çok sevimli bir mektup yolladı. Badel sahneye koyma işini Rouleau'ya verdi ve tanınmış oyuncularla anlaştı: karısı, Gaby Sylvia, Balachova, Vitold; eski gruptan yalnızca Chauffard rolünü korudu. Genel prova büyük bir başarı oldu. "İstediğimiz kadar elektriğimiz var" repliği Sartre'ın hesaplamadığı gülüşlere neden oldu. Provayı kulisten izledi ama çıkışta izleyicilerin arasına karıştı; salondan geçerken, bir yabancı ona yaklaştı ve ondan bir köşede gizli kısa bir konuşma yapmalarını istedi: emin kaynaklardan öğrendiğine göre, Almanlar Sartre'ı tutuklayıp kurşuna dizmeye hazırlanıyorlardı: "Size nişan aldıkları vakit beni düşünün" dedi Sartre'a; ona saklanmasını öğütledi; gene de, ertesi gün Öğleyin Saint-Germain-des-Près kilisesinin önünde ona randevu verdi: çan onikinci vuruşunu yapınca, tüm meydandakiler kucaklaşacaklar, çanların hepsi çalacak, evrensel barış yeryüzüne inecekti. İçi rahat eden Sartre dönüp yatağına yattı. Nezaketen, söylenilen saatte Saint-Germain-des-Près meydanına gitti. Yabancı ona gülümsedi: "Beş dakika sonra!" Aptallığa yakın bir saflıkla saate bakıyordu. Öğle çanı çaldı, bir kere, iki kere; adam birkaç saniye bekledi, düşkırıklığına uğramış görünüyordu: "Günümü şaşırmış olmalıyım" dedi özür dileyen bir tonla.

Huis Clos'dan sonra Toulet'nin öyle anlamsız bir komedisini oynuyorlardı ki izleyiciler antraktta gidiyorlardı; Badel onu, afişleri değiştirmeksizin perde açılır açılmaz sahneledi. Bir akşam, Sartre Vieux-Colombier caddesinden geçerken, tiyatronun önünde bekleyen izleyicilere rastladı: onbeş dakika önce başlayan gösteri ve bir elektrik kesintisi nedeniyle ara verilmişti. Sartre, elini sıkıntılı bir halde sıkan Claude Morgan'ı gördü; Morgan, konuşmaya karar verdi: "Açıkçası, dedi, anlamıyorum... *Sinekler*'den sonra... Bunu niçin yazdınız?" Toulet'nin maskaralığını Sartre'ın yapıtı zannetmişti. Yalnızca ilk sahnelerini izlemişti ve hâlâ şaşkınlıktan kurtulamamıştı.

Genel provadan birkaç gün sonra, bir konferans dizisi düzenlemiş olan Vilar, Sartre'dan tiyatro konusunda bir konuşma yapmasını istedi. Toplantı, Seine rıhtımlarına açılan bir salon süitinde yapıl-

dı; çok kalabalıktı. Barrault, Camus Sartre ile tartıştılar ve ilk kez gördüğüm Cocteau da. Çıkışta pek çok kadın Sartre'dan imza istedi; Marie Le Hardouin'i ve çok güzel basık bir hasır şapka takmış Marie-Laure de Noailles dikkatimi çektiler. Cocteau henüz *Huis Clos*'yu görmemişti; izlemeye Genet ile birlikte gitti ve çevresinde yapıttan çok sıcak sözlerle bahsetti: böyle bir iyi yüreklilik yazarlar arasında oldukça olağan olarak görülebilir ama piyes yazarları arasında, bunun çok az örneğini gördüm. Genet'nin aracılığıyla, Sartre ve Cocteau bir akşam, belli bir kesim arasında çok moda olan Jacob caddesindeki Saint-Yves otelinin barında buluşmayı kararlaştırdılar. Cocteau, kitapları, Eugène'leri gençliğimde önemli bir yer tutmuştu ve bu randevuya Sartre ile birlikte ben de gittim. Cocteau resimlerine benziyordu; konuşkanlığı başımı döndürdü; Picasso gibi, o da monolog halinde konuşuyordu, ama, söz söyleme yeteneği onun dili olduğu için, bunu bir akrobat ustalığıyla kullanıyordu; büyülenmiş gibi dudaklarının ve ellerinin hareketlerini izliyordum; zaman zaman, bana sanki sendeleyecekmiş gibi geliyordu; ama hop! Kendini topluyor, sözü bağlıyor, havada karmaşık ve büyüleyici yeni kıvrımlar çiziyordu. Sartre'a *Huis Clos*'yu sevdiğini söylemek için, zerafet dolu cümleler sarfetti; sonra, kendi tiyatro başlangıcını, özellikle *Orphée*'yi anımsattı; kendisine çok düşkün olduğu hemen anlaşılıyordu ama bu özseverlik onu dar sınırlar içinde bırakmıyordu ve başkalarından ayırmıyordu: Sartre'a gösterdiği ilgi, Genet'den söz etme tavrı bunu kanıtlıyordu. Bar kapandı ve rıhtımlara kadar Bonaparte caddesinden indik. Bir köprünün üstünde, Seine'in kıvrımlı karanlıklarını izliyorduk ki sirenler çaldı; tarama ışıklarının süpürdüğü gökyüzünde füzeler patladı; bu gürültülü olağanüstü olaylara alışmıştık; ama bu bize çok güzel göründü; ve ne rastlantı, bu terk edilmiş kıyılarda Cocteau ile birlikte yalnız olmamız! D.C.A.'lar susunca, ayak seslerimizden ve onun konuşmasından başka bir şey duyulmuyordu. Şairin, çağından kendini koruması, politikanın ve savaşın çılgınlıklarına kayıtsız kalması gerektiğini söylüyordu. "Bizi rahatsız ediyorlar, diyordu, hepsi: Almanlar... Amerikalılar... Bizi rahatsız ediyorlar." Hiç de aynı kanıda değildik ama ona sempati duyuyorduk; bu taze umut verici ışınlarla çizilen gecede, onun alışılmamış varlığının tadına varıyorduk.

Her sabah, B.B.C. ve basın bizim bekleyişimizi yüreklendiriyordu. Müttefik kuvvetler yaklaşıyordu. Hambourg fosfor bombalarıyla tahrip edilmişti; Paris banliyölerinde suikast ve sabotajlar gemi azıya almıştı. 28 Haziran günü, sabahleyin, Philippe Henriot öldürüldü. Ama, çok yaklaşan bozgunlarının korkusu ile çıldırmış Almanlar hınçlarını halktan alıyorlardı. Oradour-sur-Glane trajedisini anlatan bir mektup elden ele geçiyordu: 10 Haziran'da, çoğu kadın ve çocuk binüçyüz kişi evlerinde ya da sığındıkları kilisede diri diri yakılmıştı. Tulle'de, SS'ler, ana caddenin balkonlarına seksenbeş "asker kaçağı"nı asmışlardı. Orta Fransa'da, boğazlarından kasap çengellerine asılmış çocuklar görülmüştü. Çevremizde yeni bir tutuklama oldu. Bir öğleden sonra Desnos'lara gittik ve Youki bize Desnos'un önceki gün Gestapo tarafından götürüldüğünü söyledi; dostları onu uyarmak için tan ağarırken telefon etmişlerdi; hemen pijamayla kaçağı yerde giyinmeye başlamıştı: daha pabuçlarını giymeden kapı çalınmıştı.

Umutlarımızın içine belirsiz bir korku süzülüyordu. Uzun süredir, Hitler'in hazırladığı gizli silâhlardan söz ediliyordu; Haziran sonunda Londra'nın üstüne "meteor"lar yağdı; hiçbir sinyal onların gelişini haber veremeden canlarının istediği yerlere düşüyorlardı: her an, sevdiğiniz bir insanın ölmekte olduğunu düşünebilirdiniz; bu belirsiz güvensizlik bana çekilenlerin en berbatı gibi geliyordu, bir gün bu durumla karşılamaktan korkuyordum.

Şimdilik bunu tatmamıştık. Dolaşıyor, birşeyler içiyor, söyleşiler yapıyorduk. Gaston Gallimard'ın himayesinde yapılan Pléiade Konserlerine gidiyorduk; Blanchot'nun yayımladığı *Faux Pas* (Yanlış Adımlar) adlı eleştiri makaleleri derlemesini okuyor, Queneau'nun *Zia*ux'sundan parçaları ezbere söylüyorduk:

Biz lezarlar Sanat Tanrısını severiz
Ve Sanat Tanrısı Sanatları sever[1]

Temmuz başında Camus'nün *Malentendu*'sünün (Yanlış Anlaşılma) genel provasına gittik. Bir kopyasını birkaç ay önce okumuştuk ve ona *Caligula*'yı yeğlediğimizi söylemiştik; temsilde, Casa-

[1] Birinci satırdaki "lezar" (kertenkele) ile ikinci satırın sonundaki Sanatlar anlamındaki "Les Arts" bir ses oyunu oluşturuyor. (*Çev.*)

rès'in yeteneğine karşın piyesin tutmadığını görmek bizim için sürpriz olmadı. Bizim gözümüzde bu başarısızlık önemli bir şey değildi ve Camus ile olan dostluğumuz bundan etkilenmedi. Bizi öfkelendiren, eleştirmenlerin sevinci oldu: Camus'nün hangi taraftan olduğunu biliyorlardı ve metnin zayıf taraflarını alaylı gülüşlerle ortaya çıkartıyorlardı. Ama biz de antraktta, onları gösterişçi bir laubalilik içinde sokakta bir aşağı bir yukarı yürür görünce gülüyorduk; yüksek sesle konuşuyorlardı, Alain Laubreaux çok hareket ediyordu ve biz de kendi kendimize "Biliyorlar" diyorduk. Kuşkusuz, yorumunu yapacakları son genel provaydı bu; bugün yarın basından, Fransa'dan, gelecekten dışarıya atılacaklardı: ve onlar da bunu biliyordu. Bununla beraber, küstahlıklarından hiçbir şey yitirmemişlerdi; sert sözlerinde, yapmacık bir zafer edası taşıyan yüzlerinde, zaten gizliden gizliye, acısıyla zehirlendikleri yenilgiyi onlar için dilemezmizin nedenlerini açıkça görüyorduk. Bu ender rastlanan fırsat sayesinde, kinin de neşeli bir duygu olabileceğini hissettim.

Bütün o yıl boyunca çok çalışmıştım; Eylül'de yazmaya başladığım yeni romanımdan daha sonra söz edeceğim çünkü onu uzun sürede yazdım. Temmuz'da, üç ay önce başladığım bir piyesi bitirdim ve adını *Les Bouches inutiles* (Gereksiz Boğazlar) koydum.

Sinekler'in provalarını izlediğimden beri, bir piyes yazmayı kafamdan geçiriyordum; bana *Konuk Kız*'da en iyi pasajların diyaloglar olduğu söyleniyordu; sahne dilinin romanınkinden farklı olduğunu biliyordum ama bu da benim bir deneme yapmak arzumu arttırıyordu; kanımca, bu dil aşırı derecede yalın olmalıydı: *Sinekler*'in dili fazla kalabalıktı bence, *Huis Clos*'nun (Çıkış Yok) kuruluğunu ve yoğunluğunu yeğliyordum.

Ama önce bir konu bulmak gerekiyordu; bunlardan kafamdan geçirdikten sonra vazgeçtiğim bir tanesinden söz etmiştim. Paskalya tatilinde, La Pouèze'de Sartre'ın benim için bir kitaplıktan oniki cildini ödünç aldığı Sismondi'nin İtalya öykülerini okudum: romanımın kahramanının gençliğinde bu kentlerin birinde yaşamış olmasını istiyordum. Bu kentlerin birkaçında yinelenmiş bir olay ilgimi çekti: bir kuşatmada, açlığa karşı direnebilmek için, savaşçıların, yaşlıları, kadınları, çocukları, tüm gereksiz boğazları çukurlara ko-

valadıkları olmuştu. Kendi kendime bu olayı romanımda kullanacağımı söyledim,[1] ve birdenbire kalakaldım: çok dramatik bir durumu keşfetmiş olduğumu sandım; uzun süre, gözlerim sabit, çok heyecanlanmış olarak hareketsiz kaldım. Kararın alındığı anla uygulandığı an arasındaki zaman içinde bazen oldukça uzun bir süre vardı: o vakit kurbanlar, onları mahkûm eden babalar, erkek kardeşler, sevgililer, eşler, oğullar ne hissediyorlardı? Genelde ölüler susar. Eğer bir ağızları olmaya devam etselerdi, arkalarından yaşayanlar onların umutsuzluğunu, öfkesini kaldırabilirler miydi? İşte önce göstermek istediğim buydu: sevilen varlıkların tecilli ölü haline dönüşmesi, etten ve kemikten insanların bu öfkeli hortlaklarla ilişkileri.

Ama projem değişti. Eğer kişilerim yalnızca yazgılarını çekmekle sınırlı kalırlarsa, diye düşündüm, inlemelerinden ancak ölgün bir hareketlilik çıkartabilirim; yazgılarının hâlâ kendi ellerinde olması gerekirdi; kahraman olarak kentin en saygın yargıcını ve onun karısını aldım; ayrıca kurguda, bir zorbalıktan ötekine geçişten daha ilgiye değer bir anlaşmazlıkları olsun istedim; olayı zaten benzer sahnelerin yaşandığı Flandres'a taşıdım. Demokratik düzeni kuran bir site, bir despot tarafından tehdit ediliyordu. O vakit, amaç ve araç sorunu ortaya atılıyordu: toplumun geleceği için bireyleri feda etme hakkı var mıdır? Kısmen kurgu gerektirdiğinden, kısmen de o dönemdeki eğilimim olduğu için ahlâkçılığa kaçtım.

Birkaç temasını yeniden ele aldığım *Başkalarının Kanı*'ndaki hatamı yineledim: kişilerim, ahlâki tutumlara dönüşüyordu. Baş erkek kahraman Jean-Pierre, Jean Blomart'ın bir eşi; tüm insanlara adil gelecek bir davranış yaratamadığı için, çekimserliği seçiyor. "bir gözyaşının ağırlığı bir damla kanın ağırlığı ile nasıl karşılaştırılır?" diye soruyor;[2] sonra, çekimserliğinin, onsuz işlenecek cü-

---

[1] Bunu yaptım.

[2] On yıl sonra, *Mandarinler*'in kadın kahramanı Anne Dubreuilh'e bu cümleyi aynen söylettiğimi görüyorum. Ama büyük bir fark var: kendi kişiliğinin bütününe tamamiyle uygun olan Anne'ın tutumu ne bir gerçeği ne de bir yanılgıyı ifade ediyor; bu cümle Dubreuilh ve Henri Perron'unkilerle yadsınıyor; ve roman bunlardan biri ya da öbürü için bir yeğleme belirtmiyor. Tersine, Jean-Pierre'de, Blomart'da olduğu gibi, *çekimserlik* bir ahlâki evrimin bir anı ve onlar sonunda bu anı aşıyorlar. Demek tekanlamlı ve örnek alınacak bir sonuca ulaşılmıyor, halbuki *Mandarinler*'de hiçbir karar alınmıyor, kimin haklı kimin haksız olduğu bilinmiyor, birkaç anlama çekilebilirlik korunuyor.

rümlere suçortaklığı edeceğini anlıyor ve, Blomart gibi, harekete katılıyor. Clarice, Hélène gibi —Xavière'in çizgilerine sahip olmasına karşın— inatçı bir bireyselcilikten gönül yüceliğine geçiyor. Kötülük, erkek kardeşi faşist Georges ve hırslı François Rosbourg'da somutlaşıyor; bunlar entrikalarıyla gösteriyorlar ki, baskı hesaba katılmıyor: bu bir topluma sızdığı zaman onu bütünüyle çürütüyor. Araçlar, saptanan amaçtan ayrılamıyor ve birbirleriyle ters düşerlerse, amacı saptırıyorlar. Özgürlüğü korumak için Vauxelle halkı diktatörce önlemler uygulayarak, kentlerini zorbalığın içine ittiler. Sonuç olarak, bunun bilincine varıyorlar, savaşçıların ve "gereksiz boğazlar"ın dayanışmasını kabul ediyorlar: hep birlikte, sonunu belirsiz bıraktığım bir çıkış deniyorlardı.[1]

Bu piyesi sakınımsız olarak mahkûm ediyor değilim; özellikle ilk bölümde diyalogun belirli bir gücü var ve bazı pasajlarda iyi bir dramatik gerilim var. Sahne üstüne tüm bir kenti koyacağımı ileri sürerek ataklık yapmıştım ama bu cesaret savunulabilir çünkü o dönemde hepimiz kendiliğimizden Tarih'in düzeyinde yaşıyorduk. Sonuca gelince, şu ya da bu çözümden daha iyi ya da daha kötü değil. Hata, politik bir sorunu soyut ahlâk sınırları içinde ortaya koymuş olmaktı. *Les Bouches inutiles*'i (Gereksiz Boğazlar) saran idealizm beni rahatsız ediyor ve öğretici tavrıma üzülüyorum. *Başkalarının Kanı* ve *Pyrrhus ile Cinéas* ile aynı esinden bir yapıt ama ortak hataları tiyatroda başka yerden daha da belirli olarak kabul edilmez oluyor.

Sartre C.N.E. ve C.N.Th.'ye bağlıydı ve Camus aracılığıyla "Combat" (Kavga) hareketiyle ilişkileri vardı. Temmuz ortasına doğru kuruluşun bireylerinden biri tutuklandı ve isimler verdiğini bildirdi. Camus bize yer değiştirmemizi salık verdi ve Leiris'ler bizi konuk etmeyi önerdiler; sanki yabancıymışız gibi Paris'te dostların evinde konuk olmak çok güzeldi; büyük aydınlık bir odada birkaç gün geçirdik ve Leiris bana Raymond Russel'in yapıtlarını okuttu. Sonra, trenle ve bisikletle Neuilly-sur-Clermont'a gittik ve köyün *bakkal-han*'ında oda tuttuk: olaylar hızlanırsa geri dönmek kolay

---

[1] Kadın kahramanın "Niçin barışı seçecek misiz?" yanıtı, *Başkalarının Kanı*'nın sonu gibi, Kierkegaard'ın *Crainte et tremblement*'ının (Korku ve Titreme) ahlâk görüşünü yansıtıyor.

olacaktı. Orada hemen hemen üç hafta kaldık. Köyün insanlarının iskambil, bilardo oynadığı ya da birbirleriyle kavga ettiği salonda çalışıyor, öğle ve akşam yemeklerimizi yiyorduk. Öğleden sonra, hezaren çiçeğiyle çevrilmiş küçük sokaklarda yürüyor, olgun buğdayların dalgalandığı yaylaya çıkıyorduk; genellikle dışarda, bir ağacın altına oturup yazıyordum. Yoldaki Alman konvoylarına İngiliz uçakları bombalar atıyordu ve birkaç kez mitralyözlerin sesini çok yakınımda duydum. Akşam, saat 10'a doğru evin üstünde uçaklar ıslık çalıyordu ve gökyüzünde kırmızı birşey görüyorduk; her seferinde kendi kendime: "Londra'ya mı saldıracak? Ölüler olacak mı?" diye soruyordum.

Zette ve Michel Leiris bizimle bir öğleden sonra geçirmek için geldiler; bir başka kez de Olga ve Bost'un ziyareti oldu. Bize, gazetelerde okunmayan havadisleri verdiler, özellikle Almanların Vercors makisine yaptıkları saldırıyı: köyler yakılmıştı, yüzlerce köylü ve direnişçi katledilmişti; Jean Prévost öldürülmüştü. Cuzin'in de Marsilya'da öldürüldüğünü öğrendik; milis kuvvetleri Oraison direnişçilerine bir tuzak kurmuşlardı; bunu öğrenen Cuzin arkadaşlarına haber vermek istemişti; kendini Almanlara teslim eden milisin eline düşmüştü.

11 Ağustos'ta, gazeteler ve radyo Amerikalıların Chartres'a yaklaştıklarını bildirdi. Aceleyle eşyalarımızı topladık ve bisikletlerimizi hızla pedalladık. Büyük yolun kullanılmaz olduğunu söylediler: R.A.F.'nin kovaladığı Alman kuvvetleri kaçıyorlardı. Beaumont üzerinden Chantilly'ye ulaşan bir dolambaçlı yoldan geçtik; güneşe karşın, var gücümüzle pedallıyorduk, çünkü birdenbire Paris'le olan bağlantımızın kesilme olasılığı doğmuştu: kurtuluş günlerini kaçırmak istemiyorduk. Chantilly'den hâlâ birkaç tren Paris'e iniyordu; bisikletlerimizi yük vagonuna koyduk, orta vagonlardan birine yerleştik. Tren birkaç kilometre yürüdü, küçük bir gardan geçti ve durdu: bir uçağın homurtusu işitildi, mermiler yağdı; yere yattım, hiçbir şey hissetmiyordum: olay bana gerçekmiş gibi görünmüyordu. Ateş durdu, uçak uzaklaştı ve bütün yolcular hendeklere doğru koştular; biz de onları izledik; hastabakıcılar gelmişlerdi bile; baştaki vagonlara girdiler ve çıktıklarında, sedye yerine kullandıkları yeşil tahta sıralarda yaralılar, belki de ölüler vardı: bir kadının bir bacağı kopmuştu. Korku beni sonradan pençesine aldı. İnsan-

lar: "Niçin Fransızlara ateş ediyorlar? Lokomotifi hedef almışlardı; onun en arkada olduğunu anlamadılar" diye mırıldanıp konuşuyorlardı; memnuniyetsizlik yatıştı. İngiliz pilotların Paris dolaylarında demiryollarını felce uğratmak için ne kadar etkinlikle çalıştıklarını biliyorduk, onları mazur görmek istiyorduk. Makinist düdük çaldı: yeniden yola koyuluyorduk. Birkaç kişi trene binmek istemedi; ben Sartre ile birlikte yeniden bindim ama korkuyordum. Yolun geri kalan kısmında hiç kimse ne güldü ne de konuştu. Öğleden sonranın sıcağı içinde, ambalaj kâğıdına sarılmış ve fileleri dolduran paketlerden çok iyi tanıdığım tatlımsı bir koku yayılıyordu; kanlı vücutlar yeniden gözümün önünde canlanıyordu ve bana sanki bir daha hiç et yiyemeyecekmişim gibi geliyordu.

Sakınım olarak, Louisiana'ya döneceğimiz yerde, on metre ilerde, Seine Caddesi ile Saint-Germain bulvarının kesiştiği köşede, Welcome oteline indik. Hava fırtınalıydı. Camus ile birlikte Flore'un terasında "turin-gin" içtik. Bütün direniş şeflerinin fikir birliğinde olduğunu söyledi: Paris kendi kendine kurtulmalıydı. Bu ayaklanmanın çehresi nasıl olacaktı? Ne kadar sürecekti? Ne olursa olsun, bunun bedeli kan olacaktı. Kentin şimdiden alışılmamış bir görünümü vardı; metro kapalıydı, yalnızca bisikletle ulaşım yapılıyordu; elektrik verilmiyordu, mum bulunmuyordu: esmerimsi kandillerle aydınlanılıyordu. Yiyecek hiçbir şey bulunmuyordu; elimizde olan erzakla doymaya mecburduk: benim birkaç kilo patatesim, birkaç paket makarnam kalmıştı. Birdenbire, yollarda hiçbir polis memuru kalmadı, yok olmuşlardı. 16 Ağustos'ta gaz kesildi; yemek saatlerinde, Bost'un yanan gazetelerle çalışan bir ocak icat ettiği Chaplain otelinde toplamyorduk: bir avuç makarna pişirmek başlıbaşına bir olaydı. Bu kısıntılar artık o denli aşırıydı ki, son savaşın yakınlığının adeta elle tutulur birer kanıtıydı; yarın, öbür gün, birşey patlayacaktı; ama bu kesinlik duygusu kaygıyla karışıktı: Almanlar ne tepki göstereceklerdi? Hapishanelerde kurşuna diziyorlardı, Doğu Garı dolaylarında ve eski surlar civarında kurşuna dizmişlerdi. Hâlâ tutuklayıp sürüyorlardı. Hepimizi tehdit eden bir tehlike vardı: geri çekilirken, Paris'i havaya uçurabilirlerdi. İyi haber alan kimseler, Senatonun çevresinde yeraltının mayınlanmış olduğunu söylüyorlardı; Montparnasse olsun Seine Caddesi olsun, hepimiz

paramparça olurduk. Ama bu olasılık üstünde durmak gereksizdi çünkü buna karşı yapabileceğimiz hiçbir şey yoktu.

18 Ağustos öğleden sonrası, Saint-Michel Bulvarında sandık ve asker yüklü kamyonların kuzeye doğru gittiğini gördüm. Herkes onlara bakıyordu. "Gidiyorlar!" Leclerc'in ordusu neredeyse kapımızdaydı: belki de işgâlciler tek bir kurşun bile atılmadan çekip gideceklerdi: bürolarını boşaltıp arşivlerini yaktıkları söyleniyordu. Uykuya dalarken "Belki de yarın her şey bitmiş olur" diye düşündüm.

Uyanınca, pencereden dışarı baktım: Senato'nun üstünde gamalı haç hâlâ dalgalanıyordu; her zamanki gibi, ev kadınları Seine caddesinde alışverişe çıkmışlardı; fırının kapısında uzun bir kuyruk oluşmuştu. İki bisikletli geçerken: "Vilayet ele geçirildi" diye bağırdılar. Aynı anda, Senato'dan bir Alman taburu çıktı ve yürüyerek Saint-Germain Bulvarına ilerledi: köşeyi dönmeden, askerler etrafa bir mitralyöz fırtınası estirdiler; bulvarda yayalar koşmaya başlayıp kapıların arasına saklanmaya çalıştılar: tüm kapılar kapalıydı; bir adam, bir kapı kanadını yumruklarken yere yığıldı; başkaları kaldırımların ortasına düştüler.

O vakit, Almanlar bulvara yürüdüler ve nereden çıktığını anlamadığım sedyeli adamlar yaralıları taşımaya başladılar. Kapılar açıldı; bir kapıcı kadın sakin sakin eşiğindeki kırmızı birikintiyi silmeye koyuldu: yoldan geçenler ona hakaret etti. Bulvar her günkü yaşamına döndü; banklara oturmuş yaşlı kadınlar gevezelik ediyorlardı. Pencereden çekildim. Sartre, Comedie Française'de C.N.Th. toplantısına giderken ben de Leiris'lere çıktım. Onların penceresinden, vilâyet binasının üstünde Fransız bayrağının dalgalandığı görülüyordu. Ayaklanma sabah başlamıştı. Belediye Binası, Lyon garı, bazı karakollar, kamu binalarının çoğu Parislilerin eline geçmişti. Pont-Neuf üzerinde, bir kamyonetten inen F.F.I.'ler bir Alman konvoyuna ateş açmıştı ve Alman arabaları yanmıştı. Bütün gün telefon çaldı; dostlar geliyor, gidiyor, haber getiriyorlardı. Bazıları Almanlarla görüşmeler yapıldığını, bir ateşkese varılacağını söylüyorlardı. Akşam, Zette ve Michel Leiris bisikletle benimle birlikte Sartre'ı da bulduğumuz Chaplain oteline geldiler. Bir sardalya kutusunu açarken, domates yüklü el arabasını iten bir sokak satıcısı Bréa sokağından indi: herkes onları satın almak için üşüştü. Bisik-

letle gençler geçiyorlardı ve Almanların silâh bırakışını istediklerini bağırdılar.

Gece bir fırtına patladı; sabah, gamalı haçlı bayrak hâlâ yerindeydi. Sartre ile birlikte çıktım; havada sinirlilik vardı. Leclerc'in kuvvetlerinin Paris'ten yalnızca altı kilometre uzakta olduğu söyleniyordu; üç renkli bayrak ve şerit flamalar tüm pencerelerde göründü; bununla beraber, Buci kavşağında alışverişe çıkan ev kadınlarına ateş açılmıştı. F.F.I. Seine caddesinde bir evi kuşatıp damda saklanan Japonları tutukladı. Günü çevrede dolaşarak geçirdik. Saat dörde doğru, hoparlörlü arabalar bulvar boyunca geçerek, resmen çatışmaların durduğunu bildirdiler: Almanların Paris'i terk etmelerine izin verilecekti onlar da bir bölüm tutukluyu iade edeceklerdi. Gene de, Gobelins tarafında, İtalya meydanında ve bazı diğer mahallelerde ateş sesleri duyulduğu söyleniyordu. Akşam, kararsız bir kalabalık Saint-Germain-des-Prés meydanında dolaşıyordu. Oldukça yaşlı, bitkin görünüşlü, bisikletini iterek götüren bir kadın bize seslendi: "İlk ateşte Almanlar Paris'i bombalayacaklar; toplar hedefe dönük. Haberi geçirin." Tükenmiş bir sesle mesajını yineleyerek yürümesini sürdürdü. Bir beşinci kol ajanı mı yoksa bir kaçık mıydı? Kimse dikkatini ona vermiyordu. Ama, iç karartıcı kehâneti, bu gün bitiminin kararsızlığına uyum sağlıyordu: daha pek çok şey meydana gelebilirdi.

Ertesi gün Sartre Théâtre-Français'ye yeniden gitti, ben de Leiris'lere. Michel, Musée de l'Homme'da grup toplantısına gitmişti. Zette'i ve F.F.I.'ler için Saint-André-des-Arts sokağındaki kantinde yemek pişiren bir kadın arkadaşını buldum. Çatışmalar yeniden başlamıştı. Sabah sakin gibiydi; Seine kıyılarında olta ile balık tutan birkaç kişi ve mayo ile güneş banyosu alan gençler görünüyordu; ama F.F.I.'ler, Zette'in dediğine göre, rıhtımların sütunlarının arkasına, civar binalara, Saint-Michel meydanına, yeraltı garının merdivenlerine gizlenmişlerdi. Pencerenin altından bir Alman kamyonu geçti; çok sarışın, iki genç asker, elde mitralyöz, ayakta duruyorlardı; yirmi metre ötede, ölüm onları kolluyordu, insanın onlara "Dikkat!" diye bağıracağı geliyordu. Bir patırtı koptu ve düştüler. F.F.I.'ler bisikletle rıhtımı dolaşıyorlardı; görünmeyen savaşçılara "Cephaneniz var mı?" diye soruyorlardı. Sonra gene Alman kamyon ve zırhlılarının geçtiğini gördük. Zette'in arkadaşı gidip geli-

yordu. Bize isyancıların Hal binasını, Doğu garını, telefon santrallarını ele geçirdiklerini söyledi; işbirlikçi basının terk ettiği matbaaları ve büroları işgâl etmişlerdi: sokakta *Combat, Libération* satılıyordu. Bize daha endişe verici bir haber getirdi; Alman tankları yaklaşıyordu: rıhtımdaki binaları topa tutacaklardı: Zette heyecanlanmadı, gerçekten de hiç böyle birşey olmadı. Öğleden sonranın bitiminde ondan ayrıldım; Chaplain oteline yerleşmeye karar vermiştim çünkü Seine Caddesi gerçekten tehlikeliydi: Senatodan her çıkışlarında, Alman zırhlıları orasını tarıyordu; gene de birkaç patates ve biraz eşya almak için oraya gitmek istedim; bu uzun bir sefer oldu; Saint-André-des-Arts sokağının köşesinde kan birikintileri vardı; her yerden mermiler geliyordu. F.F.I.'ler geçenleri "Bekleyin!" diye durduruyordu; aniden "İlerleyin!" diye bağırıyorlardı ve herkes aceleyle caddeyi geçiyordu.

Ertesi gün, Sartre'ın *Paris-Soir*'ın binalarına yerleşmiş olan Camus ile randevusu vardı: Camus *Combat* gazetesini yönetiyordu. Öğleden sonranın başlarında yürüyerek Seine'e doğru indik. Küçük sokaklarda çocuklar seksek oynuyor, insanlar tasasız bir halde geziniyorlardı; rıhtıma çıktık ve durakaldık: kaldırımlar ve yollar bomboştu, mermiler vızıldıyordu; arkamızda, uyuşuk bir yaz öğleden sonrası vardı; önümüzde, yaşamın çekilmiş olduğu bir *no man's land* (savaşsız bölge) uzanıyordu. Orayı koşarak aştık; köprüde, yürüyenler korkuluk duvarını kendilerine siper etmek için iki büklüm gidiyorlardı. Sağ kıyıda tek bir kul yoktu; ama biraz ilerde, mahalle barış içinde yüzüyordu, kurtuluş tamamlanmıştı. Réaumur sokağı 100 no.sunun çevresini dolaştık, mitralyözlü gençlerin bekledikleri servis kapısını çaldık. Binanın yukarıdan aşağıya her yeri muazzam bir karmaşa ve muazzam bir neşe içindeydi. Camus çok mutluydu. Sartre'dan bu günler üstüne bir röportaj istedi. Tekrar sol kıyıya geçtik; Saint-Germain-des-Près meydanında, bulvarda, adamlar bir barikat kurmaya çalışıyorlardı; boynuna görkemli bir kırmızı mendil bağlamış, omzunda tüfekle Francis Vintenon'la karşılaştım. Bağlantı memurları bisikletle Montparnasse bulvarında vızır vızır gidip geliyorlardı; yoldan geçenlere barikat kurmaya gitmelerini söylüyor, toplanma yerlerini bildiriyorlardı. Uzaktan uzağa, SS dolu bir zırhlı araç, bir kamyon, yaralılarla dolu Kızıl-Haç

arabalarının da görüldüğü Raspail bulvarından geçiyordu. Bir yerlerde top atılıyordu. Kaygı yeniden beni sardı: niçin gelecek kuvvetler gecikiyordu? Almanlar Paris'i bombalarlar mıydı? Yarın ne olacaktı?

Sabah, kent sakin görünüyordu. Öğle yemeğine Foch Caddesinde oturan Salacrou'lara gittik; onların karşısına gelen binanın damından ateş ediliyordu ve mermiler salonun duvarlarını sıyırmıştı. Avluya açılan odalardan birinde yedik. Kahve içerken, Salacrou ve Sartre radyoyu açmak için sakınımla salona geçtiler: B.B.C. utkulu bir şekilde çatışmaların son bulduğunu, Paris'in işgal kuvvetlerinden tamamiyle kurtarıldığını bildirirken, silâh sesleri duyuluyordu.

Sartre yeniden, Salacrou ile birlikte, C.N.Th.'nin bulunduğu Comédie Française'e gitti; geceyi ve benim Paris'i dolaşarak geçirdiğim ertesi günü orada geçirdi; hep sağda solda yiyecek bulmak için dolaşmak gerekiyordu; Camus'ye Sartre'ın röportajının ilk bölümünü de belki o gün götürdüm. Hâlâ birkaç zırhlı aracın devriye gezdiği ve tek tük ateş sesinin duyulduğu sokakların tuhaf ve yakıcı sessizliğini anımsıyorum. Özellikle inatçı bir atıcı, Four sokağını ateş altında tutuyordu; iki ateş arasında koşarak geçiliyordu. Akşam Chaplain otelinde Olga, Wanda, Bost ve Lise ile iki patates yedim. Bisikletliler, Leclerc kuvvetlerinin Belediye Sarayı meydanına geldiklerini bildirdiler. Hemen Montparnasse kavşağına koştuk; bütün sokaklardan insanlar akarak geliyordu. Top atıldı, Paris'in tüm çanları çalmaya başladı, tüm binalar aydınlandı. Birisi yolda sevinç ateşi yaktı; herkes elele tutuştu; ve şarkılar söyleyerek daire şeklinde döndük. Aniden bir ses alarm verdi: "Tanklar!" Denfert-Rochereau'dan bir Alman tankı iniyordu. Herkes evine döndü. Ama biz uzun süre otelin avlusunda kalıp öbür müşterilerle çene çaldık. Bir kadın "Eğer Paris'i havaya uçuracaklarsa bu gece yaparlar" dedi.

Sabah saat altıda koşarak Raspail bulvarını tırmandım: Leclerc tümeni Orléans Caddesinden geçiyor ve kaldırımlara yığılan muazzam bir kalabalık onu alkışlarla, sevinç çığlıklarıyla selâmlıyordu. Denfert-Rochereau Caddesinde, üç renkli kokartlara bezenmiş bir öksüz çocuk grubu küçük bayraklar sallıyordu; Marie-Thérèse

revirinin önüne sıracalı hastaların[1] koltukları dizilmişti. Ara sıra bir ateş duyuluyordu: damdan ateş eden biri; biri yere yığılıyordu, onu götürüyorlardı ama hiç kimse bu çalkantıdan etkilenmiyordu: coşku, korkuyu bastırıyordu.

Bütün gün boyunca, bayraklarla donatılmış Paris'te, Sartre ile birlikte yürüdüm, askerlerin boyunlarına atlayan en güzel süsleri içindeki kadınları izledim; Eyfel kulesinin tepesinde bir bayrak parıldıyordu. Yüreğimde ne kargaşa! Uzun süreden beri beklenilen bir mutlulukla tam tamına uyum sağlamak çok enderdir: ben bu şansa sahip olmuştum. Tanıdıklarımıza rastlıyorduk, kaşlarını çatarak: "Asıl şimdi güçlükler başlıyor: çok çekeceğiz!" diyorlardı. Onlara acıyordum; bu coşku, bu düğün bayram onlardan kaçıyordu çünkü onlar bunu istemesini bilememişlerdi. Biz de onlardan daha kör değildik; ama sonradan ne olacaksa olsun, benden hiçbir şey bu anları çekip kopartamazdı: hiçbir şey de benden çekip kopartmadı; geçmişimde o anlar hiçbir zaman bitmeyen bir parlaklıkla parıldıyorlar.

Dostlarımızdan bazısı ellerinde olmayan nedenlerle bu bayrama katılamadılar. Leiris'lere çıktık; Zanie ve Jean Aubier'den bir telefon almışlardı; dört ayak sürünerek telefon ediyorlardı; evin çevresinde çatışma vardı: çıkmak olanaksızdı. Luxembourg bahçelerine Almanlar mevzilenmişti ve onları oradan söküp atmak güç görünüyordu.

Bir sonraki öğleden sonra De Gaulle Champs-Elysées'den indi. Sartre geçit törenini Louvre otelinin bir balkonundan izledi. Ben Olga ve Leiris'lerle Arc de Triomphe'a gittim. De Gaulle, kalabalık bir polis, asker ve elele tutuşup gülüşen acayip kılıklara bürünmüş F.F.I. kalabalığı ortasında yürüyerek geliyordu. Muazzam kalabalığa karışarak askerî bir geçit törenini değil, görkemli ve düzensiz bir halk karnavalını alkışlıyorduk. Aniden, belli belirsiz beklenen, bildik gürültüler duydum: ateş sesi. Beni çevreleyen insanlar caddeye dikey bir sokağa üşüştüler ve ben de, Olga'nın koluna asılıp onları izledim; dönüş yaptık ve başka bir sokağa saptık: kurşunlar vızıldıyordu; birkaç kişi asfalta yayıldı; ben koşmayı yeğledim; tüm kapılar kapalıydı ama adamlar birine yüklenip açtı-

[1] Boyundaki lenf bezlerinin iltihaplanmasıyle oluşan bir hastalık. (*Çev.*)

lar ve önümüze açılan sığınağa koşuştuk: karton kutu ve ambalaj kâğıdı dolu aşağıda kalan bir çeşit mağazaydı bu. Nefes aldık. Yavaş yavaş sessizlik geri geldi ve çıktık. Olga ile birlikte Alma'ya inerken, yaralı taşıyan ambulans ve sedyecilerle karşılaştım. Leiris'ler için kaygı duyuyordum ve evlerine gittim; bir süre sonra döndüler, sağlamdılar. Sartre bizi Grands-Augustins rıhtımında buldu; C.N.Th.'nın diğer üyeleri ile bir balkonda dururken ateş sesleri duymuştu; F.F.I.'ler onları milis kuvvetleri sanıp üstlerine ateş etmişlerdi: hızla hepsi kendilerini odanın dibine atmışlardı. Akşam yemeğini Genet, Leiris'ler ve dostlarından bir Amerikalı, Patrice Valberg ile birlikte yedik; bu konuştuğumuz ilk Amerikalı idi ve üniformasına inanmayan gözlerle bakıyorduk. Bize Dreux'ye, Versailles'a girişini, halkın heyecanını, kendisininkini anlattı. Masadan henüz kalkmıştık ki gökyüzünde bir uçak homurdadı; sanki damın üstünde dönüp duruyordu; çok yakında büyük bir patlama oldu. O anda, gerçekten korkuyu tattım. Paris üstünde bozgunun öfkesi ile uçan bomba ve nefret yüklü bir uçak, birleşmiş tüm bir filotilladan daha tehlikeliydi. Biz beşinci kattaydık; giriş katma inmeyi önerdim. Valberg ödlekliğime güldü; ötekilerin ne derece rahat olduklarını bilmiyorum ama karşı koymadılar. Kiracıların çoğu avluda toplanmıştı. Yeniden patlamalar camları sarstı. Ve sonra gece sakinleşti. Ertesi gün bombaların uzağa düşmediğini öğrendik: şarap Hali yanmıştı; ve Monge sokağında bir bina da sarsıntıdan yıkılmıştı.

Artık bitmişti. Paris kurtarılmıştı; dünya, gelecek bize geri verilmişti ve biz ona atıldık. Ama önce, bu beş yıl süresince öğrenmiş olduklarımı toparlamaya çalışacağım.

Savaşın başında, Gallimard'da bana, onaylayarak, yayınevinin yazarlarından birinin genç ve güzel karısının bir sözünü aktarmışlardı: "ne yapayım, demişti, savaş benim bir tutam otla olan ilişkimi değiştirmiyor." Bu sükûnete hem hayran kalmış, hem de bundan rahatsız olmuştum: ot tutamlarının artık benim için pek önemli olmadığını da gözönüne almak gerek. Çok çabuk, şaşkınlığım geçti; Savaş yalnızca benim her şeyle olan ilişkimi değil, her şeyi değiştirmişti: Paris göklerini ve Bretanya köylerini, kadınların ağızlarını, çocukların gözlerini. 1940 Haziran'ından sonra artık ne olayları, ne

insanları, ne saatleri, ne yerleri, ne de kendimi tanıyamaz olmuştum. On yıl boyunca yerinde sayan zaman aniden harekete geçiyor, beni sürüklüyordu: Paris'in içindeydim ama kendimi eskiden aştığım denizlerin ötesindeyken duyduğum kadar yurdumdan uzakta hissediyordum. Tanrıya inanan çocuk saflığıyla, dünyanın hakikatinin değişmez olduğuna inanmıştım: bu hakikat hâlâ yılların yıpratacağı ya da aniden devrimin tozduman edeceği bir kılıf altında yarı gizli duruyordu; ama öz olarak, vardı: bize verilmiş barış içinde adalet ve mantık mayalanıyordu. Mutluluğumu sağlam bir yer üstüne, değişmez yıldız kümeleri altına kuruyordum.

Ne yanlış anlama! Ben bir sonsuzluk parçası değil bir geçiş dönemi yaşamıştım: savaş öncesini. Dünya bana çehrelerinden bir diğerini gösteriyordu: şiddet zincirden boşalmıştı ve adaletsizlik, ahmaklık, skandal, dehşet. Zafer bile zamanı tersine döndüremeyecek ve geçici bir süre için bozulmuş bir düzeni yeniden canlandıramayacaktı; zafer, yeni bir dönemi açıyordu: savaş sonrasını. Hiçbir çayırda biten hiçbir ot tutamı, ona nasıl bakarsam bakayım, hiçbir zaman eskiden olduğu şekline bürünemeyecekti. Geçicilik benim payıma düşendi. Ve Tarih, görkemli anlarla karmançorman olarak, büyük bir yığın halinde çaresi bulunmayan acıları sürüklüyordu.

Gene de, bu 1944 Ağustos'u sonunda, ona güvenerek bakıyordum; bana düşman değildi çünkü eninde sonunda umutlarım üstün gelmişti; tattığım en keskin mutlulukları bana sunmuştu; gezilerim sırasında görünmez hâle gelip ağaçlar ve taşlara karışmayı ne kadar sevmiştim! Olayların karmaşasının içinde kaybolduğumda daha da kesin olarak kendi kendimden kopmuştum; bütün Paris bende cisimleşmişti ve kendimi her gördüğüm yüzde tanıyordum; kendi varoluşumun yoğunluğu beni şaşırtıyordu ve bana, inanılmaz bir derinlikle, tüm diğer insanların varoluşunu da sunuyordu. Kanatlarım çıkmıştı ve artık bundan böyle, kendi dar kişisel yaşamımın üstüne çıkıp toplumsal gökyüzünde uçacaktım: mutluluğum, kendini yeniden yaratan bir dünyanın görkemli serüvenini yansıtacaktı. Bunun gölgede kalan yüzünü de unutuyor değildim. Ama sözünü ettiğim ahlâkçılık bana buna göğüs germede yardımcı olacaktı. Herkesle birlikte hareket etmek, savaşmak, yaşamın bir anlam taşıyabilmesi için ölmeye razı olmak: bana öyle geliyordu ki, bu davranış kurallarına sarılarak, insanların sızlanmalarının yükseldiği karanlıkları egemenliğim altında tutabilirim.

Ama hayır; bu yakınmalar benim barikatlarımı delip geçiyor, onları alaşağı ediyordu. Eski iyimserliğime bürünmem olanaksızdı; öfke, başarısızlık, dehşet, bunlar ne gideriliyor, ne de aşılabiliyordu: bunu biliyordum, sonsuza dek. Yıllar boyu evreni kendi planlarına esir eden şizofrenik nöbete artık bir daha hiç kapılmayacaktım. İnsanların ciddiye aldıkları pek çok şeye kayıtsız kaldım; ama yaşamım bir oyun olmaktan çıktı, köklerimi tanıdım, artık durumumdan hiç kaçar gibi yapmadım: onu yüklenmeye çalıştım. Bundan böyle, gerçeklik, ağırlığını gösterdi. Bazı anlar, buna alışmak çok korkunç geliyordu. Düşlerimden vazgeçerken, uzlaşmazlığımı ve gururumu yitirmiştim: belki de bendeki en büyük değişiklik buydu ve zaman zaman bundan yakıcı bir pişmanlık duyuyordum. *Konuk Kız*'da, Françoise öfkeyle kendi kendine: "Boyun eğmiş bir kadın mı olacağım?" diye soruyordu. Eğer onu bir cani yapmayı seçtimse bu, boyun eğmeye karşı her türlü şeyi yeğlediğim içindi. Şimdi, madem ki arkamdaki bunca ölüye, öfkelerime, isyanlarıma karşın mutluluğum içine yeniden yerleşiyordum, demek ki ben boyun eğiyordum; bu kadar darbe yemiştim: hiçbiri beni ezmemişti. Yaşamayı sürdürüyordum hem de hiçbir zarara uğramamıştım. Ne tasasızlık, ne sebatsızlık! Başkalarınınkinden ne daha az ne daha çok: bu nedenle, kendimden utanırken, onlar için de utanıyordum. Ama ayıbımı öyle neşeyle taşıyordum ki, ender ve kısa parlamalar dışında onun varlığını hissetmiyordum bile.

Kâh kaçmarak, kâh boyun eğerek, kâh yumuşakbaşlılığımdan dolayı öfkelenerek, kâh payıma düşeni kabullenerek çarptığım bu utancanın, bu güç durumun belirli ve kesin bir adı vardı: ölüm. Hiçbir zaman kendi ölümüm ve başkalarınınki bu yıllardaki kadar ısrarlı bir şekilde kafamı meşgul etmedi. Bundan söz etmenin vakti geldi.

Ölümlü olduğumu anladığım andan itibaren ölüm beni dehşete düşürdü. Dünyanın barış içinde olduğu ve mutluluğumdan emin olduğum günlerde, herhangi bir günden itibaren, sonsuza dek, her şey indinde benim yok olmam anlamına gelen, bu her şey karşısında yok olma düşüncesiyle, sık sık, onbeş yaşlarımın şaşkınlığı içine yeniden düşerdim; bu yok olma bana öyle bir dehşet veriyordu ki

bunun soğukkanlılıkla karşılanabileceğini kabul etmiyordum: cesaret adı verilen bu olguda ben yalnızca gözü bağlı bir ciddilikten uzaklık görürdüm. Bununla beraber, şunu da gözlemliyorum ki, ne o yıllarda ne de sonra, özel bir ödleklik sergilemedim. Kayak yaparken, yüzmeye çalışırken, atılganlıktan uzaktım: kar üstünde hızlanmaya cesaret edemiyordum, denizde de boyumu geçmeye; bedence beceriksiz olduğum için bir bacağımı kırmaktan, soluğumun tıkanmasından, başkalarım yardıma çağırmaya mecbur kalmaktan korkuyordum: burada ölüm söz konusu değildi. Öte yanda, tek başıma sarp dağları aşmakta, espadrillerle, yanlış bir adımm yaşamıma malolabileceği taşlıklardan, dikenliklerden geçmekte duraksamıyordum; oldukça önemli bir yükseklikten bir çağlayanın dibine düştüğüm sabah merakla: bitti, diye aklımdan geçirdim; böyle şeyler gerçekleşiyor demek! Bir bisiklet kazasında bayılınca da tepkim aynı oldu; bu öngörülmemiş ama eninde sonunda normal olan olayı, ölümümü, büyük bir ilgisizlikle inceledim. Her iki durumda da hıza yakalanmıştım; gerçek bir tehlike ile karşı karşıya kalmış olsaydım ve düşüncemi kullanacak kadar vaktim olsaydı nasıl davranırdım, bilemiyorum; korkaklığımı ve cesaretimi ölçecek fırsatım olmadı. Paris ve Le Havre bombardımanları beni uyumaktan alakoymadı: yalnızca çok ufak riskler altındaydım. Kesin olan şu ki, içinde bulunduğum koşullarda, korku hiçbir zaman benim yolumu kesmedi. İyimserliğim, aşırı sakınımlara başvurmamı engelledi; ve ayrıca, yaşamımın herhangi bir anında karşıma çıkabilecek olan salt ölümün kendisi beni korkutmuyordu: bu, yaşamımın son noktası olacaktı ama hâlâ ona aitti; onunla karşılaştığımı sandığım durumlarda, bu canlı serüvene kendimi sükûnetle verdim: öteki tarafta açılan o boşluğu düşünmedim. Tüm gücümle reddettiğim, bu var olmayacağı için hiçbir zaman korkunç olmayacak, ama şu anda varolan benim için korkunç olan bu gecenin dehşetiydi; kendimi gelip geçici, bitmiş, okyanusta bir damla gibi hissetmeyi kaldıramıyordum; kimi zaman tüm girişimlerim bana boş görünüyor, mutluluk bir aldatmaca ve dünya da hiçliğin gülünç bir maskesi gibi geliyordu.

En azından ölüm benim için aşırı acı çekmenin bir garantisiydi: "Buna katlanacağıma, kendi kendimi öldürürüm." derdim. Savaş patlak verince, bu kararlılığım kesinleşti; felâket güncel bir olasılık haline dönüşmüştü: ölüm de. Yaşamımda ilk kez, ona karşı

isyan etmekten vaz geçtim. Raz burnuna oturup, 1939 Eylül'ünde, kendi kedime: "Arzu ettiğim yaşama sahip oldum; artık sona erebilir: ama var olmuş bir yaşam olacak", diyordum. Gene kendimi görüyorum, bir trenin kapısına yaslanmışım, rüzgâr yüzümü kamçılıyor ve kendi kendime yineliyorum: "Evet, belki çizgi çekmek zamanı gelecektir; olsun, kabul ediyorum." Ve bunu yürekten, utanmacasız kabullendiğim için, ona meydan okunduğunu anladım; kaçmaktan vazgeçilince kazanılan bu özgürlüğün bedeli karşısında, birkaç sene az ya da çok yaşanması pek az önem taşıyor. Bana boş görünmüş olan cümlelerin gerçeğini derin olarak keşfettim: yaşamını kurtaracak başka hiçbir yol kalmayınca ölmeyi kabul etmesini bilmek gerekir; ölüm her zaman tek başına yaşanılan anlamsız bir rastlantı değildir: kimi zaman başka insanlarla yaşayan bağlar yaratır; o vakit, bir anlamı vardır ve kendini temize çıkartır, haklı kılar. Bir süre sonra, kendimi ölümün deneyini yaşamış saydım ve kesin olarak bunun hiçbir şey olmadığım bildiğime inandım; bir süre için ondan korkmadım, hâtta düşünmedim bile.

Ama bu ilgisizlikte kalamadım. Bir yaz gecesi, *Sinekler*'in genel provasından birkaç gün önce Sartre ile birlikte Camille'de akşam yemeği yedik; Montmartre'dan yürüyerek dönüyorduk ki sokağa çıkma yasağı başladı; Université Caddesinde bir otelde geceledik. Sanırım biraz içmiştim: kırmızıyla kaplanmış odamda, aniden ölüm belirdi. Aynı onbeş yaşımın şiddetiyle ellerimi ovuşturdum, ağladım, başımı duvarlara vurdum.

1944 Haziran'ında bir gece, ölümü sözcüklerle savmaya çalıştım. Bu notlardan kimilerini, öylece, kaleme aldığım gibi buraya aktarıyorum:

"Yatağıma yatmıştım, karnım şilteye yapışık, dizlerim ve ayaklarım toprağa gömülü. Gecenin içinde, sessizlik, bir yaprak hışırtısı ve su sesine, büyük bir çocukluk gürültüsüne dönüşmüştü. Ölüm benim üstüme kapanıyordu. Biraz daha sabredersem, dünyanın öteki tarafına, hiçbir zaman ışığı yansıtmayan bölgesine kayacaktım. Ben, herkesten uzakta, yalnızca düşlerimden tanıdığım ve belki de ölümün tam tersi olan bu katışıksız varoluş içinde varolacaktım: onu kimi kez dağların ve yaylaların ıssızlığında boşuna arıyorum; gözler açık tutulduğu anda yalnızlık hiçbir zaman tam değildir. Ben, yaşamımı geçersiz sayacak ve beni varlığımın katıksız bir hazır

bulunuşuna eriştirecek gizemli bir boyut boyunca kaçacaktım; ve belki de bunun bitiminde, bir ses: 'Bu kez, iş gerçek, uyanış olmayacak' diye bağırırken kendimi, içine kaymaya bıraktığım hiçliğin dibinde, her seferinde kesin hakikat olarak algıladığım bu ölüm düşü ile, ölümle karşılaşacaktım. Ve birisi durup "Ben öldüm" diyor ve yaşayan birinin görebileceği ölümü düşleyerek, bu mucizevî anda, yaşam, sonsuz bir katışıksızlık içindeki çıplak varoluşuma erişiyor. Hafta geçmiyor ki bu kaygı ve kesin bilme oyununu oynamayayım. Ama o gece, bedenim uykuya terk edilmeyi kabul etmiyor, kendini düşte bile olsa ölümün hükmü altına sokmayı, bu onu inkâr etmek için bile olsa reddediyor, uyumayı reddediyordu; ve benliğimde hiçbir içdaralması yoktu, çünkü bu reddediş o denli şiddetliydi ki, ölüm önemini yitiriyordu: zaman yokoluyor, varoluş, başkalarına ya da geleceğe gereksinim duymadan kendini gösteriyordu. Ama bu alev bir besin gerektiriyordu; bir an, anıları yaktı ve boğazımda oluşan cümleler yüreğimi coşturmaya yetiyordu; yaşam kabarıyor, beni baskı altına alıyordu: ama kilit altında bir kentin ortasında bu odanın karanlığında nasıl yaşanır ki? Işığı yaktım ve yatağımda yatarak bu satırları yazdım. Benim ölüme karşı en yüce, en son çarem olan bu kitabın başını yazdım, bu kitap ki yazmayı ne denli arzulamıştım: tüm bu yılların çalışması belki de yalnızca bana bunu yazma cesareti ve bahanesi vermeye yönelikti."

"Ve belki de beni bir ömür korkutmuş olan ölüm bir saniyede bitecek; farkına varmayacağım. Kaza ya da hastalık, belki çok *kolay* olacak. Bir boyun eğiş bir diğerine götürür. Ben başkaları için ölü olacağım ve kendimin öldüğümü görmeyeceğim."

"Kuşkusuz yatağımda öleceğim; yatağım beni korkutuyor: beni götüren bir kayık, başdönmesi; uzaklaşıyorum, kımıldamaksızın, konuşan ve gülümseyen ve daldığım suda yüzü silinen birisinin yanından, kıyıdan uzaklaşıyorum; derinlere dalıyorum, kayıyorum ve gidiyorum, hiçbir yere, yatağımın üstünde, suyun, zamanın, gecenin akışında."

Yukarıdaki satırlarda değindiğim düşler, ölümle olan tartışmalarımda büyük bir rol oynadılar. Kaç kez kalbime bir mermi yediği-

mi, yerinde durmayan kumlar altında kaldığımı anımsamıyorum; uyuşuyordum, bayılıyordum, yok oluyordum: ve razı olduğum bu yok olma içinde büyük bir huzur buluyordum. Ölümümü gerçekleştiriyordum, aynı savaşı, ayrılığı gerçekleştirmeyi sık sık boş yere denediğim gibi: bu olguları çevrelemek, sahip olmak ve bu sahip olma sayesinde onları yok etmek. Alice'in aynadan geçtiği gibi ben de ölümden geçiyordum ve bir kez öteki tarafa geçince onu ele geçiriyor, kavrıyordum: ben onun içinde eriyeceğime onu kendi içime alıp eritiyordum; kısaca, ben ondan sonra sağ kalıyordum. Ölürken "Bu kez, iş gerçek, uyanış olmayacak" diyordum. Ve yanımda biri: "Ben öldüm." diyordu. Bu sesin varlığı ölümü ehlileştiriyordu; ben ölmüştüm ve ses mırıldanıyordu: "Ben buradayım." Ve sonra, uyanıyordum ve hakikat yüzüme çarpıyordu: öldüğüm zaman, ses artık hiçbir şey söylemeyecek. Bazen bana öyle geliyordu ki, ölümüm anında tam olarak bulunabilirsem, onunla aynı zamana gelebilirsem, ölümü *olmak* yapabilirim: bu onu kurtarmanın bir yolu olabilirdi. Ama hayır. Bunun bana hiçbir zaman bahşedilmeyeceğini düşünüyordum; ve hiçbir zaman da, bana verdiği korku duygusunu kesin bir içdaralması halinde yoğunlaştırmayacağım; çaresiz, bu duygu, yıl adı verilen ölçülmüş zamanların akışını durduran ve ardında yalnızca beyaz sayfalar kalacak olan bir siyah çizginin beylik görüntüsü, bu uyku düşünceleri ve bu tatsız küçük korku olarak kalacaktı; ben onu ellemeyecektim: ben yalnızca yaşamımın tadına karışmış bu sahte lezzeti bilebilecektim. Ve yaşlanmaktan korkuyordum: yüzüm değişeceği ve gücüm azalacağı için değil, ama bu her an ağırlaşıp çürüyecek lezzet yüzünden, hiç acımadan yaklaşacak bu siyah çizgi yüzünden.

Siyah çizgi henüz uzaklarda kayboluyordu; ama kaçınılmaz şekilde yokluk ve ayrılık gelecekti. Bisikletle gidiyordum, güneş ve yaşamla ışıldayan kırlara bakıyordum ve yüreğim sıkışıyordu: burası gene varolacaktı ama artık benim için değil. Çocukken, henüz bir bedene girmemiş küçük ruhlardan birini kapmak ve onun yerine: ben, demek isterdim; şimdi, ilerde birisinin bilincini bana bir süre için vereceğini ve onun gözleriyle görenin ben olacağını hayal ediyordum. Emily Bronte bu aya ve bu kızıl muslin haleye bakmıştı; bir gün artık bunu göremeyeceğim diye düşünmüştü. Hepimizin gözünün içinde aynı ay: niçin zaman ve mekân içinde birbirlerimize

indirgenemiyoruz? Hepimiz için aynı olan bu ölümü herkes tek başına karşılıyor. Yaşam açısından, birlikte ölünebilir; ama ölmek, "birlikte" sözcüğünün artık bir anlam taşımadığı bir dünyaya kaymaktır. Dünyada en çok istediğim şey, sevdiğimle birlikte ölmekti; ama cesetlerimiz yanyana yatsa bile, bu yalnızca bir aldatmaca olacaktı; hiçlikten hiçliğe bir bağ yoktur.

Bu şekilden yoksun geceyi, kendimin olmayan ölümlerden algılıyordum. Bir zamanlar Zaza olmuştu; hâlâ geceleri, pembe baş sargısı altında sararmış yüzü ile beni ziyarete geliyordu; Nizan olmuştu ve yanıbaşımda Bourla. Bourla bir sessizliğe, bir yokluğa dalmıştı ve bir gün bu yokluğa ölüm adı vermemiz gerektiğini öğrenmiştik. Sonra zaman geçmişti: ölmüş olmayı bitiremiyordu, hiçbir zaman bitiremeyecekti. Sık sık, özellikle geceleri, kendi kendime: "Onu gömelim ve artık düşünmeyelim!" diyordum. Klasik güzel bir cenaze töreni ne kadar basit! Ölü çukurun içinde kayboluyor ve ölümü de onunla birlikte; üstüne toprak atılıyor, insanlar sırtım dönüp gidiyor ve herkes ona borcunu ödemiş oluyor; ya da eğer dilcyen olursa, zaman zaman ölümün fışlendiği bu yere gelip ağlayabiliyor: onu nerede bulabilecekleri biliniyor. Ve sonra genellikle insanlar bir evin içindeki bir yatakta ölürler; yoklukları, eskiden orada bulunmalarının tersidir: iskemlesi boş kaldı, denir; bu saatte anahtarı kilitte çevirirdi. Bourla için, Paris'te dolaşırken: burada değil, demeye çalışıyordum; ama zaten tam benim bulunduğum yerde bulunmayacaktı; nereden yok olmuştu? Hiçbir yerden, her yerden; yokluğu tüm dünyayı kaplıyordu. Ve bu dünya gene de doluydu; orada yerini tutmayana hiçbir yer kalmıyor. Ne ayrılık! Ne ihanet! Kalplerimizin her vuruşunda yaşamını ve ölümünü yadsıyoruz. Bir gün onu tamamiyle unutacağız. Bir gün, bu yok olan, bu unutulan ben olacağım.

Gene de, bu felâketten kaçmayı arzu bile edemezdim: eğer sonsuz olsaydı, yaşamımız evrensel kayıtsızlık içinde eriyip giderdi. Ölüm yaşamımızı yadsıyor ama ona anlamını veren de o; mutlak ayrılık onunla gerçekleşiyor ama her türlü iletişimin anahtarı da o. *Başkalarının Kanı*'nda ölümün, yaşamın doluluğuna çarpıp parçalandığını göstermeyi denemiştim; ve *Pyrrhus ile Çineas*'da da ölüm olmadan ne tasarılar ne de değerler olamayacağını kanıtlamak istedim. Bunun aksine, *Les Bouches inutiles*'de (Gereksiz Boğazlar) çiz-

mek istediğim şey, yaşayanlarla ölüler arasındaki bu uzaklığın korkunçluğuydu. 1943'te *Tous les hommes sont mortels*'e (Bütün İnsanlar Ölümlüdür) başladığım zaman, onu her şeyden önce, ölümün çevresinde uzun bir başıboş dolaşma olarak gözönüne aldım.

Bu romandan ilerde söz edeceğim, çünkü savaş sonrasının ilk yılında zenginleşti. Yalnızca bir şey belirtmek istiyorum. *Konuk Kız*'ı yazmadan önce, yıllarca çeşitli denemeler yaptım; başladığım andan itibaren, olayların tamamen vaktimi aldığı ya da beni hareketsiz bıraktığı kısa dönemler dışında, yazmaya hiç ara vermedim; deneyimin edebiyata geçirilişi bana önemli bir sorun yaratmadı. Genelde pek çok yazar için bu böyledir, ben olağanüstü bir durumda değildim: bunu daha yakından incelememin uygun olacağı kanısındayım. Niçin ondan sonra benim hep "söyleyecek birşeyim oldu?"

Her şeyden önce, mesleğimi daha iyi biliyordum ve kendime güvenim gelmişti; aklımdan bir kitap fikri geçince, onun yayımlanacağından emindim: bu kitabın var olacağına inanıyordum ve bu da bana onu var etmekte yardımcı oluyordu. Ama bir neden daha var, çok daha önemli. Söylemiştim: ancak yaşamımda bir fay yarıldığı zaman durup, geri çekilip bundan söz edebilmiştim. Savaşın ilânından beri, hiçbir şey yolunda gitmiyordu; felâket dünyaya baskın yapmıştı: edebiyat benim için soluduğum hava kadar gerekli hale gelmişti. Mutlak umutsuzluğa karşı bir çare olduğunu düşünmüyorum; ama ben bu aşırı uca itilmemiştim, o noktadan uzaktım; kişisel olarak karşılaştığım şey, aynı zamanda hem berbat hem de coşku verici olan kendi durumumuzun dokunaklı ikilemi idi; bunların her iki yüzünü de birlikte içime sığdıramadığım gibi kendi benliğimde bunlardan biri de ya da öbürünü açıklıkla söyleyemediğimi görmüştüm: ben her zaman yaşamın zaferlerinin ve onun acımasızlıklarının berisinde kalıyordum. Hissettiklerimle gerçekte var olanların arasındaki uçurumun bilincinde olarak, kalbimin hiçbir hareketinin uymadığı bir hakikate hakkım vermek için yazmaya gereksinimim vardı; sanırım pek çok yazarın yeteneği benzer durumlarla açıklanır; yazınsal dürüstlük genelde sanıldığı gibi değildir: söz konusu olan, sizin zaman zaman duyduğunuz heyecanları, düşünceleri kaleme

almak değil, ama, bir yerde var olan, erişemediğimiz, ancak görebildiğimiz ufukları belirtmektir; bu nedenle, yapıtından yola çıkarak bir yazarın yaşayan kişiliğini anlamak için insanın çok zahmet çekmesi gerekir. Ona gelince, giriştiği iş sonsuzdur, çünkü her kitabı bundan çok fazla ve çok az söz etmektedir. Onyıllar boyunca kendini yineleyip düzeltse de, kendini saran sayısız gerçekliği ne kâğıt üstünde, ne de kendi etinde ve yüreğinde yakalayamayacaktır. Genellikle, buna yaklaşmak için sarfettiği gayret, yapıtının içinde bir tür diyalektik oluşturur; benim durumumda bu açık olarak beliriyor. *Konuk Kız*'ın sonu beni doyurmuyordu: birlikte yaşamanın doğurduğu güçlükleri aşmaya olanak tanıyacak şey cinayet değildir. Ben, onlardan ustaca sıyrılmak yerine üstüne gitmek istedim; *Başkalarının Kanı*'nda, *Pyrrhus ile Cinéas*'da, başkaları ile olan tam ilişkimizi belirtmeye çalıştım. Şuna karar verdim ki, ister istemez, yabancıların yazgılarına etkimiz oluyor ve bunun sorumluluğunu da üstlenmeliyiz. Ama bu sonuç bir karşılık gerektiriyordu; çünkü, keskinlikle hissediyordum ki, aynı zamanda sorumluydum ve hiçbir şey yapamıyordum. Bu güçsüzlük, *Tous les hommes sont mortels*'de ele aldığım ana temalardan biri oldu. Orada aynı zamanda, ölümü, yalnızca her insanın her şeye olan ilişkisi gibi değil, aynı zamanda yalnızlığın ve ayrılığın utancası olarak betimleyerek ilk iki yapıtımın moral iyimserliğini düzeltmeye çalıştım. Böylece, her kitap beni yeni bir kitaba itti, çünkü dünya, onun hakkında algılayabileceğim, tanıyabileceğim ve söyleyebileceğim her şeyi ile dolup taşarak bana açılmıştı.

S. de BEAUVOIR

Çağının düşünsel ve yazınsal yaşamına olduğu kadar kadın araştırmaları alanına da damgasını vurmuş olan Simone de Beauvoir'ın, başlı başına büyük bir yapıt olan özyaşamöyküsünün elinizdeki bölümü, **Bir Genç Kızın Anıları** adıyla yayımladığımız kitabın devamıdır. Çocukluk ve erginlik dönemlerini kapsayan sınırlı ve bağımlı bir varoluşun anlatıldığı **Bir Genç Kızın Anıları,** Beauvoir'ın yaşamında bir dönemi geride bırakışının ve ikili bir varoluşa, Sartre'la karşılaşmasıyla başlayan yeni bir evreye adım atışının öyküsüydü.

Beauvoir'm anılarının ikinci cildini oluşturan —ve yayınevimizce iki cilt olarak yayımlanacak olan— **Olgunluk Çağı** (La Force de l'Age) ise, dilediği gibi yaşamak ve çok az tanıdığı yetişkinler dünyasını keşfetmek özgürlüğünü elde etmiş bir kadının, ve varoluşuna kattığı/katıldığı bir genç erkeğin olgunlaşma dönemiyle olgunluk çağının öyküsüdür. **Olgunluk Çağı,** Simone de Beauvoir'ın, kuşağının seçkin aydını Jean-Paul Sartre ile olan alışılmadık yaşam arkadaşlığının ilk yıllarını kapsamaktadır. Otuzlu yılların isyanlarla dolu ortamında, ve savaşın delip geçtiği kırklı yıllarda yaşanmış bir kişisel özgürlük ve kimlik arayışının öyküsüdür bu. Ve çağdaş Fransa'nın düşünsel ve siyasal tarihinde rol almış iki önemli kişiliğin yaşamını anlatmaktadır.

Olgunluk Çağı'nda, Beauvoir'ın tüm yapıtlarında soluğunu duyuran varoluşçu felsefenin doğuşu ve gelişmesinin yanı sıra, yazarın yaşamına katılan kişilerin birer birer sahneye çıkışı, yaşantısında yer alışı ve gerçekliğin parçaları olarak birer roman kahramanına dönüşmesi de izlenmektedir. Çağdaş Fransa'nın düşün ve yazın yaşamında yer alan pek çok aydından başka Beauvoir'ın romanlarından tanıdığımız birçok kişiliğin gerçek yaşantılarının oluşturduğu bir varolma kuttörenini izler gibi okuyoruz Beauvoir'ın anılarını.

Yazarın anılarının üçüncü cildini oluşturan **La Force des choses** da, gene iki cilt olarak yayınlarımız arasında çıkacaktır.

18.000 TL
KDV dahil